İNSAN RUHUNA YÖNELİŞ

Carl Gustav Jung
Çeviren: Engin Büyükinal

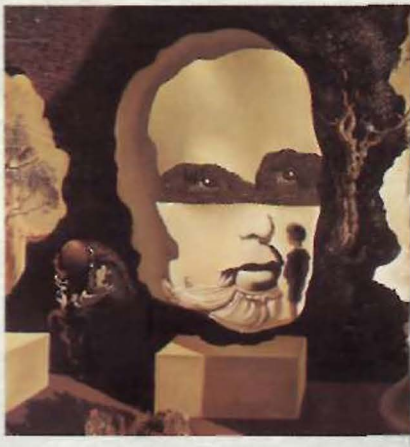

say

İNSAN RUHUNA YÖNELİŞ

Bilinçaltı ve İşlevsel Yapısı

Carl Gustav Jung
d. 26 Temmuz 1875, Kesswil – ö. 6 Haziran 1961, Küsnacht - İsviçre

İsviçreli psikiyatr, analitik psikolojinin kurucusu. İçe ve dışa dönük kişilik, "arketip" ve "kolektif bilinçdışı" gibi kavramları ilk kez kullanan kişidir. Yirminci yüzyılın en önemli filozof-bilim adamlarından biri olarak kabul edilen Jung, yalnızca psikiyatr olarak değil, dil, din, mitoloji ve klasik edebiyat alanlarındaki geniş bilgi ve deneyimiyle de tanınmıştır.

Filoloji uzmanı protestan bir rahibin oğlu olarak doğdu. Ailesinde çok sayıda din adamı olduğu için din eğitimi almaya hazırlandı ancak gençliğinde felsefeye ilgi duymaya başladı ve daha sonra tıp öğrenimi görmeye karar verdi. 1895-1900 yıllarında Basel Üniversitesi'nde öğrenim gördü. 1900'de Zürih Üniversitesi'nde yaptığı "çağrışım testleri" ile bir yandan Sigmund Freud ile yakınlaştı bir yandan da uluslararası bir ün kazandı. 1902'de Zürih Üniversitesi'ni bitirerek hekim oldu. Aynı yıl Paris'e gitti ve bir süre ünlü Fransız psikiyatr Pierre Janet (1859-1947) ile birlikte çalıştı. 1907-1912 yıllarında Freud ile sürdürdüğü çalışma arkadaşlığı, Jung'a aynı zamanda psikanaliz ekolünde önemli bir yer sağladı. Ancak, 1912'de yayımladığı "Bilinçdışı Psikolojisi" adlı yapıtıyla Freud'un kuramlarını eleştirdi. Aralarında beliren bu ayrılık sonucunda 1913'te Freud ve psikanaliz ekolüyle olan bağını kopardı.

1911-1914 yıllarında, kendi kurduğu Uluslararası Psikanaliz Derneği'nin başkanlığını yaptı. Sonraki yıllarda kendini tümüyle bilinçdışının niteliğini ve algılamaların araştırmaya, genel olarak psikolojik davranış sorunlarına adadı. Bu

amaçla 1921'de Kuzey Afrika'da, daha sonra da Amerika'da Pueblo Kızılderilileri arasında, Arizona'da ve New Mexico'da bulundu. 1926'da Kenya'da uzun süre yerlilerle birlikte yaşadı. 1930'ların başında Doğu öğretileriyle ilgilendi ve Richard Wilhelm'in Batı'ya aktardığı ve Çin felsefesinin en ünlü metinlerinden biri olan "Altın Çiçeğin Sırrı"na (Secret of Golden Flower) uzun bir önsöz yazdı. Daha sonra ünlü Hinduizm araştırmacısı Heinrich Zimmer ile birlikte çalıştı.

Jung, dördü ana dili gibi olmak üzere altı dil bilirdi. Dağlarda gezmeyi, yatla dolaşmayı ve Zürih gölünde yüzmeyi çok severdi. Evliliğinden biri erkek dördü kız olmak üzere beş çocuğu, ondokuz torunu oldu. Yaşamı boyunca dünyanın çeşitli üniversitelerinden çok sayıda ödül ve unvan aldı, adına birçok kürsü ve enstitü kuruldu.

Özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği büyük yıkım sonrasında, yapıtlarında ve seminerlerinde her fırsatta, daha yaşanılası, mutlu ve barış dolu bir dünyaya ilişkin özlemini dile getirdi ve gelecekte insanlığı bekleyen en büyük tehlikenin savaşlar, açlık, depremler ve benzeri felaketler olmadığını, asıl yıkımın bilinçsiz insanın bilinçaltında biriktirdikleriyle ortaya çıkacağını savundu.

Yapıtları ve konferansları, ölümünden kısa bir süre sonra, Bollingen Vakfı'nca biraraya getirilerek, "The Collected Works" (Toplu Yapıtlar) adıyla yayınlandı. Bibliyografya ve dizin ciltleri de içinde olmak üzere toplam 20 büyük ciltten oluşan ve İngilizce, Fransızca ve Almanca olarak birçok kez yeniden basılan "Toplu Yapıtlar"; Jung'un asıl uğraş alanının yanısıra, simyadan parapsikolojiye, ölüm ve ölüm sonrası yaşamdan kimi Doğu uygulamalarının psikolojik değerlendirmelerine ve uçandairelere kadar onlarca konuyu kapsamaktadır.

İnsan Ruhuna Yöneliş

Bilinçaltı ve İşlevsel Yapısı

Carl Gustav Jung

Fransızca'dan çeviren: Engin Büyükinal

say
İstanbul

Say Yayınları
Bilim Dizisi

45

İnsan Ruhuna Yöneliş / Carl Gustav Jung
Bilinçaltı ve İşlevsel Yapısı

ISBN 975-483-058-2

Özgün adı: L'homme à la Découverte de Son Âme

© Petit Bibliothèque Payot, Paris 1962

Editör: Cem Çobanlı
Fransızca'dan çeviren: Engin Büyükinal
Genel Tasarım: Tamer Kayaş
Grafik ve Tasarım Uygulama: Mehmet İlhan Kaya
Baskı: Eko Matbaası, İstanbul

Ön kapak resmi: *"The Three Ages"* ("Üç Dönem"den ayrıntı
Salvador Dalí, 1940
Arka kapak resmi: C. G. Jung (55 yaşında)

1. Baskı: İstanbul 1982 (Bilinç ve Bilinçaltının İşlevi)
2. Baskı: İstanbul 1989 (Bilinç ve Bilinçaltının İşlevi)
3. Baskı: İstanbul 1994 (Bilinç ve Bilinçaltının İşlevi)
4. Baskı: İstanbul 2001 (İnsan Ruhuna Yöneliş)

10 09 08 07 06 05 04 03 02 01 10 09 08 07 06 05 04 03

© Say Yayınları
Ankara Cad. 54/12 • TR-34410 Sirkeci-İstanbul
Telefon: 0 212 - 512 21 58 • Faks: 0 212 - 512 50 80
http://www.sayyayinlari.com
e-posta: sayyayinlari@superonline.com

Genel dağıtım: Say Dağıtım Ltd. Şti.
Ankara Cad. 54/4 • TR-34410 Sirkeci-İstanbul
Telefon: 0 212 - 528 17 54 • Faks: 0 212 - 512 50 80
http://www.saydagitim.com
e-posta: saydagitim@turknet

İÇİNDEKİLER

ALTINCI BASIMA ÖNSÖZ • 9

I. BÖLÜM • 17
Sunuş 17
1- Çağdaş Ruhun Görünümleri 19
2- Bilincin Yeniden Ele Geçirilmesi 39

II. BÖLÜM • 63
Kompleksler 63
3- Bilincin ve Bilinçaltının İşlevleri ve Yapıları 65
4- Çağrışım Deneyleri 107
5- Kompleksler Kuramı 141

III. BÖLÜM • 155
Düşler 155
6- Düşlerin Öğretimi 157
7- Düşün Bireysel Anlamı 185
8- Düşlerin Mitle 201

SONUÇ • 253

Doğal bir söz tutkuyu ya da bir sonucu dile getirdiğinde, anlamını da kendi içinde taşır; bu gerçeği sezememek sözü edeni sevmeye yöneltir bizi; çünkü düşüncesini bizim düşüncemizmiş gibi göstermiştir. Bu davranış onu sevimli kılar, ayrıca aramızda var olduğuna inandığımız düşünce birliği, yüreği sevgiye zorlar.
Pascal (Düşünceler IX, 27)

Bugün söz, henüz hiç konuşmayana aittir.
Andre Gide (Günlük)

Bir gerçeklik tanıtlaması.
J. de Lacratelle
(Montpellier Konferansı, 1940)

ALTINCI BASIMA ÖNSÖZ

İnsan Ruhuna Yöneliş'in ilk basımı çıkalı yirmi yıl oldu. Yirmi yıl içinde bu yapıt, son yarım yüzyılın mirasını oluşturan ögelerden birine, modern düşüncenin bir klasiğine dönüştü. Gerilimlerin ve ürkünç olayların, görüşlerinden ancak bir kısmını tam olarak doğruladığı bu yirmi yıl, psikoloji çağının başında, insanların neyi tamamlamaları gerektiğini ve bu kitabın ne denli önemli ve güncel bir yapıt olduğunu ortaya koyuyor.

Kitabın son basımının ardından yazarı, profesör Carl Gustav Jung, 1961 Haziran'ında öldü.

Ölümünün bıraktığı büyük boşluk bizleri, içinde bulunduğumuz durumu saptamaya zorluyor.

1943'teki ilk basımın önsözünde, Jung'u ve düşüncesini tanıtmayı, çok yönlü kişiliğinin boyutlarını ve zenginliğini göstermeyi denemiştik: insanı ilgilendiren her şeyin hayranı olan C. G. Jung insanoğlunun bir devi oldu ve öyle de kalacak.

İkinci Dünya Savaşı sırasında yazılmış olan birinci basımın önsözü, 1962'de de güncelliğinden hiçbir şey yitirmedi. Ufak tefek düzeltmeler, bazı notlar ve gerekli sözcük değişimleri okuyucunun zihninde kendiliğinden oluşacaktır. Bu nedenle, çıkışı acılı günlere rastlayan yapıtın hem bağımsız hem de her düşünceye yatkın bütünsel bir bölümü olan bu önsözü olduğu gibi bırakık. Varlığını sürdürüp gitsin istediğimiz bu önsözün özgün biçimi sayesinde okur, şu son yirmi yıl içinde Fransızca psikoloji düşüncesinde aşti-

mış olan tüm yolu duyumsayacaktır. Jung'un düşüncesi –o zamanlar dediğimiz gibi– Fransa'da uzun süre gerçekten de anlaşılmamasına karşın yapıtlarının çevrilip basılmalarıyla her şeyin bambaşka olduğu şu gün, en sivrilmiş, en nitelikli ve en yetkin kimi temsilcilerinin ilgilenmesi sonucu Fransa düşüncesi ile Jung'un düşüncesi arasında bir iletişim kuruldu, hem de gitgide yayılan ve derinleşen bir iletişim.

Jung, yaşamının son yirmi yılında en önemli, en somut çalışmalarının bazılarını yayımladı. Örneğin, çağdaş düşünce ile "uçandaire" olayı arasında varolan ilişkileri psikolog gözüyle açıkladığı, *Modern bir Mit**.

Ardından, yaşamı ve düşüncesinin hücresi olan birey ile yükseltmeye çalıştıkları bu bireyi kendilerine özgü biçimde tüketip yok eden, şu topluluk canavarları, sağ ya da sol eğilimli devletçilikleri karşılaştırdığı, *Günümüz ve Yarınımız*. Ölümünden az önce, yakın meslektaşı bayan Aniela Jaffe ile birlikte hazırladığı özyaşamını içeren bir yapıtı** yeni bitirmişti.

C. G. Jung'un yayımlanmış yapıtları (100'ün üzerinde bilimsel konuşma, makale ve önsözlerin dışında) otuzdan fazla çalışmayı içerir. Bunlar Amerika, İngiltere, İsviçre ve Almanya'da onsekiz büyük cilt halinde tam olarak yayımlanmıştır. Fransa'da ise bu girişim daha sonra gerçekleşecektir.

Bütün bunlara, en az bu sayıda ve bu önemde, basılmamış bir yapıtı da eklemek gerekir. Jung'un çeşitli konferanslar, konuşmalar ve dersleri boyunca anlattıklarının, dinleyicileri tarafından tutulan notları.

Son çalışmaları arasında, çocuk rüyaları üzerine araştırmalar ve Nietzsche'nin oniki ciltlik Zarathoustra'nın*** psikolojik yorumu önemli yer tutar.

* Tam adı: "Uçandaireler: Gökte Görülen Nesnelerin Modern Bir Miti" ("Ein moderner Mythus: Von Dingen, die am Himmel gesehen werden"), Zürih ve Stuttgart, Rascher 1958 - Ed. n.

** "Anılar, Rüyalar ve Yansımalar" (Erinnerungen, Träume, Gedanken", 1961)

*** Bir bölümü dilimize "Böyle Buyurdu Zerdüşt" adıyla çevrilmiştir. (Çev. n.)

Yayımlamak için ilk olarak, *İnsan Ruhuna Yöneliş*'i seçmemizin nedeni, okuru bir anda büyük ustanın düşüncesiyle içli dışlı kılmak istememizdir.

Diğer kitaplarının kendi açılarından esinlenip beslendiği bu iyi tasarlanmış yapıt, Jung'un düşüncesini tüm boyutlarıyla gözler önüne sermektedir. Okur, bu kitapla Jungcu düşüncenin her yönüne yayılabilecektir.

Yeni yayın için, bu kitapla yola çıktık. Geriye baktığımızda, onu Jung ya da diğerlerine özgü güncel araştırmalar çizgisine ulaştırmak için yapacak pek bir şey olmadığını görünce şaşırdık. Jung'un derin ve en son düşüncesiyle okuru içli dışlı kılmak amacıyla bazı ögeleri belirlemekle yetiniyoruz şimdilik.

Karmaşık kavramlara bu ani giriş kimseyi şaşırtmasın. Yapıtın okunmasıyla birlikte kavramlar da yabancılığını yitirecektir. Ama yine de, yabancı bir ülkeye gidildiğinde az buçuk gerekli sözcükler bilinmeli. Kaldı ki, basit akılcılığımızın karşısında ruh dünyası nasıl da yabancıdır!*

Bu yapıtın bize açtığı en önemli ufuklardan biri, "yansıtmalar"dır. Yansıtma ["projection] ilginç bir olaydır. Birey bu olayla, kendi iç yaşamının bir belirtisi olan ruhsal bir noktanın ya da bütünün izini, dış dünyanın bir nesnesi ya da kişisi üzerine yansıtır.

Yansıtmanın önemi algının önemi ile eşdüzeye ulaşmıştır. Bugün bireyin dünya ile iki ilişkisi vardır; yansıtma ve algı. Ters yönde işleyen bu iki bağın birbirinden önemi ve akıldışı yorumlama bakımından neredeyse hiç farkı yoktur.

Eğer *algının görüngücülüğü* [fenomenolojisi] kaleme alınabilmiş olsaydı, geriye bu kez yansıtmanın görüngücülüğünü yazmak kalırdı ancak.

Algı, bireyin duyuları aracılığıyla dış dünyadan aldıklarıdır. Yansıtma ise, dış dünyaya gönderdikleri, yani algılamayı engelleyerek boş hayallerini, iç kuruntularını nesnelere aktarmasıdır.

* Okurun, kitabı okuduktan sonra, elde ettiği kavramlarla ön notlar arasında yapacağı karşılaştırma sonuç ilginizi çekecektir.

Çünkü yansıtma algıyı gölgelendirir, değiştirir, bambaşka bir görünüme sokar, evet, onu siler ve yerini alır. Küçük, basit bir sarışını dünya güzeli bir kraliçe kılan "bir görüşte âşık olma" deyişini düşünün; işte bu, her erkeğin içinde taşıdığı ideal kadın imgesini bu sarışına yansıtmasıdır.

Bu yansıtmalar son derece önemli, olabildiğince etkili ve çoğu kez yıkıcıdırlar ve bilinçdışında [subconscious] yer alırlar. Gündelik ve gerçekle yüzyüze gelmek zorunda kalındığında dünya güzeli kraliçenin anlamsız, basit bir sarışından başka bir şey olmadığının ortaya çıkmasıyla erkek, güzelim düşünün yok olduğunu görür ve bu düş kırıklığının sorumluluğunu ona yükler, kendisine de, yansıtmalarına ve kendine* çatmaktan başka yapacak bir kalmaz.

Bu yapıtın getirdiği en önemli kavramlardan biri de "arketip"lerdir, yani ilk zihinsel yapılar.

Her erkekte bulunan ideal kadın imgesi, bunların bir örneğidir. Bir diğeri ise *Imago Dei*, yani Tanrı kavramı ve imgesi; kutsal ve dinsel olgunun heryerdeliğini ve sürekliliğini açıklayan her yerde ve her zaman hazır ve nazır, Tanrı'nın arketipi. Jung, arketip sorunuyla ilgilenmeyi, düşüncesini bu konuda toplamayı aralıksız sürdürdü. Ortaya koyduğu kavramların gelişimi ve zenginliği bu konudaki araştırmalarının ne denli canlı ve atılımcı nitelikte olduğunu gösterir.

Jung'un son düşüncesine göre, arketiplerin zeka düzleminde, içgüdülerin de biyolojik düzlemde yer aldıkları görülür. Biyolojik düzlemde içgüdüler nasıl davranış ve tutum örnekleriyse, zihinsel yapılar düzleminde de arketipler, devinimsel zorunlu sonuçlar olarak kabullenilirler.

Arketip, bir tür "Gestalt"dır, yani içgüdünün görünümü, biçimi ve imgesidir. İçgüdü kendisine uygun düşen imgeyi zekada çağrıştırarak davranışa geçer, imge de sözkonusu davranışın ya da hareketin hareketlendiricisi durumuna dönüşür. Böylece içgüdüler

* [illegible] ideal görüntümüze göre [illegible] ... Faust'undaki ... Yansıtma [illegible]

de olduğu gibi, arketiplerin kaynağı konusu bilimin dışına çıkar, dünya ve yaşamın yaratılışıyla ilgili varsayımlar oluşturur.

Bir kez var oldular mı da -yaşamın başlangıcında- içgüdüler ve zihinsel yapılar gibi, arketipler de, biyolojik ve anatomik yapılarla karşılaştırılabilir biçimde sürüp giderler. Arketipler, zihinsel mimarinin temelidir. İnsanda, varoluşundan bu yana bulunurlar, onun bilinçdışını oluştururlar.

Böylece Jung, bu konularla 4 rakamının psikolojik önemi arasında varsayımsal bir ilinti bulunduğunu görmekte gecikmedi; dış dünyanın dört ana yönü, zihinsel evrende yönlenmenin başlıca dört psikolojik işlevi, haçın evrensel görüngüsü ve karbonun dörtdeğerliliği. İşte Jung'a göre arketiplerin kök saldığı derinlikler, bu maddelerin ve yapıların derinlikleriydi.

Arketip düzleminin, yalnızca tek bir zihinsel açıdan ve tek bir bilgi kuramı için değil, aynı zamanda yaşamın akış düzlemi üzerinde de ilginizi çekmesi gerekir.

Bireyin arketip düzlemi -Jung'un dehasını, bu konuyu ele alması ve incelemesi ortaya koymuştur- değişmez değildir. 'Bilinç' ve 'Ben' gibi, bireyin yaşıyla birlikte gelişen canlı bir düzlemdir. Yaşamın en önemli unsurlarından biri de, yaşamsal dinamizm ve libidonun, 'ben' ile arketip düzlemleri arasındaki geçerli üleştirmesinin düzene koyulmasıdır. Ben'in, yaşamın değişmez büyük yasalarına uyumunu sağlayacak işte bu üleştirmedir. Burada hiçbir şey son bulmaz. Her gün biraz olsun gerçekleşmelidir bu. Yaşamın canlı, özgün bir geçmiş, bir yenilenme oluşu hep bu nedenledir.

Freud ve Adler'in ardından Jung'un ölümü, çağdaş psikolojinin en büyük üç kurucusunun sonuncusundan yoksun bıraktı bizi. Ölümleri, *bize bıraktıkları kalıtım bağdaşımını*, insanlar arasındaki yüzeysel anlaşmazlıklarda gölgelenmiş, göründüğünden çok daha güçlü olan bağdaşımı yeniden ortaya çıkardı. Bu kitabın iki bölümü, Freud-Jung tartışmasını yeniden alevlendirmeye elverişli görünmektedir. Aslında hiç gerekli değil.

Jung, anılamacı ["retrospektive"] ve nedensel* temele dayalı Freudcu sağaltımsal girişimleri eleştirir.

Bu tek yanlı görüş açısı altında hastasıyla birlikte geçmişe gömülen uygulamacının bugünü ve geleceği savsakladığını söyler. Karşıt görüş, gerçekliği kadar belirgindir de; çünkü bugünü ve geleceği dikkate alan Jungcu uygulamacı, geçmişi, onun karanlık köşelerini ve girdi çıktılarını gözardı edemez. Yaşanmış ya da düşsel geçmişin anlatılışı sırasında olabilecek sarsıntıyı ya da talihsizlik sonucu, ölçülere uygun zihinsel yapılar ortaya çıkamaz ve geçmişin anlatısı sinir hastalıklarının tedavisinde bir bölüm olarak kalır.

Yine aynı biçimde Jung, Freudcu yüceltme kavramını da eleştirir. Bugün bu eleştiri bize Freudcu ve Jungcu okullerin arasındaki gerilim ve kavgadan kaynaklanmış gözükmektedir. Kuşkusuz tarihsel olarak bütün okuller bir önceki okula karşı çıkarak kendilerini tanıtırlar. Oysa, geçmişten edindiğimiz bilgiyle, bu eleştiri bize aşırı gelmektedir. Çünkü kalıtımsal evrim kavramıyla açıkladığı bireyin evrimsel gücü, Freud'un yüceltmesini olduğu kadar yaşamı ve değişim görüngüsünü de akla getirir. Anılama ve yüceltme konusundaki bu iki örnek, iki okolü ayıran diğer kavramlarda da genişletilip çoğaltılabilir. *İnsanların ve kişiliklerin karşıtlığı, tek bir görüngücülüğü destekleyen olguların sunuluşunda uyumsuzluklar yaratır.*

Freudcu ve Jungcu iki büyük okolün içine düştüğü bu çekişme havası, öncüleri Freud ve Jung'un araştırmalarında karşılaşukları güçlükleri belirtircesine, taraf kayırıcı görünüme bürünür. Öncülerinin çalışmalarını ve ilişkilerini kendi çıkarlarına göre tanıtırlar. Bu çekişme havasına neden olan bazı olağan koşullar da vardır.

Tarihsel düzlemde, başlıca anlaşmazlıklardan biri, Jung'un ve bize getirdiği düşünce devriminin bir bakımdan geç kalmasıdır. Jung'un talihsizliğidir bu.

* Freudcu ve Adlercı görüşleri de dikkate alan Jung, 'güncel nevroz'un kısmen de olsa güncel nedenlere bağlanabileceğini gösterdi.

Freudcu devrim öylesine önemli ki, insanlığın bunu sindirmesi, kavraması ve yarar sağlaması için bir yüzyıl gerekir. Freudcu devrim kendini tanıtma çabası içindeyken hemen ardından bir ikincisi, Jung'un devrimi çıkageldi. Birincisini hafifletmek, dengelemek ve yumuşatmak bakımından kuşkusuz gerekliydi, ne ki "huzur" insanlarını Freudcu alandan zamanından önce çıkarmak zorunda kaldı.

İşte, tüm çağdaş psikolojinin güçlüklerinden biri peşpeşe ortaya çıkan bu iki devrimin, birbirlerine çok yakın ve uyuşmaz oluşu nedeniyle işleri karmaşık kılmasıdır.

En sağlam kanıtlara ve Jung ile yirmibeş yıl süren kişisel ilişkilerime dayanarak şunu söyleyebilirim ki, benim gözümde Jung'un Freud'u aşma başarısı, Freud'a düşman hiçbir hareket ya da belirtiyi birlikte getirmemiştir. Jung bu tutumu, yapıtlarında ve yaşamında her fırsatta ortaya koymuştur.

Bu durumlara klinik düzlemde de rastlıyoruz: Bir Jung öğrencisinin ilk görevi Freudcu, hatta Adlerci olmayı bilmesidir. Zaten hastasının psikolojik gereçleri onu o yola kendiliğinden iter. Hastanın ruhsal gerecini kuramsal bir şemaya asla sıkıştırmamak gerekir; ama, bilgi sahibi uygulamacı, bu şemanın açıklayıcı kavramlarını, hastanın iç yaşamıyla uygun düştüğünde, değerlendirmesini bilmelidir. Kişisel deneyimlerimize göre, bir çözümleme Freudcu, Adlerci saatleri içermedikçe çözümleme olmaz.

Bir Jungcu'nun Freudcu ve Adlerci olmayı öğrenmesi, her şeyden önce anlaşmazlıkları ortadan kaldırması için gereklidir: Jung'u ve yapıtını kendine malederek kolay bir çözüme ulaşmayı uman anlayışlar sözkonusu burada. Örneğin, herkeste varolan düş düzlemlerini, saplantı düzlemlerini, kısacası Freudcu düzleme (gülmece yazarlarının değindiği gibi "baba, anne, dadı ve ben" dörtlüsünün getirdiği sonsuz felaket) uygun düşen bireysel bilinçdışı düzlemini kısa devre yapabilmeyi umarak doğrudan doğruya arketipler düzlemine başvurmak gibi.

Canlı arketipler düzlemine ulaşmak, sonuca ulaşmak, ekini bi-

çıp kaldırmak demektir; insana özgü değişmezliklerde, çözümsel işi oluşturmuş, sorunlarını ve komplekslerini düzenleme görevini, yani iyi yönetilmiş bir psikanalitik konuşmanın içerdiği tüm bu derin, önemli, bazen üzücü işi yüreklilikle üstlenmiş bir kişilikte gün ışığına çıkması demektir. Psikanalitik konuşma sonunda, temel arketipik verilerin canlı görünümüyle belirlenmiş kişiliğin olgunluğuna ulaşır. Sivrilmiş bazı Freudcu meslektaşlarımızın, daha ilerleyeceklerine, yalnızca Freudcu düzlemde kalmaları bizleri üzüyor ama, bazı kafaların, birinci aşamaya çıkmak için gerekli çalışmayı yapmadan ikincisine atlamaya çabalamaları da bizi daha ciddi bir tehlikeyle yüz yüze bırakıyor.

Bu kafalar, adı sanı olmayan, belirsiz, anlaması güç bir idealizme düşüyor.

Jung'un yapıtında geliştirdiği ve bütünleştirdiği çözümsel kalıt, varlığını tutarlı ve etkileyici bir biçimde sürdürüp duruyor. Bundan böyle, bu kalıt sayesinde, yarının çözümleme ve tedavisinde daha bir iyimserlikle bakılabilir oldu.

Çözümleme nedir ve ne ile ilgilidir?

Bir birey çocukluğunda ve yaşamında hatalı yetişmişse, analitik yeni bir tutumun araştırılması boyunca ona yardımcı olacaktır. Kendisine yapılmış haksızlığın silinmesi, yeni yapıların kurulması, sertliklerin, taşlaşmışlıkların ötesinde yeniden oluşma sayesinde bir hastaya, onunla birlikte yirminci yüzyıl insanına da yardım etmek, ona yeni bir hareket alanı yeni bir özgürlük boyutu yaratmak gerekir. Artık, bilincin yeniden ele geçirilmesinden söz edilebilir. Sözkonusu bilinç, yalnızca mantıksal ve zihinsel ya da yalnızca taslak durumunda değil, aynı zamanda akıldışı olguyu da içinde taşıyan, gerçek yaşamın gerçek ölçütlerinde bir bilinç olacaktır.

Paris, Mayıs 1962

*Dr. Roland Cahen**

* Dr. Roland Cahen, Jung'un hemen hemen tüm yapılarını Fransızca'ya çeviren kişinin adıdır.

I. BÖLÜM

SUNUŞ

1
ÇAĞDAŞ RUHUN GÖRÜNÜMLERİ*

Ortaçağ'ın, Antikçağ'ın hatta tüm insanlığın, daha ilk günlerinden bu yana maddi ruha inanış içinde yaşamalarına karşın 19'uncu yüzyılın ikinci yarısında *"ruhsuz" bir ruhbilimin* doğuşuna tanık oluyoruz. Bilimsel materyalizmin etkisiyle, gözle görülüp elle tutulamayanın kararsızlık yaratması, metafizikten kuşkulanılması tehlikeli olmaktadır. Bundan böyle "bilimsel" ve kabul edilebilir tek şey, belirgin madde ya da duyularca algılanabilir nitelik taşıyanlardır. Gotik dönem, bir solukta doruğa yükselişinin yanısıra dar bir dünya görüşüyle coğrafi alanda sınırlı kalışı sonucu, nasıl Reform'un ruhsal çöküşüyle eriyip sarsıldıysa, Avrupa düşüncesinin dikey çıkışı da modern bilincin yatay yayılışı sonucu duruverdi. Bilinç, gelişme göstermekten çok coğrafi ve düşünsel açıdan yayılmacı oldu. Böylece büyük buluşların ve bilginin deneyci yayılma çağı gerçekleşti. Ruhun maddiliğine inanış yavaş yavaş fizik dünyanın maddiliği inancına dönüştü. Sonunda, Avrupa bilincinin en ileri temsilcileri, düşünürler ve bilim adamları -dört yüzyıla yakın bir can çekişmeden sonra- ruhu, maddeden ve maddesel kaynaklardan bütünüyle bağımsız bir biçimde ele adılar.

Böylesine bir çöküşün suçunu felsefeye ve doğal bilimlere yüklemek bir yanılgı olurdu kuşkusuz. Kavramların akıldışı çöküşüne direnen, üstün sezgili ve derin bilgili birkaç felsefeci ve bilim ada-

*1931'de Viyana'da Kulturbund'da verilen, ardından Wirklichkeit der Seele'de (Zurih, 1934) yayımlanan "Çağdaş Psikolojinin Ana Sorunu" adlı konferans.

mı ortaya çıkmadı değil; ne ki, direnmek boşunaydı, ünlerini yitirmekten korkuyorlardı. Bu kişiler, ayrıca, fiziksel düzeni bir düşünce dalgası gibi doruğa itiveren duygusal ve evrensel coşkuyu yok etmede güçsüz olduklarını sezdiler. Nesneler kavramındaki böylesine güçlü çöküşlerin akıldışı düşüncelerin ürünü olduğu sanılmasın; ruhu ya da maddeyi kabullenecek veya yadsıyacak yetenekte akılcı kurgulara rastlamak olası mı? Bu iki kavram (yetişmiş her çağcıla verilmesi gereken bilgi), varlığı bireysel huyların isteğine uygun biçimde açıklanan ya da örtbas edilen gizli etkenleri belirleyen imgelerden başka bir şey değildir. Zihinsel kurgu engel tanımaz; ruhu biyokimyasal bir fenomene de benzetir, son çözümlemede bir elektron düzenine de, ya da tam tersine atomun merkezine egemen olan belirgin düzen yokluğunu da.

Metafizik düşünce 19'uncu yüzyılda bilimsel materyalizme boyun eğmek zorunda kaldı; bir aydına şaka gelebilir, ama dünya görüşünde psikolojik açıdan bir devrimdir bu: Öte yandaki her şey bu yandaki yerini aldı; nesnelerin oluşumu, amaçların belirmesi, son anlamlamalar görgül sınırları aşmamahdır; karanlık içselleştirmenin gözle görülür dışsallaştırmaya dönüşmesi ve değer kavramının ancak sözde olgu ölçütüne uygun düştüğü herkesçe kavranır oldu.

Bu, akıldışı çöküşe felsefe aracılığıyla yaklaşmak değil, yadsınmaz bir başarısızlığın önünde yol almak demektir. En doğrusu bundan kaçınmaktır, çünkü günümüzde biri kalkar da salgı etkinliğinin düşünsel ya da ruhsal fenomenolojisinden söz etmeyi amaçlarsa öncelikle dinleyicisinin değer ölçüsünden ve denetim biçiminden emin olması gerekir, tersi durumda dinleyici sonunda konuşmacının zeka anomalisine acımakla yetinir; tıpkı, dünyanın yaratıcı ruhunu göktaşı atomunun parçalanmasında bulmaktan hoşlanan biri karşısında olduğu gibi. Oysa her iki açıklama da eşdeğerde mantıksal, doğaüstü, keyfe bağlı ve imgeseldir. Bilgi kuramı açısından, insanı hayvan soyuna bağlamak, hayvan soyunu insana bağlamaktan daha kolaydır. Fakat bilindiği gibi, dönemin

düşüncesine ters düşen bu yanlış, Dacqué'yi* yorucu akademik sonuçlara götürdü. Dönemin düşüncesine gülüp geçmemek gerekir, çünkü bir din, bir mezhep, ya da akıldışı isteği engelleyen bir inanç yaratmıştır; ayrıca, gerçeğin en üst ölçütü olmak ve sağduyu ayrıcalığını elde tutmak gibi sevimsiz bir niteliği de vardır.

'*Dönemin anlayışı*, insan aklının kategorilerinde yer almaz. Bir "penchant"dır.**

Bilinçaltı nedenlerle tüm zayıf düşüncelere aşılayıcı bir nitelikte egemen olan ve onları sürükleyip götüren duygusal bir eğilimdir. Bugün genel düşünceden başka bir biçimde düşünmek töreye aykırılıktır, bir bozukluk, oyunbazlıktır; yanlış, hastalıklı, lanetli bir şeydir, ciddi toplumsal tehlikelere yol açar; akıntıya karşı yüzmekten farksızdır. Eskiden, varolan her şeyin yaşamını ruhsal bir tanrının yaratıcı gücüne borçlu olduğunu yansıtan kesin bir öndayanak vardı; 19'uncu yüzyıl, maddeci nedenlerin evrenselliği ile ilgili çok daha kesin bir gerçeği ortaya attı. Bugüne göre, gövdeyi ayakta tutan ruhun gücü değildir; tersine ruhu, kendine özgü kimyasallığıyla madde oluşturur. Bu beklenmedik değişiklik, dönemin düşüncesinde yer alan gerçeklerden biri olmasaydı gülünç kalacaktı. Böyle düşünmek güncel ve yönteme uygun, akılcı, bilimsel ve normaldir. Ruh, maddenin bir ekgörüngüsü olarak kabul edilmelidir. (Ruh yerine "psişe"; madde yerine "beyin", "hormonlar", "içgüdüler", "kalp atışları" kullanılsa da, dönemin düşüncesi sözkonusu oldu mu herkes birleşir. Dönemin düşüncesi, ruha özgü bir tözü kabullenmez, sapkın bir düşüncedir bu.

Artık, atalarımızın keyfi zihinsel bir dış görünüşe bağlı kaldıklarını biliyoruz: İnsanın tanrısal ve ölümsüz nitelikli maddi bir ruha sahip olduğuna, ruhsal gücün ruhu bedenötesi bir varlık kılarak bedeni oluşturduğuna, cisimsiz ruhların geçerliliğine, deneysel

* Dacqué: Paleontolog ve felsefeci. 1878'de doğdu. Münih'te öğretim üyesi. "Natur und Seele" adlı yapıtında Dacqué, özgün bir evrim kuramı ortaya atar. Bu kuramına göre insan organik bir gelişimin son noktası değildir. Bir "özgün biçim"dir. İnsanın bugünkü durumu bu evrim boyunca gerçekleşen yetkin örneğidir. İnsanın ortaya çıkışı buzul çağından çok öncelere, yaşamını sürüngen olarak sürdürdüğü çağlara uzanır.

** Kitabın orijinalinde, Fransızca verilmiş, "eğilim" anlamına gelen sözcük. (R.C.)

dünyamızın dışında, ruhun nesnel dünyada yer almayan ruhsal nesnelerle ölçüştürüldüğünde, bir öteki dünyanın varlığına inanıyorlardı.

Diğer yanda çağdaş bilincimiz, ruhun doğal olarak maddeden kaynaklandığına, insanın maymundan geldiğine, Kant'ın *"Saf Aklın Eleştirisi"*ne konu olan açlık, aşk ve güç isteğinin uyumlu karışımına inanmanın da aynı derecede keyfince ve düşsel olup olmadığı henüz açıklık kazanmadı.

İyi ama, böylesine güçlü bir madde neyin nesidir? Yaratıcı bir Tanrı'dır hâlâ; ama bu kez antromorfik kılığından sıyrılmış ve herkesin anlamını bildiğini sandığı evrensel bir kavram biçimine bürünmüştür. Genel bilincin engin bir yayılma gösterdiği kesin, ama zaman değil de yalnız uzam açısından; tersi durumda, tarihsel duyumumuz bambaşka bir canlılıkta olurdu. Eğer genel bilinç biraz tarihsel nitelikli olsaydı, Yunan felsefesi çağında tanrısallığa benzer dönüşümlerin varolduğunu görürdük. Bu da bizi çağdaş felsefemizi eleştirme konusunda yüreklendirirdi. Ne ki, dönemin düşüncesi bu tür düşüncelere şiddetle karşı çıkar. Ona göre tarih, örneğin "Aristoteles'in de bildiği gibi..., vb." denilmesine göz yuman uygun uslamlamalar ambarından başka bir şey değildir.

Bu durum insanı kendi kendine düşünmeye itiyor: Dönemin düşüncesine özgü bu tasalandırıcı güç nereden kaynaklanıyor? Kuşkusuz, birinci derecede önem taşıyan ruhsal bir görüngü, bir önyargı ortaya koyar, bu da önemli tüm olgulara zarar verir. Kaldı ki, sözkonusu olgularda ruh sorununa ulaşmak için oldukça karmaşık yolları aşmak gerekir.

Daha önce de söz ettiğim gibi, fizik düzende yer alan açıklayıcı ilkeleri çekip çıkarmaya yönelik kaçınılmaz eğilim, son dört yüzyıldır sürüp gelen bilincin yatay yayılımını hatırlatır. Bu *yatay eğilim*, gotik dönemin tekelci *dikeyliğine* karşı bir tepkidir. Her zaman bireysel bilincin sınırları içinde yer alan halkların psikolojisinin bir belirtisidir bu. İlk başta, *ilkelerden farksız* bir biçimde tümüyle bilinçsiz hareket ederiz. Davranışımızın nedenini olay olup bittikten

sonra anlarız ancak. Bu arada, bir dizi yaklaşık *ussallaştırmalarla* oyalanırız. Zamanımız düşüncesinin ve tarihsel duygunun daha çok *bilincinde* olsak, fizik düzenin içinden çekip çıkardığımız açıklamalara öncelik vermemizin nedeninin, geçmişte ruha yönelik aşırı başvurulara bağlı olduğunu anlardık. Bilince varma, düş gücümüzü kamçılar. İçimizden şöyle geçirirdik: Şimdi de hatanın, temelde aynı olan ters bir biçimini işlememiz olasıdır. Maddesel nedenlere aşırı önem veriyoruz ve anahtar sözcüğü elimize geçirdiğimiz andan başlayarak da maddeyi "metafizik" ruhtan daha iyi tanıdığımız yanılsamasıyla kendimizi oyalıyoruz. Oysa madde, bizlere en az ruh kadar yabancıdır. Son olup bitenler hakkında hiçbir şey bilmiyoruz. Bizde dengeyi sağlayan tek itiraf bu.

Ruhun ve beyin fizyolojisinin, salgı bezlerinin ve tüm vücudun karmaşıklığını bütünüyle yadsıdığımız yok; bilinç verilerinin duyumsal algılamalarımızla belirlendiğine her zaman sonsuz inancımız var; bilinçaltı kalıtımın bizde, fiziksel ya da ruhsal olsun, değişmez kişilik izleri bıraktığından kuşkumuz yok; ruhsal geleceği çeşitli biçimlerde köstekleyen, destekleyen ya da etkileyen içgüdülerin gücüyle derinlemesine etkilenmiş durumdayız. İnsan ruhunun, ilk bakışta ya da bazı yanlarıyla, nedenleri, amaçları ve anlamlarıyla birlikte, madde, deneycilik, bu dünya adı verdiklerimizin tüm bir kopyası biçiminde belirdiğini kabul etmeliyiz. Sonuçta, ruhun kinci bir düzenin ürünü, fiziksel dayanaktan bütünüyle bağımsız bir tür ekgörüngü olup olmadığı düşünülür durur. Algılanan bu dünyanın nesnelerine katılma ve maddenin salt erki konusunda en küçük bir kuşku, bizi ruhun bilimsel taslağına eleştirel bir gözle bakmaya iter.

Ruhun bir salgı bezine benzediğine daha önce de değinildiği oldu; bu durumda düşünceler beyinsel bir salgıdan başka bir şey değildir; işte size, *ruhsuz bir ruhbilim*. Bu kavram içinde ruh, kendi içinde varolan bir özellik değil, temel yapının fiziksel uzantılarının yalın bir ürünüdür. Bu uzantılar bilinç niteliği taşıyorlarsa burada kaçınılmaz bir olgu var demektir, çünkü tersi durumda ruh

sorunu sözkonusu olmayacaktı, hatta hiçbir şey, dil bile olmayacaktı. Bu nedenle bilinç, ruhun kaçınılmaz, *gerekli* bir koşuludur, hatta ruhun ta kendisidir. İşte bu nedenle bütün modern "ruh'suz ruhbilimler", bilinçaltı psişizmi ortaya atan bilincin psikolojileridir.

Gerçekten de *bir* değil, birçok çağdaş psikoloji vardır. Tuhaftır bu; *bir tek* matematik, *bir* jeoloji, *bir* zooloji, *bir* botanik vb. yok mudur? Oysa çağdaş psikolojilerin sayısı oldukça kabarıktır, öyle ki, bir Amerikan üniversitesi her yıl bunları kalın bir kitapta biraraya toplar; adına da, örneğin, *'1930'un psikolojileri'* der. Sanırım, ne kadar felsefe varsa, o kadar da psikoloji var. Çünkü tek değil, birçok felsefe var. Bu benzetmeyi kurmamın nedeni, felsefe ile psikoloji arasında kopmaz bir bağ, konularından kaynaklanan bir bağ bulunmasıdır; kısacası, psikolojinin konusu ruh, felsefeninki dünyadır. Yakın zamanlara kadar psikoloji felsefenin bir bölümünü oluşturuyordu, fakat Nietzsche'nin de sezdiği gibi, psikoloji felsefenin varlığını tehdit edici bir atılım içerisinde görünüyor. Bu iki bilim dalının iç benzerliği, deney alanına girmeyen konular üzerinde sistematik düşünce kurmalarına dayalıdır. Böylece, kavramları irdelemeye koyulan kurgusal akıl harekete geçirmiş olurlar; irdeleme, öylesine çeşitli boyutlara uzanır görünümlere bürünür ki, felsefede olsun, psikolojide olsun, düşüncelerin çeşitliliğini özetlemek için kitaplar gerekir. Birbirlerini anlaşılır kılan bu iki bilim dalının varlığı diğerinin varolmasına bağlıdır.

Fiziğin üstünlüğüne inanış, sonunda *ruh'suz bir ruhbilime*, yani ruhun biyokimyasal etkenden başka bir şey olmadığı bir psikolojiye ulaşır. Aslında, açıklayıcı sistemi yalnızca ruha dayalı, modern, bilimsel bir psikoloji yoktur. Bugün hiç kimse, vücuttan bağımsız bir ruh varsayımı üzerine bir psikoloji kuramaz. Kapalı bir sistem oluşturan kendi başına ruh ve ruhsal evren düşüncesi, en azından bizde, kamu tarafından tutulmayan bir düşüncedir. Sizlere aktarmak zorunda olduğum bir anım var: 1914'te "Aristotelian Society", "Mind Association" ve "British Society" derneklerinin

oturumu sırasında, Londra'da Bedford College'da bir inceleme toplantısına katılmıştım. Konu, "İnsan ruhları Tanrı'nın egemenliğinde midir, değil midir?" idi.

İngiliz düşüncesinin "Creme"ini* oluşturan bu derneklerin bilimselliğinden kuşku duymak, kendine tek bir dinleyici bulamamak demektir. Aslında, 13'üncü yüzyıla özgü uslanılamalara dayalı bu tartışmadan şaşkına dönen ender kişilerden biri de bendim. Bu örnek, özerk bir ruh düşüncesinin Avrupa düşüncesinden henüz atılmadığını ve orada Ortaçağ'a özgü taşlaşmış bir fosil gibi duruşunu çok güzel yansıtmaktadır.

Ruh'lu bir ruhbilimin varolabileceğini, yani özerk bir ruh postulatına dayalı bir ruh kuramının gerçekliğini güçlendirmiş olabilir aktardığım anı. Böyle bir girişimin tutulmaması bizi şaşırtmamalı; çünkü ruh varsayımı, maddeninkinden daha gerçek dışıdır. Ruhun fiziksel kaynaklı ve yadsınmaz bir deney olgusu olduğundan habersizsek, varsayımlar kurup ruhun, ruhsal bir ilkeden kaynaklandığını ve karşıt varsayımdaki maddenin kaynağı gibi erişilmez nitelikte olduğunu varsaymakta haklı çıkarız. Bugünküne ters düşen böyle bir psikoloji modern olamaz. Bu nedenle ister istemez, atalarımızın kabullendiği ve inandıkları varsayıma, onların ruh öğretisine geri dönmemiz gerekir.

Eski inanışa göre ruh, insan yaşamını özümlerdi; fiziksel ve uzamsal yapıya, yani bedene, gebelik sırasında girer ve onu son solukla birlikte terk ederdi.** Ruh, uzamda yer tutmadığı ve yaşamı verdiği bedenden hem önce hem sonra varolduğu için zaman alanında yer alır, ölümsüzlük niteliğini taşırdı.

Bu inanış, bilimsel modern psikoloji açısından, kaıksız bir yanılsamadır. Şimdi, eski ya da yeni, "metafizik" alana dalmadan, bu eski inanış içinde deneysel olarak doğrulanmışları yan tutmadan araştıralım.

İnsanın, deneylerine verdiği adlar bütünüyle açıklayıcıdır. *Seele*

* Kitabın orijinalinde Fransızca verilmiş. "kaymak" anlamına gelen sözcük. (Çev. n.)

** Bu konunun incelenmesini izlemek için "Mythe Moderne" adlı kitabı bakınız.

(ruh) sözcüğü nereden geliyor? Almanca *Seele* (ruh), İngilizce'deki *soul* gibi, *Got* dilinde *saiwala*, eski Almanca'da *saiwalo*, eski Yunanca'da ise hareketli, alacalı, parıldayan anlamına *aiolos* idi. Eski Yunanca'daki *psyche* sözcüğü, "kelebek" anlamına gelir. *Saiwalo*, eski Slavca'daki *sila* sözcüğünden türemiştir; sila, "güç" demektir. Bu ilişkiler, *Seele* (ruh) sözcüğünün, kökensel anlamını gün ışığına çıkarıyor: *Ruh, hareketli bir güç, yaşam veren bir güçtür.*

Latince'deki *animus* ruh ve *anima* can, eski Yunanca *anemos* rüzgar sözcüğüyle aynı köktendir. Rüzgar anlamına gelen diğer eski Yunanca sözcük, *pneuma* aynı zamanda ruh anlamına da gelir. Got dilinde *us-anan, ausatmen* soluk vermek ve Latince'de *an-helare* güçlükle soluk vermek anlamındadır. Eski yüksek-Almanca'da *spiritus sanctus* yerini *atum, atem* yani soluk sözcüğüne bıraktı. Arapça'da ise rüzgar anlamına gelen *ruh* ve *rin* sözcükleri var. Eski Yunanca *psyche* sözcüğünün yakın biçimleri ise şöyledir: *Psycho* üflemek, *psychos* serin, *psychros* soğuk ve *physa* körük. Latince, eski Yunanca ve Arapça dillerinde ruha verilen ad, hareketli rüzgar, "canların dondurucu soluğu" anlamlarına geliyor.

İlkellerde de ruh, görünmeyen soluklardan oluşmuş bir beden demektir.

Kolaylıkla anlaşılıyor ki yaşamın belirtisi olan soluk alma, hareket ya da hareketin yaratıcı gücüyle aynı değerde olan ruhu anlatmaya yarıyor. Bir başka ilkel inanış, yaşamın bir diğer belirtisi sıcaklık olduğuna göre, ruhu ateş ya da alev olarak kabul eder. Bir başka inanış da, tuhaf ama, sık rastlanır, ruh ile adı özleştirir. Kişinin adı ruhu sayıldığından, yeni doğan bebeklere atalarının ruhunu yeniden canlandırmak için onların adı verilirdi. Bu inanış parçayı bütünle, bilinçli Ben'i ruhla özdeş kılmaya yöneliktir; ruh, karanlık derinliklerle ve insan gölgesiyle öylesine sık karıştırılmıştır ki, birine öldürücü saldırıda bulunmak isteyen onun gölgesine ayağıyla basar olmuştur. Bu nedenle, tam öğle zamanı (güney yarımkürede ruhların saati) tehlikeli saatlir; gölgenin küçülmesi, yaşamın tehlikeye düşmesiyle eş anlamlıdır. Gölge, eski Yunanlı

lar'ın *synopados* dedikleri şeyi belirtir. Bu, peşiniz sıra sizi izleyen bir şeydir, bir varlığın duyumsanmaz belirtisidir: ölenlerin ruhları da kimi zaman gölge olarak adlandırılmaz mı?

Bu açıklamalar, özgün sezginin ruh kavramını nasıl oluşturduğunu göstermeye yeterlidir. Ruh, bir yaşam kaynağı, doğaüstü ama nesnel bir varlık olarak beliriyor. İlkel insanın, ruhuyla konuşmasını ancak böyle açıklayabiliriz: Ruhun kendine özgü bir sesi vardır. *Ruh nesnel bir şeydir, varolma nedenini kendi içinde taşıyan ani bir parıldamadır; özgün deneyde bu nitelikle ele alınır, sandığımız gibi öznelin ve keyfe bağlılığın yücelmesiyle değil.*

Deneysel açıdan bütünüyle doğrulanmış olan bu inanış, yalnız ilkel basamakta değil, uygar insanda da bulunur; nesnelliğiyle belirir ruh. Bilincin keyfiliğini büyük ölçüde etkiler. Örneğin, coşkularımızın çoğuna set çekmek, kötü huylarımızı iyiye çevirmek, rüyalarımıza buyurmak ya da buyurmamak elimizde değildir. Dünyanın en akıllı insanı bile, tüm isteğine karşın, tek başına, kapıldığı düşüncelerden kendini kurtarmayı başaramaz. Belleğimiz, yalnızca ve yalnızca edilgen bir hayranlıkla kanıdığımız en delice düşüncelere açıktır; hiç aramadığımız ve beklemediğimiz halde fanteziler zihnimizde beliriverir. Kuşkusuz, kendi evimizin efendisi olmaktan hoşlanırız. *Aslında, ürkütücü ölçülerde bilinçaltı ruhumuzun işlevine, onun güçlerine ve güçsüzlüklerine bağlıyızdır.* Diğer yandan, nevroz psikolojisi irdelendiğinde, bugün hâlâ ruh ile bilinci aynı düzleme koyan psikologlara rastlanır. Oysa bilindiği gibi, sinir hastaları normal bilinen kimselerden bazı anlamsız belirtilerle ayrılır. Üstelik günümüzde, sinir hastası olmadığını kesinlikle kim söyleyebilir?

Bu olgu, ruhta yalnızca nesnel değil keyfi bir özerk gerçeklik de gören eski inanışı pek güzel doğrulamaktadır. Bu kanı, sözkonusu gizemli ve kaygı verici özelliğin hem yaşamın kaynağı olduğu düşüncesiyle, hem de Ben'in ve bilincin, bilinçaltı yaşamdan ortaya çıktığı deneyi ile birleşir; küçük çocuk, 'Ben' bilincinden yoksun bir ruhsal yaşamı gösterir, bu nedenle de yaşamın ilk yıllarından

pek az iz kalır. Bu güzelim, esenleştirici düşünceler nereden aklımıza geliyor? Nereden kaynaklanıyor bu coşku, esin, duygu? İlkel insan, yaşamın kaynağını ruhunun derinliklerinde duyumsar; yaşamını canlandıran ruhun işlerliğinin, varlığının en uç noktalarına dek uzandığını bilir; bu nedenle, ruhu etkileyen her şeyi, nitelikleri büyülü kullanımlarını saflıkla kabullenir. Ona göre ruh, salt yaşamdır; yaşamına sahip çıkmaz, yaşamla olan tüm ilintilerinden bağımsız görür kendini.

Ruhun ölümsüzlüğü düşüncesinin, bize ters gelse de, ilkel deneyciliği şaşırtıcı hiçbir yanı yoktur. Kuşkusuz, ruh tuhaf bir şeydir; uzamda yer tutmaz, oysa her var olan şeyin belirli bir yeri kapladığını biliriz. Düşüncelerimizin zihnimizde yer aldığından eminiz, oysa duygularımız konusunda kararsızız. Çünkü onların daha çok yürek yöresinden kaynaklandığını sanırız. Duyumlara gelince, onlar bedenin tümünden ortaya çıkar. Kuramımız, bilincin kafa içinde yer aldığını öngörür. İnsanların yürekleriyle düşündüklerine inanan Pueblo Kızılderilileri bana, Amerikalılar'ın kafalarıyla düşündükleriyle inandıkları için deli olduklarını söylemişlerdi. Kimi zenci kabileleri ruhun ne kafada ne yürekte yer aldığına inanırlar, onlara göre ruh karının içindedir.

Uzamsal yer kararsızlığına, gitgide artan ve duyumsamadan uzaklaşan ruhsal durumların yöresel görünümü de katılır. Örneğin, bir düşüncenin boyutları nedir? Küçük müdür, büyük mü? Uzun, ince, ağır, akıcı, düz, yuvarlak ya da başka bir biçim midir? Eğer, uzam içinde dört boyutlu bir görünüm arıyorsak, buna en iyi örnek kuşkusuz düşüncedir.

Bu arada ruhu yadsıma olanağı bulunsaydı, her şey ne denli basitleşecekti! Oysa, ölçülebilir ve tartılabilir, üç boyutlu dünyamızın bağrından çıkan, hiçbir görüş açısından ve hiçbir ögesinde bu gerçekle bağdaşmayan ama bütünüyle onu yansıtan, yaşayan bir tür şeyin apansız deneyimiyle karşı karşıya bulunuyoruz burada. Ruh, bir nokta da olur, gezegensel dünyanın enginliği de. Tanrısallığa ulaşan böylesine çelişkili bir varlığa dayalı saf sezgiyi kötüle-

mek mi gerek? Eğer ruh uzamın sınırında ise nesnesizdir. Nesneler ölür, ama görünmez bir şey nasıl yok olacaktır? Ayrıca, yaşam ve ruh, düşlerin ve diğer varlıkların tanıklığıyla, benden önce varolmuş ve benden sonra da varolacaktır. Oysa 'Ben', uyku ve baygınlık sırasında yok olur. Bu durumda ilkel sezgi ruhun bedende yer aldığı inanışını niçin yadsısın ki? Bu sözde inançta gördüğüm saçmalığın, kalıtım üzerine yaptığım araştırmaların ve içgüdü psikolojisinin sonuçlarında rastladığım saçmalıktan daha aşırı ölçüde olmadığını kabullenmem gerek.

Eski kültürlerin, ilkellerden başlamak üzere, düşleri ve yanılsamaları bilgi kaynağı olarak kullandıkları düşünülürse, eski inanışın ruha üstün bir bilgelik, hatta tanrısallık yakıştırdığı kolaylıkla anlaşılır. Görüldüğü gibi, bilinçaltı, uzantısı doğaüstü varlıklara varan yücelik algılarımızı düzenler; ilkel alanda, rüyalar, önemli bilgi kaynakları olarak kabul ediliyorlardı. Antikçağ'da bütün güçlü kültürler bu ruhsal temel üzerinde yükseldiler. Bunların arasında, kendini tanıma yollarını, ayrıntılarıyla felsefi ve deneysel biçimde irdeleyen Hint ve Çin kültürlerini sayabiliriz.

Bilinçdışı ruhu değerlendirmek, ona bilgi kaynağı oluşu nedeniyle değer biçmek, Batı *rasyonalizminin ileri sürdüğünden* daha az aldatıcı değildir. Tüm bilginin dış dünyanın basit bir çözümlenmesiyle elde edileceği konusunda yönlendirilmişizdir. Fakat bugün kesinlikle biliyoruz ki bilinçaltının yoğun bir içeriği vardır ve bu içerik bilince çıkarılabilse, engin bir bilgi artışı elde edilir. Hayvanlarda, örneğin böceklerde yapılan içgüdü incelemesi, bu bakımdan çok zengin olduklarını gösterdi. Öyle ki, bir insan şu ya da bu böceğe benzese, şaşmaz bir davranış çizgisine sahip olabilirdi. Böceklerin, bilgilerinin bilincine vardıklarını söyleyemeyiz elbette ama, sağduyu konusunda *içgüdüsel tepilerin bir o kadar ruhsal işlev oluşturduğu da kuşku götürmez.* İnsan bilinci bütün yaşam biçimlerini ve soya sopa bağlı kalıtımsal işlevleri içerir; her çocukta bilinçten önce işlevsel bir ruh eğilimi vardır. Yetişkinin bilinçli yaşamında, bu içgüdüsel bilinçaltı işlev varlığını ve işlerliğini ara ver-

meksizin duyurur; bilincin tüm işlevleri bilinçaltında önceden hazır bulunur. Bilinçaltı da bilinçten farksız biçimde algılar, onda da güdüler, öngörüler, duygular ve düşünceler bulunur. Ruh hastalıkları bilimi deneyimimiz ve düşsel işlev üzerindeki çalışmamız bunu onaylamaktadır. Ruhun bilinçli işlemesi ile bilinçdışı işlemesi arasında yalnızca bir tek fark vardır: Bilinç, yoğunluğuna ve merkezîleşmesine karşın bir anlıktır; belli bir ana ve kendi çevresine elverişlidir. Yapısı nedeniyle, bireysel deneyimin araçlarından başka bir şey içermez, geçmişe dönüş gücü ise birkaç on yılı geçmez. Belleği uydurmadır ve basılı kağıtlardan oluşmuştur. Bilinçaltı ise ne denli farklıdır! *Yoğunluğu, merkezîleşmesi yoktur, iç karanlıklara derece derece ulaşır, sonsuz bir genişlik elde eder, birbirine benzemez bir küme ögeyi yan yana kapsar, yücelik algılarının belirsiz yığını ondadır, ataların, yaşamı boyunca oluşmuş katmanlaşmaların olağanüstü gömüsü de ondadır.* Bilinçaltı kişileşebilseydi, erkekle kadının, yaşlı ile gencin, doğumla ölümün sınırında yaşayan bütünsel bir canlının çizgilerini taşır, hemen hemen ölümsüzlüğe yakın bir biçimde, bir iki milyon yıllık insan deneyimleriyle dopdolu olurdu. Zamanın akıcılığı üstünde, hiçbir şeye karşı çıkmadan gezinir dururdu. Şimdiki anın, İsa'dan binlerce yüzyıl önceki bir insandan hiçbir farkı olmazdı onun için. Yüzyıllık düşleri görür, ölçüsüz deneyiminin yardımıyla tartışılmaz sonuçlara ulaşan tanrısal yanıtlar verirdi. Çünkü, bireyin, ailesinin, kabilesinin, halklarının yaşamlarını defalarca yaşamış olacak ve kuruluşun, oluşumun, çöküşün ritmini –canlı bir duygu gibi– bilebilecekti.

Ne yazık ki ya da bereket versin ki bilinçaltı düşte belirir; ya da en azından bize öyle gelir. Bu bütünsel bilinçaltı, bilincin içeriklerini kapsamadığı için, bizim de bilinçaltının farkına böceklerden daha fazla varmamız olanaksızdır. Bu varlık insandan çok, bir tür sonsuz dalgaya benzer. Düşler ve anormal beyinsel durumlarla, bilinçte beliren bir imgeler ve biçimler okyanusudur.

Bilinçaltı ruhun deneyimlerinden oluşan bu sonsuz sistemi yansısına diye adlandırmak yersiz olurdu. Çünkü gözle görülür, el-

le tutulur vücudumuz da, ta ilk çağlardan bu yana gelişmelerin izlerini taşıyan bir deneyimler sistemidir; bir amaca, yaşama yönelik tartışmasız bir bütün oluşturur; tersi olanaksızdır. Karşılaştırmalı anatomi ve fizyolojinin yararlarını yadsımak kimsenin aklına gelmez; yoksa bilinçaltını ve kullanımını bilgi kaynağı olarak ele almak, yanılsamadan öteye geçememek demektir.

Yüzeysel bir bakış açısıyla, ruh bize dış uzantıların bir yansıması gibi görünür. Bunun sonucu olarak da, yalnızca elverişli öndevimler değil, aynı zamanda ana kaynak olarak da kabul edilir. Aynı biçimde, bilinçaltı da ancak dışarıdan, bilinçten hareket edilerek açıklanabilir. Freud, kendi psikolojisinde böyle bir girişime başvurdu. Bilinçaltı, gerçekten, bireysel varlığın ve bilincin bir ürünü olsaydı, sözkonusu girişim başarıya ulaşabilirdi. Ne var ki, bilinçaltı kuşaktan kuşağa kalıt gibi geçen işlevsel bir düzen olduğundan her zaman varoldu. Bilinç, bilinçaltı ruhun gecikmiş bir filizidir. Yeni görüşlere dayanarak atalarımızın yaşamını açıklamaya kalkmak kuşkusuz yersiz olur; bu nedenle, bana kalırsa, bilinçaltına bilincin nedensel bağımlılığı içinde yer vermek yanlıştır; doğrusu, kuşkusuz tersi olandır.

Bu karşıt görüş, geleneksel görüş biçimidir. Bireysel ve entelekt [müdrik] bilincin eşiği altına gizlenmiş karanlık deneyimlerin paha biçilmez gömüsünü bulup çıkaracak nitelikteki aynı geleneksel görüş, insan ruhunu ancak evrensel ruh sisteminin bağımlılığı içinde varsayar. Bu yalnızca bir varsayımı değil, sistemin istek, bilinç, hatta varlıkla bezenmiş bir bütün olduğunu gösteren açıklamadır; sözkonusu varlığa da Tanrı denilmiştir. Tüm gerçekliğin en yücesidir. Tanrı, en gerçek varlık, sayesinde ruhun açıklanabileceği ilk neden *(prima causa)* idi. Bu varsayımın psikolojik olabilmesi için nedenleri de hazırdı: İnsana göre daha tanrısal nitelikli, hemen hemen ölümsüz, sonsuz denebilecek deneyime sahip bir varlıktan söz ediliyordu ve bütünüyle yalanlanmadı da.

Bir önceki taslağa göre bilimsel sorun, psikolojinin açıklayıcı ilkesinin fizik düzende olmayıp, ruhsal düzende yer almasından

kaynaklanıyordu. Ruhsal düzenin birincil güdüleri de madde, maddenin nitelikleri ya da erksel bir durum değil, Tanrı idi. Biz burada modern doğa felsefesine başvurarak Tanrı'yı bir erk ya da yaşamsal bir güdü olarak tanımlama ve ruh ile doğayı aynı sepete koyma yanlışına düşüyoruz. Bu girişim, kurgusal felsefenin puslu sınırlarında kalsa, tehlike büyük olmaz. Ama, bunu bilimsel deneyin en basit eşiğinde bile açıklamaya kalksak çıkışı olmayan karışıklıklara düşmekte gecikmeyiz, çünkü açıklamalarımız bir uygulama sonucu oluşmuştur. Bilimsel psikolojinin alanına girmediğimizden de açıklamalarımız hep anlamsız kalacaktır. Bizim uygulamalı bir psikolojiye gereksinmemiz var, işlerliği doğru bir psikolojiye, yani açıklamaların sonuçlarla doğrulandığı bir bilim dalına. Uygulamalı psikoterapi alanında geçerli sonuçlara ulaşmaya çalışırız, değersiz hatta hasta için zararlı olabilecek kurumlarla işimiz yoktur. Burada, açıklamanın maddeye mi, yoksa ruha mı dayalı olduğunu anlamak çok önemli bir sorundur. Şunu unutmamak gerek, ruhsal olan her şey bir yanılsamadır; öte yandan, ruh kendi varlığını varsaydırmak için fiziksel olayı yadsımak, onu aşmak zorundadır; doğalcı görüş açısından bu böyledir. Eğer "doğal" değerlerin dışında önemsediğim hiçbir şey yoksa, fiziksel varsayımına dayalı olarak hastanın ruhsal gelişimini küçümseyecek, güçleştirecek hatta yok edeceğim demektir. Ya da tersine son çözümlemede her şeyi ruhsal alanda toplayacak olursam, bu kez de fiziksel bir varlık olan doğal bireyi tanıyamamış, onu kandırmış olacağım. Psikoterapik çalışmalar sırasında görülen intiharlar, bu tür yanlış girişimlerin sonucudur. Erk mi Tanrı'dır, yoksa Tanrı mı erktir, bunun benim için hiç önemi yok, çünkü nedeni açıklanamaz bir olay bu. Oysa ben, psikolojik açıklamaların olanaklarını tanımak zorundayım.

Günümüz psikanalisti artık bu iki eğilimin hiçbirine bağlı değildir; tüm niteliklerden yoksun bir çıkarcılık içinde, işin kolayına kaçarak bu iki eğilimin arasında tehlikeli bir yolda ilerler! Zeka sayesinde karşıtlık ikileminin boy göstermesinden, karşıtlıkların rast-

laşmasından *(coincidentia oppositorum)* doğan en büyük tehlike budur işte. Karşıt iki varsayımın eşdeğerliğinden, kararsızlıktan başka ne doğabilirdi? Bu bize, açıklayıcı tek bir ilke seçmenin yararını ve kesin belirlenmiş taraftan yana olmamızı gösteriyor. Burada karşımıza çetin bir sorun çıkıyor. Bize bir gerçek, güç alabileceğimiz açıklayıcı bir dayanak gerek; bununla birlikte günümüz psikanalistinin, ruhsal yorumun bilincine vardıktan sonra fizik düzenin geçmişine yönelmesi olanaksızdır. Ama ruhsal yoruma da körü körüne bağlanmayacaktır, çünkü bu da fiziksel görüş açısının geçerlilik nedenlerini gözardı etmek demektir. Öyleyse hangi çıkar yola başvuracağız?

Bu ikilemin incelenmesi ve çözümünün araştırılması bende şu düşünceyi oluşturdu: Doğa ile ruh arasında iç çatışma vardır; ruhun fiziksel ve ruhsal görünümlerinin çelişmesi, son çözümlemede varlığını duyumsamadığımız için su yüzüne çıkmaz. İnsan, sağduyusunun anlamını çıkarmadığı ya da çıkaramadığı kimi şeyleri her yakalamak istediğinde, her çelişkiye boyun eğmesi ve konusunu karşıtların görünümlerine ayırması gerekir. Fiziksel ve ruhsal görünüm arasındaki iç çatışma, ruhsalın aslında duyumsanamaz bir şey olduğunu ortaya koymaya yarar; kuşkusuz bu, bizim tek ve benzersiz, dolaysız deneyimizdir. Deneyine giriştiğim her şey ruhsal niteliklidir; fiziksel açının bile ancak ruhsal izdüşümünü algılarım. Uzamsal ve akılalmaz nesneler dünyasını bana aktaran duygularımın bütün algıları ruhsal imgelerdir. Bu imgeler, bilincimin araçsız tek verileri olduğu için de, benim araçsız tek deneyimimi oluştururlar. Ruhum, nesnelerin benim dışımda kaldığını vurgulayacak çarelere başvurduğu ölçüde gerçeği değiştirir ve bozar. Örneğin ses, belirli bir frenkanstaki hava titreşimidir; renk, ışığın dalga uzunluklarından biridir; bunlar benim dışımda kalan gerçeklerdir. Sonuçta, ruhsal imgelerimizle öylesine çepeçevre sarılmışız ki, dışımızda kalan nesnelerin doğasına ulaşmamız olanaksızlaşıyor. Bilincine vardığımız her şey ruhsal araçlardan başka bir şey değildir. Ruh, en yüksek gerçek bütünlüktür, çünkü gerçeği görün-

düğü gibi yansıtır. İşte psikolog bu gerçekten, *ruhsal gerçekten* destek almalıdır.

Bu son kavrama daha bir derinlemesine girmeye kalktığımızda karşımıza hemen bilinen fiziksel dünyaya özgü belirtiler ve imgeler çıkıyor. Bedenimizin de yer aldığı bu fiziksel dünyanın yanısıra, fiziksel dünyadan bütünüyle değişik, ruhsal dediğimiz dünyadan da kaynaklanan imgeler ortaya çıkıyor. Satın almayı istediğim otomobili ya da ölmüş babamın ruhunun o an ne durumda olduğunu düşlediğimde, bir dış engelle ya da içten bir düşünceyle irkilirim. Ruhsal açıdan bakılırsa her ikisi de eşdeğer gerçekliktedir. Aralarındaki tek fark, birinin nesneler dünyasına, diğerinin ruhsal dünyaya ait olmasıdır. Eğer gerçeklik kavramını yerinden alıp onu ruhsal niteliklerle bezersem kavram yerinde kalır ama, açıklayıcı ilkeler olarak kabullenilen doğa ile ruh arasındaki iç çatışma kendiliğinden erir, yok olur. Doğa ve ruh, bilincime yığılan *ruhsal içeriklerin kaynaksal belirtilerinden* başka bir şey olmaz. Bir alev beni yaktığında, ateşin gerçekliğinden hiçbir kuşku duymam. Oysa bir ruhun belirivermesinden ürkerek korktuğumda, bunun yalnızca bir yanılsama olduğu düşüncesine sığınırım. Oysa ateş, fizik doğası sonuçta bize yabancı kalan nesnel bir olgunun ruhsal imgesidir; aynı biçimde, hayalete duyduğum korku da düşünsel bir olgunun ruhsal bir imgesidir ve en az ateş kadar gerçektir, çünkü duyduğum korku ateşin yarattığı acı kadar gerçektir. Hayalet korkusunun yarattığı düşünsel işlev, maddenin gerçek doğası kadar yabancıdır bana. Ateşin doğasını kimyasal ve fiziksel kavramları kullanmaksızın açıklamam olanaksızdır; hayaletten korkmamı da ruhsal etkenlerle açıklamanın dışında başka bir yol göremiyorum.

Yalnız ruhsal deneyim dolaysızdır ve ardından da, tek dolaysız gerçek, ruhsal düzende boy gösterendir, açıklaması ilkel insanın ruhları ve büyü etkenlerini nasıl olup da dış olaylarla aynı somutlukta duyumsadığını sergilemektedir. İlkel insan, özgül deneyimini henüz indirgenmez karşıtlıklara bölmemiş, ayırmamıştır. Dar evreninde ruh ile madde iç içedir ve insanları ormanlarda, tarla-

larda üreten tanrılardır. Yıkılma evresindeki sağduyunun getireceği güçlüklerle çarpılıp bozulmanın hemen öncesinde, ruhsal ve gerçek dünyanın ortasında yeni doğmuş bir bebek, kozasından çıkmamış ipekböceği gibidir henüz. Dünyanın ruh ve doğa diye ikiye bölünmesiyle birlikte, Batı dünyası inandığı doğayı, spiritüzmin umutsuz ve acı girişimleriyle aralıksız kösteklenmesine karşın kurtardı.

Doğu dünyası da maddenin ancak bir "maya" [yanılsama] olabileceğini ileri sürerek Ruh'u seçti ve Asya'ya özgü yoksulluk ve pislik içinde uyuştu gitti.

Bununla birlikte, dünya *tektir*; Doğu ve Batı varoları tek insanlığı iki karşıt kampa ayırmayı başaramadığı gibi, ruhsal gerçek de varlığını kaynaksal biriminde sürdürüp gidiyor; şimdi insanlığın beklediği, insan bilincinin tarafların inanca ve inançsızlığından hareket ederek "ruh tektir" kavramını oluşturan bu iki gerçeği tanıma yolunda gelişme göstermesidir.

Ruhsal gerçek düşüncesi, gereken önem verilirse, günümüz psikolojisinin en büyük keşfini gerçekleştirecektir. Bana kalırsa, bu düşüncenin yayılması artık bir zaman sorunudur. Bu çözüm yolu yakın zamanda kendini kabul ettirecektir, çünkü çeşitli ruhsal belirtileri kendi ana özellikleri içinde değerlendirmeye yatkın tek yol budur. Bunun dışında açıklanacak ruhsal olgunun yanısını zedelememek elde değildir. Bu düşünceye dayanarak, boş inançlarda, mitolojide, dinlerde ve felsefede dile gelmiş ruhsal görünüme hakkını verme olanağını elde edebiliyoruz. Elbette ki, ruhun bu görünümüne gereğinin altında değer biçmenin hiçbir anlamı yok. Duyumsal gerçek belki akla yeterli gelebilir ama, gerçeğini beraberinde getiren insan varoluşunun anlamını ortaya koymaya yetmez; insanın coşku duymasını, kendini yürekten dile getirmesini unutmamak gerek. Yüreğin güçleri çoğu kez, iyi ya da kötü, son anda karara varan etkenlerdir. Akılımıza başvurmadıkları sürece güçsüz kalırlar. Bizi son dünya savaşından ya da diğer korkunç saçmalıklardan koruyan aklımız ve yerinde kararlarımız olmamış mıdır?

En büyük ruhsal ve toplumsal karışıklıklar aklımızdan doğmamış mıdır? Antikçağ'ın ekonomik yaşamını Ortaçağ'ın ekonomik yaşam biçimine dönüştüren ya da İslam kültürünün büyük bir patlamayla yayılmasına neden olan akıl değil midir?

Hekim oluşum nedeniyle, hemen açıklayayım, bu evrensel sorunlar beni pek etkilemiyor. Beni ilgilendiren hastanın kendisidir. Bugüne kadar tıpta, hastalığı iyileştirmek önyargısı egemendi; son zamanlarda yetkin seslerin yükseldiğini duyuyoruz. Bu düşüncenin yanlış olduğunu, tedavinin hastalığa değil, hastanın kendisine uygulanması gerektiğini söylüyorlar. Aynı zorunluluk ruhsal hastalıkların tedavisinde de kendini belli ediyor. Bakış açımız bireyi içermiyorsa, görünür hastalığı tanımamız hiçbir anlamı taşımaz. Ruhsal hastalığın dar sınırlar içinde, yeri belli görüngüler halinde bulunmadığını, tersine, bir davranışın ya da bir kişiliğin sayısız belirtilerini yansıtan görüngüler olduğunu kesinlikle kabullenmemiz gerekir; kişiliğin tümünü incelemekten başka çare yoktur.

Bu konuda çok aydınlatıcı bir olay hatırlıyorum; son derece zeki genç bir adamdı. Tıp kitaplarında hastalığı ile ilgili konuyu bilinçli bir biçimde özenlice araştırmış ve nevrozuna yardımcı olacak bir çözümleme oluşturmuştu. Düşüncelerinin sonuçlarını, titizlikle kaleme alınmış -neredeyse basılmaya hazır- bir biçimde bana getirdi. Yazdıklarını okumamı ve edindiği bilimsel bilgilere göre iyileşmesi gerekirken niçin hâlâ iyileşemediğini açıklamamı istedi. Getirdiklerini okuduktan sonra, nevrozun nedensel yapısını tanımakla hastalığı sağaltmak mümkün olsaydı kendisinin de sıkıntılarından tümüyle kurtulmuş olması gerekeceğini söylemek zorunda kaldım ona. Eğer yakındığı sıkıntılardan kurtulmamışsa bunun nedenini, yaşamı içindeki genel davranışlarını içeren ve hastalık nedenlerinin sınırında yer alan bazı hatalarda aramak gerekiyordu. Genç adamın geçmişinden, kışlarını Saint-Moritz ve Nice'de geçirdiğini öğrenmiştim; tatil parasını nereden sağladığını sorduğumda ortaya, kendisini seven ve gerekli parayı günlük yiyeceğinden kısarak biriktiren yoksul bir öğretmen hanım çıktı. Nevrozu-

nun nedeni bu ahlakdışı davranışında yatıyordu; ayrıca, bilimsel açıklamanın bu olguda neden etkisiz kaldığını da ortaya koyuyordu. İlke yanlışlığı burada ahlaki davranışta yer alıyordu. Ahlakın bilimsellikle hiçbir ilintisi olmadığından, hasta benim düşüncemi oldukça bilimsellikten uzak buldu. Bilimsel düşünce adına, kendisinin bile katlanamadığı ahlaki gerçeğin gözardı edilebileceğine inanıyordu. Ayrıca, kendisini seven kadının, bu parayı isteyerek vermesi bir iç çatışmaya da yol açmıyordu. Aynı konuda olabildiğince bilimsel ince düşüncelere saplanılabilir. Bu, uygar insanların çoğunun böyle bir duruma düşmelerini engellemeyecektir. Töresel davranış, psikanalistlerin, büyük yanlışlara sapmak istemiyorlarsa gözardı edemeyecekleri gerçek bir etkendir. Ahlaki davranışlar da, eğer akılcı bir temele dayanmıyorsa, kimi insan için hiçbir önem taşımaz. Burada yine, hastalıklara sağaltım sağladığı gibi, neden de olabilecek ruhsal gerçeklerle yüzyüze geliyoruz. Kaç kez bir hastanın, "Varoluşumun anlamını ve amacını bir bilebilsem sinirsel sıkıntılarımdan da kurtulurdum!" diye bağırdığını duymuşumdur. Zengin ya da yoksul, evli ya da bekar, ne durumda olursa olsun burada önem kazanan, yaşama bir anlam verilmiş olmasıdır. Daha çok sözkonusu olan, ruhsal diye adlandırdığımız bir yaşamın akıldışı gerekliliğidir; bu da ne üniversitelerde, ne kitaplıklarda, ne de kiliselerde bulunur. Kendisine yönelik akılcı konuşmacıyı, yüreğine coşku vermiyorsa kabullenemez. Bu gibi olgularda ruhsal etkenin hekim tarafından tam olarak anlaşılması yaşamsal bir önem taşır. Hastanın bilinçaltı, örneğin düşler aracılığıyla, doğası temelde dinsellikle nitelenmiş olayları ortaya çıkarır. Bu tür olayların ruhsal temelini görememek, tedaviyi kötüye, başarısızlığa sürükler.

Bu nedenle, genel ruhsal belirtiler ruhsal yaşamın kaçınılmaz yapıcı bir ögesidirler; gelecekte psikanalistin görevi, ruhsal işlevlerin ruhsal koşullanmalarını incelemek olacaktır. Fakat düşüncenin doğal tarihi bugün hâlâ 13'üncü yüzyıl doğa bilimleriyle karşılaştırılabilir bir durumdadır. Deneyimlere girişmemiz zar zor gerçekleşmektedir.

Günümüz psikolojisi ruh imgesini örten örtüyü biraz olsun aramakla gurur duyabiliyorsa bu, biyolojik görünümü bilim adamlarının bakışından kaçırmakla gerçekleşmiştir. Bugünkü durumu, 16'ncı yüzyıl tıbbının, anatomiye yeni başladığı, fizyolojinin hemen hiç bilinmediği evresiyle bir tutabiliriz. Bugün bile ruhun kendi yaşamı üzerine ancak birkaç görüş sahibiyiz. Gerçi günümüzde, ruhta varolan ruhsal kaynakla, koşullanmış değişim işlevlerinden, bunların ilkellerin psikolojisinde ya da yoganın ortaya attığı bazı durumlarda temel başlangıcı oluşturduğundan haberimiz var. Var ama, bunların uyduğu başlıca yasaları da henüz belirtmeyi başarabilmiş değiliz. Tüm bildiğimiz, nevrozların çoğunun bir düzen bozukluğuna bağlı olduklarıdır.

Psikolojik araştırma, ruhun görünümünü örten çeşitli örtülerin tümünü kaldırmayı başarabilmiş değil. Çünkü ruh, yaşamın diğer derin gizleri gibi karanlık, ulaşılmaz niteliğini korumaktadır. Elimizden gelen tek şey, gerçekleştirdiğimiz girişimden ve ileride bu karmaşık bilmeceyi çözeceğimize inandığımızdan söz etmek oluyor.

2
BİLİNCİN YENİDEN ELE GEÇİRİLMESİ*

Psikoloji alanında halkın kavrayabildiği kimi şeyleri dinleyicilerime anlatmakta her zaman güçlük çekmişimdir. Bu güçlükle ilk kez, hekimliğimin ilk yıllarında bir akıl hastanesinde karşılaşmıştım. Gerçekten de her ruh doktoru, akıl hastalıkları ve etkileri hakkındaki görüşünün yetkinliğe ulaşmadığını, oysa halkın konuyu daha iyi kavradığını şaşkınlıkla izlemiştir. Hastanın henüz duvarlara tırmanma aşamasına gelmediğini, nerede bulunduğunun farkında olduğunu, yakınlarını tanıdığını, adını bile unutmadığını söylerler ve ardından da eklerler: Öyleyse hastanın durumu fazla ciddi değil, sadece hüzün ve aşırı coşku içinde; hastasının şu ya da bu hastalığı taşıdığına ilişkin ruh doktorunun düşüncesi ise büyük bir hatadan başka bir şey değildir.

Sık rastlanır bu durum psikoloji alanında da göze çarpar. Burada durum daha da kötüdür; herkes en iyi bildiği şeyin, kesinlikle psikoloji olduğunu ileri sürer. Psikoloji ama, ilk bakışta *onun* psikolojisi, *bir tek kendisinin bildiği psikoloji*. Her kişi içgüdüsel olarak ruhsal yapısının, bireysel olsa bile, genelde bir başkasınınkine benzediğini varsayar. Sonuç olarak da, erkek bu benzerliği karısından bekler, kadın kocasından, ana baba çocuklardan, çocuklar ana babadan bekler ve böyle sürer gider bu. Herkes her tür-

* "Wirklich der Seele" (Rascher, Zürih 1934) "Psikoloji ve Modern Zamanlar" başlığıyla yayımlandı. Bu metin daha önce, 15 Ağustos 1933'te "Revue d'Allemagne"de yayımlanmıştı. (B.C.)

lü ilişkiyi kendi iç dünyasına göre sürdürürse, zaman gelir kendi içinde bulunana, genelleştirme yoluyla evrensel bir değer biçilmesinde sakınca görmez. Bu kuralın geçerli olmadığını, yani bir başka varlığın gerçekten *başka* olduğunu her görüşte, sınırsız bir şaşkınlığa, hatta üzüntüye, öfkeye kapılır kişi. Ruhsal farklılıklar genelde, basit meraklarda rastlanan ilgiyi uyandırmazlar; sıkıcı, dayanılmaz, yanılgılı, umutsuz görünürler. Genel ölçütlerden göze çarpar biçimde ayrılan bu davranış, dünya düzenini bozucu bir etki taşır; hemen düzeltilmesi gereken bir hata, yapılan bir görevde giderilmesi gereken bir eksiklik gibidir. Bilirsiniz, önemli bazı psikoloji kuramları vardır, temel ilkesi insan ruhunun her yerde ve her zaman birbirinin aynı olduğunu varsayar; bunları, özellikleri ne olursa olsun, tek ve aynı görüş açısıyla açıklamak gerekir. Kimi benzer kuramlarca da istenen bu sıkıcı tekdüzenliliğe, ruhsal alanda sayıca sonsuza ulaşan bireysel farklılıklarla karşı çıkılmıştır. Bununla birlikte, değindiğim kuramlardan biri ruhsal görüngüyü cinsel içgüdüyle (Freud), diğeri de irade gücüne (Adler) dayanarak açıklar. Bu çelişki, kuramların her birini ana ilkelerinin içinde gömülü kalmaya iter ve kendilerinin dışında hiçbir kurtuluş yolu olmadığı kanısına götürür. İki kuram da birbirlerinin temel yapılarını yadsır ve kişi boş yere hangisinin daha doğru olduğunu sorar durur. Her ne kadar her iki görüşün yandaşları birbirlerini karşılıklı olarak tanımazdan gelseler de, bu davranış çelişkiyi ortadan kaldırmaya yetmez. Anahtar sözcük çok yalındır oysa: bu iki kuramın *her biri*, yandaşlarının ruhuna uygun bir psikoloji oluşturarak kendilerine göre haklıdırlar. Faust'un ünlü sözünü anımsayalım: "Kafanda kurduğun düşünceye benziyorsun!"

Şimdi, diğer kişide varolan her şey, bizim içimizdekilerin aynıdır düşüncesini içeren şu ender rastlanır önyargıya geri dönelim. Aslında insan ruhlarının farklılığı kolaylıkla görüldüğü halde biz yine de uygulamada "diğer kişi"nin, gerçekte duyguları, düşünceleri, algılamaları, istekleri bizimkilerden farklı olan bir diğer kişi olduğunu unutmayalım. Gördüğümüz gibi, bilimsel kuramlar bile

aynı yanılgıya düşebiliyorlar. Psikolojik kavramlar arasındaki iç çekişmelerin (düşündürücü sayıda) yanında, insan ruhunun varlığını unutmuş çözümler içeren *birçok eşitlik postulatı* da yer alır.

Böylesine dar görüşlerin varlığı beni öfkelendireceği yerde şaşkınlığa düşürdü; ben de, sorumlu kılınabilecek nedenlerini araştırmaya koyuldum. Soruna bu biçimde yanaşmak beni *ilkel toplulukların psikolojisini* incelemeye itti. İnsanı, özdeşlik ve ruhsal yapının eşitliği önyargısına yönelten başlıca nedenin -kısmen de olsa- bir tür çocuksu saflık olduğunu görmek beni uzun zamandır şaşırtıyordu. İlkel insanlarda bu önyargı yaygındır; sınırları içine yalnızca insanlar değil, doğa nesneleri, hayvanlar, bitkiler, ırmaklar, dağlar vb. de girer. Konuşmaktan yoksun ağaçlara ve taşlara varıncaya dek her şey insan ruhundan az buçuk bir şeyler taşır. İnsanlar arasında, nasıl ortak düzenden ayrılıp falcı, büyücü, kabile şefi, hastabakıcı varsa, aynı biçimde hayvanlar arasında da hekim-kuşlar, hekim-kurtlar vb'leri vardır. Bu adlar, eşitlik önyargısına karşı çıkan, alışılmışın dışında davranış gösteren hayvanlara verilen onursal sıfatlardır. Bu önyargının belirgin biçimde varlığını sürdürmesi, bireysel bilincin yetersiz farklılığından kaynaklanan ilkel düşünceye bağlıdır. Bireysel bilinç ya da benlik bilinci, evrimin gecikmiş bir keşfidir. Bunun ilkel biçimi, yalın bir *küme bilincidir*. Buna, günümüzde yaşayan bazı ilkel kabilelerde rahatça rastlanır; öyleleri vardır ki, kabilelerine, kendilerini çevre kabilelerden ayırt edecek bir ad bile bulamamıştır. Doğu Afrika'da kendilerine "Buradaki İnsanlar" adını takmış küçük bir kabileye rastlamıştım. Bu ilkel küme bilinci, varlığını *modern aile bilincinde* de sürdürür; bu tür ailelere sık rastlanır; aile bireylerini adlarının dışında ayırmaya yarayacak bir özellikleri yoktur.

İçinde bireylerin hiçbir değişiklik göstermedikleri küme bilinci, bilincin en alt basamağı değildir; tersine, bir tür ayrıcalık taşır. İlkelliğin bir aşaması kuşkusuz *nesnelere ve evrene kapalı bir tür bilince* sahipti (Allbewusstein). Bu basamakta ancak *olaylar yer alır, etkin insana rastlanmaz.*

Ne zaman ki hoşuma giden bir şeyin başkasının da hoşuna gideceğini umacak olsam, bu varsayım çok eski bir dönemin, senle benim aramda sezilebilir hiçbir farkın bulunmadığı, herkesin aynı biçimde düşündüğü, duyduğu, istediği bir dönemin inanışını yansıtan bilinç düzeyini çağrıştırır. Celecek de buna "yönlenmiş" mi olsun? Ortaya bir kargaşa çıkıyor. İlkel insanlar ancak olağandışı bir olayla korkuya kapılırdı, ancak olağandışı olayın ardında görürlerdi düşmanca tehlikeyi. Bu eski tepki varlığını hâlâ bizde sürdürüyor: İnanışımız paylaşılmadığında nasıl da saldırganlaşırız! Güzel dediğimizde biri güzellik bulmasa hemen kırılırız. Bugün bile, düşüncelerimize uygun düşünmeyeni kovuştururuz; başkasının düşüncesini, bir başkasına zorla kabul ettirmek isteriz; zavallı köylüleri cehennemden, onları bekleyen gelecekten korumak amacıyla değiştirmeye kalkarız; kendi inanışımızla tek başımıza yüz yüze kalmaktan büyük bir korku duyarız.

İnsanların ruhsal eşitliği, açıklanmamış ama varolan bir postulat, bir uyuşmadır; insanın kökensel bilinçaltından çıkar. İnsanlığın başlangıcında, bugünkü bireysel bilincimizin yerini tutan bir topluluk ruhu vardı; evrimle birlikte yüzyıllar boyunca aşamalı olarak kayboldu. Bireysel bilincin varolması koşulu, bir başkasının bilincinden farklı oluşuna dayanır. Bu nedenle oluş evrimini, hedefine vardığında rengarenk yıldızlara bölünen bir füzeye benzetebiliriz.

Psikoloji deneysel bir bilim olması nedeniyle henüz çok yenidir. Hemen hemen elli yaşında bulunmasına karşın, daha kundaktadır [1934]. Bugüne dek sürüp gelen eşitlik varsayımı yumurtadan yeni çıkmış gibi yepyeni. Bundan, bilincin bireyleşmesinin ne denli yakın bir zamana dayandığı anlaşılır. Kökensel uykusundan yeni uyanıyor; zar zor ve beceriksizce kendi varlığının farkına varıyor. Bazı noktalara ulaştığı yanılsamalarıyla avunmak, çılgınlıktır. Çağdaş bilincimiz, yeni yeni güçlükle "ben" diyebilen bir bebektir şu an.

İnsan ruhlarının birbirlerinden bu denli ayrı olduklarını tanı-

mak yaşamının en şaşırtıcı deneyimlerinden biri olmuştur. Eğer toplumsal eşitlik, kökensel bir olay, ilk kaynak ve tüm bireysel ruhların anası olsaydı, karşımıza koskoca bir yanılsama çıkardı. Bireysel bilincimize karşın, yine de benlik bilinci, denizde yüzen bir gemiyi anımsatırcasına ırksal bilinçaltının engin alanı üzerinde yer alır. Bu nedenle kökensel ruh dünyasından hiçbir şey yok olmamıştır. Denizlerin koca anakaraları birbirlerinden ayırıp birer ada olarak çevrelemesi gibi, kökensel bilinçaltı da bireysel bilinçleri sarar çepeçevre. Çılgınlık tufanı olduğunda, kökensel deniz kabaran dalgalarıyla adalara saldırır, onları gözden yok eder, yutar. Sinirsel sıkıntılar sırasında ise en azından bentler yıkılır ve verimli tarlalar sular altında kalır. Sinir hastaları, kıyılarda yani denizin tehlikelerine açık yerlerde oturan kişilerdir. Kendilerine normal diyenler ise, karaların iç taraflarında, kuru ve yüksek alanlarda oturanlardır; hiçbir deniz kabarması, ne denli güçlü olursa olsun onlara ulaşamaz ve deniz onlara öylesine uzaktır ki, denizin varlığını yadsıdıkları bile olur. İnsanlıkla olan ilişkileri gevşer ve birbirlerini düzeltmeye kalkarlar. Bireysel iradeleri birbirlerininkine benzemediğinden, bu ancak kendini yaratmaya yönelik bir eğilimdir. Ve ilkel bencillik için geçerli olan "ben" değil, bir başkasına yönelik "o zorunlu"dur.

Bireysel bilinç, bilinçaltının uçurumları ile çepeçevre sarılmıştır. Görünüşte, kendinden emin ve güven vericidir; aslında, kolay kırılır, temeli sallantılı niteliktedir. Güçlü bir coşkun etki, bilincin denge durumunu belli belirsiz biçimde bozar. Bunu dilde yansıtan sözlere sık rastlarız: "Öfkeden kendimi kaybettim", "beni çileden çıkardı", "tanınacak durumda değildi", "şeytana uymuş gibiydi", "aklı başından gitti", "bunlar insanı deli eder", "ne yaptığını bilmiyordu" vb. Günümüzde sık kullanılan bütün bu tümceler, bilincin ne denli kolay sarsıldığını gösterir. Bu düzen bozuklukları ne yazık ki yalnızca nöbet biçiminde ortaya çıkmazlar; bilinçte süregen değişikliklere de neden olurlar. Ruhsal çalkantılar sonucu, doğamızın bütün parçaları bilinçaltında erir, yıllarca ortaya çıkmaz.

Süregen kişilik değişiklikleri belirir; şöyle sözler edilir: Şu ya da bu olaydan sonra "bambaşka biri oldu". Bu tür sorunlar yalnızca sinirli kişilerde değil, normal insanlarda da varolabilir. Coşkun etkilerle ortaya çıkan düzen bozukluklarının teknik dilde adı, *kopuntu* [dissociation] *görüngüleri*dir. Ruhsal iç çatışmalar sırasında, bilincin sarsılmış yapısını darmadağınık edebilecek bu tür nedenler beliriverir.

Denizi unutmakla övünen iç bölgede oturanlar yani normal davranışlı kişiler yine de kendilerini güvenli bir toprak üzerinde görmezler; her an yarılabilir, çatlaklarından denizin fokurdayarak çıkabileceği gevrek bir topraktır üzerinde yaşadıkları. İlkel insan bu tehlikeyi kabilesinin yaşamından ve kendi psikolojisinden tanırdı; bunlar, "perils of the soul" ruhun tehlikeleri idi onlara göre; aradaki farkın anlaşılabileceği teknik terime göre ise *ruh yitimi ve iyelenme* diye adlandırılırlar. Her ikisi de kopuntu belirtileridir. Birinci olguda ilkel insan, ruhun kendisini terkettiğini, ikinci olguda ise ruhun vücuda girdiğini söyler. Olayları bu biçimde açıklamak, kuşkusuz alışılmamış bir yol ama, bugün kopuntu görüngüleri ya da içekapanıklık diye adlandırdığımız belirtileri çok iyi yansıtmaktadır. Bu görüngeler kesinkes hastalık belirtileri değildir, bunlara normal davranışlı kimselerde de rastlanır. Bunlar genel duygu, bilinçaltı sıçramalar, beklenmeyen coşkun etkilerin getirdiği değişikliklerdir. Normal görünen kişide, ilkellerdeki iyelenmeye benzer içekapanıklık görüngülerine rastlanabilir. Çünkü o da artık tutku iblisine karşı koyacak durumda değildir; bir yıldırım aşkına, bir kötülüğe, bir şiddete yani kısaca, diğerleriyle arasında derin bir uçurum açan, ruhunun acı verici bir biçimde yırtılmasına neden olan tüm olabilirlik demetine hedef olur.

Ruhun zedelenmesi, bizde olduğu gibi, ilkel insanda da töreye ters düşen, hastalık belirtisi bir olaydı. Biz bunları iç çatışma, nevroz, çıldırma diye adlandırıyoruz. Tevrat'taki Yaratılış bölümünde, Cennet simgesi içinde yer alan bitkiler, hayvanlar, insanlar ve tanrılar arasındaki tam ve bütün uyum, boş yere anlatılmamıştır;

ruhsal oluşumun en başında, bilincin başlangıç noktasında kaçınılmaz günahtan söz etmek rasgele değildir: "İyiyi ve kötüyü tanıyarak tanrılar gibi olacaksınız." İlkel düşünce için günah işlemek, nesnelerin ve evrenin belli belirsiz bilinciyle oluşmuş kökensel gecenin kutsal birliği olan Yasayı bozmak demekti. Bireyin birliğe şeytanca başkaldırışıydı. Uyuma karşı gerçekleşmiş uyumsuzluğun düşmanca tavrı, evrensel bütünlüğün dağılması demekti. Bu nedenle kutsal lanette şöyle denir: "Seninle karın, geçmişinle geleceğin arasına benzeşmezlik koyacağım: bu senin kafanı ezecek, sen ise ancak onu topuğundan yaralayacaksın."

Buna karşın, *bilincin ele geçirilmesi*, Yaşam Ağacı'nın en değerli meyvesi oldu; insanın yeryüzünde ve kendinde elde ettiği büyük zafere -umarız- olanak sağlayacaktır.

Bireysel bilinç, kopukluk ve düşmanlık demektir; insanlık birçok kez, toplu ya da bireysel biçimde, bunun güç ve canlı deneyimini geçirdi. Bireyde kopuntu dönemi bir hastalık dönemidir; toplumların yaşamında da böyledir. Bugünlerin bir kopuntu ve hastalık dönemi olmadığını söylemek zordur. Toplumsal ve politik durum, felsefe ve din ayrılıkları, sanat ve çağdaş psikoloji, hepsi bu düşünceyi onaylıyor. Bir parça sorumluluk duygusu taşıyan kişi kendini mutlu görebilir mi? İçtenlikle söylemek gerekirse, çağdaş dünyamızda bütünüyle mutlu denilebilecek kişi yoktur; tedirginlik gitgide artıyor. "Kriz", hastalığın doruğunu belirleyen bir *tıp* terimidir.

Ayrıştırıcı kötülüğün kaynağı, tüm kötülüklerin en güçlüsü ve tek nedeni olan bilicin doğuşuyla birlikte eriyip yok oldu. İçinde yaşanan şimdiki zamanı yargılamak çok güç. İnsanlığın ruhsal hastalık tarihine göz attığımızda gördüğümüz düzen bozukluklarını daha kolay karşılıyoruz. En önemli krizlerden biri, Hıristiyanlığın ilk yüzyıllarında görülen Romalıların hastalığı olmuştur. Kopuntu görüngüsü, bir örneği daha görülmemiş korkunç uçurumlar meydana getirdi; bu uçurumlar da politik ve toplumsal durumu, felsefe ve din inanışlarını yerle bir etti, bilim ve sanatın çöküşüne yol açtı. Şimdi insanlığı tek bir bireyin ölçülerine indirgeyelim; kar-

şunuzda her açıdan üstün, kendinden son derece emin, gücünü çevresine kabul ettirmiş, kısacası ilk başlarda başarıya ulaşmış biri var; başarıya bir kez ulaştı mı da, bir yığın işe ve çeşitli çıkarlara dağılmış demektir; şöyle ya da böyle, sonunda kökenini, törelerini, hatta anılarını bile unutacaktır ve kendini şununla ya da bununla özdeşleşmiş görecek, bu da onu, kendi kişiliği ile bir iç çatışmaya itecektir. İç çatışma bir zayıflığa yol açar, o zaman da çevre atağa geçerek bölünme olaylarını hızlandırır.

Uzun yıllardır kendimi adadığım ruh incelemeleri, diğer araştırmacılara olduğu gibi bana da, ruhsal olayı hiçbir zaman tek açıdan değil, onun karşıt durumunu da gözönüne alarak irdeleme ilkesini öğretti. Çünkü dar çerçeveli bir deney bile, nesnelerin en az iki, çoğunlukla da daha fazla yüzü olduğunu ortaya koymuştur. Benjamin Disraeli'nin özdeyişi bu gerçeği başka bir biçimde dile getiriyor: Anlamsız nesneleri hafife alınamalı, çok önemli olanları da fazla önemsenmemeli. Bir varsayıma göre, bütün ruhsal olaylar, kendi içlerinde karşıtlarıyla bütünleşirler. Bunun çağrıştırdığı atasözleri de şöyle diyor: "Aşırı uçlar birleşirler", "Her kötülükte bir hayır vardır."

Böylece, bir dünyayı yıkıp parçalayan her hastalık aynı zamanda tedavi yollarını da beraberinde getirir; başka bir deyişle doğumun yaklaştığını belirten doğum sancıları gibidir. *Imperium Romanum*'un [Roma İmparatorluğu'nun] dağılma dönemi aynı zamanda bir yaratma dönemidir. Bugünkü döneminizi Sezar'ın yüzyılına göre tarihlememiz boş yere değil; çünkü, İsa'nın simgesel kişiliğinin doğuşu bugüne dek ulaşmıştır. Doğu'daki ay, ilk Hıristiyanlar tarafından *Balık*, yani balıkların dünya ölçüsünde önemli ayı olarak kutlu sayılmış ve iki bin yıllık bir dönemin önemli inanışı olarak da günümüze ulaşmıştır. Bunun gibi, Babilli efsanevi kişilik Ohannes de denizden çıkmış ve bir dünya dönemini parçalamış ve birleştirmiştir. Dediği doğrudur: "Buraya size barış değil, kılıç sunmaya geldim!" Oysa, ilişkileri koparan birleştirir de; bu nedenle sözü, evrensel bir sevgi sözü olmuştur.

Zaman içinde geriye dönüşümüz, bu tarihsel olayı istenen tüm açıklığıyla görmemize olanak sağlıyor. Oysa, o dönemin kişileri olsaydık, olup bitenlerden haberi olmayanlar kümesinde yer alabilirdik. Çünkü, insanlık politika, ekonomik sorunlar ve sporla ilgiliyken ancak pek az kişi İncil'in ve Kutsal Haber'in bilincine vardı. Yani ele geçirilen Ortadoğu'dan gelen ve Romalılar'ın dünyasına akan düşünceleri birbirine benzer kılma çabaları da görülüyordu felsefe ve din çevrelerinde.

Klasik Çin felsefesi karşıt iki evrensel ilke tanır: Aydınlığın adı "Yang", karanlığınki "Yin"dir. Bunlardan biri gücünün doruk noktasına ulaştığında, karşıt ilke hemen filizlenir ve coşar. Burada iç çatışkıdan doğan ruhsal bir denkleştirme ilkesinin imgeselleşmiş açıklaması yatar. Bir kültür doruk noktaya ulaştığında, er ya da geç, yıkılma zamanı da gelmiş demektir. Hoşnutsuzluk ve umutsuzluk veren bölünme olgusu, beraberinde yeni bir ışık da getirir.

Eskide yaşanmış bir çöküşün tarihini tek bir kişide kişileştirme girişimimize geri dönelim. Ruhsal koputusunun nasıl gerçekleştiğini, gitgide zayıflayarak çevre egemenliğini nasıl yitirdiğini ve sonunda yıkımın kurbanı olduğunu göstermiştim. Bu kişinin bana yoklamaya geldiğini varsayalım. Koyacağım tanı şu olur: "İşlerinizin çeşitliliği nedeniyle aşırı bitkinlik. Ticari, kişisel ve insani sorumluluklarınız çokluğu ve karmaşıklığı sizin aklınızı başınızdan almış. Modern ve Avrupa düşüncesinin özgün temsilcisi olan Ivar Kreuger'e benziyorsunuz. İnanın dostum, kötü durumdasınız."

Bu açıklama, özellikle uygulamada gereklidir, çünkü hastaların eğilimi kesindir: Savsaklamaya yönelik eski yöntemlerden kurtulup devam etmek. Beklemek hiçbir işe yaramaz; "Ne yapmalı?" sorusu beklenenden de önce gelir.

Hastamız zeki kişidir; tıbbın iyi ya da kötü bütün küçük ilaçlarının tadına bakmış, kürleri uygulamış, bilgili kişilerin önerilerine kulak vermiştir. Bu nedenle bize, herkesin tersine, yokuş çıkarken gülen, yokuş inerken ağlayan Till Eulenspiegel'in davrandığı gibi davranmaktan başka bir şey kalmıyor. Deli takkesinin altında, yo-

kuş çıkarken bir sonraki inişe sevinerek gülen bir bilge bulunduğu herkesce bilinir. Aslında bilgelik ve delilik ayrılmaz iki sıkıfıkı dosttur!

Bize düşen, hastamızı birliğin sağlandığı evrensel ile ilişkilerin kurulduğu alana doğru sürüklemektir. *Bir kültür yok olmaz, ancak yaratır.* Çağımızın başlangıç yıllarında bir bilge kalkıp dünyanın başkenti, her türde oyunlara ve çılgınlıklara açık, sirk gösterilerinden başı dönmüş bir kentte, Roma'da kendinden emin bir biçimde bağırabilirdi: "Bu karmakarışıklığın karanlığı içinde, *tek* inanışa, *tek* kültüre, *tek* dile bağlı olarak çiçek açan geleceğin dönemi, batı Thulé'den Polonya'ya, oradan Sicilya'nın kuzeyine dek tüm halkları kucaklayacaktır." Çünkü psikolojik bir yasadır bu.

Hastam, tüm olasılığa karşın, bunun tek sözcüğüne kanmayacaktır. En azından bu deneyi kendisi yapmak isteyecektir. İşte, bütün güçlük de burada başlamaktadır; çünkü denkleştirici öge, yenilik umudu her zaman en az inanılan, tüm nesnelliğine karşın en az akla yakın görünen bir olgudur. Hastamızın kişilikten yoksun olduğunu varsayalım; en uç noktasına değin egemen bir kültürle yoğrulmuş olsun; ama, yine de karşımızdaki çağdaş Avrupa kültürünün tipik özelliklerini taşıyan, et ve kemikten oluşmuş günümüz insanıdır; denkleştirme kuramımızın onun için hiçbir değer taşımadığını hemen sezeriz. "Her şeyi, önceden, herkesten, daha iyi bilmek" hastalığından yakınır; ruhuna gelince, ruhu kendi buluşudur ve yalnızca aklına boyun eğer; şahlanışını da, ruhsal hastalıklarını da aklında duyar. Bilimsel sözcüklerden arınmış, yalnızca gerçekliği kanıtlamış hastalıklarla ilgilidir. Kökensel ve yadsınmaz, içten bir deneyim olan ruhsal olgular onun için bir anlam taşımaz ve söylediklerimin tek sözcüğünü bile anlamaz; oysa kendisine sorsanız tümünü anladığını, hatta bu konuda, çağdaş "psikolojiye" acıdığını belirten yazılar ve kitaplar kaleme aldığını ileri sürecektir gereksiz yere.

Kitapların, gazetelerin, düşüncelerin, eğitimlerin ve meslekleri n oluşturduğu surların ardına yerleşmiş böyle bir ruh durumuna

tam karşıdan saldırmak, kim için olursa olsun, boşadır. Öyleyse ruha kazandırılacak bu birleştirici yenilik tohumunu nasıl ele almalı? Sıkıcı dünyasını dengeleyecek bir başka şeyin varlığını, ışığını ona vermek için hastamızı nereye yöneltmemiz gerek? Tek seçenek, uzun uzun dönüp dolaştıktan sonra, onu ruhunun bir köşesine, karanlık, tuhaf, önemsiz, tüm değerlerden yoksun bir kıyısına yöneltmektir; uzun süredir unutulmuş kalan bir yoldan geçirip, uzun zamandır bilinen bir yanılsamaya ulaştırmak gerekir. Sözkonusu yerin adı düş'tür, hani şu, gecelerimizin kısa süreli, acayip, belli belirsiz olgusu. İzlenecek yolun adı da *düşlerin yorumu*.

Öfkelenen hastam, Faust'un sözleriyle yanıt verir:

Tiksindiriyor beni tüm bu büyücülük hazırlığı!
Söz verdin, sağlığıma kavuşacağım ama,
Bu zırvalık yığınında mı?
Yaşlı bir kadından insan öğüt almak zorunda mı?
.....
Tüm bildiğin buysa, vah olsun bana
.....

"Daha önce her şeyi denemediniz mi? Girişimlerinizin eninde sonunda sizi yine bu düzen bozukluğuna getirdiğine kendi gözlerinizle tanık olmadınız mı?" İşte, söze böyle başlayacağım. "Kendi dünyanızın herhangi bir yerinde değilse, başka nerede bulursunuz iyileşme umudunuzu?"

Mefisto, sevincini başarısızca gizlemeye çalışarak kendi kendine mırıldanır:

"O zaman büyücü ile anlaşmaktan başka seçenek yok!"

İşte, kendine özgü şeytanca bir biçimde, düş iç dünyayı aydınlatır gerçeğini saptırır. Düş, ruhun en karanlık, en gizli köşelerine yerleşmiş dar bir kapıdır. Bu kapı, benlik bilincinin varolmasından çok önceki bir zamana, ruhu bireysel bilincin hiç ulaşamayacağı bir yerin çok ötelerine sürükleyip götüren o kökensel geceye

açılır. Çünkü benlik bilinci çok dağınıktır; ayırma, çıkarma ve farklılaşma yollarıyla bağımsız olaylardan ayrılık gösterir; anlaşabilir tek yanı benlik ile olan ilintileridir. Bilinç, en uzak noktalara bile uzansa yine sınırları belli, bilinen bir alandır. Düşlerin aracılığıyla, ayrım gözetmeyen doğanın bağrında kendisinin her şey, her şeyin de o olduğu o aydınlık – karanlık kökensel geceye uzanan insan varlığının en derin, en genel, en gerçek, en kalıcı yanlarına ulaşıyoruz. Evrenselliğin bütünleştiği bu derinliklerden çıkıp geliyor düş. Kendimize yönelik dalkavukluklarımızla bizi utançtan kıpkırmızı bırakacak derecede saf ve gerçektir düşler. Tüm eski kültürlerde tanrıların buyruğunu etkili düşlerde arayıp bulma olayında hiç de şaşılacak bir yan yoktur.

Düşleri ve oluşumunu gündüz yaşamının hastalık kalıntılarıyla, yani bilinçli yaşamın karanlıklara atılmış zengin şöleninden artan kırıntılarıyla açıklamak, akılcılığımızın bir özelliği olmalı. Yukarıdan atılanı içinde barındırmıyorsa eğer, bu karanlık derinlikler boş bir çuvaldan başka bir şey değildir! İnsan kültürünün geniş alanında, kaynağı ani ve üstün bir esine dayalı olmayan büyük ve güzel hiçbir şeyin bulunmayacağı neden unutulur? Esinlerin kaynağı kuruyacak olursa, insanlığın geleceğinden ne beklersiniz? Bu durumda sözkonusu çuval, akla ulaşanların dışında hiçbir şey barındırmayan bilince benzerdi.

Esinlerimize ne denli bağlı olduğumuzu ancak düşünmekten yoksun kaldığımızda, boş yere düşünmeye çabaladığımızda anlıyoruz. Düşler, şu karanlık ve birleştirici ruhumuzdan çıkıp bize ulaşan bir esinden başka bir şey değildir. Yeryüzünün sonsuz ayrıntılarında ve dolambaçlı yollarında kaybolduğumuzda, insan varlığının başlıca olaylarına ulaşmamızı sağlayacak algılanabilir noktaları bulup çıkarmak için düşlere başvurmamızdan daha doğal ne olabilir? Oysa burada, iyiden iyiye kök salmış önyargılarla karşılaşıyoruz: "Düşler, aldatmacadır" derler. Düşler gerçekdışıdır, aldatıcıdır, isteklerin oluşumlarından başka bir şey değildir; işte, düşleri ciddiye almamak için ileri sürülen kaçamak yollar. Bi-

lincin ataklığı, ortaya koyduğu sakıncalara karşın, kopukluklara eğilim gösterir; bu nedenle düş gerçeğine gerçeklik katmaktan uzaktır. Dervişler vardır, gördükleri düşler dilden dile dolaşır. Düşlerinin saçmalıklarında en küçük bir gerçek payı yoksa, onları insanlığın üzerine çıkaran dervişliklerinin ne yararı olur? Bizi insanlığa en çok yaklaştıracak olanlar en tatsız düşlerdir. Herkes zavanadan çıksa da, karanlık ruhun birleştirici evrenselliği yine de paramparça olmaz. Tersine, yüzeysel çatlaklar ne kadar büyür ve çoğalırsa, derinliklerdeki Tek'in gücü o denli sağlamlaşır.

İnsanda bilinç sınırları içinde yer alan ruhsal etkinliğin varlığına, deney yapmadan, hiç kimsenin inanmayacağı doğrudur; eğer sözkonusu yalnızca "Ben"de yer alan etkinlik değil de, her birimizde yer alan etkinlikse, varlığına inanmak daha da güçleşir. Buna karşın, modern sanatın psikolojisi ile psikolojinin vardığı sonuçlar ve bu sonuçlarla değişik halkların mitoloji ve felsefeleri karşılaştırıldığında, ırksal bilinçaltı etkeninin varlığını onaylayan çürütülemez kanıtlar toplanır.

Ruhunda kayıtsız şartsız ele alınan yasa tanımazlığı görmeye alışmış olan hastam bana, ruhsal belirtilerin şimdiye dek en ufak bir nesnelliğe tanıklık etmediğini söyleyecektir. Tersine, sözkonusu belirtiler ona göre öznelliği içermektedir. Ona şöyle yanıt vereceğim: "Öyleyse iradenizle bir anda korkularınızı ve takıntılarınızı yok edebilirsiniz. Büyülü sözcüğü söylemeniz yeter!"

Elbette ki, çağdaş insan saflığı içinde, hastalıklı durumlarının tutsağı olduğu kadar Ortaçağ karanlıklarının da tutsağı olabileceğini sezemez. Aradaki fark önemsenmeyebilir: O zamanlar şeytandan söz edilirdi, şimdi nevrozlardan söz ediliyor; oysa konu aynı; Âdem ile Havva kadar eski olan hep aynı deney: Yabancı, başa çıkılmaz, nesnel bir ruhsal veri, yasasız egemenliğinize katılıvermiş. Faust'ta Proktophantasmiste'in* karşılaştığı kötü raslantı bu kez bizim karşımıza çıkıyor:

* Goethe ve Schiller'in düşmanı, aydınlıklar döneminde yüzeysel rasyonalist felsefeci Nicolai'i gülünçleştiren imgesel kişilik. (R. C.)

Hâlâ oradasınız ha! Olamaz, inanılacak gibi değil!
Yok olun haydi! Aydınlıklar çağındayız!
Bu şeytanın ayaktakımının kuralları takığı yok!
Usumuz yerinde hepimizin, yine de Tegel'de
ruhlar görüyoruz!

Eğer hastamız bu mantığa erişiyorsa, ileriye büyük bir adım atılmıştır. Ruh deneyine açılan yol apaçıktır. Yalnızca deneyin uygulanımı şimdilik olanaksızdır, çünkü ortaya bir önyargı çıkmıştır: İsteğimize karşı koyan bir gücün, *nesnel psişizm* adı verilen bir ögenin deneyine girişildiği varsayılarak, bütünüyle psikolojik, insana özgü yetersizlikle, bir veriden başka bir şey elde edilemez o deneyden.

İnsanların kendi sözlerine ne denli kapıldıklarını görmek inanılacak şey değil; sözlerinin her birinin ardında bir gerçek yattığını sanırlar. Sanki nevroz sözcüğü, sırf şeytan sözcüğü ele alınmasın diye kullanılır olmuştur. Bu çocuksu güven, büyülü çözüm yollarının kullanıldığı eski zamanlardan dönemimize ulaşanlardan biridir. Şeytan ya da nevroz adı altında nitelenenler ancak kendilerine verilen adlarla etkilenirler. Çünkü ruhun ne olduğunu bilmiyoruz; bilinçaltı diye adlandırmamızın nedeni ise nitelenenin gerçekten bilincimizin dışında olmasındandır. Fizikçi, madde üzerine ne biliyorsa, bizim ruh konusunda bildiğimiz de en az o kadar. Madde mi değişmiş oluyor, yoksa gerçekliği mi zayıflıyor?

Bilimsel olarak *bilinçaltı* ya da *nesnel psişizm* adıyla tanımladığımız bu düzen bozukluğu etkeni karşımıza çıktığında, neyle yüz yüze bulunduğumuzu kesin olarak bilmiyoruz. Buna cinsel içgüdü ya da güç iradesi diyenler oldu. Nesnenin özgül anlamlamasını bir kenara bırakalım. Dünyanın sonu değil de, yalnızca aklın sınırlamaları olduğunu bildiğimiz içgüdülerin ardında ne var? Alan her tür yoruma açık. Bilinçaltı, yaşamsal içgüdünün bir belirtisi olarak da ele alınabilir. Ya da Schopenhauer'a göre iradedir. Bu yabancı gücü, ruhlarının derinliklerinde tanrısal bir belirti olarak kabul

eden kişiler tanırım; bu yol onlara, dinsel deneyime ve onun yorumuna ulaşmalarını sağlamıştır.

Hastamın ya da halkının düş kırıklığına uğradığını açık açık söylemeliyim, çünkü çağdaş düşüncenin bolluğu ortasında, ne yazık ki dikkatini bilgi kaynağı olarak düşlere çekiyorum. Böyle gülünç bir yetkinlikten bilgi edinmek doğal bir şeydir. Sizleri egemenliği altına alan gerçeklerle dopdolu bu dünyada, düşleri nasıl anlamlı kılacaktık? Gerçeklerin karşısına uykunuzu kaçıran, neşenizi bozan öznel düşlerle değil, elle tutulur gerçeklerle çıkmak gerekir. Kuşkusuz, düşlerle yapı yapılmaz, vergiler ödenmez, savaş kazanılmaz ve dünyadaki sıkıntılar yok edilemez. Bu nedenle de hastam ve daha birçok kişi bu savunulmaz duruma nasıl ve hangi özel yollarla egemen olunacağını açıklamamı bekliyor. İşte, bizim şanssızlığımız da burada zaten; elverişli tutumun tüm olanakları başarısızlıkla sonuçlandı ya da uygulanamaz imgesel istekler olarak kaldı. Bu olanaklar hep şimdiki duruma göre seçildi. Örneğin, herhangi biri işlerinin çıkmaza girdiğini görse, doğal olarak tüm olanaklar arasında işini kurtarabileceklerı arar, yani kendisini başarıya götürecek olanları. Ama, akla uygun tüm olanakları yitirmişse, hele bunlar beklenenin tam tersine, yarayı azdırmaktan başka bir işe yaramamışsa, o zaman ne yapılacak? Bu gibi durumda, sözde "uygun olanaklar"dan en kısa zamanda vazgeçmek gerekir.

Hastam -ve belki de çağım- işte bu durumda; korku içinde bana soruyor: "Ne yapmalı?" Kendisine şu yanıtı vermem gerek: "Ben de sizden fazla bir şey bilmiyorum" "Peki hiç umut yok mu?" Yanıt veriyorum: "Tarih boyunca insanlık birçok kez bu tür çıkmazlara düştü, kimse çıkış yolu görmüyordu, çünkü herkes kendine göre bilgece tasarılara girişmişti. Başarısızlığın genel olduğunu açıklamaya kimsenin dili varmıyordu. Ve birden, beklenmedik bir anda, ağır makine yeniden çalışmaya başladı; bu makine, değişimleri sayesinde varoluşunu sürdüren o eski insanlıktan başkası değildi."

İnsanlık tarihine dikkatle baktığımızda, olayların en yapay ta-

bakası, geleneklerin biçim bozucu aynasıyla bulanıklaşmış tabakası karşımıza çıkar. *Temelde* olup bitenler en titiz tarihçinin bile gözünden kaçar, çünkü tarihin kendine özgü akışı bütünüyle gizlidir; herkes yaşar ama, hiç kimse göremez. Son derece özel ve öznel deneyimlerden ve ruhsal yaşamdan oluşmuştur. Savaşlar, hanedanlar, toplumsal karışıklar, toprak ele geçirmeler ve dinler; bütün bunlar, bireyin gizli ve temel ruhsal davranışının en yapay belirtileridir ve bunların bilincinde olmadığından da davranışları tarihçinin gözünden kaçar. Bu konuda belki en göze çarpan, din kurucularıdır. Dünya tarihinin en büyük olayları, temelde derin bir anlaşmazlık taşır. Sonuçta, tek ve önemli olan bireyin öznel yaşamıdır. İşte, tarihi oluşturan da budur; tarihin bütün değişimleri onda gerçekleşir; yeryüzünün geçmişi ve geleceği bu gizli ve bireysel kaynaklardan oluşur. Bizler, yaşamımızın öznelliği ve özelliği ölçüsünde, çağımızın yalnızca kurbanları değil, aynı zamanda etkenleriyiz de. Çağımız, biz demektir.

Hastama, "Dikkatinizi düşlerinize yöneltin" dediğimde bunun anlamı şudur: "İçinizdeki en öznele, varlığınızın ve yaşamınızın kaynağına, yaşamda yer aldığınız noktaya, bilinmeyen yanınıza, dünya tarihine dönün. Etkisizliği önceden bilinen çıkar yolları aramaya sırt çevirmeniz için önünüze dikilecek, görünüşte yıkılmaz bir set, giderilmesi olanaksız bir güçlük olacaktır. Düşleriniz öznel doğanızın belirtisidir; bu nedenle size, içine düştüğünüz çıkmaza neden olan davranış yanlışınızı açıklayabilirler."

Aslında düşler, bilinçdışı ruhun ürünleridir. Bilincin keyfiliğinden kaçmış, yansız ve bir anlıkur. Saf bir doğaya ve doğal gerçeğe dayalıdırlar; bu nedenle bilincimiz kaybolduğunda, insanın temel doğasına uygun bir davranış kazandırmada eşsiz bir ayrıcalık taşırlar.

İnsanın düşlerini düşünmesi, *kendine dönmesi* demektir. Düşünme sırasında benlik bilinci yalnız kendine dönük değildir; düşlerin nesnel verilerine de ilgi gösterir, onları bilinçdışı ruhtan gelen

bir iletişim, bir bildiri olarak algılar. Düşünce, benlik değil *öz** üzerinde yoğunlaşır; geçmişte benliği yaratan, bizi oluşturan şu yabancı öz üzerinde. Öz bize yabancı kalmıştır, çünkü bilincimizin yanılmaları sonucu onu kendimizden uzaklaştırmışızdır.

Düşlerin, ruhun bilinçaltı etkenliğinin doğal ürünü olduğu düşüncesine inanıldığında, *gerçek* düşlerin bir bildiri taşıdığına da *inanmak* gerekir. Düşlerin yorumu okült bir disiplindir ve Kilise'nin uğursuz sanatlar diye kovuşturduklarının arasında yer alır. Yirminci yüzyılda yaşadığımıza ve daha özgür bir düşünceye sahip olduğumuza göre, düşleri yorumlama düşüncesi, bu işe girişmemizi güçleştiren tarihsel önyargı ile lekelenmeyecek demektir. Güvenilebilecek bir yorumlama yöntemi var mı? Kişi, karşılaştığı ilk güçlükle yılgınlığa düşebilir mi? Bu kuşkulara katılıyorum, ayrıca sınanmış tek bir yorum yöntemi bile yok.

Kaldı ki, doğal olayların yorumunda da ancak dar sınırlar içinde bir kesinlik elde edilir, sonuçların öncüleri aştığı ölçüde bilgi edinilir, yani nesnelerde, onlara kattıklarımızdan başka bir şey bulamayız. Doğayı yorumlamamız bir ataklıktır. Yöntemler ancak öncül kişilerin çalışmalarından çok sonra ortaya çıkar. Freud'un yazmış olduğu *"Düşlerin Bilimi"** adlı kitabı bilirsiniz; orada yaptığı yorum, az önce söz ettiklerimizden farklı değildir; kuramlarına göre, düşler algılanılabilecek olanların dışında açıklayıcı hiçbir şey getirmez. Bu görüş, düş kavramını aydınlığa kavuşturacağına karanlığa iter. Zaten düşlerin sonsuz değişkenlikleri konusunda bir düşünceye varıldığında, bu alanda bir yöntemin, yani sonuca götürecek, sınırları teknik olarak belirlenmiş izlenecek bir yolun hiçbir zaman olamayacağı ortada. Bu tür bir yöntemin olmadığı da iyi olmuş; eğer var olsaydı düş kavramına zarar verirdi: Düş, psikolojide değer kazandığı açıklayıcı yeni görüş açısını yitirmiş olurdu.

* Jung tarafından kullanılmış ve kişiliğin tümünü belirleyen kavram. Benlik ve bilinç bu kavramı oluşturan parçalardan ancak ikisidir. (R.C.)

Yapılabilecek en iyi şey, düşü bütünüyle yabancı bir nesne olarak almak. Böylece, her yönüyle incelenir, ele alınır, tartılır, düşünülür, bir başkasına devredilir. İlkel insanlar kendilerini etkileyen düşlerini kabile üyelerinin önlerinde anlatırlar; bu görenek Antikçağ'da da geçerliğini sürdürmüştür; böylece herkes düşe bir anlam kazandırdı. Bu yol, düş gören kişinin düşüncesinde bir çok ara olaylar yaratacak ve onu düş anlamının çevresine sürükleyecektir. Düşün anlamını bulmak, bütünüyle isteğe bağlı bir iştir; çünkü ataklık, düşün çözümünde başlar. Kendi deneyimine, durumuna ve isteğine göre, düşün anlamına yakın ya da uzak sınırlar tanıyacaktır. Kimi azla yetinir, kimilerine bu çok yetersiz gelir. Anlam, yani düş yorumunun sonucu, son kertede yorumcunun düşüncesine, davranışına ve titizliğine bağlıdır. Elde edilen *anlamlama* her zaman irade dışı bir biçimde yönlenmiş olacaktır. Varılacak sonuç, araştırıcının yoruma getirdiği bilinç ve dürüstlüğe bağlıdır. Öncüller konusunda ise, düşün bilincin yararsız bir ürünü olmayıp, doğal ve ani bir belirti oluşundan destek alabiliriz; eğer bilince ulaşan düşlerin değişikliğe uğramaları sözkonusu olsaydı, öncülleri değiştirmek zorlaşırdı. Oysa, değişiklikler olsa bile, bunlar öylesine çabuk ve kendiliğinden gerçekleşir ki algılanmaları çok güçtür. Bunları, düşün doğal işlevinin belirtileri olarak kabul etmemiz gerekir. Düşlerin bilinçaltı doğamızdan yayıldıklarını kesinlikle varsayabiliriz: En azından, çıkarım yoluyla karmaşıklığını ortaya koyan belirtilerdir. Bu nedenle düşler, insan ruhunun incelenmesinde en yalın araçlardır.

Yorumlama çalışması sırasında, önyargı ve boş inanç yığınlarından sakınmak gerekir; öncelikle de, kişinin düşünde gördüğü insanlar gerçek yaşamdaki aynı insanları yansıtır düşüncesinden sakınmalı. Bir düş görüldüğü, bunun kendisiyle ilgili olduğu unutulmamalı. (Kuraldışı olanlar için, burada saymak istemediğim bazı kesin kurallar vardır). Bu gerçeği kabullendikten sonra, son derece önemli sonuçlar çıkar. Aydınlatıcı nitelikte iki olgu anımsıyorum: Birincisinde hasta, sokakta yatan sarhoş bir serseri görü-

yordu düşünde; diğerinde ise konu, temel çukurlarında yuvarlanan sarhoş bir fahişe idi. Birinci olgu bir din adamına, ikincisi ise sosyetede tanınmış bir kadına aitti; her ikisi de kendilerinin böyle bir düş görmelerinden yakınır olmuşlardı ve bunu ağızlarına bile almak istemiyorlardı. Kendilerine bir an düşünmelerini, düşlerindeki bu sarhoş adam ve sarhoş fahişeye hangi nedenle yeğlediklerini özenle arayıp bulmalarını önerdim. İnsanın özünü tanıması çoğu kez böyle bir patlamayla gerçekleşir ancak. Düşünü gördüğümüz "diğer kimse" bizim ne dostumuzdur ne komşumuz; içimizdeki diğer yandır; buna kendimizi yeğ tutarak şöyle deriz: "Tanrım, sana şükürler olsun ki beni böyle yaratmamışsın!" Kuşkusuz, düşler ahlaki düşüncelerden yoksundur ama yine de bize eski bir deyişi anımsatır: "Ağaçlar güçlü köklerini göğe uzatmazlar, tersine toprağın derinliklerine gizlerler."

Bilinçaltının, bilincin çağrısına uymayan ne varsa tümünü kapsadığı, ayrıca bilinçaltının denkleştirici bir eğilimi olduğu düşüncesini korursak, düşlerden, aşırı derinlikte ruhsal katmanlar ortaya çıkmaması koşuluyla, türetmeler elde etmeyi deneyebilirsiniz. Bunu yapmayacak olursak ki aslında böyledir, düş genellikle adına *mitolojik temalar* dediklerimizi, yani öz ve yabancı halkların efsanelerinde rastlananlarla karşılaştırılabilir sunuları ve imge çağrışımlarını içinde saklı tutacaktır. Bu durumda düş, *kolektif* bir anlam, yani genel, insana özgü bir anlam taşır.

Bu açıklama, yukarıda belirttiğimiz kendimizle ilgili düşler görürüz açıklamasıyla çelişki yaratmaz. Bireysel canlılar olmamıza karşın, bireyselliğimiz insan davranışı içinde hiç de büyük bir yer tutmaz. Düş gören kişi için, ilk bakışta kolektif anlamlı bir düş değer taşır; oysa aynı anda, bunun belirip kayboluveren kuşkusunun birçok çağdaşlarınca paylaşıldığını belirtecektir. Bu tür görüşlerin kullanım değerleri yüksektir, *çünkü özel yaşamında kendisini toplumdan ayrı duyumsayan çok kişi* vardır; yarar sağladıkları ikilemlerin insanlar arasında yalnızca onları etkilediği görüşünün tutsağı olurlar. Ya da toplumsal etkenlerini bulunması gereken dü-

zeyin altında tutan son derece gösterişsiz konular sözkonusudur. Aslında, tüm özel sorunlar, şöyle ya da böyle, çağın sorunlarıyla ilintilidir; bu da, her öznel sıkıntının, insanlığa özgü genel duruma bağlı olduğunu açıklar. Bununla birlikte düşler, ancak mitolojik bir simgesellikten, yani kolektif nitelikten yarar sağladığı sürece kabul edilebilir durum sergiler.

Bu tür düşleri ilkel insanlar "büyük" düşler diye adlandırır. Doğu Afrika'da gözlemlediğim ilkeller, "büyük" düşlerin ancak büyücü, başkan gibi "büyük" kişiler tarafından görülebileceğini varsayıyordu. İlkel basamakta bunun doğruluğunu hiçbir şey yadsıyamaz. Bizde bu tür düşler basit kişilerde, yani özellikle zihinsel bir darlık içine yerleşmiş kişilerde görülür. Bu büyük düşlerden birini incelemek için aşırı sezgi sahibi olmak gerektiğini söylemek yersiz. Geniş bilgi sahibi olmak kaçınılmaz koşuldur ve bir uzman da bundan yoksun olmamalıdır. Yine de yalnızca bilgi yeterli değildir. Örneğin, yürekten felsefeci olmayan birinin beynindeki felsefe bilgileri ne işe yarar? Bir düşü yorumlayacak kişinin, en az düşün zenginliği kadar geniş bir zeka gücüne sahip olması gerekir; çünkü kendisinin ne olduğunu bilmeyen düşün ne olduğunu hiç bilemez.

Düş yorumlama sanatı, kitaplardan öğrenilmez; yöntemler ve kurallar bunları uygulayabilecek kişiler için yararlıdır. Gerçek yetiden ancak bilgili ve kavrayışlı kişiler yarar sağlayabilir. Kendini tanımayan bir kişi bir başkasını tanıyamaz. Ve her birimizde de yüzünü bilmediğimiz bir yabancı vardır. Bizimle düşler aracılığıyla konuşur ve bize kendisinin, tanıdığımız bizden ne denli farklı olduğunu gösterir. Çözülmesi güç bir durumda çabaladığımızda, olanak buldukça bizi uyaran, bizi başarısızlığın içine iten davranışımızdaki hatayı gün ışığına çıkaran odur, o içimizdeki yabancıdır.

Yıllar boyu bu sorunlarla ne denli çok ilgilendiysem, modern eğitimimizin cılız bir tekyanlılık olduğu izlenimi o denli perçinleşti bende. Dar dünyanın umut ve korkularına karşı gençliğin gözünü açmak kuşkusuz yerinde bir davranış ama, gençleri yaşama bu

biçimde hazırlamayı yeterli bulmak çılgınlıktır yalnızca! Bu eğitimle gençler dünya gerçeklerine yüzeysel bir uyum sağlarlar; kendi özlerine*, ruhun güçlerine uyum sağlamaları gerektiği kimsenin aklından geçmez. Bir bölümü Antikçağ'dan bir bölümü Ortaçağ'dan kaynaklanan eğitim sistemi hâlâ geçerli. Adı da, Hıristiyan Kilisesi. Yine de Hıristiyanlığın -Çin'de Konfüçyüsçülük ve Budizmde olduğu gibi, son iki yüzyıl içinde- eğitimdeki etkisinin bir bölümünü yitirdiğini yadsımamak gerekir. Bunun sorumlusu insanların ahlaksızlığı değil, ilk belirtisi bizde Reform olarak ortaya çıkan artılmacı ruhsal evrimdir. Sonuçta eğitsel otorite sarsıldı ve otorite ilkesinin yıkılma süreci başladı. İnsanlık, toplumsal rahatlık, demokratik eşitlik gibi yeni idealler sesini daha bir iyi duyuran bireyin önemının artması kaçınılmaz son oldu. Gelişimimizin son aşamasında görülen kesin bireysel eğilimin sonucu, *kolektif insana doğru ödün verici bir geri dönüştür;* bunun yetkin olumluluğu bugün kitlelerin ağırlık merkezini oluşturur. Dolayısıyla günümüzde beliren felaket havasına şaşmamak gerek; sanki bir çağ kopmuş geliyor da, kimse bunu durduramayacakmış gibi. Kitlenin adsız ögesi insan, bireyi soluğunu kesmekle, boğazını sıkmakla korkutuyor. Kitle her zaman adsız ve sorumsuzdur. Kendilerine başkan diyenler, kitle hareketinin kaçınılmaz belirtileridir. Gerçek başkanlar ise, doğal ve kör hareketsizlikten uzak kalarak ve hareket durumundaki kitleden kopmayarak kitlenin yükünü azaltan kişilerdir.** Dalgaların arasında herkesin birbirini tekmeleyip kendi iç dünyasından destek sağlayan ve orada güvenilir bir liman kuran kişidir.

İç dünyaya açılan kapı dar ve gizlidir; sayısız önyargılar, yan tutmalar, düşünceler, korkular bu girişe set çekerler. Kişilerin beklediklerinin büyük ekonomik ve politik programlardır. Bu nedenle düşlerin ve iç dünyanın gizli kapılarından söz etmek korkunç gü-

* Burada, bütünsel kişilik anlamına kullanılmıştır. (R.C.)
** Bak. C.G. Jung: Günümüz ve Yarınımız

rültü koparır. Öyleyse bu bulanık idealizm, gerçeğin sorunları dururken, büyük ekonomik programdan ne umar?

Sözüm devletlere değil; insanlar arasında kimi kişilere, küçük bir kümeye sesleniyorum. Kültürümüzün gerçekleri bize gökten düşmedi, bunlar birkaç ender insanın son anda ortaya koyduğu yapıtlardır. Eğer kültür tersine gelişen bir şeyse, bunun nedeni insanların, ben de dahil, tersine gitmelerindendir. Akılcı olarak önce benim doğrulmam gerekir kendi kendime... Otoritenin ulu gücü kaybolduğundan ve bireye karşı elverişsiz bir duruma düştüğünden, eldeki verilerle bir insan ruhu oluşturabilmek için öznel varlığım hakkında en özgül bilgilere ve temel tanımlara gereksinimim olacaktır.

Yukarıda özellikle düşten söz etmemin nedeni, düşlerin iç deneyde bilinen başlangıç noktalarından biri olduğunu vurgulamak içindi. Düşlerin dışında, burada sayamayacağım daha birçok nokta vardır. Ruh derinliklerinin açığa kavuşması kimi şeyleri gün ışığına çıkarsa da, yüzeyde yine de bunlara güçlükle inanılıyor. Bunda da şaşılacak bir yan yok; çünkü, tüm ruhsal etkinliklerin en güçlü ve beklenmedik olanlarıyla yüz yüze geliniyor, ruhun dinsel etkinliği tanınıyor. Dinsel etkinlik de en az cinsellik ve topluma uyum gibi modern insanın en karanlık köşelerine çekilmiştir. Tanıdığım kimi insanlar vardır, yabancı güçle bir iç karşılaşma onlar için "Tanrı"da insan zihninin, içinde bulunduğu güçsüzlük sonucu yarattığı bir *kuram*, bir kavram, bir imgedir; bununla, sözle anlatılmaz, düşünülmesi olanaksız bir deneyi açıklamak ister. Canlı deney tek gerçek, tartışılmaz tek ögedir. İmgeler çizilebilir, yırtılabilir.

Adlar ve sözcükler deneylerimiz için yalın giysilerdir, yine de en azından doğayı açıklamaya yeterli olurlar. Günümüzde şeytana nevroz adı verilmesi şeytansı deneyin bir hastalık olarak kabul edilmesindendir; çağımızın belirtici yanıdır bu. Cinselliğin ya da güç içgüdüsünün baskıya alınması demek, bu ana tepilerin ciddi bir bozukluğa uğradıkları anlamına gelir. Tanrı'yı arama deneyle-

ri demek ise kendisinde yankısını duyduğu evrensel ve derin anlamlamayı belirtmek demektir. Bilinmeyen arka planın varlığı nedeniyle nesneleri daha aydınlık bir bakışla izlemek gerekir. Yukarıda yaptığımız gibi olayların ikinci tanımları daha ölçülü ve aynı zamanda daha gösterişsizdir; çünkü böylesine açık seçik bir tanımlama, deneye daha geniş bir alan bırakır, onu kavramsal taslaklarla sıkboğaz etmez. Hiç değilse kimsenin zihnine Tanrı'nın kesinkes ne olduğu düşüncesi takılmaz.

Ele alınan sözcüğün arka planı açıklandığında, geriye bilincin varlığı ve doğasından başka sözcüğün etkisinden en küçük bir şey kalmaz. Dine inancı olmayanlar, eğilimlerinden, ruhlarının karanlık verilerinden kaynaklanan kararlarından, geleceğini oluşturan tehlikeli güçlerden nasıl etkilendiklerini ayırt edemezler. Düşünsel bilincimizin, oyun bittikten sonra öznel gerçekliğine, yani kendi yaşamına dönmesi gerekir; aksi durumda Julius Ceasar'ın ya da Othello'nun kişiliğinde yaşamını sürdürecektir. Bilincin anlık ustalığıyla püskürtülmüş olan kendi doğasına geri dönmesi gerekir. Kendisinin sahnede, Shakespeare'in bir oyununda yalnızca bir kişilik olduğunu, oyunun yönetmen ve tiyatro müdürünce yönetildiğini ve gösterinin başarısında ya da felaketinde onların önerilerinin rol oynadığını yeniden anlayacaktır.

II. BÖLÜM

KOMPLEKSLER

3
BİLİNÇ VE BİLİNÇALTININ İŞLEVLERİ VE YAPILARI

I*

Psikoloji büyücülük değildir, bir bilimdir: Bilincin ve verilerinin bilimidir; aynı zamanda bilinçaltının da bilimidir, ama ikincil derecede; çünkü bilinçaltına dolaysız ulaşılamaz, nedeni de bilinçdışı oluşudur. Ama vardır, bu doğru; kimi insanlar vardır çekinmeden şöyle derler: "Bilinçaltının benim için gizli hiçbir yanı yoktur, onu avucumun içi gibi bilirim!" Onlara yanıtım şu: "Herhalde bilincinizi yokladınız siz, bilinçaltınız hakkında hiçbir bilginiz yok, çünkü bilinçaltı gerçekten bilinçaltıdır; bilgi edinemediğimiz bir yerdir." Şunları unutmayalım. Bilinçaltı verilerden, düşüncelerden, imgelerden, bilinçaltı düşlemlerden söz ederken "bilinçaltı" terimini savsaklarcasına kullanırız. Bu kötü bir dil alışkanlığıdır. Bildiğiniz gibi her mesleğin kendine özgü bir "dil"i, bir argosu vardır. Eğer bilinçaltı imgesel bir açıklama yapacak olursam, beni bağışlayın. Aslında bu deyişi şöyle düzeltmeliyim: *Bilinçaltında bulunan imgesel bir açıklama;* çünkü bilinçaltı bilincin kıyılarına bir yığın şey bırakır. Bunları "bilinçaltı" olarak adlandırdığımızda an-

* 1934'te Bâle'de "Psikoloji Derneği"nde verilen bir dizi konferansın ilki. Bu konferanslar henüz yayımlanmamıştır. Bunları "Analitik Psikolojiye Giriş" adı altında biraraya getirdik. Elimizde bulunan, bir dinleyici tarafından steno ile tutulmuş notlar, Profesör Jung'un denetiminden geçmiştir. (R. C.)

cak kaynaklarını belirtmiş oluruz. Bilincinde olduğumuz her şey, bilinç aracılığıyla doğal olarak Ben'e katılır. Bilinçaltı ile ilişkimiz dolaylıdır; bilinçaltı içerikleri bilince aktarmak için özel yöntemlere başvurulur. Bilinçaltı ruh, tümüyle yabancıdır bize; ürünleri bilinç aracılığıyla ve bilinç terimleri ile açıklanır. Elimizden ancak bu gelir, bunun ötesine geçemeyiz. Bilinçaltı ürünlerin özel niteliğinin ne olduğunu araştıracaksak, ruhta varolan koşulları yargımızın en son ölçütü olarak kullanmamız gerekir.

Bilincin doğasının tam olarak ne olduğunu kendi kendimize sorduğumuzda bizi en etkileyici olgu, uzayda gerçekleşen bir olayın aynı anda bizde bir imge yaratması ve böylece bilince girmesi oluyor.

Bilinç sürekli değildir. Bilincin sürekliliğinden söz edildiği olmuştur ama, gerçekte de süreklilik yoktur, yarattığı izlenim bir anı ürünüdür. *Bilinç kesikli, kopuk kopuktur**. İnsan yaşamının bilinçli evreleri biraraya toplansa, toplam sürenin ancak yarısına ya da üçte ikisine ulaşır; gerisi bilinçaltı yaşamı oluşturur: Yani gece uykuda geçirilen süre ile gündüzleri bilincimizin dışında kalan saatler. Aslında, bilincin belirli bir düzeye ve yoğunluğa ulaştığı, gerçekten bilinçli olduğumuz çok az zaman vardır. Düşlerimizde ortaya çıkanlar bilincin önemsiz kırıntılarından başka bir şey değildir; düş gördüğümüz sıralar, bütünüyle edilgen bir rol üsteleniriz.

*Bilinçaltı*na gelince, değişmez, dural bir niteliktedir, kesiksizdir. Sürekliliği durmuş oturmuştur**. Bilinçten apayrıdır. Kimi zaman bilinç etkinliği, benzetme, sıfırın altına düşer ve bilinçaltında kaybolur. Varlığını bilinçaltı etkinliği biçiminde sürdürür. Bilin-

* Bu açıklama önemli bazı psikolojik açıklamalara ters düşer. Örneğin, E. Baudin'in yapımında, bilincin "sürekliliği" konusuna bir bölüm ayrılmıştır (*"Psikoloji Dersleri"*, Gigord, Paris 1937, s. 10). Okuyucu bu klasikleşmiş yapıta başvurduğunda yazarın "bilinçaltının varlığı" (s. 111) konusundan oldukça söz etmesine karşın, psikolojik bilinçaltı kavramına hemen hiç değinmediğini görecektir. Bu durumda, bilincin hemen hemen ruhun bütününü oluşturduğu anlamı ortaya çıkıyor, doğal ve gerekli tamlayıcısından yoksun kalıyor. Bize göre genel psikolojinin en büyük kazancı, bilinçaltının kaçınılmaz kavramının kabullenmekle gerçekleşir. Yves Le Lay'in dediği gibi, bir fenomeni bilerek yadsımak, onun varolmasını engellemez. (R. C.)

** Descartes şöyle der: "Ruh sürekli düşünür". (R. C.)

cimiz her zamanki düzeyinde bulunduğu ya da beklenmedik bir düzeye ulaştığında, bilinçaltı kendi etkinliğini sürdürmeye devam eder. Okuduğumuz, konuştuğumuz, yazdığımız anda bile, hiçbir şey sezmememize karşın, bilinçaltı, işlerliğinden bir şey yitirmez. Özel yöntemlerle bilinçaltının geniş bir düşü, kesiksiz dokuyuşunu ortaya koyabiliriz. Bilincin altında yol alan bu olay, kimi zaman geceleri düş biçiminde, kimi zaman gündüzleri küçük, tuhaf dengesizlikler biçiminde belirir. Güçlü sezgilere ve iç uzantılarını duyma yetisine sahip kişiler, düşlerinin bazı bölümlerini uyanıkken de gördüklerini anlatırlar.* Gündüzleri, çeşitli belirtiler, dil sürçmeleri, eksik davranışlar biçiminde beliren bu düş artıklarının kendi aralarında, birbirine geçmiş ağaç kökleri gibi, gizli ilişkileri olduğu ortaya çıkarılabilir.

Bilinçaltı olayları, bilincinkiler gibi kolay anlaşılır olmadığı için bunları üç sınıfa ayırmak gerekir:

I. Anlaşılır bilinçaltı olaylar,

II. Dolaylı anlaşılır bilinçaltı olaylar,

III. Anlaşılmaz bilinçaltı olaylar.

I. *Anlaşılır bilinçaltı olaylar*, önemi olmasa da bilincine varabileceğimiz ögelerden oluşur. Örneğin, bir engellemeyle karşılaşmasak bile, vücudumuzun uzamdaki durumunun, hareketlerimizin, yüzümüzdeki bazı belirtilerin tam olarak bilincinde değilizdir (bu konuda kimi insanlar diğerlerinden daha güçlük içindedir).**

Bilinçsizce gerçekleştirdiğimiz daha bir yığın şey vardır. Örneğin size bugün sokakta kaç kişiyle karşılaştığınızı ya da kaç kişiden kaçtığınızı sorsam, bana yanıt veremezsiniz, çünkü dikkat etmediğiniz için anımsayamazsınız. Hepiniz, cebinden saatini çıkarıp bakan ve yine yerine koyan birine rastlamışsınızdır. Az sonra kendisine yeniden saat sorulduğunda, yine aynı hareketleri yaparak saatine bakmak zorunda kalır; akan zamanın farkında olmamıştır.

* Léon Daudet'nin, "Uyanık Görülen Düşler"ine bakınız.

** Léon Daudet'nin, "Uyanık Görülen Düşler"ine bakınız.

Zaman içinde yönelme, bilinçaltı sürekliliği ortaya koyar; çoğu kez, akıp giden zamanın kesin ölçüsünü algılarız; tıpkı uykuda, bilincin etkisi olmaksızın gerçekleştiği gibi. Hipnoz aracılığıyla şöyle bir deney yapılabilir: Hipnotize edilmiş kişiden saniyeleri sayması istenir; denek uyandığında farkında olmadan sayıma devam eder, tekrar uyutup aradan kaç saniye geçtiği sorulacak olursa, süreyi tam bir kesinlikle yanıtlar.

Ayrıca, yaşamımızda unutulmuş nesneler ve olaylar vardır. Bunların bilincinde değilizdir, ama dikkatimizi verdiğimiz herhangi bir anda anımsayabiliriz onları.

II. *Dolaylı anlaşılır bilinçaltı olaylar*, daha da inatçıdır. Kuşkusuz başınıza geldiği olmuştur; örneğin bildiğiniz bir adı bulup çıkaramazsınız, "dilimin ucunda" der ama, bir türlü söyleyemezsiniz; bir an için anlaşılırlığı yitmiştir. Ufak tefek zorlamalarla aranan ad tekrar yakalanır. Unutulan şu ya da bu şeyin anımsanması için mendile bir düğüm atılır; bu da dolaylı bir anımsama olayıdır. Benzer olaylar kendiliğinden de gerçekleşebilir. İşte bir örnek: Kırlarda dolaşan bir psikolog, bir çiftliğin önünden geçer. Gezisine devam ederken birdenbire çok canlı bir biçimde çocukluk anıları canlanır. Şaşırır ve kendi kendine "düşünsel olarak niye o döneme sürüklendim? Ne zaman başladı bu sürüklenme?" diye sorar. Belleğini zorladığında çocukluk anılarının beş dakika önce, çiftliğin önünden geçerken başladığını anlar. Bulanık anıların hangi nedenden ötürü canlandığını çözmek için geri döner. Çiftliğe yaklaştığında burnuna kaz kümesinin kokusu gelir. Onu yeniyetmelik günlerine geri götüren ve izini hâlâ sakladığı bu kokudur. Çiftliğin önünden iki kez geçtiğinde kokuyu farkına varmadan algılamıştı, oysa koku bilinçaltını uyarmış, bilinçaltı da eski anıları su yüzüne çıkarmıştı. İşte, dolaylı anlaşılır bir olay böyle gerçekleşir.

III. Gelelim, *anlaşılmaz bilinçaltı olaylara*. Bunlar sonsuz sayıda varolabilirler, çünkü bilinçaltının hangi ölçülere uzandığını bil-

miyoruz; ayrıca içerdiği olayların zenginlik derecesinden de habersiziz. Anımsayabildiğimiz bazı izlerin, çocukluk anıları gibi, bilinçaltımızda bulunduğunu biliyoruz. Gerçi çocukluk yaşantımızın bir kısmı olayları su yüzüne çıkıyor ama çoğunu anımsayamıyoruz: Beş altı yaşına, kimi insanlarda on ya da onbeş yaşına kadar uzanan çocukluk yılları kalın bir karanlıkla örülüdür. Örneğin, Spitteler gibi, iki yaşlarını anımsayan kişiler vardır; ne ki, çocukluk anıları ne kadar küçük yaşlara uzanırsa uzansın, birbirine karışmış uzun yaşam dilimleri yine de yok olup kaybolurlar. *Zamanda geriye dönüşle ortaya çıkarılan çocukluk bilinci, dalgalar arasında tek tek görünen takımadalara benzer.*

İnsanda, belirtemediği ve açıklayamadığı bilinçaltı olayların varlığını gösteren nevrotik belirtiler de bulunur.

Etkisinde kaldığımız olayları, duyguları da unutmayalım. Belirgin görünmelerine karşın açıklanmaları güçtür, çünkü bilincin dışındaki halkalara uzanmışlar kökleri.

Ayrıca bilinçaltımızda hiç bilinmeyen, bilince henüz hiç çıkmamış olgular vardır; örneğin beklenmedik bir anda ortaya çıkıveren, bilinçle hiçbir biçimde ilişkisi olmayan yaratıcı fikirler gibi. Onlarla hiçbir bağımız yoktur, bu nedenle de bilinçaltında, diğer benzerlerinin yaptığı gibi kapanmış uyuklarlar.

En keskin algılar olan içedoğuşları ve sezgileri de belirtmek gerek: 1914 savaşından [Birinci Dünya Savaşı] hemen önce birçok kişi, soluklarını kesen tuhaf içedoğuşlar, dokunaklı durumlarla karşılaştılar. Geri dönmeleri gereken gerçek ise daha da hatalıydı.

Bilinç, yapı olarak, bir tür yapay kattır; okyanuslarınkine benzer derinliklere yayılmış bilinçaltının üzerinde yüzen bir üst tabakadır. Kant bunu sezmişti; ona göre bilinçaltı, bir yaşamın yarısını oluşturan gizli betimlemeler alanıdır. Bilinç ile bilinçaltını biraraya getirirsek hemen hemen psikolojinin alanını oluşturmuş oluruz. Bilinç, bir tür darlık ile nitelenir; *bilincin darlığı*'ndan söz edilmesinin nedeni, ancak çok az sayıda olguyu peşpeşe kucaklayabilmesindendir. Bunu yansıtan bir olayla karşılaşmıştım: Saplantı

nevrozundan yakınan bir bayan, aynı anda iki ezgiyi birden piyanoda çalmayı kafasına koymuştu ve gerçekleştireceğim diye bayılana dek kendini parçalıyordu. Bu olay, bilinçte iki belirtiyi aynı anda tutmanın ne denli olanaksız olduğunu gösterir.

✝ Bilinç, bir tür çevreye dönük algılama ve yönelme organı gibidir. İşlevlerinden biri nedeniyle beynin yarımküreleri içinde yer alır. Ruhun geri kalan bölümü beynin yarımkürelerinde değil, bambaşka yerlerdedir. Bunu anlamanın en iyi yolu, ilkellerle ilişki kurmaktır. Bir keresinde Pueblo Kızılderilileri'nin bir şefi ile konuşmuş, ona kendisi gibi hayvan yetiştiren, ama Amerika dışındaki bir kabileden olduğumu söyleyerek güvenini kazanmıştım. Bana açık yüreklilikle Amerikalılar'ın özelliklerinden söz etti ve Avrupalılar için de geçerli çok ilginç şeyler anlattı. İşte, konuşmamızın en can alıcı noktası:

- Amerikalılar delidir!
- Ama niçin?
- Kafalarının içinde düşünmeye çabalıyorlar!
- Yanlış mı bu?
- Hadi oradan! Bu kanıda olmadığını biliyorum. İnsan, kalbinin içinde düşünür!

Ona göre bilinç, duyguların yoğunluğu demektir ya da daha bilimsel biçimde şöyle söyleyebiliriz: Kalbi etkileyene ruh adı verilir. Bazı ilkel zenci kabilelerinin üyeleri düşüncenin karında bulunduğuna inanır; öylesine ilkel ve bilinçsizdirler ki, onları bu karanlıklardan çıkarıp bilinçlerine ulaştıran tek şey ruhsal etkinliktir. Örneğin, midelerinin üzerine basıldığında karınlarında bazı işlevsel bozukluklar oluyor; onlar da bunları seziyorlar ve ruhun orada, karında bulunduğu sonucu çıkarıyorlar. Bazı Hindu düşünce sistemlerinin kaynağında da benzer bir inanış vardır: Bu inanışa göre, sidiktorbasından başlayan birtakım basamaklar da (ruhsal ilk belirtilerin neredeyse hep sidiktorbası düzensizlikleri ile ilişkili olduğu görülmüştür), sırasıyla mideyi, kalbi ve boynu geçtikten son-

ra başta son bulur. Bize göre, bilincin yeri beyindir. Fakat bilinç, ruhun tamamı demek değildir, ruh temelde, vücudun her yanına yayılmış sinir sisteminin bir işlevidir. Vücudun merkezi de başta değil, karında, onun boğum kümelerindedir. Ruhun belirsiz varlığı burada yer alır. Bilincin, beyin yarımkürelerinde yer alması ise algısal bir işlevi, bir algı organını kurar. Gerçekten de duyu sinirlerinin tümü beyne ulaşır; duyumsal yüzeyin gönderdiği iletişimleri kaydeder ve gruplandırır. Zaten, tarihine bir göz atıldığında, başlangıcı 17'nci, 18'inci yüzyıllara uzanan psikoloji, bir bilim dalı olarak, anlamların algılanmasıyla ilgilenmeyi kendine konu edinmiş; psikologlar da, duyumsal verileri içerdikleri için anlamların bilincini hareket noktası seçerek işe koyulmuşlardır. Bilimsel psikoloji başlangıçlarda duyumlara dayalıydı; bunun 19'uncu yüzyılın ortalarına değin sürdüğünü biliyoruz; bundan çıkan ana kavram, duyuların ve bilincin bilinmesi gereken üstünlüğü, bir noktaya kadar günümüzde geçerliğini sürdürmektedir. Örneğin, bilinçaltının bilince bağlılığını savunan Freud'un kuramı gibi. Aslında, olup bitenler bütünüyle apayrı bir biçimde ortaya çıkıyor; köklü ruhsal işlevler, duyumsal sinir sistemiyle çok yakın dayanışma içinde bulunduğu için ilk ögenin bilinçaltı olduğunu rahatlıkla söyleyebilirim. Bilinç yavaş yavaş bilinçaltından ortaya çıkar.

Bilinç nedir? Bilinçli olmak, içinde bulunduğu ilişkileri nedeniyle dış dünyayı algılamak ve onu tanımak demektir. Psikolojinin ana amacı insan olduğu için burada dış dünyadan söz etmek gereksiz. Bireyin kendini dış dünya ile ilişki içinde görmesi, kendisini çevresi içinde tanıması anlamına gelir. "Kendisi"ne demek? Her şeyden önce, bilincin merkezi, Ben demektir. Eğer nesne Ben'e ulaşmaya uygun değilse, nesneyi Ben'e bağlayacak bir köprü yoksa, nesne bilinçdışıdır, yani bireyde yokmuş gibi bulunur. Ben diye adlandırdığımız merkezî bir olguyla kurulan ruhsal ilişki olarak da açıklayabiliriz bilinci. *Ben nedir? Ben, son derece karmaşık bir yüceliktir, verilerin ve duyumların birikimleri ve yoğunlaşmasıdır*; burada öncelikle bedenin uzanıda kapladığı yerin, so-

ğuğun, sıcağın, açlığın, vb.'nin algılanması yer alır. Ardından da duyumsal olayların algılanması (heyecanlı ya da sakin miyim, bu şey hoşuma gider mi, gitmez mi?). Öte yandan Ben, büyük bir anı kümesini de içerir: Yarın sabah hiçbir şey anımsamadan uyanacak olsam, kim olduğumu bilemem. Elimde, neyin ne olduğunu açıklayan raporlar ya da notlara benzer anılar bulunması gerekir. Bunlar olmadıkça bilinç de olmaz. Ama yine de ana ögenin, *duygulanım* [affectif] olduğu ortaya çıkıyor. Kendimizi en yoğun biçimde duyumsamamız, en keskin biçimde kendi bilincimize varmamız bir duygu etkisinde kaldığımız zaman gerçekleşiyor. Bu nedenle, bilincin bir duygu etkisi sonucu belirdiğini düşünmek olasıdır; örneğin, yüze atılan bir tokat bireyin kendisiyle ilgili ilk düşüncelerinin başlangıç noktası olabilir.

Birçok insan kısmen bilinçlidir. Çok uygar Avrupalılar arasında bile, yaşamlarının büyük bir bölümünü farkına varmadan geçiren anormal derecede bilinçsiz hastalara geniş ölçüde rastlanır. Olup bitenin farkındadırlar ama ne yaptıklarını ne dediklerini tam olarak belirtemezler. Hareketlerini açıklamayı beceremezler; sözün kısası, bu gibileri neler bilinçli kılabilir? Beklenmedik bir olayın belirivermesi, kök salmış alışkanlıklarla yüz yüze gelivermek gibi çarpıcı bir neden kaçınılmaz sonuçları doğurur, kafalarında bir ışık yanar; hareketlerinin nedenini aydınlatan bir ışık. Sıçrarlar ve bilinçli duruma girerler. Ben, ancak bu tür duygulanım sırasında yoğun biçimde bilinçli olduğundan, çoğu hasta da bilinçli duruma ancak bu yolla getiriliyor. Hayvanlar da genellikle duygulanım yoluyla bilgi edinirler; örneğin bir hayvan iyi bir şey yediğinde ya da saldırıya uğradığında olay, iz bırakan ve aynı türden deneyimlerle birleşerek süreklilik yaratan bir izlenim olarak kalır kendisinde. Bu nedenle hayvanlarda da, bir anlamda, Ben bulunur. Görüldüğü gibi bu öncecil Ben, tüm bilincin *sine qua non** bir koşuludur. Bu durumda, kendi bilincine varmak için bencil ya da benmerkezci olmak önem kazanır. Bencillik, bir dereceye kadar, kaçınılmaz bir gerekliliktir. Bu güçlü temel içgüdü olmaksızın bilincimize ege-

men olamayız ve karanlığa düşeriz. Tedirgin edici bir düşünce bu, oysa bir ilkeli gözlemlediğinizde şunu görürsünüz: Herhangi bir olayla etkilenmemişse içinde hiçbir şey oluşmaz; tam bir durgunluk içinde saatlerce kımıldamadan oturur; ne düşündüğünü soracak olursanız saldırganlaşır, çünkü onun gözünde düşünmek, delilere özgüdür! Bu nedenle kafasında bir düşüncenin oluşması sözkonusu değildir. Buna karşın durumu, mutlak bir dinlenme durumundan çok uzaktır; bilinçaltının canlı bir etkinliği vardır üzerinde. Ani ve ilginç düşünceler bu etkinlikten kaynaklanır. İlkeli "sanatta" usta kılan, bilinçaltının sesine kulak vermesidir.

Yönelim organı bilinç, *dış uzamda ve çevresinde* yönelmek için bazı işlevlere başvurur. (Ayrıca iç uzam'a yönelimle de yükümlüdür; bu konuya ileride geleceğiz). Dış uzamda, bizden çok farklı nesneler yer alır. Bu nesneler evrenini algılamak ve oraya yönelmek için genellikle duyumsal izlenimlerden yararlanırız. Bu duyumsal izlenimlerden tek tek söz etmeyeceğim, hepsini bir tek terimde toplayıp adına "duyum" diyorum.

Duyum bize, örneğin bulunduğumuz uzamın boş olup olmadığını, içinde bir nesne varsa nesnenin hareket edip etmediğini belirtir. Duyum, ruhsal bir işlevdir ve özünde *akıldışıdır***. Niçin? Bakın anlatayım. Bir duyumu olabildiğince ani ve saf bir biçimde algılamak istediğinizde onu çevresinden soyutlamanız gerekir, çünkü *bu çevre duyumun ulaşmasını engeller. Bir duyum, ama* yalnızca tek bir duyum algılamak istiyorsanız, algılamayı bozmaya elverişli her şeyi dışa atmalısınız. Gözünüzü, kulağınızı dört açmalısınız ama, hiçbir girişimde bulunmamalısınız; örneğin duyumsal uyarıların kaynağını düşünmekten sakınmalısınız. O konuda bilgisiz kalmalısınız, yoksa algılamanız önceden karışmış, bozulmuş, hatta bastırılmış olacaktır. Örneğin, bir görüntü dikkatinizi çektiği anda dinlemeyi unutursunuz ya da tam tersi olur. Duyumun saf ve

* "Kesinlikle gerekli" anlamında Latince deyiş. (R. C.)

** "Duyum: Bilim bu *akıldışı* kavramı önünde durmalıdır". (Meyerson, *"Anlatımdan Bilimlere"*, Payot, Paris 1923, s. 181) (R. C.)

canlı olması için hiçbir yargıyla ilintisi olmaması, etkilenmiş ya da yönlendirilmiş bulunmaması gerekir.

Duyum, bulunduğumuz uzamdaki nesnenin varlığını saptadıktan sonra, bir ikinci işlev bu nesnenin *ne olduğunu* söyler. Bu olgu, bu bilgi işlevi, *düşünce* adı verilen ilkel bir düzlemde yer alır. Düşünce akılcı bir işlevdir; yargılar, dışlar. En önemli görevidir bu onun, çünkü bir nesnenin ne olduğunu belirtmesi gerekir. Nesnenin özelliğini yakalamak, onu ondan olmayandan ayırmak zorundadır; bu da bir yargı işi, akılcı bir işlevdir.

Çevremizdeki bir nesnenin varlığını algıladığımızda ve bu nesnenin şu ya da bu olduğunu öğrendiğimizde, bilgilerimiz o andaki izlenimle sınırlanır. Oysa, bu bir anlık verinin bir geçmişi ve geleceği vardır. Şöyleyken böyle olacaktır. Dolayısıyla o anda, değişim sürecinin bir evresini yansıtır; çünkü uzun sürede hiçbir şey olduğu gibi kalmaz, her şey değişir. Ayrıca, varlığını bir anlık algıladığımız nesne, geçmişi imgeleyen ve geleceği açıklayan belirtileri içerir. Gerçi, bu belirtiler zamansal biçime katılmazlar, yalnızca ona, salınan ve kendisini saran bir çevre hazırlarlar. Kuşkusuz burada, duyuların bize bazı yardımları olur; düşünce de bazı açıklamalara katılır; ama bunların yanısıra "bulanık izlenimler" diye adlandırdığımız varsayımlar ve önseziler alanını da unutmamak gerek. Nesnelerin kökenine karşı bir tür öngörü sahibiyizdir, onların evrimini ve gelecekteki değişimini sezinleriz: İşte, *sezgi* küresi burada ortaya çıkar. Sezgi, dört duvar arasında düzenli bir yaşam sürüldüğünde, normal olarak, az kullanılan bir işlevdir. Ama borsa ile ilgilenildiğinde ya da Afrika'nın göbeğinde bulunulduğunda, diğer şeyler gibi sezgiler de kullanılır. Örneğin, borsadaki bir düşüşü, bir kaplan ya da gergedanla burun buruna gelip gelmeyeceğinizi hesaplayamazsınız ama, bir sezginiz vardır ve bu belki de yaşamınızı kurtaracaktır. Doğal koşullarla iç içe yaşayan kişiler sezgiden aşırı derecede yararlanırlar. Sezgi, bilinmedik alanlarda hatalı sonuçlara düşme tehlikesiyle yüz yüze bulunanların hepsi tarafından kullanılır, mucitler, yargıçlar, vb. gibi. Yeni kavramlarla,

el değmemiş değerde yeni koşullarla karşılaşıldığında da bu sezgi yetisinden yararlanılır.

Nesneleri kendi nesnellikleri içinde algıladıktan sonra evrende tek başlarına olmadıklarını gözden kaçırmamalıyız; biz de içindeyiz bunun. Nesneden bence ya da böyle, sevimli ya da sevimsiz, çekici ya da itici, hoşlandığım ya da nefret ettiğim her tür nesneyi algılamış durumda kalabilirim: İşte, burada *duygu* küresi ortaya çıkar. Duygu, bir nesnenin bana göre ne değerde olduğunu ortaya koyar. Kesin bir yargıyı yansıtan *akılcı* bir işlevdir. Belirsiz olabilirliklerin zamansal algılaması olan sezgi ise *akıldışı* bir işlevdir*.

Bir nesnenin varolup olmadığını, ne olduğunu, nereden gelip nereye gittiğini ve bizim için ne değer taşıdığını açıklayan bu dört yönelme işleviyle gereçlenmiş biçimde ruhsal uzamımıza yöneliriz. Yönelmemizin gereklilikleri de böylece kesin bir biçimde ortaya çıkar.** Genelde bu dört işlevi isteğimiz doğrultusunda kullanabiliriz; bakmak, belirtmek, işitmek isterim (duyum); şu ya da bu nesnenin ne olduğunu (düşünce), benim için ne değer taşıdığını bilmek isterim (duygu), vb. Fakat aynı işlevlerin, (örneğin duyum) isteğimiz dışında edilginliğimize girerek, kendiliklerinden işlerlik kazanmaya elverişli olduklarını deneylerle biliyoruz. Dışarıda bir top patladığı zaman onu duymaya hazırlıklı değilimdir ve patlama kulaklarımı sağırlaştırır; bunu isteğimin dışında algılarım.***

Tüm bu işlevler yalnızca bilinçte değil, bilinçaltında da da görev yaparlar. Uyku sırasında bir patlama olursa, bu algılanıp bir düşle birleşebilir. Bu sırada tamamen edilgin durumdayımdır; dolayısıyla, akılcı ya da duygusal ilişkiler ve yargılar bilinçaltında olu-

* Akılcı ve akıldışı işlevler eşzamanlı kullanımları içinde karşılıklı olarak birbirlerinden kısmen uzaklaşırlar. Düşünce ya da duyguya ait olsun, yargılar yürütmek demek, gerçeğin verilerinin (duyum) ya da oluş verilerinin (sezgi) algılanmasına kapanmak demektir. (R. C.)

** Niçin üç ya da beş işlevden değil de kesin dört işlevden söz ediliyor? Bu, bir deney olgusudur: Uzamı yöneldiğimizde dört ana yöne başvuruyoruz ve psikolojide dört işlevimizden yararlanıyoruz, insanlar da hep bu dört ölçüt sayısını kullanırlar. Bu, yapısal olarak uyum sağladığımız en küçük sayıdır. (R.C.)

*** Bilinç, Ben'siz varolamaz ama dört ana işlev bilinç olmadan da var olabilirler. (R. C.)

şabilir ve uyku süresince isteğimiz dışında sürüp gidebilirler. Bu başlıca dört işlevimiz yalnızca bilince özgü değildir; kendi içlerinde, bilincin katkısı olmaksızın işlemeye elverişli ruhsal işlevlerdir aynı zamanda.*

Bu işlevlerin her biri özgül enerji ile yüklüdür; işleyişlerini yöneten *enerjetik bir gerilim* bulunur içlerinde; bireysel değişirliklere ait geniş bir alan bulunur. İdeal olgu, dört işlevin de aynı enerji kaynaklarına sahip olmalarıdır; bu durumda dördü de eşit oranlarda iş görürlerdi. Her birinin birbirinden çok farklı işleyiş dereceleri düzen bozukluklarının kaynağına bağlı olabilir. Bir nesnenin varolup olmadığını açıklamakla yetinemeyiz ve yetinmememiz gerekir; onun ne olduğunu, bize göre ne değer taşıdığını, nereden gelip nereye gittiğini de bilmemiz gerek. *Bu işlevlerden biri kullanılmayacak olursa, gider bilinçaltında kaybolur; o zaman ortaya pek doğal olmayan bir işleyiş çıkar, çünkü insan evrimi, işlevlerinin bilinçte işlemesi gereken bir evreye ulaşmıştır.* Çoğu kimsede işlevlerden biri yeğlenerek, az ya da çok bastırılmış bir bilinçaltında bulunan diğer işlevlerin zararına, daha bir işler, daha bir gelişmiş, farklılaşmış durumda bulunur. Bu da bu bireylerde tuhaf bir tekyanlılık ortaya çıkarır. Zaten, bilinçli tüm işlevleri aynı anda üst derecede tutmanın olanaksızlığını biliyoruz. Genellikle işlevlerden birine öncelik tanırız; çünkü sahip olduğumuz yetilerimiz, beyinsel ayırt etme gücümüz ve enerjimiz dört işlevi aynı anda eşit düzeyde devreye sokmaya elvermez. Bundan çıkan sonuç, insan ruhunun benzersiz ve özgül ayrımlaşmalara sahip olduğudur.

Görev yapan işlevlerden birinde yer alan saf enerji, dikkat ve istek diye adlandırdıklarımızla çok daha güçlenir. Dikkat, isteğin bir görünümünü oluşturur yalnızca. Bir istek olgusuyla bir işlevin özgül enerjisini arttırabiliriz, onu yönetir, yönlendirebiliriz. Konserde bir noktada yoğunlaşmamız ve kulak kesilmemiz bundandır.

* "Duyularımız dış dünyaya kendiliğinden açılır." (Baudin, *"Psikoloji Dersleri"*) (R. C.)

Ben, bir güç, yaratıcı bir kuvvet ve istek diye adlandırdığınız insanlığın gecikmiş buluşuyla yüklüdür. İlkel basamakta istek henüz yoktu; Ben'i var kılan sadece içgüdüler, içtepiler ve tepkilerdi; istekten en küçük bir iz bile yoktu. Hayvanlarda da aşırı ölçüde içgüdü, fakat çok az sayıda istek bulunur. İlkellerde gözlediğimi istek zayıflığına bir örnek işte; Doğu Afrika'da bir süre çok ilkel bir kabilede kaldım. Bana yardımcı olmaktan başka bir şey düşünmeyen çok iyi insanlardı. Bir gün, mektuplarımı göndermek için bir koşucuya gereksinim duydum. Kabile şefinin yanına giderek bana bir koşucu göndermesini istedim. Bir süre sonra bir yerli gelip aranan koşucu olduğunu söyledi. En yakın beyazların bulunduğu Uganda tren istasyonuna kadar koşulması gereken yüz yirmi kilometrelik bir yol vardı. Mektup paketini yerliye uzatarak; "Bu mektupları beyaz adamların bulunduğu şu yere götür!" dedim. Yanıt olarak bana kayıtsız ve boş bir gözle bakmakla yetindi ve mektup paketine elini bile uzatmadı. "Al mektupları ve git!" diye tekrarladım. Yerli ne dediğimi kesinlikle anlamıştı ama bu çağrıya tepki göstermiyordu. İlk anda, koşmak işine gelmiyor diye düşündüm. Bu sırada yanına Somalili bir zenci geldi, mektup paketini elimden alıp şöyle dedi: "Beceriksizce ve aptalca davranıyorsun; sana bu işin nasıl yapıldığını göstereyim!" Ardından eline bir kırbaç alıp, ürkütücü bir tavırla yerlinin üzerine yürüdü: "İşte mektuplar, sen koşucusun, işte çomak (çomakta mektupların yerleştirileceği bir oyuk bulunuyordu; adı postacı çomağı idi ve mektuplar bu çomakla taşınıyordu), al bunları!" Bir yandan da çomakla kalçalarını dürtüyor, ona ve yedi ceddine küfrediyordu! Somalili zenci "İşte böyle koşman gerekir" diye bağırarak ne yapması gerektiğini dans edercesine ona gösterdi. Yerli yavaş yavaş uyandı, gözleri parıldadı ve yüzünde koca bir gülümseme belirdi, anlamıştı. Yerinden top mermisi gibi fırladı ve istasyona değin yüz yirmi kilometrelik yolu bir solukta geçti. Ne olup bitmişti? İlkel, isteme yetisinden yoksundur; enerjilerin önce biraraya toplanması gerekir; ada-

mımızın postacı görevinin bilincine varması gerekiyordu; işte, yapılan gösterinin nedeni ve gerekliliği buydu; içinde, onu postacı kılan bir ruh durumu uyanmıştı. Bundan sonra, beyaz adamın mektupları elinde, gideceği yere doğru koşacaktı. Yolda rastladığı yerliler birbirlerine şöyle söyleyeceklerdi: "Evet, postacı. Haberci bu!" Kamçı darbelerinden önce her ne kadar haberci ruh bürünümüne giremediyse de şimdi kulağına gelen bu sözlerle günün önemli adamı olmuş, ulaşılması olanaksız yüksek bir onur elde etmişti. Bu tam bir telkin örneğidir; ilkel insanlar üstlenecekleri görevleri gerçekleştirmek için hipnoza gereksinim gösterirler. Bu örnek, sözle davranış arasındaki ilinti kopukluğunu, ilkellerde irade işlevinin gelişmediğini ve ancak etkilerin egemenliği altında hareket ettiklerini göstermektedir. Afrika'daki ilk günlerimde, yerlilere kaba davranılması, kırbacın geçerli akçe olması beni şaşırtmıştı. Önceleri saçma bulduğum bu davranışların sonradan gerekliliğine inandım; o andan başlayarak da gergedan derisinden yapılma bir kırbacı yanımdan hiç ayırmadım. Yapay bir biçimde bağırıp çağırmayı, öfkelenmiş gibi ter ter tepinmeyi öğrendim.* Amaç, yerlilerin yetersiz iradesini geliştirmekti. Bu gerçek, benzer birçok olayla doğrulanmıştır. Yerliler ava çıkmadan önce dans ederler, gidecekleri avı mimik ve hareketlerle önceden yaşarlar; Girişecekleri işe gerekli olan coşkuyu, ruh durumunu, isteği oluşturmak; dağınık enerjilerini bir noktada toplamak, yani kısacası iradeyi uyandırmak zorundadırlar. Av sonrası ise günlük yaşama dönüşü ve sakinleşmeyi amaç edinen buna benzer karmaşık törenler yapılır. Örneğin Nil'de yaşayan Dinkalar bir suaygırı öldürdüklerinde, hayvanın karnını yararlar. İçlerinden biri hayvanın içine girip diz çöker ve omuriliğinde yaşadığına inandıkları hayvanın ruhuna seslenerek şu duayı yapar: "Sevgili ve iyi suaygırı, seni öldürdüğü-

* Bu tür olayları gözlemek için Afrika'ya gitmek gerekmez. Fransa'da askerî kışlalarda -kuşkusuz Fransa dışında da bu böyledir- davranışlar buna benzer biçimde gelişir. Astsubay, hele hele geleneksel çavuş davranışları erlere karşı aynı psikolojiyle gerçekleşir. (R. C.)

müz için bizi bağışla. Bunu kötülük için değil, etine gereksinim duyduğumuzdan yaptık. Erkek ve kız kardeşlerine öldürüldüğünü sakın anlatma, onlara insanları çok sevdiğini söyle. Biz de seni çok seviyoruz ve etini severek yiyeceğiz. Eğer öfkeye kapılıp erkek ve kız kardeşlerine buradan gitmelerini öğütlersen bizi etten yoksun bırakırsın." Buna benzer gösteriler, yerlilerin savaşa gittiklerinde ve içlerinden birini dövüşte kaybettiklerinde de görülür. Aslında ender savaşırlar ve fazla da kan dökülmez. Düşmanı öldüren savaşçı galip olarak, değerli savaşçı olarak geri döner. Onu nasıl ödüllendirmeli? Soydaşları hemen yanından uzaklaşır, onu hapseder ve iki ay boyunca kan dökücü alışkanlığından kurtulması için hiç et vermezler!

Bizdeki benlik, yararlanılabilir bir enerjiyle yüklüdür. Bu enerji yardımıyla olayların doğal akışını etkileyebiliriz. Daha önce de değindiğimiz gibi, bakmak, düşünmek, öngörmek hatta şu ya da bu duyguyu tatmak istediğinde bulunmak elimizdedir. İrade, büyülerine duyumsanma ve özgür kalma kavramlarını da katan büyük bir büyücüdür. Kesin olarak ulaştığımız şu ya da bu sonuçları belirleyen kesinlik nedensiz tanılanabildiğinde *özgürlük duygusunu* duyabiliriz. Zaten nedensiz hiçbir şeyin var olmayacağını biliyoruz; bu da bizi, iradenin bile bazı nedenlerden kaynaklandığını düşünmeye yöneltiyor! Ne demek bu? Eğer iradeyi bu egemen nitelikli özgürlük belirliyorsa bu bize iradenin, içimizde var olan, bizi düzenleyen, varlığımızı oluşturan, vücudumuzu ayakta tutan ya da yıkan ve yeni yaşamlar oluşturan şu anlaşılmaz yaratıcı gücün bir parçası olduğunu gösterir: Bu enerji iradenin sınırları içinde ta insan bilincine değin uzanıp yayılır. Yayılırken de, hiçbir felsefenin zarar vermesine ve sınırlamasına olanak tanımayan *sonsuz özgürlüğün* salt ve egemen duygusunu birlikte sürükler. Hangi felsefi sisteme başvurursak vuralım özgürlük duygusu her an insan yüreğinde hazır bulunur. Yok edilemez niteliklidir ve doğanın belki eşsiz ama özgül bir verisini oluşturur.

Bilinç üzerine edindiğimiz bilgileri bir şema ile özetlemeye çalışalım.

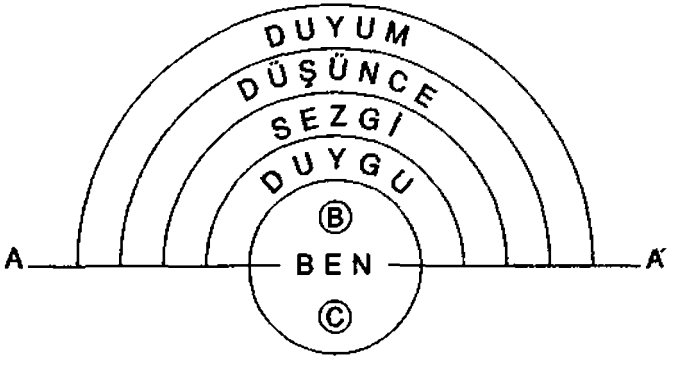

Şekil 1*

Şekilde de görüldüğü gibi AA' doğrusuyla kesişen Ben (benlik), iki parçaya bölünüyor. Alt kısımda kalan Ben, bilincin dışındadır (C); orada farkına hiç varmadığım şeyler bulunur. Canlı varlığımızın ruhsal bütünlüğünü tamamlayıcı bilinçdışı kimi bölümleri varsaymaktan yoksunuzdur. Bunlar AA' çizgisinin altında yer alırlar. Ortadaki çember Ben'i gösterir. Çevresinde, kişiye göre değişebilen bir düzen içinde dört ana işlev sıralanır. Bu şema, Ben'in çevresinde yer alan çeşitli bireysel kuşakların sıralanabileceği bir yapıyı yansıtmaktadır yalnızca. İşlevleri şemadaki sıraya uyan, şöyle böyle tanıdığımız kişiyi ilk başta duyarlı biri sanırsınız; kısa süre sonra, duyarlı görünümüyle yetinmediğini, ilgilendiği konuların doğasını düşündüğünü keşfedersiniz. Sonra, daha yakından tanıdığınızda ondaki sezginin ve duygunun varlığına da tanık olursu-

* *Bu sıralama psikolojik olmaktan çok mantıksaldır. Psikolojik açıdan duygu ile sezgi'nin yer değiştirmesi yerinde olurdu.* (R. C.)

nuz. Bu koşullarda başka biri olması olanaksızdır. Akıldışı bir işlevin hemen ardına akılcı bir işlevi takan önemli gereklilik, yukarıdaki şemada yeterince belirtilmemiştir. Bir başka şemada, bilincin yönelmemize egemen bir direnç olduğunu gösteren bir şemada bunu daha açık seçik göreceğiz. Yeryüzünde yönelmek istediğimizde, dört ana yönün ne olduğunu bilmemiz gerekir; "ruhsal ufkumuzun dört köşesinde yer alan nesnelerin dört ana görünümünü ortaya koyan işlevleri ruhsal kürenin içine oturtmak için benzerliklerden yararlanmamız gerekir."

İkişer ikişer karşılıklı zıt noktalarda yer aldıklarından, sözkonusu işlevlerin arasında bazı ayrılıklar belirir. Bunun en açık örneği duyum ve sezgidir. Duyarlı biri ile sezgileri güçlü birinin nesneleri irdelemelerini dikkatlice izlediğinizde aralarındaki karşıtlığı hemen sezersiniz. Temel konumları bakışlarından belli olur. Nesneleri olduğu gibi gören kişi onları gözlerinin bakış doğrultuları arasına yerleştirerek şöyle böyle izler: Bu duyarlı kişidir. Sezgili kişi, nesneleri ışıldayan bakışlarıyla kaplar, sarar (Goethe'nin gözleri buna iyi bir örnektir). Sezgili kişinin aslında nesnelere bakmadığını anlayabilirsiniz; nesneleri çevreleriyle birlikte algılar; Önemsiz bir veri kabul ettiği nesnenin kendisini gözlemlemekle yetinmez. Tanımaya can attığı, nesnelerin durumu, geçmişi ve geleceğidir. Bu nedenle nesnelerin bütünlüğüne yönelir, olaylarda nasıl yer aldıklarını, gelecekte ne olacaklarını öğrenmek istercesine özel doğaları ve özgül yaşamları üzerine bilgi edinmek ister. Birinin sezgili tip sınıfına girip girmediğini bakışlarının ışıldamasından anlayabilirsiniz; bu bakış, duyarlı tipte bulunmayan, nesnelerin gizemini parçalama yollarını ararcasına onları yoklayan, ışını andıran canlı bir bakıştır. Nesneleri göründükleri gibi görmek istiyorsanız, çevresini fark edemezsiniz, dikkatinizi yanıbaşındakilere yoğunlaştıramazsınız. Oysa, gözlerinizi nesnelere dikmeli ve olabildiğince çabuk bir süre içerisinde nesnenin çevresiyle ilintilerinden ortaya çıkanları çekip alınalısınız.

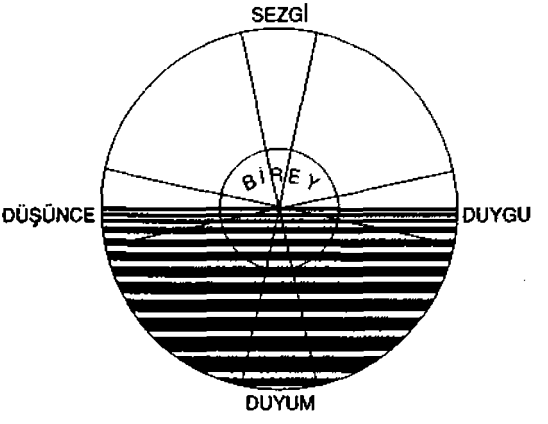

Şekil 2*

Benzer aykırılık, düşünce ile duygu arasında da vardır. Düşünmek, doğru düşünmek, mantığınızın sesine kulak vererek düşünmek isterseniz, aynı anda duygusal olamazsınız, çünkü kalbinizin sesi düşüncenizi yolundan saptırabilir! Kurbağanın iç biyolojisi üzerine düşünürken, aynı anda "Oh! Minik güzel hayvan!" diyemezsiniz. Bu durumda duyguya yer verirseniz, düşüncelerinizden vazgeçmeniz gerekir. Düşünceye konu olan nesneler kısa bir süre değerler alanında kalır. Bir şeyin, benim için değerli olup olmadığı, düşüncenin değil duygunun kategorisine girer. Duygu, kişiye bağlı olarak bir nesnenin değerini soruşturur (bu anlaşmazlıkta tarafsız kalan işlev, bilincin sınırlı alanını kaplar); düşünceye ise yalnızca bunu engellemek düşer. Kısacası, düşünce ya da duygudan biri görev yüklendi mi karşıt işlevi devredışı bırakır. Tıpkı, daha önce gördük, sezgi ile duyumun birbirlerini devredışı bırakmaları

* Bu şemada sezgi ana işlev olarak gösterilmiştir. Dairenin her 90 derece döndürülüşün de isteğe bağlı olarak diğer üç işlevi ana işlev durumuna getirebiliyorsunuz. (R. C.)

gibi. Bu dört işlev, ikili ikili birbirlerine karşıttır. Şemadaki kişi ortada yer almaktadır; bu kişi Ben, yani adına irade dediğimiz özgül enerjiyle yüklü olarak tanıttığımız kişiliğimizdir; her işlev ayrıca, kendilerine özgü bir enerjiyle donanmıştır; enerji dağılımı yukarıda saydığımız bireysel değişiklikleri oluşturur.

Bu gelişmeler doğal olarak ancak her şeyi açıklamaktan uzak şemalar oluşturur ama, yönelme çizgilerinde olduğu gibi, psikolojik olguların aydınlığa çıkarılmasında da yararları görülür. Çünkü bu farklar uygulamalı psikolojide büyük görevler üstlenir. Sakın beni, zamanımı insanları şu ya da bu kategoriye yerleştirip sınıflandırmakla ya da "bu sezgili biri", "şu düşünen, aydın bir tip" diye konuşmakla geçiren biri sanmayın. Halktan çoğu kişi bana aynı şeyi sorar: "Bu kişi hangi tipe giriyor?" Çoğu kez kendilerine bunu hiç düşünmediğimi söylerim; gerçektir de. Kişileri sınıflandırmak ve kategorilere sıkıştırmak gereksizdir. Buna karşın, insanı ilgilendiren bir yığın belgeyle yüz yüze kalınca, onları düzene sokmaya yönelik eleştirisel ilkelere gereksinim duyulur. Hele ilişki kurduğunuz varlıklar karmaşık ruhlu kimselerse ya da birini birine açıklamak gerekiyorsa bunların önemi o zaman özellikle artar. Örneğin, bir kadını kocasına ya da bir erkeği karısına açıklamak zorundaysanız, nesnel ölçütler düzenlemeniz kaçınılmazdır. Yoksa, "Kocanız diyor ki... Karınız der ki... vb." gibi sözleri yineler durursunuz.*

Şimdi başka bir alana, *iç uzamda yönelme'nin alanına* geçelim. İçimizde, benliğimizin merkezinde, gerçekten oluşan ruhsal olayların içindeki yönelmeden söz ediyorum ben. Şemamızdaki orta dairenin boş olduğunu ve ancak bir sonuç çıkardığımız an-

* "Bazı tanımlama ve sınıflandırmalarla karşılaşıldığında, bunları her zaman deneyci bir değerle ölçmek gerekir. Çünkü her özyapı bütünüyle bireyseldir... Yaşam gibi kişilik de, algılanması ve açıklanması olanaksız bir temel içerir." (Baudin, *"Psikoloji Dersleri"*, s. 532). Jung'un ileri sürdüğü ve yukarıda değindiği işlevsel tipolojinin bir başka yararı daha vardır. O da, ruhsal yaşamla ilgilenen, ama ruhsal işlevini öğrenmek isteyen kişi için büyük önem taşıması. Bunu gerçekleştirmek, göründüğünden çok daha zor bir görevdir. Tepkinin ruhsal değişken niteliğini tanımlamak, bizlere olağan görünmesine karşın, özleştiriri için, kendini ve belirtileri tanımak, dışa yansımanın nedenlerini öğrenmek bakımından büyük önem taşır. (R. C.)

lamlı ara olaylarıyla dolu bulunduğunu varsaydığımız ortamdaki yönelmeden söz ediyorum. AA' doğrultusu (Şekil 1) bilinç eşiğini gösteriyor; B, Ben'in (benliğin) bilinçli kısmını, C de bilinçdışı kısmını, *karanlıklar* dünyasını. C'de benlik karanlıktır, hemen hiçbir şey seçemeyiz ondan, bizim için bir bulmacadır. Bildiğimiz, benliğimizin B kısmıdır, C ile gösterilen kısmı tanımayız. Kendimizde her zaman yeni bir şeyleri keşfetmemiz böyle açıklanır. Hemen her yıl, daha önce hiç farkına varmadığımız bazı şeyler belirir bizde. Bu bulguları ele geçirdikten sonra yeniden şu ya da bu olduğumuzu keşfetmeye devam ederiz. Bundan anlaşıldığı gibi, kişiliğimizin, bilincin dışında kalan, oluşmasını sürdüren bir yanı vardır; hiçbir zaman tam değildir, gelişiriz ve değişiriz. Gelecekteki kişiliğimiz çok önceden oradadır, ama karanlıklar içinde gizli bekler. Benlik, bir anlamda, film üzerine ilerleyen bir yarık gibidir. Benliğin gelecekteki gizli gücü, şu anın karanlığından belirir. Ne olduğumuzu biliyoruz ama, ne olacağımızdan habersiziz.

Şimdi karanlık yanı, benliğin C kısmını bir yana bırakalım ve iç yaşantımızın seçilebilir ögelerinin dökümüne dönelim. İlk önce, içimizdeki kuşku götürmez bir biçimde beliriveren *anı* ve *bellek* ile karşılaşırız. Bunlar içimize depoladığımız ve zaman zaman aklımızdan geçen, bizi tasalandıran, sevindiren ögelerden oluşmuşlardır. Belleğin işlevi, bilincimizde kaybolmuş, yüceltilmiş, itilmiş şeylerle aramızda bağlantı kurmaktır. Bellek dediğimiz şey, bilinçaltı içerikleri yeniden ortaya çıkarma yetisidir. Bilinç ile o anda bilinçte yer almayan içerikler arasındaki ilişkilerde farkına ilk varacağımız işlev budur. Bilinç açısından bakıldığında her ne kadar iç dünyamız oldukça yoksul bir görünüm taşıyorsa da, benlikteki iç dünyanın içeriklerini tutup çıkarmak, belleğin ve anı kümelerinin varlığını gözler önüne sermek demektir. Bilincin darlığı, birkaç eşzamanlı uyarıdan fazlasına izin vermez, yani birkaç eşzamanlı anıdan fazlasına; aslında, taşıdığımız bu iç dünyanın boşluğu ve yoksulluğu bizi her zaman etkilemiştir. Oysa, belirli bir süre içerisinde bilince çıkan anıların niceliğini gözleyip kaydedebilsek, iç dünya-

mızın sanılanın çok ötesinde zenginliklerle dolu olduğunu anlardık. Ne var ki, bu deneyi yapan çok az kişi vardır; ve insan, iç dünyasının yoksulluğuna inanadursun, bu inanç, ruhsal olayları genel olarak etkileyen eksik değer biçmenin nedenlerini oluşturur. Ruhsal varlığımızın tümünü bir anda ortaya koyabileceğimiz gibi, anıların da tümünü aynı anda canlandıramayız. Bu tür genel bir canlandırma, bazı kazalar sırasında görülen yüksek bir gerilim gerektirir. Profesör Heim,* bir dağ kazasında, yaşamının bir film şeridi gibi saniyenin bilmem kaçta kaçında gözünün önünden geçtiğini anlatırdı. Böyle gerilimli anlarda, bilinç sonsuz bir genişleme kazanır, bir anda alışılmamış bir verimliliğe ulaşarak sonsuz sayıda anı ve canlandırma içerir; aşırı anma ["hypermnésie"]. Olağan koşullarda durum değişiktir; belleğimize çıkan görünüm, kendiliğinden ya da irade sonucu olsun, yoksuldur. Öküz gözünün tekiyle bakar gibi, anılarımızın tümünü değil, ancak bir bölümünü görürüz. Her şeyi anımsayacak bir belleğimiz olsaydı, ruhsal olaylar daha bir aydınlanacak, bambaşka bir değere ulaşacaktı.** Aziz Augustin, *"İtiraflar"* adlı yapıtında bellek üzerine açıklayıcı bir bölüm yazmıştır.

İç yaşam anıların yanısıra başka ögeler de içerir; şimdi -daha derinlere ilerleyerek- *işlevlerin öznel suçlamaları* diye adlandırdıklarıma gelelim: Yaptığımız, düşündüğümüz, duyumsadığımız ya

* İsviçreli jeolog ve kâşif Albert Heim (1849-1958) - Ed. n.

** Kuşkusuz öyle ama, "mutlak direngenlikteki işlenmemiş bir bellek hiçbir şeyi unutmayacaktır. Bu da düşüncenin en işe yaramaz gereci olur; çünkü bir saatlik bir anı, ancak bir saatte ortaya çıkar! Düşünmek demek, sadeleştirmek, önemli olanın altını çizmek, önemsizi ayıklamak demektir. Bu nedenle unutma olayı, duruma göre, belleğin bir özelliği ya da hatasıdır" (Baudin, *"Psikoloji Dersleri"*, s. 261). Anlaşmazlık önemli görünüyor. Doğa bizi, bilinen biçimdeki bellekle donatmışsa, bu insanın sahip olabileceği en iyi gereçtir diye düşünülebilir ilk bakışta. Baudin'e başvurmamın nedeni, doğanın düzenine karşı çıkar gibi görünen Jung'un düşüncesine katılmamamdır. Ama düşünüldüğünde, Jung ile Baudin'in ileri sürdükleri durumların arasında ayırt edici görünen ortak bir deyiş var; bize geçmişi tekrar yaşatacak bir bellek, beyinsel işleyiş içinde çok önemli bir unsurdur. Sanırım çözümlemenin bulunmuş olması da, bu bellek yetersizliklerine ve bunların getirdikleri sonuçlara bağlıdır. Çözümleme, "unutulmuş bir geçmiş"i tekrar yaşatarak ya da itilmiş bir olayı veya asıl görünümünü kaybetmiş bir nedeni ortaya çıkararak, belleğin yetersizliğini ve zayıflığını örtmeye yönelen düşünsel yollardır (R. C.)

da istediğiniz her şeye öznel bazı etkenler katılır.* Tümüyle nesnel bir nesne seyrettiğinizi varsayalım: Örneğin bir lokomotif, algılama konumuzun bir duyum birleştirmesinin ve aynı zamanda, düşünce alanında çeşitli parçaları bütünleştiren imgelerin meyvesidir. Bu nesnel görüntünün yanında, öznel belirtiler de yer alır ve ana görüntünün sınırlarına ya da merkezine kayarak bileşimi bulanıklaştırırlar, "bu bir..." diye söze başlayacağımız yerde "bana kalırsa..." diye söze girmemize neden olurlar. Yardımcı anlamına bir anda belirjiverir; yalın nesnel veriye eklenecek ya da ondan çıkarılacak bir şeylerin varlığı duyumsanır. İşte bir örnek: Paraya gereksinimi olan bir öğrenci babasına telgraf çeker: "Sevgili babacığım, bana para gönder." Telgrafı alan baba öfkeye kapılır; eve döndüğünde telgrafı masanın üstüne atarak karısına döner: "İşte, senin haydut oğlun; bana şöyle yazabilirdi: *Paralı* babacığım!" Bir diğer örnek: Hiç tanımadığınız biriyle karşılaştığınızda, bir anda onun hakkında bazı şeyler düşünürsünüz. Düşündüğünüz şeyler her zaman açıklamanıza uygun değildir, çünkü yanlıştır, bütünüyle öznel tepkiler sonucu oluşmuşlardır. Öznel suçlamalar işte böyle gün ışığına çıkarlar; önyargı, az ya da çok belirgin "öznelcilikler", iyi ya da kötü *gizlenmiş görünümler biçimindedir*. Düşüncenizi bir konuya yönelttiğinizde, dikkatinizi bir noktaya toplamanıza karşın, konuya eşlik eden çevresini, bir dizi başka şey de düşünmüş olursunuz; ana konunuzla hiç ilgisi olmayan tutarsız izlenimler edinirsiniz. Aynı durum, duygu, durum ve sezgi alanında da böyledir. Amacına uygun bilinçli bir işlevin akıldan her geçişinde, *alt-ürün biçiminde* oluşan öznel katkılar da yanında yer alır. Herkes, bu gibi şeylerin varolduğunu bilir ama, hiç kimse bu tür fenomenlerin konusu olmayı içtenlikle kabullenmez. Onların bilinçaltında kalması yeğlenir; böylece, saf, namuslu ve dürüst ama yalnızca "tek arzuladığım şey..." diyebilen kişiler olunabilir. Bu cümlele-

* William James, şöyle böyle duyumsanan, normalde hiç sezilmeyen ilişkilerin "uyumsallıklarını" düşünceye bağlardı. Bu arada Proust'un yapıtını da anmak gerekir. (R. C.)

ri hep bilirsiniz. Söylenir ama söylenilen uygulanmaz. İçimizde *her tür öznel tepkiyi taşırız, oysa kabullenilmeleri güçtür.* Bu öznel suçlamalar, iç dünyamızla olan ilişkilerimizde önemli yer tutar, bu nedenle de can sıkıcı olurlar. Varlığımızın yanlış yanını görmek istemeyiz; uygar toplumumuzun üyeleri arasında yanılgılarından kurtulmuş ya da onları yok etmiş çok kişi vardır; bunlar artık iki boyutlu varlıklardır, üçüncü boyuttan, nesneden, bedenden yoksundurlar. Beden, insan için kuşku yaratıcı bir dosttur: Çoğunlukla hoşlanmadığımız şeyler üretir; *ona karşı kendimizi sakınırız;* çünkü bedende sayılamayacak kadar çok şey vardır. Bedenimiz, genellikle bize, iç dünyamızı kişileştirmemizde yardımcı olur.

İç dünyamızdan bize, coşkun etkiler de ulaşır. Bunlar iradeye bağlı işlevler değildir, iç olaylardır. Coşkun etkilerin her zaman dışımızdan kaynaklandığına inanırız ama, bu gerçek değildir. Herhangi biri bize kötü bir söz -belki de kötü değil, bize öyle görünüyor- söylese öfkeye kapılırız; *çünkü coşkun etki, ani oluveren iradedışı bir tepkidir.* Bunları şu deyişlerle dile getiririz: "Öfkeye kapıldı, gözleri doldu, sıkıntıdan boğuluyor, korkudan dili tutuldu, yalnızlık yedi bitirdi onu..." vb. ya da daha güçlü bir deyişle; "şeytanın dölü". Bu deyişler, halk dilinin bu durumları nasıl yansıttığını gösterir; bunlar, geçirdiğimiz ve kapıldığımız edilgen durumlar olarak belirirler. Denetimimizden çıkan enerji çözülmesiyle, enerji boşalmasıyla ilgilidirler. Etkiler beden sinirlerine hükmederler, kasları gererler, bazı salgıları uyarırlar, vb. Öfkelendiğimizde, kan beynimize çıkmamışsa tehlike yok demektir. "Şeytan"ın işe karışması ancak damarlarımızın attığını, yüzümüzün kızardığını duyumsadığımızda gerçekleşir. Doğan etkinin sonucu olan öfke, etkiyi daha da güçlendirir ve gerçekten insanın aklını başından alır, ona egemen olur. Etkiler bilinci bozar; bizi egemenlikleri altına alırlar ve çılgın bir davranışa iterler; belirli süre içinde egemen olan benlik değil, bambaşka bir varlıktır sanki; kimi kişilerin, etki boyunca, tanınanın tam tersi bir kişiliğe bürünmeleri *bu olguyla* açıklanır.

II*

İşlevlerle ilgili yukarıdaki sunu bizi gerçek bir arı kovanına sokuyor. Başka türlü de olamazdı zaten, çünkü ruhsal işlevlerle ilgili sorunlar karmaşık bir alan oluşturur, özellikle de şu koşullar nedeniyle: Daha önce de söz ettiğim gibi, bir tür tek yanlılığın damgasını taşıyoruz hepimiz; kimi işlevlerimiz özellikle gelişmiş ve farklılaşmıştır, etkin ve üretkendirler; diğerleri ise gelişimlerinin cenin evresini bile aşamamışlardır. İnsanoğlunun, kendinden uzaklaşmak ve varlığının bir bölümünü dinlemeye bırakmak gibi korkunç bir ayrıcalığı vardır. Bu hepimiz için geçerlidir ama değişik ve bireysel oranlarda. Hepimiz aynı işlevsel donanıma sahip olsaydık, hepimiz varlığımızın aynı aşamasını eşzamanlı yaşasaydık birbirimizi anlamak ne kadar kolay olacaktı! İnsanların karşılıklı ilişkiler içerisinde güçlüklerle yüz yüze gelmeleri, insansı alışverişlerde beliren anlaşmazlıklar, bunun böyle olmadığını gösteriyor. Herkes, yanındakine değil, kendi *egemen işlevine* uygun biçimde az ya da çok tekelci yaşıyor. Güçlü bir zihine sahip kişiler düşüncelerini nesneler üzerinde yoğunlaştırmayı ve yaşama, düşünce aracılığıyla uymayı yeğlerler; ana işlevleri duygu olanlar ise toplumsal kolay bir ilişki ve büyük bir değerler duygusuna sahiptirler; duygunun egemen olduğu durumlar yaratmayı ve bu durumlarda yaşamayı yeğlerler; kimileri de vardır ki, aşırı bir gözlem duygusuna sahip olduklarından çoğunlukla duyumlara önem verirler. Örneğin, birinde düşünme yetisi aşırı gelişmişken duygu gücü gelişiminin henüz başlangıcındadır. Bu sözlerden ne anlaşılması gerektiğini iyice belirtmeliyiz. Bireyde duygu çok canlı bir düzeyde olabilir; bu durumda, eline geçen her olanakta duygunun gücüne ve sıcaklığına ulaşmak için çabalayacaktır; aşırı düzeye ulaşan duygu bireyi yanılgıya düşürür; onu bütünüyle duygusal bir doğaya sahipmiş gibi gösterir.** Duygunun tehlikeli boyuta ulaşması de-

* İkinci konferans.

** Buradaki duygusal sözcüğünü en geniş anlamıyla ele almak gerekir. (R. C.)

mek, duygunun bir uyum işlevi görevini yüklenmemesi, coşkuların tutsağı olmuş bireyi kendi egemenliği altında tutması demektir. Bu konuda, profesörlerin özel yaşamını incelemek oldukça ilginçtir. Aydınların kendi evlerinde ve özel yaşamlarında nasıl davrandıklarını öğrenmek isterseniz bunu ancak eşlerinden sorabilirsiniz; anlatacakları çok şey vardır size. Örneğin, Alman duygusallığı (Gemütlichkeit) ayrıcalık kazanmış aşırı incelikteki duygusallığı değil, tersine, kaba duygusallığı belirtir. Düşünce alanında da bu böyledir: Nesnelere somut ve açık seçik gerçeklikler getiren "parlak Latin düşüncesi" aslında kendi içinde yeterince aydınlık değildir. Gerçekten derin bir düşünce, beraberinde aykırı düşünceyi de getirir; bu durumu çelişkili dediğimiz kişilerde izleyebiliriz. Ruhsal açıdan bakıldığında, Fransız düşüncesi Alman düşüncesinin düzeyine erişmemiştir ama Fransız duygusu Alman duygusunu çok çok aşmıştır. Alman ulusu, duygu işlevlerinin gelişmemesiyle tanınmıştır. Bunu bir Alman'a söylerseniz, kabul etmez. Alman kendi "Gemütlichkeit"ine çok düşkündür: Sigara dumanıyla dolu bir odada herkes birbirine candan davranıyorsa, işte bu "duygu"yu gösterir ve anlaşmazlıkları engeller; bir duygu görünümü, o kadar. Bir Alman'a "sizinle tanıştığıma memnunum" demeyin, çünkü hemen inanır size! Eğer bir Alman bir çift ayakkabı satıyorsa, sizden yalnızca parayı ödemenizi değil, kendisinden hoşlanmanızı da bekler. Bir İngiliz felsefeci şöyle der: "Üstün bir zeka tümüyle aydınlık değildir". Doğrudur bu; hatta, üstün bir duygu da tümüyle açık seçik sayılmaz. Ufacık bir kuşku taşımayan bir duygudan nasıl hoşnut olmazsınız, hafif bir çelişki içermeyen düşünce de fazla inandırıcı olmaz. Yaşlı Herakleis'i anlaşılmaz diye nitelediler, çünkü çelişkilerle akıl yürütüyordu; bugün bir yenilik kabul ediliyor bu. Herakleis'in davranışı bazı görüş açılarında bugün de sürdürülüyor; örneğin Çin'e özgü düşünce biçimi bize oldukça çelişkili görünüyor, çünkü karşıt düşüncelerden kaynaklanan çelişkiden yararlanmasını henüz bilmiyoruz. Ya birini ya diğerini düşünüyoruz, pek ender olarak da her ikisini gözönüne al-

dığımız oluyor; sonuçta, ruhsal işlevlerin davranış özgürlüğünden yana çıktığımızda düşünceler birbirine giriyor. Konuyu biraz daha belirginleştirelim.

Duygular açığa çıktı mı aydın kişi bunların egemenliğine girer; bir duyguya kapıldığında hiçbir düşünce, hiçbir usavurma etkinliğini gösteremez. Bu büyüden kurtulmasına yardım edebilecek yalnızca içinde duyduğu coşku ve kargaşalardır. Duygulu tipe giren kişide ise bunun tam tersi olur; bu tür kişiler düşüncelerinin devreye girmesine olanak vermezler; bir nevroza tutulduklarında düşünceleri onları allak bullak etmeye başlar; düşünceleri tepkisel bir görünüme bürünür ve kişi bunlardan kurtulmayı başaramaz; sözkonusu hoş bir insan olabilir ama zihni alt düzeyde olduğundan olağandışı kanılara ve düşüncelere saplanır; usavurmayı beceremez, düşünce esnekliği yoktur, kendini kurtaramadığı düşüncelerin arasında bunalır kalır. Sezgisel ve duyumsal tiplerin de kendilerine özgü özellikleri vardır. Sezgisel kişi gerçekle yüz yüze gelmekten tedirgin olur her zaman; gerçeklik kavramından tedirgin olduğu için çoğu kez yaşamın somut olanaklarının uzağında yer alır. Tarlayı eken ve ektiklerinin olgunlaşmasını beklemeden bir başka tarlaya geçen birini anımsatır; ardında hep ekili tarlalar bırakır ve hep yeni umutlara doğru koşar, böylece de yaşamın nimetlerinden yararlanamaz. Duyumsal tipe gelince, o nesnelerle ilişki içinde, gerçekle yüz yüzedir. Onun için doğru olan, gerçekleşen şeydir. Sezgisel tip içinse, tam tersine, nesnenin gerçekliği o anki değil, ileride alacağı durumdur. Duyumsal tip dört duvar arasında olmadıkça bunun gerçekliğini duyamaz, kendini hasta hisseder; sezgisel tip ise bunun tam tersine kendini somut bir durumda bulduğu an, bundan kurtulmaya, tutsak edilmiş gibi gördüğü bu ortamdan olabildiğince çabuk kaçmaya, yeni olanaklarla karşılaşmak için özgür olmaya çabalar.

Alt işlev genellikle, amaç ["intention"] ve irade sonucu belirmiş ayrıcalıkla bir bilinç işlevinin niteliklerini taşımaz. Nitekim, ana işleviniz gerçekten düşünce ise onu yönetebilir ve denetleyebilirsi-

niz; tutsağı olmanız sözkonusu değildir; bir şeyi ya da karşıtını düşünmeye siz karar verirsiniz. "Duygusal tip"e uyan kişide bu esneklik yoktur; düşüncenin etkisi altına girer, onun tutsağı olur, hatta ondan korku duyar. Aydın kişi için duygu eskimiş bir niteliktir ve ônda ürküntü yaratır; duygularının kurbanı olabilir, tıpkı eski çağlardaki insanlarda olduğu gibi. İlkel insanın son derece kibar olmasının nedeni budur; yanındakinin duygularını incitmemeye bakar, tersi durumda büyük bir tehlikeye yol açabilir bu. Geleneklerimizin çoğu bu eski kibarlıkla açıklanır. Örneğin, sol eliniz cebinizde ya da arkanızdayken karşınızdakinin elini sıkamazsınız; elinizde bir bıçak olmadığını göstermek zorundasınızdır. Doğululara özgü, elleri havaya kaldırıp eğilerek selam vermek aynı anlamı içerir: Ellerimde hiçbir şey yok! Birinin ayaklarına kapanmak, korunmasız olduğunu göstermek anlamı taşır. Aynı biçimde, ilkel insanların başvurdukları kimi davranışlar, birbirlerinden neden ve nasıl korktuklarını açıklar. Biz de iç işlevlerimizden korkarız, hem de çok. Aydın bir tipi ele alın; âşık olmaktan ödü patlar; size kalsa, korkuları yersizdir, oysa haklıdır o; çünkü sevdalanmak çılgınlıklar yapmasına yol açabilir; ama duygusu ancak tek bir kadın tipine, ilkel kökenli kadın tipine etki gösterdiğinden, sonuçta hafif bir kadına ya da kendisine hiç uygun düşmeyen birine tutulur. Birçok aydının, kendi düzeylerinin altındaki kadınlarla evlenmelerinin nedeni budur; tuzaklarından habersiz bulundukları eskimiş duyguların kurbanı olurlar, ya bir köylü kadına ya da oda hizmetçilerine tutulurlar. Bu nedenle kendilerini saçmalıklara yöneltecek duygularından sakınmaları gerekir. Akıllılık alanında güçlüdürler, korunmasını bilirler ve kendi olanaklarıyla ayakta kalmayı başarırlar. Oysa duygu alanında, etkilenmeye uygundurlar, değişkendirler ve bunu duyumsarlar. Bir aydının duygularını güçlendirmeye çalışmayın; onu denetimi altında sımsıkı tutar, çünkü tehlikeli olduğunu bilir. Kişiliğimizin ilkel bir yanını çağrıştıran her alt işlev için geçerlidir bu; alt işlevlerimizin etkisinde ilkel kişilerizdir; ayrıcalıklı işlevlerimizde ise uygar, özgür bir iradeye sahip kişiler olur

çıkarız; oysa alt işlev bu sonunculardan yoksundur; zayıf bir nokta, her şeyin içeri girebileceği bir deliktir.

Çoğu okurum, *duyguyu akılcı bir işlev* olarak nitelememden yakınıyor; özellikle ana işlev görevini üstlenen akıldışı bir işleve, duyum ya da sezgi gibi duygu işlevinin yardımcı olduğu durumlarda. Hatta düşünce bile duygu gibi akıldışı ana işlevin yardımcı işlev görevini yüklenebilir. Sözkonusu ettiğimiz bu kişiler duygularını akıldışı kabul edebilirler! Oysa, düşünsel yaşamımızı yöneten akılcı bir işlevdir, böyle olduğu için de akıldışı işlevler üzerlerinde bir akıl damgası taşırlar; akıldışı nitelikleri algılarımızın özümleyici merkezlerine ulaşana dek zayıflar ve orada bulunan akılcı ögelerin arasında eriyip giderler. Örneğin duygudan söz eden iki kişinin bu konuda anlaşmaları ancak böyle açıklanır. Kimi psikologlara göre, "duygu, yarı kalmış bir düşünceden başka bir şey değildir", tersi olsaydı ona bir varlık yakıştırmak gerekecekti, çünkü duygu gerçek bir şeydir, kendi başına bir işlevdir, halkın yalnızca gerçek verilere hak tanıdığı belirtiye sahiptir. Var olmayan şeylere sözcük bulmak, psikologların işidir.

Gerçek düşünür, duygusunu düşüncesinin denetimi altında tutar; gelişecek akılcı duygularını özgür kılar; akıldışı duygular ise belirdikleri anda bastırılır, yani bilinçaltına itilir. İtilmiş duygular, sözkonusu kişinin düşüncesinde hiçbir görev yüklenmeyecek, dünyaya dönük akılcı gözlemden uzak düşeceklerdir. Ancak şöyle bir değindiğimiz bu koşullar, çelişkilerin ve belirgin çıkmazların ruhsal işlev sorunlarını oluştururlar. Bu nedenle, bu işlevlerin kavramsal açıklamalarını kesin bir biçimde sergilemek gerekir; işte, *"Psikolojik Tipler"* [Psychologische Typen, 1921] adlı yapıtımda bunu gerçekleştirmeye çalıştım. Konu bizi uzaktan ilgilendirdiği için bu kitaba gönderme yapıyorum; şimdilik, konuya yalnızca değinmiş olmakla yetineceğim. Artık, bundan önceki sunumda bana yöneltilen soruları yanıtlamak istiyorum.

Soru: Bir dinleyici *duygu* ile *akılcı* terimleri arasında bağ kur-

makta güçlük çektiğini ileri sürüyor; nedeni de akılcı teriminin düşünce ile ilintisi olması.

Yanıt: Elbette ki "akılcı" terimi ilk bakışta düşünce ile ilintilidir ama duygu da yargılar ileri sürer. Kendine özgü mantığı nedeniyle duygularımızla da yargılara varabiliriz. Duygunun oluşturduğu yargılar akıldışı değildir; mantıksal bir biçimde kurulmuşlar ve bütünüyle aklı başında bir iç oluşumun son noktası olmuşlardır. Duygularımızın yargılarına göre davranışlarda bulunuruz.

Soru: Duygu yargıları, mantıksal yargıların düzeyinde bir değer taşır mı?

Yanıt: Düşünce ile duyguyu karıştırmamamız gerekir. Duygunun mantığını düşünceninkinden ayırmak zorundayız. Tersi durumda duyguyu besleyen ve mantığın görünümlerinden başka bir şey olmayan güdük bir düşünce ile karşılaşırız. Ya da tam tersi, etkinliğini yitirmemiş bir düşünce yetisiyle bozulmuş, bulanık bir duygu ediniriz. Duygu yargıları yalnızca amaçlarında kullanılmalıdır; ancak duygusal alanda yer alırlar. Duygunun ürettiği yargı, düşünsel ve mantıksal yargı ile aynı derecede anlamlı ve geçerlidir. Var olan ve yasa gücü taşıyan tüm duygusal yargıları düşünün. Bütünüyle öznel değillerdir belki ama değer ölçülerine de uyum gösterir. Örneğin, ahlaki ve estetik ölçütlerimiz vardır. Bunlar birkaç yüzyıl yaşarlar; tıpkı güzellik kavramı, iyi ve iyilik kavramı gibi; gerçi bu örnekler biraz daha uzun ömürlüdür ama eninde sonunda yeni koşullara uygun biçimde yeniden düzenlenip yok olurlar. Düşünsel doğrular ve gerçekler alanında da bu böyledir; düşünceler de sonsuza dek kalmazlar, yüzyılların akışı içinde değişirler, ama yavaş, ama hızlı; iki, üç bin yıllık olanlar da vardır, daha yakın tarihli olanlar da. Çoğu kez en sağlam temele sahip olduğunu sandığımız doğa yasalarımız, bilimlerimizin ortaya koyduğu gerçekler, en hızlı değişikliklere uğrayanlardır. O ana değin karanlıkta kalmış yeni bir olay ortaya çıkmayagörsün, ana gerçek dediğimiz bile iskambil kağıdından yapılma şato gibi çöküverir.

Soru: Bir başka dinleyicim bana güç bir soru yöneltti; konu, akıldışı işlevlerin, yani *duyum ile sezginin* kesin tanımıyla ilgili.

Yanıt: Nazik bir konu bu. Almanca'da duyum anlamına kullanılan "die Empfindung" sözcüğü günlük kullanımda şanssız bir terimdir. Goethe ve Schiller'de de aynı karışıklığa rastlarız: Duyum anlamına "die Empfindung" ile duygu anlamına "das Gefühl" sözcüklerini ayırt etmeksizin birbirlerinin yerine kullanırlar. İngilizce ve Fransızca'da bu durum yoktur. İngilizce "sensation" ile "feeling" arasındaki farkı, Fransızca "sensation" ile "sentiment" arasındaki farkı kesin verir. Belki okuması yazması kıt bir İngiliz bu iki kavramı birbirine karıştırıp, ikisini özdeşleştirebilir, ama bu karışıklık Almanya'da yaygın olduğuna göre ortada bir dil sorunu bulunduğu kesin. Alman dilinin bu iki kavram arasında yetersiz bir ayrım ortaya koyması toplum psikolojisi açısından oldukça ilginç; çünkü yeterince belirgin olmayan işlevler eninde sonunda özdeşleşmeye ve birbirlerinin anlamları içinde yok olmaya eğilim gösterirler. Bilinçaltında her şey yanyana bulunur, belirgin olmayanlar bütünün içinde erir, yok olur. Bilinçaltı ile bilinci farklı kılan ve onları karşıt konumda tutan özelliklerden biri de budur. Bilinçaltında ayırt etme, farklılaştırma yer almaz; bu da bilinçaltı ile bilincin birbirlerine karışmalarına yol açar. Bilinçaltı, bilincin dölyatağıdır; bilinç buradan yenilenmiş bileşim olanaklarını elde eder. Alman bilincinde duygu ve duyum karışıklığına rastlanmasının nedeni bu genel hastalıktır kuşkusuz. Ayrıca Almanca'da bir başka karışıklığa daha rastlanır; o da, duygu ve sezgi kavramlarının bugün bile sık sık karıştırılması. Uzun süre sezgiyi belirtecek bilimsel bir sözcük bulunamadı ve bu nedenle de Latince'ye başvuruldu. İngilizce'de ise durum daha kötü; eldeki tek sözcük "intuition" günlük dilde de yer aldığından bilimsel değerini yitirmiş oluyor. Almanca'da duyum kavramı (die Empfindung) bir yandan önsezi ve sezgi, diğer yandan duygu kavramlarını çağrıştırır. Duyum için "Empfindung" duygu için "Gefühl" terimleri belirtici nitelikten uzak bir biçimde, sanki aynı şeyden söz edilircesine bu üç

psikolojik kavram için kullanılır. Sonuç olarak da bu üç işlev, bilinçaltına özgü bir biçimde birbirlerine girerler. Böyle bir olguda karşımızdakinin aydın bir kişi olduğu su götürmez bir gerçektir. Bu nedenle, daha önce de değindiğimiz gibi, Alman aslında iyi bir düşünürdür. Fransızca'da bu tür terim karşılıkları yoktur, Almanca'dan çok farklıdır. Çok daha eski bir kültüre sahip olması, bu kültürün kalıtına dolaysız yoldan el koymasına yol açmıştır. Yukarıda da belirttiğim gibi İngilizce ve Fransızca duygu ile duyumun arasındaki farkı çok net bir biçimde belirler. *Duyum* terimini, duyumsal bir algılama anlamına kullanıyorum. Benim bu terimden anladığım, Pierre Janet ile birlikte Fransız psikolojisinin *gerçekliğin işlevi* diye adlandırdıkları olgudur, yani nesnelerin, duyularımız aracılığıyla iletişim kurduğumuz dış verilerin tümünün gerçekliğinin algılanmasıdır. Verebileceğim en iyi tanım budur. Başka bir deyişle, duyumsal kişi, nesnelerin gerçekliğini oldukları gibi algılar. Bilinçli ya da bilinçdışı bütün yardımcı işlevler birbirlerine katılırlar; akılcı olmayan birinde bunlar akılcı işlevlerdir; duygu, düşünce gibi. Bu durumda sezgi bilinçaltına itilir.

Sezgi akıldışı bir işlev olduğundan, aydın için tanımı kolay değildir. "*Psikolojik Tipler*" adlı kitabımda sezgi için "bilinçaltına dönük bir algılama" demiştim. Bu onun özelliklerinden biridir. Çünkü, nerede ve nasıl belirdiğini kesin olarak saptamak olanaksızdır. Olup bitenler hep "köşenin ardında" kalır. Sezginin işlerliğinin nasıl sürdüğünü bilmediğimi açıklamak zorundayım; bir insanın bilmemesi gereken bir şeyi nasıl olup da birdenbire bilivermesini bir türlü anlayamıyorum; bu bilgiyi nasıl edindiğini bilmiyorum ama, bunun bir gerçek olduğunun ve davranışı etkilediğinin de farkındayım. Haberci rüyalar, telepati ve bu tür tüm olgular birer sezgidir. Bu görüntülerin sayıca çokluğuna tanık olduğum gibi varolduklarına da inanıyorum; ilkel insanlarda var bu; hatta, varlığımızın bilinç eşiğinin alt katmanlarından gelen algılara dikkat edildiğinde her yerde var. Sezgi çok doğal bir işlevdir, bütünüyle normal ve yararlıdır; bir gerçeklik taşımadıkları için duyumsayamadığımız

ve düşünemediğimiz şeylerle ilgilidir. "Nesnelerin ötesinde" yer alanlardan bize ışık taşıyan böyle bir işleve sahip olduğumuz için Tanrı'ya şükretmemiz gerekir. Karmaşık olaylarla yüz yüze gelen hekimlerin sezgiye gereksinimleri çok fazladır. İyi bir tanılama, bu gizemli işlevin yapıtıdır. Bazı duyumsal izlenimlerin varlığı, özellikle aşırı sezgisel tiplerin bilinçeşiğinin altında bulunduklarının kanıtıdır. İşte bir örnek: Bir süredir tedavim altında bulunan bir bayan hastam vardı; kendisini bir sabah erken saatlerde bahçemdeki küçük evde kabul ettim. Bulunduğumuz salonun dört bir yanı pencere ve kapılarla donanmıştı ve hepsi de ardına kadar açıktı; içeride en hafif bir koku bile duymak olanaksızdı. Konuyu açıp kendisine ne gibi düşler gördüğünü soracağım sırada birden bana döndü:

"Bu sabah benden önce görüştüğünüz kişi bir erkekti!

"Nereden biliyorsunuz?" diye sordum şaşkın bir tavırla.

"Birden öyle izlenim belirdi içimde."

Bakışlarım, içinde hâlâ birkaç sigara izmariti bulunan kül tablasına takıldı. Aslında bir bayanın sabahın bu erken saatinde görüşmeye gelmesi olacak iş değildi. Ayrıca hastam, benim sigara içmediğimi biliyordu. Bütün bunların sonucu, ziyaretçimin erkek olduğu yargısına varmıştı; bu bilinçaltı yargı sonunda bilinç küresinde ortaya çıkmıştı. İşte, çoğunlukla sezgiler adını verdiğimiz şeyler bilinçeşiği altı algılarda yaşam bulurlar. Bu bizi şaşırtmasın; sezgisel tip kendini, nesnelerin asıl gerçeklerinden yoksun kılmaya eğilimlidir. Onun için önemli olan, nesnelerin çevresi, havasıdır. Bu nedenle sezgisel tip kendini kapanda duyumsar; gerçek bir durumun içine düştüğünde, bu durum onun için gerçek bir zindan olur; çevresini saran parmaklıkları kırmak gereksinimi duyar. Nesnelerin gerçekliğine dayanamayan ve onlardan köşe bucak kaçan sezgisel tiplerin durumu budur. Davranışlarının aşırılığı kimi zaman öyle bir noktaya varır ki, bedensel duyularını bile yitirirler. Buna örnek olabilecek sezgisel bir kadın tanımıştım. Bir gün evine dönerken birdenbire aklına yeni bir sorunun varlığı takılıyor; soru-

nun karmaşıklığıyla büyülenmiş bir biçimde, hava sıcaklığının sıfırın altında beş derece olmasına karşın bir banka oturuyor; soğuğun farkına varmadan düşüncelere dalıyor; sonunda, birkaç hafta yatmasını gerektiren ciddi bir soğuk algınlığı geçirdi. Bu da ikinci bir örnek: Ruhsal dengesi sağlam sezgisel bir kadın, görüşmelerimizin birinde ansızın bir yığın karmaşık sorun ve duyulmamış sorularla değişiverdi. Kendisine "Bütün bu saçma şeyleri nereden çıkarıyorsunuz?" diye sordum. İlk bakışta çözülmesi olanaksız bir bilmece gibi göründü bana. Sonra yavaş yavaş altında bedensel bir sorunun yattığı sezgiye ulaştım (sonuca ulaşmam bende de sezgisel olmuştu!). Kendisine yemek yiyip yemediğini sordum. "Hayır" dedi, yemek yemeyi unutmuştu ve açtı. Ona bir fincan çay ve ekmek verdim; sorunlar belirdikleri gibi yok oluverdiler. Düzen bozukluğunun temelinde bilinçaltına itilmiş açlık yatıyordu. Sezgisel tipler, beklenmedik bir anda nesnelerin gerçekliğine gözlerini yumarlar. Bir başka kadın hasta tanırım, yürürken ayak seslerini duymamaktan yakınıyordu; bunu ilk fark ettiğinde öylesine korkmuştu ki, hemen tedaviye girdi. Sezgi ve duyum kavramları üzerine söylenecek çok şey var daha, ama sözünü ettiklerim, bu kavramlardan ne anlaşılması gerektiğini sanırım ortaya koymaya yeterli.

Bizi gerilere götüren soruları yanıtladıktan sonra artık sunumuzu sürdürebiliriz. Buraya dek, bilincin yönlenmesiyle ilgili dört ana işlevden söz ettik ve konuya ruhsal iç uzamda yönelme ile girdik. Sözkonusu yönelmeye yardımcı olan üç ögeye daha önce de değinmiştik.

I. *Bellek*, yani anıların tümü ve önceden algılanıp depolanmış olayları yeniden üretme yetisi.

II. *İşlevlerin öznel katkıları*. Genel psikolojinin en güç bölümünü oluşturan bu sorunu bütünüyle anladığımızı sanıyorum. Öznel katkılar bir tür tabunun bağımlılığı altındadır. Kendi kendinize ya da bir başkasıyla konuşurken, konuşmanıza ve sözlerinize özen

gösterirsiniz, oysa suskunken düşünceniz dağınıktır; bu da taşıdığınız kanıyı tehlikeli bir biçimde engellemeye uygun bir durumdur. Şunu belirtmek gerekir; hepimizde, amaçlı düşüncemizin tam ya da yarı algıladığı yardımcı, uydusal düşünceler bulunur; bunlara bir dizi duygu, sezgi, algı, kısacası çeşitli öznel katkılar da eklendi mi, kişi genellikle susmaya yönelir.

III. *Coşkun etkiler.* Bir önceki sunumun sonunda da belirttiğim gibi coşkun etkiler bir enerji boşalması olduklarından özerk bir görünüme sahiptirler; bu nitelikleriyle de bilincin önemli değişikliklerini belirlerler. Coşkun etkiler, özerk güçlerdir, örneğin ilkellerde kötü ruh olarak belirirler. Coşkun etkiler bizim için bir tür suikast oluşturur, dışımızdan şimşek hızıyla bizi çarpan bir şeydir, bizi boyunduruğu altına alır. Bu nedenle coşkun etkiler ilkel insanlarda kişileşmişlerdir. Sayıları oldukça kabarık olan eski tanrılar, kişileşmiş coşkun etkilerden başka bir şey değildir; Mars'ı, Venüs'ü, Eris'i, Eros'u düşünün. Antikçağ "yıldırım"ı açıklamak için "Aşk tanrısının belirtileri"ne sığınabiliyordu ancak. Öfke ise Eris'in insanlar arasına attığı uyuşmazlık elması idi. İlkel insanlar, kendileri için etkilenmek anlamını taşıyan bu coşkun etkileri ancak bu biçimde algılıyorlardı. Coşkun etkinin kurbanı olan kişiler, içine dışarıdan beklenmedik bir ruhun girdiği kişilerdi; örneğin, zenci bir kral hapşırdı mı, çevresindekiler beş dakika aralıksız yerlere kapanırlar. Çünkü onlara göre kralları, bedeninde yeni bir ruha can vermektedir. Hastalıklara neden olan ruhlar da insanlara benzer biçimde kişileşirler; onlara yiyecekler, hatta konutlar hazırlanır.

Şimdi dördüncü bir ögeye değineceğiz. Daha önce de değindiğim gibi, coşkun etkiler ani patlamalardır. Ruhsal yaşamı başka özellikler de gösterir. Bilincin baskına uğraması ve alışılmamış maddelerce ele geçirilmesi gibi. Bu, bir nesnenin kafatasımızı aşıp beynimize çarpması gibi bir şeydir. Bu nedenle, "nereden geldiği belli olmayan ani düşünce" (Einfall) yerine *bilinçaltının atağı* deyimini kullanacağım. Olay şu: Bilinçaltı içerikler, açık havada aniden çakan şimşek gibi bilinçte ortaya çıkıverirler; bunlar, bilince

belli ya da çoğu kez belirsiz biçimde bağlanan düşlem ya da düşlem parçacıkları görünümündedir. Ani izlenim, düşünce, önyargı, yanılsama [illüzyon] ya da sanrı [hallüsinasyon] biçiminde somutlaşabilirler. Davranışa aykırı olarak duyumsandıklarından, kişi bu olayları örtbas etmeye çabalar. İnsanları daha yakından tanıdıkça şaşkınlığım da artıyor; çünkü bu olgulara çok rastladım. Yaşamlarının hiç değilse bir döneminde bilinçleri bu tür tuhaf şeylerin baskınına uğramış, bundan korku duymuş nice insanlar var. İlkel insanlar ruhlara karşı kutsal bir korku duyarlar, adlarını anmanın bile saygısızlık olduğuna inanırlardı. Daha ileride, özerk güçler olan ve yine bir tabunun egemenliği altında bulunan komplekslerden de söz edeceğiz. Tanık olmuşsunuzdur, biri hoşlandığı birtakım şeyler duyumsayacak olsa, bunlardan söz etmeyi istemez; ruhsal sıkıntılarını çevreye yaymaktansa susmayı yeğler; bu eğilim İngilizler'de kendini daha çok belli eder; bir ruha sahip olduklarını açıklamak onlara göre büyük bir düşünüş yanlışlığıdır; varlığı ile ilgili felsefe konularına değinmek tabudur onlar için. İlkel insanlar uygar kişilere göre bu konuda daha saygılıdır; ölüm, çevrelerini saran suskunluğa başkaldırmalarının cezalandırılmasıdır. Sonuçta, en ilginç konular üzerine konuşmayı kendi kendine yasaklar insanoğlu; çünkü onlar yasak alanların içinde yer almaktadır. En büyük önlem ve saygı bu sorunlarda sözkonusu olur; ilkel insanlarda görülen olağanüstü saygı ancak ruhlar sözkonusu oldu mu ortaya çıkar.

Ruhsal olayların bu dört kategorisi yardımıyla, burada anılması gereken verileri şöyle bir gözden geçirdik. Şimdi, şema 1'i (sayfa 76) tamamlayıcı nitelikteki aşağıdaki şemayla sözünü ettiklerimizin bir özetini çıkarmaya çalışalım. Bu üçüncü şema ile geniş bir uzamı olarak görünen ruhsal görüş alanımızı inceleyelim. Bu alanın kimi bölümleri aydınlık; tek bir imge bile edinemediğimiz, ancak bölük pörçük kapayıverdiğimiz kimi bölümleri ise karanlık iç dünyamızda yer alır. Bu, bir salonda bir o bayanı, bir bu bayanı görüp de tüm dinleyicileri birarada izleyememeye benzer. Belirli

zaman süresinde o kadının dışında hiç kimsenin olmadığı izlenimine kapılırım. İç uzamımızda da durum böyledir. Aslında, önceden edindiğimiz bir bütün kavramı vardır, fakat bunun bir bölümü koyu bir karanlık içindedir. Bilincimizin aydınlatıcı ışığının sınırlı olduğu ortada ve bu sınırlama bizim bir ruhsal durumdan fazlasını algılamamızı engelliyor; dikkatimizi dağıtan coşkun bir etki, her türden düşüncelerimiz sözkonusu olduğunda başka hiçbir şey düşünemeyişimiz bunun gerçekliğini özellikle ortaya koyuyor. Son derece sinirlendiğinizde öfkenizden başka bir şey yaşayamazsınız ve bu öfke süresince de düşüncelerinizi başka bir yöne kaydıramazsınız.

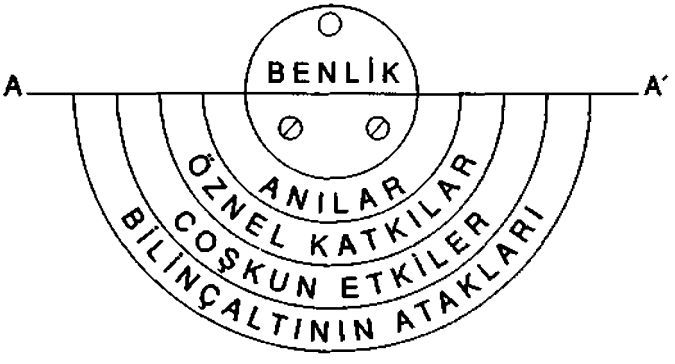

Şekil 3

AA' doğrusunun altında kalan bölüm karanlık dünyadır. Buraya öncelikle *bilinçaltının ataklarını* yerleştirmemiz gerekir; bunları, örneğin, konuşmamı bölecek haykırışlara benzetebiliriz. Ardından, benliğin yakınında ve özerklikten yoksun işlevlerin *öznel katkıları* gelir; bunları coşkun etkilerden farklı kılan özerk olmayışları ve kendilerine özgü biçimde ortaya çıkmalarıdır: Örneğin, ben-

lik katında "Suratını şeytan görsün!" diye düşünmedikçe "İyi günler sevgili dostum, sizi gördüğüme sevindim!" diyebilirim. Bu birinci düşünce bir köşede hazır bekler, fakat iradenin, sezinlenmesi zor gücü sayesinde gizlidir; bu arada coşkun etkileri ve atakları niteleyen etki de öznel katkıların zorlamasıyla benlikte belirmemiş durumdadır. Eğer "Cehenneme kadar yolu var!" düşüncesini oluşturan coşkun etkiler olsaydı, kendimi ne denli zorlarsam zorlayayım bunu bilinçaltıma itemez ve bu sözü söylememi engelleyemezdim.

Benliğin hemen yanında anılar yer alır. Bu alanda düşünsel etkinliğimiz belirli bir ölçüde egemendir, ama yalnızca belli bir ölçüde egemendir, çünkü anılar da beklenmedik biçimde ortaya çıkabilirler. Bunların da, kimi zaman takınak ["obsession"] derecesine varan neşemizi ya da üzüntümüzü nasıl ve niçin uyardıklarını bilmiyoruz. Takınak, ruhumuzun alt tabakalarında oluşan düşüncelerin volkanik bir patlamayla bilince çıkması ve oraya yerleşmesidir. Yaratıcı esinler de kimi zaman karanlık ruhsal dünyamızdan kopup bilince ulaşırlar; bu bilinçaltı içerikler aynı zamanda coşkun etkileri de oluştururlar. Neyi ortaya çıkaracağımızı bilmeyiz, bildiğimiz tek şey, bir şeylerin coşkun etki yarattığıdır. Neşemizin kaçtığı olur ya da sinirleniriz. "Neyin var?", "Hiç, öfkeliyim!" Günlük konuşmada böyle belirir bu. Coşkun etkiler, işlevlerin öznel katkılarını engeller; düşüncemi bir noktada toplayamam; saçmalarım ya da söylemek istediklerimin tam tersini söylerim: Başsağlığı dileyeceğim yerde tebriklerde bulunurum. İçimdeki tek bir uyumsuzluk nedeniyle yanlış düşünceleri üst üste yığarım.

Daha önce sözünü ettiğim gibi, benliğimin aydınlıkta kalan bölümü, yani bilinç alanım irade ayrıcalığına sahiptir; bilinçli benlik, bilinç işlevlerini -bir dereceye kadar- isteğine göre hazırlayacak durumdadır; bu, yönetilen dört ordu gücüne benzer. Oysa, AA' doğrusunun altında bulunanlar yönetilme konusunda aynı uysallığı göstermezler. Coşkusal olgular benliğin buyruklarına dikkafalılık gösterirler. Benliğin egemenliğini kurması çok zordur. Buyruk

yetileri güçlerini yitirmiş ve benlik, Nestroy'un güldürüsündeki yaralı askere benzemiştir, oyunun bu sahnesi şöyledir: Sahnede tek başına bir komutan vardır. Birden dışarıda bir silah patlar ve yaralı askerin sesi duyulur:

"Komutanım, bir düşman tutsak ettim!"

"Getir onu buraya!" Yaralı asker yanıtlar:

"Getirmesine getireyim de, adam beni bırakmıyor ki!" Coşkularımızın karşısında, yaralı askerin durumunda bulunuruz; bizi bir köşeye itip sahneye kendileri çıkarırlar. Ruhun alt tabakalarında istencin etkisi pek azdır; etki gücü genellikle anılar alanını aşamaz. Bellek ise daha önce gördüğümüz gibi bir dereceye kadar, iradeli ve denetlenen bir işlevdir. Sık sık bize oyun oynar; evcilleşmekten kaçan huysuz bir ata benzer, can sıkıcı biçimde dikkafalılık eder. Bir anıyı anımsamaya çalıştığımda, gösterdiğim tüm çaba boşadır. Çünkü aranan anı tüm çabalarıma karşın aklıma gelmeyecektir. Belleğimizin işleyişine bağlıyız doğrudan; bir şeyi o anda anımsamayı istememeliyiz; dikkafalı bir anı ile karşı karşıyaysak, en iyisi üzerinde durmamaktır; unuttuğumuz ve onu sakin bıraktığımız bir anda, geceyarısı ya da ertesi gün ortaya çıkıverir.

Bu durum, kişisel denetimden kaçan ve üçüncü kişinin bizden daha iyi sezdiği öznel katkılarda daha geçerlidir. İçimizde oluşmalarını engelleme olanağı bulamayız. "Düşüncelere sınır çizilemez", bir saçmalığı düşünmek engellenemez; ağırbaşlı olmamız gereken yerde, delice bir kahkaha yakamıza yapışıverir. Bazı dinsel disiplinlerde ölü sofralarının aşırı yemek ve içkiyle, sınırsız bir neşeyle yozlaşmasının nedeni budur. Çünkü bilinçaltının etkilerini engellemek olası değildir.

Coşkun etkiler ve bilinçaltının ataklarının yer aldığı alanda iradenin sözü bile edilmez. Bir coşkun etkinin varlığını yadsıyabilir, tüm gerçeğe karşın, "evde kimsenin olmadığını" ileri sürebilirsiniz. Coşkun etkiyi bastırmanın tek yolu, ondan kaçmaktır.

Dış ve iç dünyalara göre farklı davranan insanları iki büyük sınıfa ayırmamız gerekir. Bunlardan biri O içinde (şekil 3) yer alır,

merkezleri hafif yukarıdadır; bir güçlükle karşılaştıklarında, hemen girişimde bulunurlar, kendilerine dış dünyada bir koruyucu, bir dost ararlar; bir tür kendinden kaçmadır bu, başlarına gelen kötülüğü her dinleyene anlatmaya hazırdırlar. Bunlar, uğradıkları güçlükleri şaşırtıcı bir içtenlikle hesaba katan dışadönük insanlardır. Güçlükleri önemsemez gibi görünürler, coşkun davranışlar içinde özümlerler; sıkıntıların hiç değilse birinden kurtulmanın umudunu taşırlar.

Diğer sınıfı oluşturan kişiler bunun tam karşıtı bir davranış sergiler, onlar da normaldir, kişiliklerinin merkezi hafifçe aşağı kaymıştır, Ø Ø (şekil 3). Yollarının üzerinde bir *engelle* karşılaştıklarında, iç dünyalarının bu engele gösterdiği ilgi, yaşamlarındaki bu bir anlık duraklamanın sonucu gerçekleşir; dış dünyadan geri çekilmiş enerjilerin dönüşü iç dünyalarını canlandırır. Kendilerini çevresel gerçekten soyutlayan, *düşsel bir dünyaya götüren bir* çekim gücünün etkisinde kalırlar. Bunlar *içedönük* kişilerdir ve tüm çabalarına karşın, anılar, kösteklenmiş etkiler dünyasına sığınmaya eğilim gösterirler. Yaşamın güçlüklerini bir başka biçimde göğüslemektir bu. Güçlükler ortadan kalktıktan sonra yeniden doğmak amacıyla kendisini coşkun etkileriyle birlikte iç dünyasına gömer. Fakat, *içine kapandığı bombanın bir gün patlama tehlikesi* vardır. Birey, düş kırıklıklarını herkesin bildiği kuşkusuna düşer, "buluttan nem kapar". Örneğin, büyük sıkıntılara kapılan biri, arkadaş çevresinden uzaklaşır, kendi iç dünyasına çekilir, kendine bir yer kiralar ve komşularıyla görüşmekten kaçınır. Bir gün gelir, açıklayamadığı bazı şeylerin olup bittiğine inanır. Kendisinin dinlendiği, sıkıntılarıyla ilgili haberlerin çevreye yayıldığı düşüncesine kapılır. Bir başka gün, üst kattaki komşuların konuştuklarını, yaklaştığında ise sustuklarını sanır ve sonunda sırlarının bilindiğinin farkında olduğunu belirtiverir. Artık bomba patlamaya hazırdır. Hasta büyük bir öfkeye kapılır, düzensiz çığlıklar atar, giysilerini parçalar. Hasta çıldırmıştır, bir akıl hastanesine kapatılır.

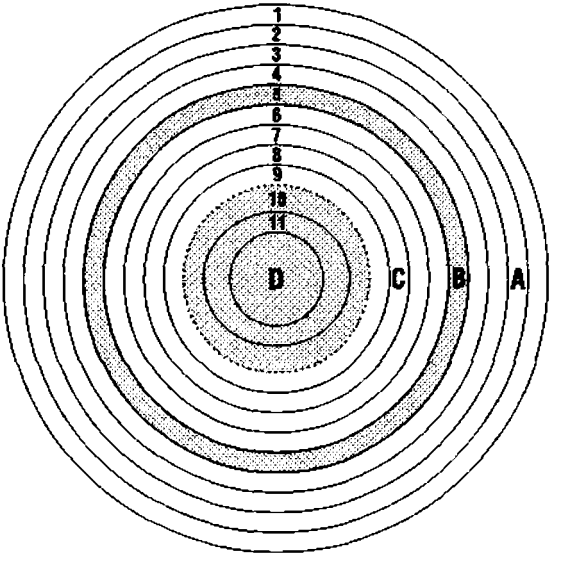

Şekil 4*

1. Duyum	A bölgesi
2. Düşünce	
3. Sezgi	
4. Duygu	
5. Benlik, İrade	B bölgesi
6. Anılar	
7. Öznel katkılar	C bölgesi
8. Coşkun etkiler	
9. Ataklar	
10. Bireysel bilinçaltı	
11. Irksal bilinçaltı	D bölgesi

* Jung, özgün baskıda sözkonusu bölgeleri değişik renklerle belirlemiştir. (A: kırmızı, B: beyaz, C: sarı, D: mavi).

Şekil 4'te "A" ile gösterilen dış bölge bilinci, algıladığımız biçimiyle yani duyum, düşünce, sezgi ve duygu aracılığıyla yönlendiğimiz bilinç dünyasını göstermektedir. A ile C bölgesi arasında geçiş görevi üstlenen 5 no'lu halka (B bölgesi), benliğin dış dünyadan iç dünyaya geçişini sağlayan eşiği belirliyor. Bilinçli dış dünya tüm dikkatimizi kendi üzerine çektiğinden bu yardımcı bölgenin fazla farkına varamıyoruz. Ama bilincin gücü zayıfladığında, anılar, öznel katkılar, coşkun etkiler, ataklar, bölgenin yüzeyinde beliriverirler. Geldikleri yer ise, bilinçaltı dediğimiz karanlık merkezdir.

İlkellerde, havanın kararması nesneleri kavrama yetilerini uyarır. Gündüz, tüm dikkatleri dış ve somut dünyaya çevrilidir; gece oldu mu, her şey büyülü bir görünüme bürünür; çünkü güneşin batışıyla birlikte ilkelin gündüz bilinci de körelir; ışık kaybolduğu anda ilkelin iç dünyası, dış dünya kadar gerçek ve somut bir biçimde belirir. Ruhsal bilinçaltından gelen içerikler bireyin iç dünyasının bilinç alanında ortaya çıkarlar ve bazı etkiler oluştururlar; ilkel insan bunların nereden kaynaklandığını bilmediği için nedenlerini tanıdığı tek dünyaya, yani dış dünyaya bağlar. Başka bir deyişle, ruhlar onun için, sizin, benim gibi yadsınmaz varlıklardır. Gerçi görmek olanaksızdır ama gözle görülmeseler de en azından yiyeceğe gereksinim duydukları bir gerçektir onlar için. Bir beyaz, ilkele, ruhun sunulan yemeklere elini bile sürmediğini söylese, ilkel şu yanıtı verir: Ruhlar görünmeyen yemeklerle beslenirler, onların kokularıyla doyarlar. Bu inanış, İlkçağ'daki inanışa çok benziyor; o zaman da tanrıların, yemeklerin kokularıyla beslendiklerine inanılırdı. Kısacası *ilkel insanda iç dünya dış dünyaya yansıtılmıştır* ve hep gece süresince belirir.

Bizlerde böyle değildir bu; gece ile gündüz birbirine karışmıştır. Gece neysek gündüz de oyuzdur. Fakat karanlık dünyanın güneşli dünyadan farklılığını duyumsamak bizi yadırgatır; gerçekten de iç dünyamızın verilerini dışa yansıtmamız pek kolay olmaz. Bu verilerin bizleri ilgilendirmediği anlamı çıkarılmasın; onları gözlemlemeye, bir bilim içinde, psikolojide irdelemeye zorlayan zaten

kendileridir. Sözgelimi şimdi ruhtan, bilinçaltından, bilinçaltının ataklarından, coşkun etkilerden, kısacası bilinçdışı ruhsal bir gerçeğin yasal alanını sınırlayan kavramlardan söz ediyoruz. Aslında, iç gerçeklerin dışa yansıtılması bizde sık sık gerçekleşir. Bu yansıtmalar ruhumuzu yağma ederler; öyle ki, içimizde varolan şey, dış dünyanın bir varlığından pek farklı değildir.

4
ÇAĞRIŞIM DENEYLERİ

I*

Daha önceki bölümlerde, bilinç alanına yönelmede gerekli olan ögeleri gözden geçirmiştik. Şu ana kadar bilinçaltından şöyle böyle söz ettik; çünkü bu konuya değinmeden önce, özel ve karanlık uzamlara giriş yollarını açmamız, izleyeceğimiz ulaşım politikalarının -hiç değilse başlangıçta- elverişli ve bilimsel güvene değer olmalarını sağlamamız gerekiyordu. Bu nedenle sizlere kullanılan yöntemleri ve bunların ana kavramlarını tanıtmak zorundayım. Önce, *çağrışım deneylerinden* söz edeceğim. Bunlar aracılığıyla deneysel psikoloji alanında hareket edeceğiz; oysa bu deneyler bizi, bilinçaltının işlevlerini ilginç ve önemli bir biçimde aydınlatan ana olayları incelemeye zorluyor. Başlangıçta bu deneyler bambaşka amaçlar güdüyordu; çağrışımların düzeneği deneysel yolla incelenmiyordu; bu, çağrışımlarımızın karmaşık alanında fazla yarar sağlamayan ilkel olanaklar, düşsel inanışlar olarak kaldı. Ama bilimde fazla umut taşımayan araştırmaların, araştırmacının şaşkın bakışları altında, beklenmedik ufuklar açmasına sık rastlanır. Komplekslerin incelenmesinde uygulandığı gibi, bu tür bir deneyde şu yol izlenir: Deneyci, adına *anahtar sözcükler* denilen, rasgele seçilmiş ve aralarında hiçbir anlam bağı bulunmayan sözcüklerden bir

* Analitik Psikolojiye Giriş (İkinci bölüm).

dizi hazırlar; bu yol, sağlıklı çağrışım deneyleri için kaçınılmaz koşuldur. Yinelemekte yarar var, seçilecek sözcüklerin tümüyle anlamsal ilişkiden uzak olması gerekir. İşte bir örnek: Su, yuvarlak, iskemle, ot, mavi, bıçak, yardım etmek, ağırlık, hazır. Bu sözcükler birbiri ardına verildiğinde, denek bu diziden hiçbir uyarı türetmez (her sözcük rasgele bir kavram içerdiğinden doğrusu da budur). *Araştırmacı, denekten, anahtar sözcüklere aklına gelen ilk sözcükle en kısa zamanda yanıt vermesini ister.* "Su" sözcüğünü ortaya attığında, denek, kafasından geçen ilk sözcükle hemen yanıt verecektir buna, örneğin, "ıslak", "yeşil" ya da "H_2O" ya da "yıkamak" vb. Araştırmacı, saniyenin beşte birini gösteren bir kronometreyle tepki süresini ölçer. (Bu deneyde karşılaşılan hatalar saniyenin beşte birinden daha üst sürede belirdiklerinden, daha duyarlı bir kronometreye gereksinim yoktur. Anahtar sözcüğün son hecesi söylenirken kronometre çalıştırılır ve deneğin *yanıt* sözcüğünün ilk hecesi duyulduğunda da kronometre durdurulur. Bu arada geçen süreye, *tepki süresi* denir. Elli ya da biraz daha fazla tepki sayısını aşmamak gerekir, aksi halde aşırı sayıdaki tepkiler, yorgunluk nedeniyle zararlı olabilir. Genellikle elli ile yüz arası tepki yeterlidir.

Bu deneyler sırasında, tepki sürelerinin çok farklı olmadığı görülür, kimi zaman kısa, kimi zaman uzundur; bu arada kimi yanıtların düzen bozukluğu gösterdiği gözlenir: Denek, anahtar sözcüğe hangi koşulla tepki göstereceğini unutur ve tek sözcük yerine bir tümceyle yanıt verir ya da anahtar sözcüğü önemsemez ve titremsel [tonal] bir çağrışımla tepki gösterir ki, bu da elde edilen bilgilerde küçük hatalara yol açar. Deneyin ilerleyişini engelleyen başka nedenler de vardır: Araştırmacı "su" dediğinde, denek şöyle yanıt verebilir: "Su ha! -bak sen- yeşil"; ayrıca, anahtar sözcüğün tekrarlanmasına tanık olunur, ya da şöyle bir yanıt alınabilir: "Yeşil! Ah! Yani mavi demek istemiştim" denek yanılgıya düşmüştür. Ya da denek, açık seçik söylenen anahtar sözcüğü anlamaz veya yanlış anlar ve basmakalıp (stereotip) dediğimiz bir sözcükle, yani hep

aynı sözcükle tepki gösterir. Örneğin kimi denekler sık sık "güzel" sözcüğünü tekrarlar dururlar. Tepki sürelerinin çok uzamasını ya da tepki eksikliklerini içeren bu tür düzen bozukluklarına *kompleks belirtileri* adı verilir. Gerçekten de, tepki bozukluklarına yol açan anahtar sözcüklerin, denekte *coşkusal bir içerikle* karşılaşan, yani ruhun "C" bölgesinde (bkz. Şekil 4) yankı uyandıran ve yasak alana giren sözcükler olduğu anlaşılmıştır. Eğer anahtar sözcük ancak bilincin yüzeyini ilgilendirirse, tepki normaldir ve beklenmedik bir şeyle karşılaşılmaz. Aksine, anahtar sözcük iç yaşamın koruyucu sınırlarını aşıp Ben'in gizliliğine sokulacak olursa, bir dış tepki bozukluğu yaratır; bireyin içinde, denek kimliğiyle henüz karşılamaya hazır olmadığı, dikkat çekici ve istenilene yanıt vermesini engelleyici bir özdevimi harekete geçirir.*

Yukarıda açıkladığım deney aşamasına şimdi bir aşama daha ekliyorum; yeterli sayıda çağrışımı bir kenara yazdıktan sonra, anahtar sözcük dizisi baştan başlamak üzere yeniden ele alınır ve denekten verdiği yanıtları aynen tekrarlaması rica edilir. Örneğin, "su" sözcüğüne ne yanıt vermiştiniz? diye sorulur. Denek yanıtı anımsar ya da anımsamaz veya yanlış anımsar, o zaman yanıt farklı olur. Tüm bunlar not edilir. Unutulmuş olan tepkiler *kusurlu çoğaltımları* oluşturur. Kusurlu çoğaltımlar da, coşku alanına giren çağrışımları belirleyen bozukluklar gibi, kompleks belirtileridir. Şunu da eklemekte yarar var: Deneğin davranışı, el kol hareketleri, öksürmesi, gülüşü, konuşmaları araştırmacı için değerli belirtilerdir.

* Yüksek gerilimli ruhsal ögeleri irdelemek güçtür. Örneğin, benim için; çok önemli bir şeye başlarken duraksarım; tanık olduğunuz gibi önemli sorular yönelttiğinizde yanıtını hemen veremiyorum, konu önemli olduğundan "tepki sürem de uzuyor"; belleğim gerekli bilgileri ortaya çıkarmıyor. Komplekslerin güçlüğü buradadır işte; ortaya çıkan sorun bireyde büyük önem taşır. Kaldı ki suçlanan duygu üzerinde çalışmak güçtür; çünkü bunun fizyolojik tepkilerle, yürek çarpıntılarıyla, damarlarla, bağırsaklarla, soluk almakla ilişkileri vardır. Yüksek gerilimli her öge beylerle bir aradadır, oraya yerleşmiş kök salmıştır; bu da ruhsal olayların hareketini engeller. Oysa gerilimi az, yani coşkusal değeri düşük öge kolaylıkla hareket sağlayabilir; çünkü kökleri yoktur ve bedenimden bağımsızdır.

Şimdi, sözünü ettiğimiz türde bir deneyi ele alalım.

Burada, saniyenin yirmi bölü beşinden, sekiz bölü beşine doğru küçülen bir dizi tepki süresi var. Bu, hastanın ortalama ve normal tepki süresi saniyenin yedi bölü beşidir. "Bıçak" sözcüğünde uzun bir tepki süresi beliriyor; sonra bu, kendisini izleyen üç çağrışım

Anahtar sözcük	*Tepki süresi*		*Kompleks belirtileri*	*Çoğaltım*
Su	saniyenin	4/5	0	+ = doğru
Yuvarlak	saniyenin	4/5	0	+
İskemle	saniyenin	5/5	0	+
Yüzmek	saniyenin	6/5	0	+
Mavi	saniyenin	7/5	0	+
Bıçak	saniyenin	20/5	3	- = yanlış
Yardım etmek	saniyenin	15/5	3	-
Ağırlık	saniyenin	10/5	1	+
Hazır	saniyenin	8/5	0	-

boyunca gitgide kısalıyor: Bunu, bir *direnme* diye adlandırırız ve "bıçak" sözcüğünün deneyin duyarlı alanına girdiğini varsayarız; deneğin dikkatinin bir anlık dağılması bu nedenledir. Kompleks belirtileri, deneğin gerektiği gibi tepki göstermeyi başaramadığını gösterir; ayrıca çoğaltımlarda da kusurlar ortaya çıkmıştır.* Deneğimizde neler olup bitmektedir? Bütün bu tepkilere yol açan "bıçak" sözcüğünün anlamı nedir?

Daha sonraki tepkiler yeniden normale dönüyor; sonra "atmak" sözcüğünde tepki süresinin tekrar uzadığı görülüyor.

Anahtar sözcük	*Tepki süresi*		*Kompleks belirtileri*	*Çoğaltım*
Atmak	saniyenin	12/5	1	-

* Yargı güçlerince uygulanan *çapraz sorgulama* bu görüngüye dayanır; kuşkulu kişilerin aklı karıştırılır ve deneyimizde gördüğümüz gibi yanıt verenler nerede yalan söylediklerini unutarak yakayı ele verirler.

Birkaç normal çağrışımdan sonra, tepki süresi yine uzuyor:

Anahtar sözcük	*Tepki süresi*	*Kompleks belirtileri*	*Çoğaltım*
Yere yıkmak	saniyenin 9/5	1	-
Ağaç	saniyenin 10/5	1	+

Burada önemli sözcük "yere yıkmak"tır; yalnız önemli düzen bozukluğu hemen ortaya çıkmıyor. Duyarlı alana girişi, o anda açık seçik duyumsanmıyor; bu gecikme nedeniyle de ortaya çıkan bozukluk ancak bir sonraki tepkide beliriyor ve kayboluyor; bu duruma *görece direnme* diyoruz. Düzen bozukluğuna bir üçüncü sözcükte daha rastladık: Bu "sivri" sözcüğü idi ve ardında üç değişik sözcük daha vardı:

Anahtar sözcük	*Tepki süresi*	*Kompleks belirtileri*	*Çoğaltım*
Sivri	saniyenin 15/5	2	-
	saniyenin 18/5	3	-
	saniyenin 10/5	1	+
	saniyenin 6/5	0	+

Görüldüğü gibi birçok yanlış çoğaltım var; burada yine, tepki süresinin uzaması bir sonraki sözcükte belirdi.

Denek, klinikteki deney sırasında otuziki yaşındaydı ve deneye katılmayı kendisi istemişti. Yaşamı hakkında hiçbir şey bilmiyordum. Deneyden sonra kendisine sordum:

- Kimi zaman uzun duraksadığınızı fark ettiniz mi?
- Hayır, yanıtlarımı anında verdim.
- Çoğaltım hataları yapıp yapmadığınızı biliyor musunuz?
- Yapmadım. Çoğaltımlarımın tümü aslında uygundu!
- Peki, dikkatinizi çeken herhangi bir şey oldu mu?
- Hayır, olsa söylerdim.

- Size düşüncemi söylememe izin verir misiniz? Geçmişte çok kötü bir olayla karşılaşmışsınız. Bu, üzücü sonuçlar yaratan bıçaklı bir kavga olabilir.

Adam neredeyse iskemlesinden düşecekti!

- Nereden biliyorsunuz?

Düşüncemin doğru olup olmadığını sordum. Yanıtladı:

- Doğru! Ama bu olayı ben bile unuttum.

Denek, bıçaklı bir kavgada hasmını ağır yaralamış ve olayın geçtiği yabancı ülkede cezaevinde yatmıştı. Yaşamında kara bir lekeydi bu ve dostlarının olayı öğrenmemeleri için özen göstermişti. Kendisi de bunu unutmaya çalışmıştı. On yılın üzerinde bir süre önce geçen olay sırasında çok gençmiş. Olaydan bir iz yakalayabileceğimi hiç düşünmüyordu. Siz de olsanız aynı sonuca ulaşırdınız! "Bıçak", "atmak", "yere yıkmak", "sivri" sözcüklerini duyduğunda neredeyse havaya fırlayacaktı. Bu da ortaya bir sonuç çıkarıyor. İşin ilginç yanı, *denek duraksamalarının hiç farkına varmamıştı*; çünkü önemli anahtar sözcüklerle her karşılaştığında bilinci hemen iç dünyaya dönüyor ve dış dünyada olup bitenlerle ilgiyi kesiyordu. Bu nedenle de duraksamalarını hiç fark etmedi. Tepki süresi içinde bir bilinç yokluğunun kurbanı oluyordu. Sonra kendine geliyor ve düşünüyordu; "Ne dendi?" Düşüncesinin başka yerde olduğunu, anılarının ve iç imgelerinin komplekslerine uzandığını sezemiyordu.

Kimi zaman çok daha az çağrışımla da bu gibi sonuçlara ulaşılabilir. Bir gün, hiç inanmadığı halde bu tür deneylere ilgi duyan bir hukuk profesörü beni bu konuda köşeye sıkıştırmaya çalıştı. Anahtar sözcük listemi ve kronometremi alıp evine gittim. Yaşlı bir beydi. Onbeş, yirmi çağrışımın sonunda bana döndü:

- Sonuçta ne çıkaracağınızı umuyorsunuz? diye sordu.

- Hiç de fena şeyler çıkmayacak, size bildireceğim.

Önemli tepkiler şöyle idi:

Anahtar Sözcük	*Tepki sözcükleri*
Para	Az
Ölüm	Ölmek
Öpmek	Güzel
Yürek	Çarpıntı
Ödemek	La Semeuse*

Denek, yetmiş yaşına yaklaşmış ve emekliliği düşünen bir üniversiteliydi. Sonunda, şu sonuçları açıklamayı göze aldım:

1. Dostumun para sorunu olması gerekiyordu. Çünkü "para" sözcüğünün çağrışımı "az" olmuştu. "Ödemek" sözcüğüne de aşırı tepki göstermişti.

2. Bu yaşa ulaşıldığında ister istemez ölüm düşünülür: Elbette bundan söz edilmez ama, bilinçaltının herhangi bir yolla bunu açıklamasını da engelleyemezsiniz. "Ölüm" sözcüğüne denek "ölmek" ile yanıt verdi: Bu konuyu aklından çıkarmıyor, ölümü düşünüyor, bu da onu etkiliyor.

3. "Öpmek" - "güzel". İşte başka bir şey; yürekten gelen bir çığlık! Buna yaşlı bir hukukçuda rastlamak şaşırtıcı olabilir; ama, aşk her yaşta çiçek açar. Ayrıca, bazı duygusal anıların belirli bir yaşta kendiliklerinden, yeniden canlandıklarını unutmayalım. Onun da belleğinde eski bir aşk serüveni canlanmış olabilir. Tohum eken genç kız (La semeuse) dikkatimi çekiyor; madeni Fransız paralarında yer alan motif... Deneğin yaşamındaki sevgili, pekâlâ bir Fransız kadını olabilir.

Ve sonucu özetledim:

- Ekonomik sıkıntı içindesiniz; bir kalp krizi sonucu öleceğinizi düşünüyorsunuz; zaman zaman çarpıntılarınız oluyor. Bunun yanısıra, geçmişte tatlı anılarınız da olmuş; bunlardan biri de, büyük bir olasılıkla, bir Fransız hanımla olan aşk serüveniniz.

Masaya yumruk atarak bağırdı;

- Büyücülük bu! Nasıl bilebilirsiniz bunu!

* Kitabın aslında Fransızca olarak kullanılmış, "tohum ekici kız" anlamına geliyor. Madeni Fransız paralarının bir yüzünde yer alan genç kız kabartması. (Çev. n.)

– Doğru mu?

"Evet, doğru!" diye yanıtlayarak yan odaya koştu ve karısına; gel, sen de deney yaptırmalısın, yok yok, şimdi sırası değil, böylesi daha iyi" dedi.

Çıkardığım sonuçların gözüpekçe olduğunu düşünüyorsunuz sanırım. Gerçekten de öyle, yalnız şunu belirteyim, bu deney sırasında henüz pek yeniydim; daha sonra bu konuda edindiğim alışkanlıklar yargımı daha bir güçlendirdi.

Soru: İç dünyamızın bilinç işlevleri herkeste aynı düzene göre mi sıralanır: Anılar, öznel katkılar, coşkun etkiler ve ataklar?..

Yanıt: İşlevleri yerleştirdiğim düzen isteğe uygun bir biçimde ele alınabilir; verilen düzeni bütünüyle tersine çevirebilirsiniz. Karşılaştığınız denekte, atakların ön sırada yer alması olasıdır.

Hasta ara vermeksizin iç olayların etkisi altında bulunabilir; kuşkusuz sözkonusu ettiğimiz kişi hastalıklı bir yapı ya da yaşamının özellikle üretimci aşamasında bulunan ve bu süre içinde iç dünyasının yaşamdan uzaklaştığı biridir. Genellikle belirttiğim düzende bulunur işlevler, çünkü bilinçaltı ataklarına sık sık rastlamak olası değildir. Yine de herkes kendini, kişisel eğilimini dinlemekte, işlerini kendi deneyimine göre sınıflandırıp dizmekte özgürdür. Bu sınıflandırmayı önermenin nedeni şu: Bellek, bir noktaya kadar, iradeye baş eğen bir yetidir; öznel katkılar da öyle, ama daha az bir ölçüde, çünkü insan istemediği şeyleri düşünmekten alıkoyamaz kendini. Coşkun etkilere gelince, onlar iradenin dışında yer alırlar. Bilinçaltı atakları ortaya çıktı mı, sizi yere seren bir "knock-out"un kurbanı olur, kısa süreli bir karışıklık içinde kalırsınız. İç uzamın en büyük özelliği, orada edilgen bir durumda bulunmamızdır; hasta hareket etmez, yalnızca yakınır durur. En azından biz Batılılarda böyledir bu; Doğu kültürleri iç dünyaya bir disiplin kazandırabilmişlerdir. *İşte, analitik psikolojinin çabalarına ön ayak olan düşünce de iç uzamdaki başıboşluğa engel olmak ve orada bulunan verilerden yararlanarak bir disiplin kurmaktır.* Bundan böyle, ruhsal iç uzamı, bilinci ve bilinçaltını bir-

birleriyle karıştırmamanız gerekir. Beni boğan tatsız bir anının, duyduğum öfkenin, zihnimden geçen bir esinin bilincindeyimi ben. 4. şemada da göreceğiniz gibi, bilinçaltı (D bölgesi) daha iç bir alanda yer alır. Eski Mısırlılar Osiris'in* heykellerini, yeraltı dünyasına ait olduğunu belirtmek için maviye boyarlardı.**

Bir başka soru: İşlevlerin öznel katkıları ile çağrışımlarda komplekslerin ortaya çıkardığı düzen bozuklukları arasında bir akrabalık var mıdır?

Yanıt: Gerçekten de bir akrabalık var. Öznel katkılar kendilerini belli ettikleri anda, örneğin kendimizi sıkıntılı duyumsadığımızda, sözünü ettiğim bu sıkıntı zaten bir kompleksten kaynaklanan bir düzen bozukluğudur. Her ikisinin de işleyiş biçimi aynıdır. Bir örnek vereyim: Dostlarınızdan birinin amcası öldü ve siz üzüntünüzü bildirmeye gideceksiniz; oysa, aslında dostunuzun amcasının ölümünden memnun olduğunu biliyorsunuz, çünkü kendisine yüklü bir para kalıyor; bu ikincil düşünce hata yapmanıza yol açar ve siz, üzüntünüzü bildireceğinize tebrikler sunarsınız.*** Öznel katkı, yani kafanızdaki art düşünce başarılı bir biçimde yolunu seçer ve bir kompleksten kaynaklanır; örneğin kendinizi genç mirasçı ile özdeşleştirmenizden. Bu tür bir durumda öznel katkılar gün ışığına çıkar. Bir başka örnek: Bir konuşma sırasında, konu önemli noktaya gelir ve arkadaşınız size göz kırpar; bu, şu demektir: "Konuyu kapatıyorum"; o sırada oradan geçen kişi, sizin tarafınızdan görülmediğini sanır. Bunun gibi, gizli tepkilerimizin birçok örneğine rastlayabilirsiniz.

Soru: İlkellerle yapılan çağrışım deneyleri sırasında ortaya çıkan düzen bozuklukları ve kompleksler, tabuları oluşturan yasaklamalarla koşullanmış olmazlar mı?

* Eski Mısır tanrısı, ölülerin koruyucusu, İsis'in kocası. (Çev. n.)

** Kitabın özgün baskısında 4. şemadaki bölgeler renklendirilmişti ve 'D' bölgesi mavi ile belirtilmişti. Yazar, burada Eski Mısırlılar'da yeraltı dünyasını simgeleyen mavi renk arasında ilinti kuruyor. (Çev. n.)

*** Almanca sözcükler "kondolieren" (üzüntüsünü belirtmek) ve "gratulieren" (tebrikler sunmak), sesbilimsel açıdan birbirlerine çok yakın olmaları nedeniyle bu tür hataların daha kolay yol açarlar. Türkçe'de aynı sesbilimsel nedene rastlamak olanaksızdır. (Çev. n.)

Yanıt: İlkellerde çağrışım deneylerine hiç girişmedim. Bu kişilerle deney yapmak çok güç bir iş. Fotoğraflarını bile çekmek sorun yaratıyor; çünkü bir ilkel için resim, onun ruhu demektir. Fotoğrafını çekip bunu yanınızda götürdüğünüzde, ruhlarından birini alıp kaçırdınız demektir. Bunun sonucunda da, sözkonusu ilkel hastalanabilir. Bu nedenle ilkeller fotoğraf çektirmek istemezler. Korktukları bir başka konu da, çekilen resmin bir büyücünün eline geçme olasılığıdır. Büyücü, fotoğrafı çekilmiş kişinin diğer ruhlarını da eline geçirir ve adamın ölümüne yol açabilir. Oralarda deneysel girişimler ancak görevli beyazlarla gerçekleşebilir ama, onlar da doğallıklarını yitirdiklerinden psikolojik deneyler pek sağlık verilmez. Kendilerinde Avrupalı olmanın getirdiği ve renklerinden kaynaklanan aşağılık kompleksleri görülür. Eğer bir ilkelde çağrışım deneyleri yapmayı başarabilirseniz, kişisel komplekslerden çok, ırksal savunmadan kaynaklanan kopukluklara rastlarsınız. Örneğin ilkellerin arasında ruhlardan söz ettiğinizde, beyazlarda rastlanan komplekslere benzer bir tepkiyle karşılaşırsınız her birinde. *Beyazlarda komplekslerden kaynaklanan belirtiler, sıkıntılar, bunalmalar yalnızca eski tabuların uygar insandaki kalıntılarıdır*; bunda da şaşacak bir yan yok.

II*

Çağrışım deneylerimize dönelim biz. Şimdi, komplekslerin kaynakları ve kuramı hakkında genel bir izlenim elde edebileceğimiz diğer örnekleri sıralamak istiyorum. İşte, ilki için önemli sözcük dizisi: "dua etmek", "ayrılmak", "evlenmek", "kavga etmek", "aile", "mutluluk", "yanlış", "öpmek", "seçmek", "hoşnut"; şunu hemen belirtmekte yarar var, sıraladığım sözcükler birbirleriyle hiç ilgisi olmayan çok sayıda sözcük arasından ortaya çıkmıştır. Burada ne olup bittiğini arayalım şimdi. Deneye girişmeden önce bildiğim ayrıntılar şunlardı: Hastam otuziki yaşında, evli bir hanımdı. Teda-

* Üçüncü konferans.

viye kocası getirmişti kendisini. Son derece acı çektiği kıskançlık krizlerinden yakınıyordu, oysa kocasının en ufak bir şey yapmaktan yoksun, kuzu gibi uysal bir erkek olduğunu da biliyordu. Ama yine de bu şiddetli kıskançlık krizleriyle sonsuz acı çekiyor ve nedenini de anlamıyordu. Üç aylık evliydi ve koyu Katolik'ti; erkek Protestan'dı ama, bunun bir sorun olmadığını ikisi de açıklıyordu. İlginç nokta, kadının aşırı bir sakınım içinde oluşuydu. Örneğin, şimdiye dek kocasının önünde hiç soyunmamıştı; evli olan kız kardeşinin bir yıl önce bir bebeği olmuştu ve bu süre içinde aralarında bu konudan hiç söz etmemişlerdi, böyle bir şeyin uygunsuz düşeceğine inanıyordu kadın. Buna karşın, her ikisi de mutlu olduklarını söylüyorlardı. Kadının geçmişini iyice öğrendikten sonra sordum:

– Sizin Katolik, kocanızın ise Protestan olması sıkıntılarınızın nedeni olamaz mı?

– Hayır. Bu konuda anlaştık. Annem Katolik olmam ve çocuklarımı Katolik yetiştirmem konusunda çok duyarlıydı.

Aynı soruyu kocasına yönelttiğimde şu yanıtı aldım:

– Bunun hiçbir önemi yok, kiliseye de sık gitmem zaten.

Kadına döndüm:

– Evliliğinizden hoşnut değil misiniz?

– Tam tersi, kocamı çok seviyorum ve bu nedenle de kıskançlık duyuyorum. Kıskançlığın nedeni başka ne olabilir ki? Belki de tutkulu bir doğam var.

Kısa bir konuşmayla hastadan hiçbir şey öğrenemeyeceğimi anladım. Sıkıntılarının nedenini bulmak için kendisiyle bir deney yapacağımı söyledim.

Önemli tepkilerin incelenmesi şu sonucu verdi. "Dua etmek" sözcüğü duyarlı bozukluklar ortaya koymuştu. Demek ki "dua etmek" onda rahatsız edici bir etki yaratıyordu. Bir süre duraksadıktan sonra açıkladı: "Kilisede rahip ne de olsa bizi devamlı iğneliyor; kocamın Protestan olması hoş bir şey değil; belki de nedeni ailede iki ayrı mezhep bulunuşu."

"Ayrılmak" sözcüğüne şu yorumu yaptı: "Sonuçta evliliğin bitmesini de gözönünde tutmak gerek".

"Evlenmek" sözcüğünü, kıskançlığın evlilikte büyük sorun yarattığı gerçeğiyle açıkladı.

"Kavga etmek" sözcüğüyle, evde sık sık kavga ettiklerini ve evliliklerinin söyledikleri gibi hiç de mutluluk verici olmadığını öğrendim.

"Aile" sözcüğüne çağrışımı; "ailenin bölünmesi" oldu.

"Mutluluk" için, "ailede mutluluk yoktur".

"Yanlış" için, "Başkaları hakkında insanın düşlere kapılması yanlıştır..."

– Başkaları hakkında mı?

– Yani başka erkekler hakkında.

"Seçmek": "Kötü seçim yapıyoruz".

"Öpmek": "Başka bir erkeği öpmek".

"Hoşnut": "Hoşnut değiliz hiç". Gerçek buydu. Kocasının yol açacağı hiçbir neden bulunmamasına karşın, kadının kafası yabancı erkeklerle ilgili aşk düşünceleriyle doluydu. Bunların sorumlusu olarak kendisini değil de kocasını gördüğünden aldatılıyormuş duygusuna kapılıyordu; aslında kocasını sevmiyor, ondan nefret ediyor ve ayrılmayı düşünüyordu.

Bu örnek, bu tür bir deneyin gerekliliğini kanıtlıyor. Birisiyle yapılacak yalın bir konuşma sizi çok kötü yanıltabilir ve çoğu kez, o kişiyi sağlam ve sağlıklı sanırsınız. Oysa bu deney uygulandığında her şey olduğu gibi ortaya çıkar ve durumun ne olduğunu anlarsınız.

İşte, bir başka üzücü örnek: Otuziki yaşlarında bir kadın... İki çocuğuyla dışarıda yaşayan mutlu bir kadınmış. Kendisini tanımadan üç dört ay önce çocuklarından büyüğünü, dört yaşında olan kızını tifodan kaybetmiş. Çocuğunun ölümünden hemen sonra, bir kliniğe başvurmasını gerektirecek derecede çöküntüye uğramış. Psikanalistlere göre çöküntüsünün nedeni açıktı: Çocuğunu çok seviyordu ve bu darbe sonucu dengesi bozuldu. Kadını benim

bölümüme getirdiler, durumuyla ilgilendim. Hastalığının kaynaklandığı başka nedenlerin olup olmadığını öğrenmek istiyordum; kendisine yoğun bir biçimde soru sordum. Bana açık seçik yanıtlar verdi: "Bu çocuğun kaybı beni yıktı; daha önce çok mutluydum ve her şey yolunda gidiyordu." Çöküntüsüne neden olabilecek başka bir şey görünmüyordu. Bununla birlikte, kendisiyle çağrışım deneyleri yaptım ve her şey gün ışığına çıktı. İşte, uzun süreli tepkilerin ortaya koyduğu önemli sözcükler dizisi: "melek", "inatçı", "kötü", "mavi", "kırmızı", "zengin", "sevgili", "düşmek", "kitap", "evlenmek". Bu dizinin ne anlama geldiğini tahmin etmenizi istemiyorum sizden. Çünkü, tamamlayıcı ayrıntılar olmadıkça sonuca varamazsınız. Bu anahtar sözcüklerin kendisi için ne anlam taşıdığını açıklamasını istemek zorunda kaldım hastadan; ruhsal çöküntüsüne neden olabilecek etkin komplekslere ulaşmayı umuyordum.

"Melek! Bu sözcüğü söylediğimde aklınıza ne geliyor?" diye sordum.

Gözleri doldu ve ölen kızını anımsadığını söyledi. Sıkıntısını anladığımı ve acısına katıldığımı belirttim ve devam ettim;

"İnatçı". Uzun uzun düşündükten sonra yanıtladı: "Belki çok dikkafalıyım. Niye belki? İnsan ya dik kafalı olur ya da olmaz." Üzerinde fazla durmadım, fakat buna dikkat edilmesi gerektiğini not ettim.

"Kötü". Bir önceki gibi yine uzunca düşündü. Sözcüğün onu hayli etkilediği belli oluyordu, karmakarışık bir durumdaydı. O anda, hastalığına neden olan kompleks ile yüzyüze kaldığı kesindi. Anlamayı, gerçekleştirmeyi, kullanmayı başaramadığı bir şeydi bu. İngilizler bu gibi durumlarda şöyle der: *"I cannot cope with it"* yani, işin içinden çıkamadım, bu konu beni aşıyor. Neyin ne olduğunu anlayamamak çok üzücü, çok tehlikeli ve çok ezicidir. Bir insanda bu ölçülere varan şeyler onu deli eder; benliğimin biraraya getirmeyi başaramadığı şeyler, hastalıklıdır. Defterime not ettim: Bunun altında çok önemli şeyler var.

"Mavi! Evet, kızımızın gözleri maviydi; çok güzel gözleri vardı; doğduğundan bu yana herkes beğenirdi gözlerini..." Birden, kaskatı kesildi hastam; bunu da not ettim. Bunun da ardında bir şeyler vardı.

"Zengin". Aklıma hiçbir şey gelmiyor; beni hiç ilgilendirmeyen bir konu bu, çünkü rahat bir yaşam sürüyoruz. Beni niye ilgilendirsin? Evet, çok zengin kim var? Ah! Tamam, öyle ya, Bay X.

– Bu bay X ile ne ilişkiniz var?

– Kendisine tutkundum. Niye ilgilendiriyor bu sizi? Evet, bakın...

Not ettim: İşin içinde iş var! Gerçekten de öyle oldu: Kızının hastalığından kısa bir süre önce, bu zengin Bay X'in bir arkadaşı hastamı ziyaret etmiş ve kocasının yanlarında bulunmadığı bir anda şöyle demiş: "Bay X'i son gördüğümde, evlenmem nedeniyle çok sarsılmış bir durumdaydı". Bu söz, barut fıçısında kıvılcımdan farksızdı. Hastam genç kızlığında Bay X'e deli gibi tutkun, orta düzeyde bir ailenin kızı; oysa Bay X zengin bir aileden. Şöyle düşünüyor genç kız: Onun gibi bir erkek benim yüzüme bile bakmaz; durum umutsuz, kendime başka bir erkek aramalıyım. Duygularına egemen olmayı başarıp, bugünkü kocasıyla evleniyor. İlk başlarda her şey iyi gidiyor. İlk çocuğu doğduğunda son derece mutlu oluyor ve aynı anda da üzücü bir olayla karşılaşıyor; çocuk gözlerini açtığında, gözlerinin babasınınkilere ve kendininkilere benzemediğini, yalnızca sevmiş olduğu adamın gözlerine benzediğini görüyor. Bunu, büyük aşkının anısına Tanrı'nın bir armağanı olarak kabul edip kendini avutuyor. Bu yakınlığı ancak böyle bir varsayımla karşılayabilirdi. Sonra, Bay X'ten hiç haber alamıyor ve yaşam sakin ve dolaysız bir biçimde sürüp gidiyor. Derken, günün birinde Bay X'in de kendisini deli gibi sevdiğini, başka bir erkekle evlenmiş olmasından son derece üzüntü duyduğunu anlıyor. O anda hastamda, böyle durumlarda olduğu gibi, bilincini zayıflatan, ne yaptığını bilemez duruma getiren bir gerilim beliriyor. Farkında olduğu tek şey, çocuğunun birdenbire hastalanması.

Bir sonraki sözcük "töre" idi, şöyle tepki gösterdi: "ahlakdışı töreler" diyeceğine "kötü töreler" dedi. Sonra aynı sözcüğe dönerek "çirkin" diye ekledi.

- Ne demek istiyorsunuz? Ahlakdışı, çirkin olan ne?

- Bilmiyorum, diye yanıtladı.

"Para". Zengin sözcüğünde rastlanan şeyler yinelendi.

"Sevgili". Sevgili kızını düşündü.

"Düşmek". Bu sözcük ona eski aşkını hatırlattı.

"Evlenmek". Yersiz evliliğini anımsadı.

Açıklanmayan üç sözcük kaldı geriye: "çirkin", "inatçı", "ahlakdışı". "Çirkin sözcüğünü seçerek sordum:

- Ne demek bu? Bana bir şey mi anlatmak istediniz? Çocuğunuz tifoya nasıl yakalandı?

Hastanın yaşadığı kentte iki tür su varmış; içilebilir olan ve içilmesi sakıncalı olan. Çocuğunu içilmez suyla yıkarken, birden süngeri ağzına götürdüğünü görüyor, fakat o denli dalgın ki engellemek aklından geçmiyor bile. Olay nedeniyle denetimi yitirmiş durumda; bu sırada banyoya büyük kızı yaklaşıyor, o da içmek istiyor; anne izin veriyor. Niçin böyle davranmıştı? Nedenini bilmiyor. Hastanın donup kalmış durumunu gördüm, zihinsel yaratıma kapalıydı. Araştırmaya ara verdim. Bir iç çatışma ile karşı karşıya kaldığımı anlamıştım. Şizofreni tanısı konulmuş bir hastaydı, ama yine de kurtarılabilirdi. Hiçbir şey yapılmazsa, yine düşündüm, bir süre sonra akıl hastanesinden az çok hırpalanmış bir durumda çıkacaktı. Sorun çözülmeden unutulmaya bırakılacak, bilinçaltına yerleşecek ve kadın hiçbir zaman ne yapmış olduğunu öğrenemeyecekti. Ya da kendisine Bay X ile evlenmek için çocuğunu öldürdüğünü, diğerini de öldürmek istediğini söyleyerek binayı kökünden havaya uçurmam gerekiyordu. Durum buydu. Bir gün, bir gece düşündükten sonra şu karara vardım: Kadını, tedavisi olanaksız bir dertle akıl hastanesine bırakıp yok olmasına göz yummaktansa, her şeyi göze almak yeğdir. Hiç değilse böylelikle onu sağlığına kavuşturma şansım vardı. İyileşeceğini biliyordum ama, bundan emin değildim. Hekim olarak tehlikeyi göğüslemem

gerekiyordu. Ertesi gün hastayı ziyaret ettim ve şöyle dedim: "Size bildirmem gereken bir şey var. Çocuğunuzu siz öldürdünüz, küçüğü de öldürmek istiyordunuz ama, o mikrop kapıp hastalanmadı. Bunu çocuklarınızdan kurtulmak, evliliğinizi bozmak ve diğer erkekle evlenmek için yaptınız. Gözlerini bana dikti, bir çığlık attı ve hıçkırarak ağlamaya başladı. İçimden, "işte, şimdi oldu..." diye geçirdim. Bir süre sonra hasta kendine geldi, mantığı yerindeydi, onbeş gün kadar sonra da kurtuldu, iyileşti. Hiçbir zihinsel iz kalmadı; bunu izleyen onbeş yıl süresince kendisinden haberler aldım; sağlıklı bir yaşam sürdü. Bu olayın bir de suç oluşturan yasadışı bir yanı var: Cinayet. Hasta suçunun cezasını çekecekti; zihinsel çöküntü ruhsal bir olgu yaratmıştı; zihin bozukluğu onu cezaevinden kurtarmıştı, bilincine yerleştirdiğim bu korkunç yük de akıl hastalığından kurtardı onu; *çünkü, insan günahını kabullenirse onunla birlikte yaşayabilir; oysa bundan kaçmak sayısız dertler doğurur.*

Bu gibi deneylerde tehlikeli görünen, ama yaşamsal önemi taşıyan ögelere rastlanabilir. Deneyler çoğaldıkça, saf bir yüzeyin altında şaşırtıcı şeylerle karşılaşırsınız. Edindiğim deneyim bana temkinli davranmayı öğretti; çünkü; gizli nevroz taşıdığına inanamayacağınız o denli çok insan var ki... Uzun süredir bilinçaltında yatan birçok nevroz vardır; bulundukları kişinin yüzeyinde son derece normal bir görünüm oluştururlar. Örneğin, bunu inanmış bir vejetaryen kişide görebilirsiniz, kendini bütünüyle hayırsever kuruluşlarına adamış bir kişide ya da özellikle mantıksal hareketlerden hoşlanan bir kimsede; tümü de her davranışın salt mantıktan kaynaklandığını gösterme çabası içerisindedir. Gizli nevroz taşıyan birçok kişi akıl hastalığına sanki kendilerinin diğerlerinden daha az deli olduklarını kanıtlamak için yakalanırlar. Bundan, kendilerini dinginleştiren bir gönül onarımı duyarlar ve şöyle bağırabilirler: "Tanrım, sana şükürler olsun, beni bunlar gibi yapmamışsın!" Bu davranış, kimi zaman bir yaşam kurtarır!*

* Bu konuda, eğilimin tanımını anımsayalım: Eğilim, bir gereksinimin ruhsal biçimidir! "Bir başkasının hastalığı, aynı hastalığa yakalanmış da olsak, hoşumuza gider" sözünü de unutmayalım. (R. C.)

Bu deney, tümleyici ögeler içerir. Etkin belirtilerle ilgili somut bir kanıt göstermek durumunda bulunulmadığı için, uzun süre bunların gerçekliğinden doğal olarak kuşku duyuldu. Neyse ki, coşkun etkileri açık seçik ortaya koymamıza olanak sağlayan dengesel bir aygıt bulduk. Buna ben, *"psikogalvanik fenomen"* adını verdim. İlkesi şu: Uzun süredir, sempatik sinir sistemini etkileyen başlıca nedenlerin, coşku durumları olduğu biliniyor; organizmanın yapıcı işleyişine egemen olan da bu sinir sistemi. Coşkun etkiler damarları genişletir, yüreği etkiler, çarpıntı yapar, yüzünüzün kızarmasına, midenizin bulanmasına yol açar, el üstündeki kılcal damarları değişikliğe uğratır, deriyi etkiler, tüylerin durumunu değiştirir, derinize tavuk derisine benzer bir görünüm verir vb. Coşkun etkileri bu tür organik değişikliklerle açıklayabildiğimize göre, bir elektrik akımı yardımıyla kaydetmemiz de olası. Gerçekten de, iki eli geniş elektrotlara dayamak yoluyla bedenden geçirilecek zayıf bir elektrik akımı, işlevsel duruma göre, az ya da çok bir dirençle karşılaşacaktır. Normal durumda, duyulan direnç ve elektrik akımı değişiklik göstermeyecektir. Oysa, coşkun bir etki belirdiğinde, derinin kılcal damarları genişlediğinde, bezler salgı saldığında, eller ve elektrotlar arasındaki bağıntı artar; sonuç olarak da direnç düşer, akım yükselir. Çağrışım deneyi boyunca kaydedilen akım yoğunluğunun değişimleri, direncin iniş çıkışlarına ve deneyin koşullarına göre, anahtar sözcüklerle etkilenen öznenin coşku tepkilerini yansıtan değişiklikleri belirleyecektir.

Deneyde şu yol izlenir: Düşük gerilimli, altı voltluk bir pil alınır ve buna akım yoğunluğunu en duyarlı biçimde gösteren aynalı bir galvanometre bağlanır; galvanometrede, akımın gücüne göre hızlı ya da yavaş dönen dikey bağlantılı bir mıknatıs bulunması gerek. Mıknatısın üzerinde bulunan aynaya verilen ışık yansır ve aynanın dönüşüne bağlı olarak, yansıması bir ölçeğin üzerine düşer. Akıma pirinç alaşımlı, elle rahat tutulabilecek büyüklükte ve yarım küre biçimindeki iki elektrot bağlanır. Denek, irade dışı kas hareketlerini engelleyecek derecede bir güçle, kum torbası tutarcasına,

elleriyle elektrotları kavrar. Kaydedici bir aygıt aracılığıyla, ışığın ölçeğin üzerine düşüşüyle, anahtar sözcüğün söylenmesi eşzamanlı kılınır; tepki süresi ile akım yoğunluğunun değişimlerini gösteren ışığın izdüşüm aralıkları gözlenir. Önemsiz anahtar sözcüklerin ışık huzmelerinde bir değişiklik yaratmamalarına karşın, önemli anahtar sözcüklerin uzun tepki süreleri oluşturduğu, akım yoğunluğunun artmasına yol açtığı görülür; galvanometrenin eski durumuna gelmesi sağlanır, sonra yeniden bir anahtar sözcük söylenir ve bu böyle devam eder. Sonuçta, yukarıda sözünü ettiğimiz belirtileri yansıtan bir eğri elde edilir; bu eğri, öznel etkilerle beliren organik değişimlerin elle tutulur kanıtıdır.

Bu aygıtı, soluk alma ritmini ve yoğunluğunu ölçen bir pnömograf [solukölçer] aygıtı* ile geliştirmek olasıdır. Böylece, bize ilginç bir görüntü sunacak bir soluk alma eğrisi elde ederiz. Gerçekten de, anahtar sözcükle beliren bir kompleks etkinliği süresince soluk almanın kısıtlandığı, sonra yavaş yavaş normale döndüğü görülür. Önemli anlarda soluk oylumu azalır, soluk alma sınırlanır, ciğerlere çekilen hava ölçüsü yarıya düşer ve özne –eğer dikkati bu duruma çekilirse– göğsünün sıkıştığını duyumsar. Normal yaşamda bunu sezmek olanaksızdır, coşku durumunda bulunan kişileri ancak seslerindeki değişiklikten fark edebilirsiniz. Bu durumun günlerce sürebileceğini gözönüne getirin! Kompleks, yol açtığı gerilimle birlikte gizlice sürdürür varlığını; soluma gelişigüzeldir, bu nedenle de ciğerlere yeterli hava ulaşmaz. Kliniklerdeki sinir hastalarının ve sanatoryumlardaki veremlilerin çoğu bu durumdadır. Bu deney sırasında, günlük yaşamda da rastlayabileceğiniz bir gözleme tanık olunur: Kompleksli bir özneyle konuşmanız sırasında solumasına dikkat edecek olursanız, derin bir iç çekişle arada bir bölünen hareketsizliği fark edersiniz. Özneye niçin iç çektiğini soracak olursanız size; "Bilmiyorum, böyle işte" diye yanıt verecektir. Bunlar, kompleksin etkisiyle solunumları zayıflayan kişilerdir.

* Ondokuzuncu yüzyıl sonunda kullanıma girmiş sözcük: "Solumu sırasında göğsün genişlemesini ölçmeye yarar aygıt". (Çev. n.)

Kompleks bilinçli ya da bilinçdışı olsun, bu fenomenler düzenli bir biçimde sürüp giderler. Görüldüğü gibi, solukölçerle, geliştirilen psikogalvanik fenomen varsayımımızı, *komplekslerimizin coşku durumlarına yol açtığı* gerçeğini yadsınmaz bir biçimde kanıtlamaktadır.

Şu ana kadar ön plana almadığımız alandaki ruhsal koşullanmaları ortaya koyan çağrışım deneyinin bir uygulamasından daha söz edelim. Konusuna gireceğim *aile içi ruhsal bağımsızlık*, bildiğiniz gibi, kökensel bir veridir. Daha doğru olması için *bilinçaltı ortaklık* diye adlandıracağımız *mistik ortaklık* adıyla anılanı ortaya çıkarır bu veri. "Mistik ortaklık" kavramını açıklayan Levy-Bruhl'dur. Mantıksal akla sığmayan ilişkileri açıklamak amacıyla ilkeller konusunda kullanılan bir kavramdır. İşte bir örnek: Güney Amerika'da yaşayan bir kabilenin yerlileri kendilerinin kırmızı "ara"lar, yani uzun kuyruklu kırmızı iri papağanlar olduklarını ileri sürerler. Bunun olanaksız olduğu, tüyden, kanattan yoksun bulundukları, uçamayacakları ve bu iş için çok büyük oldukları yüzlerine vurulduğunda yanıt şudur: "Bu bir yazgıdır; 'ara'ların kuş olduğunu biliyoruz, ama yine de biz 'ara'yız". Bu yanıtı anlayabilmek için mantıksal akıldan yoksun olmak gerekir. Eğer ilkeller gibi, dışa yansıtılmış ruhsal önvarsayımlar taşısak, mantıksal bir açıklama olarak görünür bu yanıt. Oysa öyle değil; hayvanların bizimle haberleştiklerini, ruhumuzun içine işlediklerini, değişik bir yöntemle düşüncelerimizi okuyup kestirdiklerini varsayamayız. Bize tuhaf görünse de, ilkel insan için bu, deneyimle elde edilmiş bir veridir. İlkel insanlar en uzak, en ilgisiz şeyleri bile birbirleriyle özdeşleştirirler, örneğin herhangi bir ot, nısırla ve bir geyikle özdeştir. Onlara göre bu üç şey arasında hiçbir fark yoktur. Nasıl oluyor bu? Bunu ne aklımız alır, ne özdeşlik ilkemiz. İşte, ilkel basamaktaki gizemli ortaklık budur. Kullandıkları kimi deyişler bunu daha kolay anlamamıza yardımcı olur: "Oğlum, ben demektir" ya da kendisine boyun eğmeyen oğluna öfkeyle bağıran yaşlı zenci şöyle der: "Bedeninden varolmuş adam, isteklerime karşı çıkıyor". Oğ-

lu, o demektir! Dünyaya bir oğlan getiren kadın, aslında yeniden ona, kocasına yaşam vermiştir. Oğlu olmayan ölümlü, oğlu olanlar ölümsüzdür, çünkü oğul, babayı simgeler. *Bu mutlak özdeşlik verisi bizde aynı gerçekliği taşımaz; gizli yaşamımızda yer alır.*

Şimdi, aile psikolojisi sorununa dönelim. Bunu analitik yöntemin dışında, deneysel olarak da inceleyebiliriz. Yanıtların yetişmiş çevrelerdekiler kadar uyumlu olmadığı orta düzeyde ailelerde, birçok çağrışım deneyleri gerçekleştirdik. Elde edilen gereçleri sıkı bir incelemeye tuttuk. Bu yeni araştırma alanındaki çağrışım deneyi başka türlü olamazdı. Daha öncekilerde savsaklanmış olan görüş açılarını burada uygulamak gerekti; burada önem kazanan, öznenin ne yanıt verdiği idi. "Su" sözcüğüne kimi "yeşil", kimi "yağmur", kimi "çiçek", bir dördüncüsü de "H_2O" diye tepki gösterecektir. Aile incelemelerinde, yöntemli araştırmalarının yüksek yarar sağladığı yanıtlara ağırlık verdik. Araştırma açısından, tepkileri kategorilere göre sınıflandırmak zorunda kaldık; her tepki kategorisi, anlaşılır bir birim oluşturarak, karşılaştırma ve ölçme bakımından kolaylık sağlayıcı bir görünüm kazandı. Çağrışımları o beş kategoriye ya da mantıksal öbeğe dağıttık; bu dağıtım bütünüyle deneysel niteliktedir; şunu hemen belirteyim, bu nitelik gözardı edildiğinde sununun sonu anlaşılmaz kalacaktır. İşte, çağrışım örneklerinin yer aldığı numaralanmış onbeş öbek:

1. "Özgürlük" - "istek", "gitmek" - "tırmanmak" gibi çağrışımsal *bağlantılardır.* Yanıt, öznenin zihninde anahtar sözcüğe doğal yakınlıktaki bir terimden oluşmuştur.

2. "Kasaba" - "ev", "mavi" - "renk", "boyamak" - "sanat" gibi çağrışımlar *alt- aşamalar* ya da *üst-aşamalardır.*

3. "Beyaz" - "siyah", "yuvarlak" - "kare" gibi çağrışımlar *karşıtlıklardır.*

4. "Kış" - "olağanüstü", "gezinmek" - "sıkıcı" gibi çağrışımlar *değer simgeleri, duygusal yüklemlerdir.* Özellikle kadınlar arasında ikinci tanıma uygun tepki gösteren kişiler vardır.

5. "Su" - "yeşil", "baş" - "yuvarlak" gibi tepkiler *yalın yüklemler, nesnel yüklemlerdir.*

6. "Bıçak" - "kesmek", "gül - "açmak", gibi çağrışımlar *etkinlik çağrışımlarıdır.*

7. "Sıcak" - "yaz", "uyku" - "gece", "karanlık" - "mahzen" gibi çağrışımlar, *uzam, zaman, ortam belirtmeleridir.*

8. "İskemle" - "gereç", "çekiç" - "araç" gibi çağrışımlar birer *tanımlamadır*; "zekasal" olarak nitelenen kompleksleri bulunan kişilerde, yani insanların istenilen zekaya sahip olup olmadıklarından kuşku duyan kişilerde sık sık ortaya çıkar. Zekasal niteliklerini araştırmacıya kanıtlamaya çalışırlar ve bundan aldıkları doyumla huzur duyarlar. Tanımlama öbeğine giren bu yanıtlar, yalnızca düşük zekalı kişilere özgü değildir; kimilerinde aşağılık duygusunu belirtebilirler.

9. "Masa" - "iskemle", "el" - "ayak" gibi çağrışımlar *birlikte varolmalardır.*

10. "Gitmek" - "yaya gitmek", "oda" - "bölüm" gibi çağrışımlar *özdeşleşmelerdir.*

11. "At" - "atlar", "özgür" - "özgürlük" gibi çağrışımlar *devindirici dil çağrışımlarıdır.*

12. "Satınalma" - "satınalma gücü", "örtü" - "masa örtüsü" gibi çağrışımlar *bileşik deyişlerdir.*

13. "Yaşam" - "yaşamsal", "güzel" - "güzellik", "toy" - "toyluk" gibi çağrışımlar *tümleyici sözcük ekleridir.*

14. "Dokumak" - "okumak", "kazmak" - "azmak" gibi çağrışımlar *titreşimsel çağrışımlardır.*

15. Onbeşinci öbek, zaman zaman ortaya çıkan kusurlu yanıtların ya da yanıtsız suskunlukların öbeğidir.

Tüm üyeleriyle çağrışım deneyleri yaparak ve toplanan yanıtları yukarıdaki öbeklere dağıtarak çok sayıda aileyi inceledik. Kategorileri, kapsadıkları yanıtlara ve niteliklerine göre değerlendirecek olursak, değişik kişilerin yanıtlarını belirten eğrilerin aynı aşamada üst üste gelmelerinden aile tipini kolaylıkla çıkarabiliriz.

Böylesine özellikle ilginç bir olguda, yalnızca aynı alışkanlık değil, tepkilerin yüzde otuzunun da özdeş olduğu saptandı. Ailenin değişik üyelerinde zekasal düşünüş biçimlerinin yüzde otuzunun özdeş olduğunu söylemekle konuyu abartmış olmayız. "Mistik ortaklığın" bizde de tüm gerçekliğiyle varolduğunun güzel bir örneğidir bu. *Aynı ailenin üyeleri arasındaki güçlü ilişkilerden söz* etmek, birkaç ayrıcalıkla onaylanmış bir varsayım olmadığı bir yana, çok genel bir değerlendirme gerçeğidir. Bu ilişkilerin duygusal olması gerekmez. Üyelerinden biri eziyet etmeye eğilimli akıl hastası olan bir aileyi incelemiştik. Aile tipini ve bu tipi kesin bir biçimde temsil eden üyelerin kimler olduğunu araştırdık. Sonuçta aile tipini en iyi yansıtanın bu akıl hastası olduğunu ve hastalığının aynı tipi yansıtan diğer aile üyelerine karşı yönlendiğini anladık. Bu hastalar, nerede olurlarsa olsunlar, ailelerini birlikte sürüklerler, bu nedenle de onların varlığında çeşitli dirençlerle karşılaşırlar. Böylesi olgularda coşkulu ilişkilerden çok, öznenin kendisini çekip kurtaramadığı uyumlar, alışkanlıklar sözkonusudur. Aile yuvasına egemen olan biçimde davranılır. Psikolojinin vardığı bu sonuçların fantezi olmadığını, önemi kanıtlanmış gerçekler olduğunu görüyorsunuz!

Şimdi de *akrabalık yeğinliği* sorununa* değinelim. Akraba olmayan iki erkek arasındaki ortalama fark 5.9'dur. Aslında bu zayıf

* Bunu, az sayıda çağrışım deneyleriyle açıklamak için Jung şu yolu kullanır: Örneğin aynı ailenin iki öznesini karşılaştırmak istediğinde, onlar için yukarıdaki biçimde bir tablo hazırlar:

Çağrışımların niteliği	1. öznenin yüzdesi	2. öznenin yüzdesi	Yüzde farkları
1. Bağlanılar...	6.5	0.5	6
2. Alt - ve üst - aşamalar...	7	0	7
3. Karşıtlıklar...	2	5	3
15. Onbeşinci öbek...	1	0	1

Sonra yüzde farklarını toplar, öbek sayısına böler ve "ortalama farkı" bulur. Bir sonraki karşılaştırmada bu ortalama fark yol oynar. Varolan farklılıkları istenilen biçimde vermese de, ilişkileri tanımlamada yarar sağlar. (R. C.)

bir farktır, ama aynı dili konuştuğumuz, aynı yerde yaşadığımız, aynı toprağı paylaştığımızı düşündüğümüzde bu düşük farkın nedenini anlarız. Akraba olmayan kadınlar için bu fark 6'dır. Eğitim düzeyi yüksek kişiler arasında bu fark daha da düşer; çünkü eğitimli kişiler dili, düşüncelerini aktarmaktan çok gizlemek için kullanırlar. Akraba erkeklerde fark 4.1'dir; akraba kadınlarda ise 3.8. Böylece ortaya şu çıkıyor: Psikolojik açıdan akraba kişiler, akraba olmayanlardan daha çok birbirlerine benziyorlar. Akraba kadınların, akraba erkeklerden daha çok birbirlerine benzedikleri de ayrı bir gerçek. Bu sonuncu gerçeğin nedeni, erkeklerin evden sabahları erkenden ayrılmaları ve yabancılaşmaları, kadının ise aile ocağında daha fazla kalması ve aile kişiliğini daha güçlü korumasıdır. Babayla çocuklar arasındaki fark 4.2'dir. Hemen hemen akraba erkekler arasındaki fark kadar. Anne ile çocuklar arasındaki fark 3.5'ten fazla değildir. Çocuklar annelerin eşliğinde yaşadıklarından, anne-çocuk ilişkisi, baba-çocuk ilişkisinden daha güçlüdür. Baba-oğul farkı 3.1; baba-kız farkı 4.9'dur; baba-oğul arasındaki sıkı yakınlık tarihin en eski zamanlarına uzanır; bu süre içinde oğul, babanın yeniden doğuşu olmuştur. Ana-oğul arasındaki fark 4.7; ana-kız arasındaki fark 3'tür ve gözlenmiş en düşük farktır bu; nedeni kızların annelerini öykünmeleridir. Erkek kardeşler arasındaki fark 4.7; kız kardeşler arasında 5.1'dir; kız kardeşler arasında görülen bu farkın, *tepkisel tipi* bulanıklaştıran evlilikten kaynaklandığı anlaşılmıştır, çünkü bekar kız kardeşler arasındaki fark 3.8'i, bekar erkek kardeşler arasındaki fark da 4.8'i aşmaz. Erkek kardeşler arasındaki farkın evlilikten etkilenmediği görülüyor. Karı-koca arasındaki fark ortalama 4.7'dir, hemen hemen baba-kız ya da ana-oğul arasındaki farkla aynıdır.

Bu deneyden *tüzel amaçlarla* da yararlanılabilir. Deney, cinayet soruşturmalarında tersinden uygulanır; anahtar sözcüklerin arasına araştırılan olaylarla ilgili sözcükler serpiştirilir. "Suçun ayrıntılarına yabancı olan kimse anahtar sözcüklerde hiçbir olağandışı yan görmez; oysa suçlu, sözcüklerle işlediği suç arasında bir

ilişki kuracak onları kompleks belirtisi olarak yansıtacaktır."* Birgün Zürih'te, beni bu tür bir deneyi uygulamaya davet ettiler; bunun için denetimime dört özne verdiler ve "suç" yerini bulmaya yarayacak bir olgu seçmemde özgür bıraktılar. Bir kitaptan, üzerinde kırlarda oturan bir ressamın resmi bulunan bir yaprak yırttım; ressamın arkasında çan kulesi, önünde de resmini çizdiği inek vardı. Resmin üzerine en belirgin nesnelerin adını yazdım: Bu bir ressamdır, bir çan kulesidir, bir inektir, vb. Sonra aynı resmi, deneyi hazırlayan hukuk profesörüne gönderip kendisinden bana özne olarak yardım edecek dört öğrenciden birine göstermesini rica ettim. Öğrenci bu resmi belleğinde tutarken, diğerlerinin bundan hiç haberi olmayacaktı. Görevim, bu hiç tanımadığım dört öğrenci arasından, resmi görmüş olanı bulmaktı. Ancak, şunu belirtmekte yarar var; resim, sanık iskemlesinde oturan özne için çok zayıf bir uyarıcı idi; bir kompleks oluşturmuyordu onda. Üstelik, bununla eğleniyor olabilirdi de; algılanabilir tek coşku, öznenin açık vermeme çabasından kaynaklanabilirdi. Öznelerimi bir topluluk önünde incelemem gerekiyordu; ilk özneyle bir çağrışım deneyine başladım. Ne olup bittiğinden habersiz olduğu halde, her şeyin farkındaymış gibi gözükmekle aptallık etti, çünkü önemli anahtar sözcüklere, özel hiçbir tepki göstermedi. İkincisi çok kibar ve sakindi, oysa bütün önemli anahtar sözcüklere hemen tepki gösterdi. "İşte, suçlu!" diye bağırdım ve gerçekten de oydu! Bazı olgularda bu tür bir yolla suçluyu belirlemek olasıdır. Suçluluğunu kanıtlamak ise kuşkusuz başka bir konudur, ama yine de kanıt yerine geçecek bir belirti bulunabilir. Bu yolla bazı gerçek olguları gün ışığına çıkardığım oldu.

Dili aşırı derecede etkileyen komplekslerin yer aldığı olgular vardır; kimi anahtar sözcüklerin, dilbilimde *bitişme* ["agglutination"] diye adlandırılan olaylara benzer tuhaf söyleyişlere neden olduğu görülmüştür. Bitişme denilen şey şudur: Bir tümcede yer alan ana sözcükte örneğin "o" harfi varsa, tümcenin diğer sözcük-

* R. C.

leri de bu "o" sesine uyarak ağızdan çıkarlar; zenci dillerinde buna sık rastlanır. Örneğin, "Mete ve o" dediğimizde ve "o" sözcüğünü vurguladığımızda, zenciler kendi dillerinde buna benzer ses düzenini şöyle kuracaklardır: "Moto vo o". İkinci derecedeki sözcükler, ana sözcüğün ünlüsüne uyum gösterirler. Gelişmiş dillerde bu olgular sözkonusu değildir (yine de Türkçe'de ve Macarca'da bunun izlerine rastlanır); bir coşku dile getirildiğinde, bunu belirten sözcük, coşkunun gücüne göre yinelenir, yani "Ay!" diye bağıran kişi bunu "Ay, Ay, Ay!" ya da "Ayayay!" diye yineleyecektir. *Uyakların kökeni* kuşkusuz buradadır. Coşkuyla yüklü tüm haykırışlar, yinelenmeye, diğer ögelerin çekimine, bitişmeye eğilimi gösterir. Coşkulu ve etkin bir biçimde konuşulduğunda, ses ve sözcük yinelenmesine özen gösterilir; *söylevlerin ve dizelerin varoluşunu* da burada aramak gerek. Coşkun bir etki duyulduğunda, kişinin kendini dizelerle anlatması dikkat çekici bir eğilimdir. Bu çok ilginç verilerin benzerlerini ilkellerde görürüz: Coşku durumları onlarda ritmik hareketler yapmalarına yol açar. Örneğin acı, kolların havaya ritmik kalkışlarıyla anlam kazanır. İlkellerde ve zencilerde coşkulu durumların ritmik hareketleri dans görünümüne bürünür. Coşkun etki alanlarına ulaşan bir şey oldu mu, o an dansa başlarlar. Bir kez bunun çok iyi bir örneğine tanık oldum. Çalılıklarda geçirdiğimiz ikinci akşamdı; ateşin çevresine oturmuştuk. Yanımızda boş bir alan vardı, onun ilerisinde fillerin otlağı, daha ileride de balta girmemiş ormanın ağaçları. Nereden geldikleri belli olmayan bir yığın gürültü ve çığlık duyuluyordu. Rahat rahat piposunu içiyor, bu değişik yaşantımızın tadını çıkarmaya çalışıyorduk. Birden bir karışıklık çıktı; saçma sapan çığlıklar, ıslıklar, mırıldanmalar duyuldu. Ne olup bittiğini birbirimize sorarken, ahçı bağırarak kulübesinden fırladı. Aynı anda bir sırtlan sürüsü gördük ve hemen silahlarımıza sarılıp ateş ettik; her yanı kan içinde bıraktığımızı umuyorduk. Ertesi sabah bir damla kana bile rastlamadık, heyecandan sağa sola ateş etmiştik. Bu olay adamlarımızı çok etkiledi. Sırtlanın ahçının kulübesine girmesi nedeniyle ertesi

gün, ahçının sırtlanlar tarafından öldürülüşünü yansıtan danslar yaptılar; içlerinden biri ahçıyı, diğeri ateşin yanında uyuklayan ahçının boğazına saldıran sırtlanı canlandırdı. Bu gösteri yirmi, otuz kez yinelendi, diğerleri ise görülmeye değer bir mutluluk içindeydi. İki gün boyunca sürekli dans edip durdular. İlkellerin coşkuları bu tür dans ve şarkılarla "özümleniyordu."

Buna benzer görüntülere çeşitli kasabalarda da rastladık; varışımız her seferinde, üç telli çalgıların eşliğinde şarkılarla çevreye duyuruluyordu: "Üç beyaz büyük adam bize geldiler; yanlarında sigara ve kibrit var, bize onlardan veriyorlar. Bize gelmelerinden çok hoşnutuz, vb." Kasabaya gelişimiz de bu biçimde "özümleniyordu".

Soru: Bizlere sözünü ettiğiniz çağrışım yöntemleri bugün hâlâ geçerli midir, yoksa yalnızca tarihsel bir değer mi taşırlar?

Yanıt: Mesleğe yeni başlayan, güvenden yoksun kişiler tarafından kullanılıyor ancak. Bunlardan öğretimde de yararlanıldığı oluyor, çünkü *komplekslerin canlı etkisini göstermek için tartışılmaz bir yöntem* oluştururlar. Bugün, bunları uygulamada kullanıyorum ben; bunlar aracılığıyla, çeşitli duraksamaları ya da sıkıntıları ortaya çıkarmak için saniyenin beşte birine gereksinim duymuyorum artık. İstediğimi bir bakışta anlayacak deneyime sahibim çünkü. Ama yine de, çağrışım yöntemi, öğretim alanında başlangıçtaki değerini sürdürmektedir. Temeli sağlam bir ruhsal açıklama yapmak istediğinizde, çağrışım yöntemleri başvurulması gereken bir olanaktır.

III*

Çağrışım deneylerinin kuramsal kullanımından söz edelim şimdi de. Bunlar, ana kavramların gelişimi için gerekli olan, son derece önemli sonuçlar doğurur. Bunlar aracılığıyla, nevrozları ve bilinçaltının işleyişini belirleyen ana çizgiler üzerine bir düşünce

* Dördüncü konferans.

edinilebilir. Kompleks, daha önce gördüğümüz gibi, bilinçli ya da bilinçsiz çeşitli derecelerde yer alan, coşkusal düzeyli ruhsal bir içeriktir; kimi anahtar sözcüklerin kompleksler nedeniyle tepki göstermelerine karşın, hangi nedenle tepki gördükleri açık seçik belirmez: Kompleks ile aralarındaki ilişkiler *imgesel* diye nitelenir. Aslında, *komplekslere şöyle bir değinirler* desek daha doğru olur. Bıçaklı kavgaya karışan öznenin olgusunu anımsayalım; "sivri" sözcüğünün kompleksin bir bölümünü ortaya çıkardığı bir gerçektir. Eğer kendisine bir başka yüz sözcük daha yöneltseydim, kuşkusuz bunların arasında öznenin zayıf alanını etkileyecek birçok sözcük çıkardı. Bu deneylerde olduğu kadar günlük yaşantımızda da imgesel nitelikli birçok deyiş kullanırız; örneğin, çalmak yerine, "cebe atmak, yürütmek, üçkağıda getirmek, götürmek, vb." kullanılabilir. Dolaysız biçimde söyleyeceğine, coşkusal etkinlikleri yansıtıcı biçimde kullanılan atasözleri, özdeyişler vardır. Argoların, mesleklere özgü deyişlerin temelinde, komplekslere uzanan bir yan vardır. Bir kompleks etkisel gücü nedeniyle, dudaklarınızı uzatamayacağınız kaynar suyu andırır; onu iyi kötü yalıtmaya bakarak dolaylı yolla açıklarsınız. Buna özellikle dinsel dilde, bir öbeğe özgü nesneler sözkonusu olduğunda rastlanır; kimi şeyler dolaylı yolla açıklanır. Örneğin, İS birinci ve ikinci yüzyıllarda, İsa'nın adını dolaysız anmak geleneği yoktu; yalnızca "Balık" denilirdi. Dinin, daha sonra dinsel eylemlere dönüşen gizleri, dindarların anlayamayacağı, daha doğrusu anlamamaları gereken bir biçimde dolaylı yoldan açıklanırdı. Bugün bile gereğinden fazla katı dinsel içerikler var; en etkili olanlar da bunlardır. Gizlemeye çalışan nesneler için bu gibi ek yollar seçilir. Dolaysız ve yakıştırma belirtmeler, açık konuşmak gerekirse imge değildir. Bunları iyi anlamak için, insan zekasına genel fenomenoloji içinde çağrışım deneyi uygulamak gerekir, çünkü komplekslerle olan dolaylı bağlar bunların ilginç etkinliklerini ortaya koyabilir. Gerçekten de bir kompleks, en ilgisiz şeylerle bile bağ kurabilen bir mıknatısa, çekici enerjiyle yüklü bir merkeze benzer. Örneğin, ilginç bir olay yaşadığı-

nızda, bununla ilgili uzam ayrıntıları, kokular belleğinizde yer eder; bunlar kompleks kavramına bütünüyle yabancı ve ilgisiz ögelerdir. Tabu alanında, kompleks sınırlarına girmezler, tabu damgasını taşırlar ve kompleksin koşullanmış dürtüleri gibi belirlerler.* Bu nedenle, kompleksin çekici ve özümleyici etkileri vardır denir. *Egemen bir kompleksin etkinliği altında bulunan kişiler, yaşamlarında karşılaştıkları yeni verileri, bunları egemenliğe alan kompleks doğrultusunda algılarlar ve anlarlar; kısacası, özne süreli olarak kompleksin değişikliklerine uyarak yaşar.*

Deneylerimizin açıkça gösterdiği gibi, kompleksler kesin bir özerklik taşır, yani kendi istekleri doğrultusunda gidip gelen ruhsal ögelerdir; ortaya çıkmaları ya da kaybolmaları irademizin dışında gerçekleşir. Ruhumuzun içinde, bir tür asalak yaşam süren özgür varlıklara benzerler. Kompleks, benliğin düzenlenmesine baskın yapar ve oraya yerleşir; bundan kurtulmak için son derece güçlük çekeriz. Ayrıca bir kompleks belirtisi, bilincimizi allak bullak eder; bizi bunu özümlemeye, anlamaya zorlar; diyeceğim, özü konusunda bizi anlaşmazlık çıkarmaya iter. Belleğimizi karıştırır. Komplekslerle etkilenen yanıtlar, anılarımızı canlandırmaya yetmez. Tanıklığımızın değeri, komplekslerin etkinliğiyle tehlikeye düşmüş olur, bizi yalancılığa, çelişkiye iter; çünkü kompleksin egemenliğindeysek kendimizde değilizdir. Çağrışım deneyleri, işte bütün bunları ortaya çıkarır. Kısacası kompleks, bilincin denetiminden bir bölümüyle ya da bütünüyle kurtulmuş apayrı ruhsal bir varlık oluşturur. Komplekslerin geçici olarak bilinçli görünmeleri, ardından bilinçaltına kaymaları bundandır. Bilinçaltına geçtiklerinde de etkilerini sezemeyiz. Çünkü, bir kompleks etkinliğe geçerek varlığı belirttiğinde, bilinç üzerinde V. şemada görülen kendine özgü etkisi de belirir. Bilincin belirli bir gücü, belirli bir ilgisi olduğunu ve yatay AA′ doğrusunun da bilincin uyanık durumunu gösterdiğini varsayalım. Kompleks harekete geçtiğinde, BB′ eğrisi-

* Bunun, Pavlov'un koşullu tepkileriyle [şartlı refleksleriyle] ilintili olduğu belli. Yemek kompleksine çağrışımı yapacak ışıklı bir belirti kullanılır köpekler üzerinde. (R. C.)

nin gösterdiği biçimde aşağıdan yukarı doğru bilinç düzeyine yaklaşır. Bilinç, kendi düzeyinin büküldüğünü görür; "zekasal düzeyin düşüşü" fark edilir, yani AP eğrisinin gösterdiği gibi bilinç yoğunluğunun azalmasıdır bu. Eğer bu, şemada gösterildiği gibi, yoğun bir biçimde, yani kompleks öznenin tümüne el koyacak derecede güçlü gerçekleşirse, bu süre içinde bilinç askıda kalır, kompleksle örtülmüş olur; böylece bilinçli hiçbir şey düzenlenmez, ortada yalnızca coşkun etkiler yer alır. Kompleks ile bilinç arasında

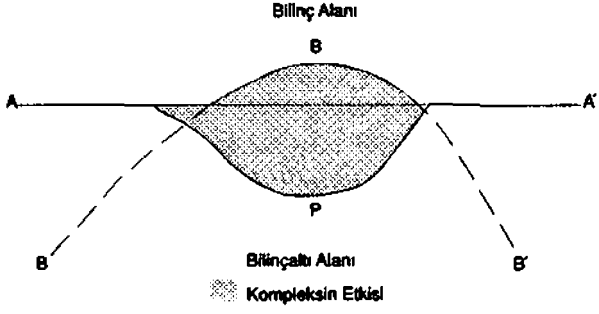

Şekil 5

bir tür devingen denkleşme görüyoruz. Tanık olduğumuz olay, kompleksin bilinç düzeyine yükselip onu aşması değil yalnızca; bunun yanısıra, aynı anda bilincin çöküşünü, dalgınlaşığını, dikkatini ve ilgisini yitirdiğini, yani uyanık durumunu belirleyen tüm yoğunluğunun komplekse boyun eğdiğini de görüyoruz. Zeka düzeyinin düşüşü günlük yaşantımızda sık sık olur ama buna yol açan kompleksi sezemeyiz; kompleks, öznenin kendisince de özneyi gözlemleyen başkası tarafından da algılanmaz; görülebilen tek şey, bilincin bükülüşüdür. Bilinç yoğunluğunun ani yok oluşuna tanık olunur; özne dalgınlaşır, dikkatini yitirir, ne olup bittiği sorulduğunda verecek yanıt bulamaz. İlkeller bu durumlarda, ruhun bedenlerini terk ettiğini söylerler: Bu açıklama, bir bölüm bilinç

enerjisinin komplekse kayması olayının güzel bir anlatımıdır. Bazı akıl hastaları bu fenomeni şöyle dile getirirler: "Kafamdaki tüm düşünceleri silip süpürdüler"; sanki kompleks bir anda, bilinç düzeyinde her zaman var olanı emip yok etmiştir. Psikolojik dilde buna *libido kaybı* adı verilir; libidonun başka bir yana kayışını tanımlar. Oysa enerji iz bırakmadan yok olmaz; önceden varolan bir komplekse sinir ağı döşer; bunun sonucunda da, konuşma bozuklukları, coşku durumları, dolaşım bozuklukları, vb. görülür. Kompleksler şu ya da bu işleve yuva yapan ruhsal asalaklardır. Bu tuhaf belirtileri açıklama girişimi çok öncelerde gerçekleşti; kompleksli diye adlandırdıklarımız, eskilerde buz ruhlu, yüreksiz Elf'ler,* Kobolt'lar** olarak görüldüler. Gerçekten de kompleksler, *Kobolt*'ların kökenindeki belirtilerdir, başka bir deyişle *insana özgü ruhsal bölüklerdir*; belirlememiz gereken bunların işleyiş düzenidir. Kuşku verici özelliği olan her ruhsal bölük, kişileme eğilimi gösterir. Örneğin akıl hastalarında, duyduklarını söyledikleri sesler aslında, benliğin denetiminden çıkan, duyulur duruma dönüşen düşüncelerdir. Oysa bu sesler, bizim için önem taşıyan noktadır, düşünceleri yansıtmakla kalmazlar, aynı zamanda bürünülmüş bir kişiliğin belirtisi olurlar. Bu nedenle hasta, duyduğu bu seslerin başkalarınca çıkarıldığı ve bu kişilerce kovuşturulduğu kanısına kapılır.*** "İşte, komplekslerimizin eskilerde Elf ve Kobolt olarak kabul edilmesi, bu kişilik verme eğilimi sonucudur"****

İlkeller, bu inanç sonucu, bulundukları çevrenin canlı olduğuna ve çevresel dünyalarında yer alan her şeyin az çok konuştuğuna inanırlar. Coşku duydukları bir sorunla karşılaştıklarında, akşam oldu mu ormana gider, kendilerini yanıtlayan ağaçlarla konuşurlar. Üstelik, ormandaki ağaçlardan birinin ilkelden şu ya da bu

* İskandinav söylencelerinde yer alan gök perisi. (Çev. n.)

** Yeraltındaki kıymetli madenleri korumakla görevli insanlara yardımcı ruh. (Çev. n.)

*** Akıl hastalarında buna benzer halüsinasyonları anımsayalım. Komplekslerin kişiliğe bürünmesi her zaman hastalık belirtisi değildir, düşlerimizde de yer alır bunlar. Komplekslerimiz uyanık durumumuzda bile bilinci bölüklerine ayırıp her birini ayrı kişilikte ortaya koyabilmektir. (R. C.)

**** (R. C.)

adağı yerine getirmesini istediği de olur ve ilkel buna boyun eğmeye zorunludur. Ayrıca, tüm hayvanlar konuşabilirler ve insanlara benzer biçimde kavrayış yetilerine sahiptirler. Bunda şaşılacak yan yoktur; ilkelin dışa yansıtılmış ruhu, yani kendisini çevreleyen nesne ya da canlıda biçimlenmiş bir ruhu olduğundan, sözkonusu inanış bunun yankısıdır sonuçta. Bizler de ruhsal verilerimizi dış dünyaya yansıtırız; dünyamız, her zaman animist bir dünyadır; fazla belirgin ve tarafımızdan iyi algılanır olmasa da öyledir. İki bin yıl öncesinde yaşayıp da bugünkü yaşamımızı görüp, günümüzün kitaplarını okuyabilmek olanağına sahip olsaydık, yaşamımızda yer alan dışa yansıtılmış her şeyi şaşkınlıkla izlerdik. Bugün, bunların farkında değiliz; nesnelerin doğal görünümüdür bu, başka türlü de olamazlar. Yine de bazı yansıtmaları belirleyebiliriz. Örneğin kimi insanlar, iyi dedikleri şeyin herkesçe iyi olduğunu sanırlar. Aşmayı başaramadığımız ilkel belirtidir bu!

Böylece, içimizde taşıdığımız kompleksler, bizi duyularınıza yakalanmayan bir yansıtma dünyasında yaşatır, algıladığımız nesnel değerleri de geçersiz kılar. Komplekslerin etkisi bu belirtiyle de sınırlanmaz. Komplekslerin özerkliği, bilincin enerjisini alıp kendine katma yetisi, bir an için bilincin yerini alması, onu etkilemesi, bütün bunlar normal bir *komplekste, benlik kompleksinde şaşılacak biçimde hazır bulunurlar. Genellikle komplekslerin normal olmadığı varsayılır, oysa bunlar yaşamsal gereksinimlerdir.* Benlik, benlik kompleksi buna örnek gösterilir. Benlik, enerji taşıyan, özerk ve kendini özgür duyan bir komplekstir.* Özgür bir istence sahip olduğumu, istediğimi yapmayı, hoşlandığım yere gitmeyi düşünürüm. Bu bana normal görünür. Hani, benlik kompleksi nerede? Her biri enerjetik bir güçle yüklü, benliğin çevresinde** yer al-

* Benliğin genel bir işlev, "işlevlerin işlevi" olduğunu unutmayalım. Özelde hiçbir işleve ait değildir ama, her birini kapsar. (R. C.)

** Benlik, hem bir kompleks hem de bu kompleksin merkezidir. Jung, düşüncesini bana *Saint Augustin'in şu ünlü sözüyle aktarmıştı: "Tanrı, merkezi her yerde bulunan ama* çevresi hiçbir yerde bulunmayan bir çemberdir". Saint Augustin'deki bu Tanrı imgesinin temelinde benlik yapısının dışa yansıtılması gerçeği yatmaktadır. (R. C.)

mış, birbiri üzerine koyulmuş bir içerikler yığınıdır bu. Çünkü benliğin, her çeşit belirti üzerinde güçlü bir çekici etkisi vardır. Öyle ki, tek başına bilinci oyalayabilir. Diğer komplekslerin de -önceden görmüştük- buna benzer güçleri vardır. Ama genel komplekslerle benlik kompleksi arasında son derece büyük bir fark bulunur: *Benlik bilinçle bezenmiştir.* Öteki komplekslerde ise bilinç yer almaz. Komplekslerin bilinçli olup olmadıklarını kesin olarak belirtmek olanaksızdır demeyelim ama oldukça zordur. Bir işe girişen kişi için, işini bilinçli bir biçimde yapıyor, sözü sık kullanılır, oysa işin bilinçli gerçekleştiğinin farkında değildir o kişi. Sanıldığından da sık olur bu. İnsanların birbirlerinin bilinçleri hakkında ne düşündüklerini görmek şaşırtıcıdır. Olağan bir kompleks için, çevre içeriklerinin merkezle olan ilintilerinin bir tür bilinç oluşturmadığını kim söyleyebilir bize? Komplekslere özgü bir bilincin varlığını ne onaylayabiliriz, ne yadsıyabiliriz kesinlikle; bunu belki bilincin izlerinde gerçekleştirebiliriz.

Az önce, bilinç ile kompleksler arasında devingen bir denkleştirmeden söz ettik; bu bizi *ruhsal enerji* sorununa değinmeye zorluyor. Ben ruhsal enerjiyi, tüm genelliği içinde, libido terimiyle belirtiyorum. Benim başlangıç varsayımın şu; eğer ruhun kapalı bir sistem oluşturduğu doğruysa, yaşamın her türde belirtileriyle ortaya çıkan enerjetik bir güce sahiptir ruh; sözkonusu enerji, dışavurumlarının birinden birinde ortaya çıkacaktır. Herhangi bir alana tutkuyla ilgi duyan birinin olgusunu ve bu ilginin bir anda kaybolup yerini boşluğa, ilgisizliğe bıraktığını varsayalım. Oysa kapalı bir sistemde enerji, bulunduğu yerden, ancak bir başka yerde varolma koşuluyla ayrılabilir; biz de bu durumda ancak, libidonun nereye kaydığını, kişinin hangi alanına geçtiğini ya da hangi önemli koşulla etkisini değiştirdiğini anlamaya çalışırız. Örneğimizin bu olgusunda, öznemizde alışılmışın dışında bir şeyler gözlemleriz. Bu düşünceden hareketle, ruhsal olayların temelinde bir nedensellik görülebilir; bu nedensellik mantıksal bir sıralanış değildir; bizi şöyle bir düşünceye yöneltir: Bugün bir özne şu ya da bu nesneye

yarın yok olabilecek bir ilgi duyuyorsa karın ağrısı çekmeye benzer bu, ağrılar ansızın kayboluverir ve yerini başka bir sıkıntıya, örneğin yersiz bir korkuya bırakır. Geçmişte, görünümü farklı olaylar dizisinin mantıksal ve nedensel sürekliliğini belirlemek olanaksızdı. Kişinin şu ya da bu fanteziyle korkuya kapılacağı, baş ağrısına, baş dönmesine, yıldırım aşkına tutulacağı bilinmezdi. Bugün bunların, düzey değiştiren aynı enerjinin değişik görünümleri olduğunu biliyoruz; enerji genellikle bilinci uyarır, kimi zaman da orada gözden kaybolur, birkaç basamak aşağı iner ve yürek çarpıntısı, karın ağrıları gibi olaylara neden olur, ardından değişik bir görünüm, örneğin bir düşünce, bir coşku görünümü altında yeniden belirir. Enerjetik düşünce psikolojiye yabancı düştüğünden, tüm bu fenomenler ortak bir addan yoksundur. Belirtilerde bir ana birim ve birbiriyle bağlantı oluşturan eşdeğer ilintiler bilinmediği için bunları gözlemlemenin de hiçbir anlamı yoktu eskilerde. Ruhsal enerjinin sözünü ettiğimiz değişimlerini daha iyi belirleyecek bir örnek size: Hasta, tuhaf davranışlar gösteren elli altı yaşında bir kadın; birdenbire başlayan zihinsel karışıklık ve buna bağlı olarak sürekli yakınma. Tıbbi araştırma sonucu ortaya çıkan hiçbir şey yok, yalnızca sırtta görülen tomurcuk biçiminde kabarıklar akla kötü bir urun varlığını getirebilir nitelikte. Bu olguya nasıl katıldığımı anımsamıyorum; hastanın içinde bulunabileceği ruhsal durum gözönüne alınmamıştı. Hastayı kontrol ettiğimde deri kabarıklarının sırtın her iki yanında da simetrik olarak bulunduğunu gördüm. Sonra hastalığın geçmişini araştırdım; nerede, nasıl, ne zaman başladığını öğrenmeye çalıştım. "Ne oldu böyle birdenbire, niye böyle ani başladı?" diye sordum hastaya. Bu konuda hiçbir şey bilmiyordu. Daha önce çok iyi bir durumdayken, sözkonusu hastalık bir anda ortaya çıkıvermişti. Kendisiyle ilgilenen hekimleri sorguya çektim; her şeyi araştırdıklarını, hastanın oğlu ve akrabalarıyla görüşmelerine karşın hiçbir bulgu edinemediklerini söylediler. Fakat inatçı olduğum için (hâlâ da öyleyimdir) yeniden hastayı sorguya çektim: "İyi düşünün, geçen hafta Noel sırasında,

herkesin evinde olduğu bayram günü ne oldu?" Hiçbir şey anımsamadığını yineledi.

- Kuşkusuz, Noel için birtakım hazırlıklar yaptınız, değil mi?
- Hayır, yapmadım.
- Niçin yapmadınız?
- Çünkü oğlum gidiyordu.
- Niçin?
- Evlenecekti.
- Gitmesi gerekiyor muydu?
- Evet, hem de istemediğim halde.
- Hangi tarihte?
- Şu gün.

Hastalığının ilk belirtisi, sözünü ettiği o 'şu gün'de boy göstermişti. Hekimlere bu bir "histeri" dedim. Yaşama nedenlerinden birinin yok olması, hastada belirli bir yerdeki enerji bölünmesine yol açmıştı. Bu da, nedeni anlaşılmayan sıkıntıları ortaya çıkarmıştı. Hasta, yaşlı dul kadın, bir başka kadın için giden oğlunun hastalığına neden olduğunu bilemezdi; oysa içinde bir şeyler başkaldırıyordu: Sevgili oğlum beni bırakıp gidiyor, ikinci kez dul kalıyorum; sıkıntıları, çığlıkları hep bundandı; hasta, durumunu kendine açıklayamıyordu.

5
KOMPLEKSLER KURAMI*

Zürih Üniversitesi'nde doçent yardımcısı olarak psikiyatri dersleri vermeye başlamamdan bu yana otuz yıl geçti. Ruhsal nevrozlarla ilgili bir konu üzerindeydim ve gençlik coşkum içinde, konuma hemen hemen egemen olduğumu sanıyordum. O dönemde bir yandan da, psikiyatri kliniğinde öğretmenim profesör Bleuler'in yardımcılığını yürüterek çağrışımlar üzerine deneyler yapıyordum. Öğretim görevine başladığım ilk derste, ilginç bir olayı konu etmiştim: Çağrışım deneyleri sırasında öznenin tepki süresi, akıl almaz iniş çıkışlar gösteriyordu. Deney sırasında görülen uzun tepki süreleri, sürelerin beklenmedik uzamaları, 1902 ve 1903 yılları arasında benim, *coşku kompleksleri* adını verdiğim bulgulara ulaşmama neden oldu. Bu çalışmamın amacı, o günden beri üzerinde çalışılan *kompleksler kuramına* genel bir göz atmaktır.

Üniversitedeki sekiz yıllık araştırmalarım boyunca şunu anladım: Nevrozların psikolojisine girişmek için ruh hekimlerinin yararlandıkları donanım, hasta ruhun durumunu ancak sınırlı bir biçimde açıklayabiliyordu. Hastalığın ne olduğu kuşkusuz anlaşılıyordu ama hastalığa neden olan kaynak hâlâ karanlıklar içerisindeydi. İnsan ruhu kendiliğinden normal varsayılıyor, herkes kendine göre iyi kötü bunun karmaşıklığını tanımaya çalışıyordu. Oysa ben, ruhun doğasına girdikçe bu normal ruhun ne olduğu ko-

* 5 mayıs 1934'te Politeknik Okulu'nda, "Kompleksler Kuramı Üzerinde Genel Düşünceler" adı altında verilen, Jung'un açılış dersi. (R. C.)

nusundaki düşüncelerimden kuşku duyuyordum. Ruhsal doğa konusunda genel bir düşünce edinmek için, bilincim gelişim tarihinin başlangıçlarına uzanmam ve bireysel görüş açısının darlığını düzeltmek için insan üzerinde deneyler yapmam gerekti. Bu nedenle üniversitedeki son dersimin konusu İlkellerin Psikilojisi idi; ama ilkellerle o ana dek dolaysız bir ilişkim olmamıştı. Yetki alanımla ilgili kuşkular beni 1913'te üniversiteden ayrılmaya zorladı; çalışmalarımı ve araştırmalarımı özgürce sürdürebilmek istegindeydim.

Üniversitelerin ilgilendiği modern psikoloji yanılsamasının hiçbir zaman kurbanı olmadım; ayrıca, aydınlardan oluşan dinleyicilere konferans vermenin dışında öğretici etkinliklere girişmeyi de düşünmedim. Daha sonra, Politeknik Okulu'nda yeniden öğretmenliğe başlamamın nedeni ise, öğretim üyelerinden birinin dostça girişimidir.

Modern psikoloji ve modern fizik ortak bir niteliğe sahiptir: Her ikisinin de yöntemleri, konularından daha bir umut taşır. Psikolojinin konusu olan ruh öylesine bir çeşitlilik ve derin bir belirsizlik içindedir ki, bize ulaşan verileri, buna bağlı olarak, açıklanması güç, hatta olanaksız niteliktedir; oysa ruhsal olaylar, bunun aksine, kavramaya, düşüncelere ve yöntemlere yanıt niteliği taşıdığından sonsuz yücelikler getirir ya da en azından getirmeleri gerekir. Psikolojik araştırma, iyi kötü deneysel, birbirine bağlı etmenlerden yola çıkar ve bu yüceliklerin değişimini kaydederek insan ruhunu gözlemler. Bunun sonucunda da ruhsal durum, uygulanan yönteme bağlı olarak, davranışta beliren bir düzen bozukluğu biçiminde ortaya çıkar. İzlenen yolun ilkesi, doğa bilimlerinin yöntemleriyle, *cum grano salis** aynıdır.

Bu koşullarda göze ilk çarpan gerçek, her şeyin yöntembilimsel postulatlara bağlı olduğudur; bu postulatlar araştırma konusunun sonucunu koşullandırır, zorlar. Deneysel psikolojide ve özellikle psikopatolojide uzun süredir bilinen bir şey vardır: Bir deney, ne

* Şakacı bir tavırla "sözümü ciddiye almayın" anlamında kullanılan deyim. (R. C.)

denli uygun olursa olsun, amaçlanan yolun araçsız olarak kavranmasına olanak sağlamaz: amaçlanan yolla deney arasında, adına deneyin konumu diyeceğimiz ruhsal bir koşul oluşturur. Bu ruhsal "konum", incelenen öznenin aklında deneyin düzenleyici etkilerini olduğu kadar özne hakkında edinilen düşünceleri de bozarak deneyin tümünü tehlikeye atar. Bu durumda, benzetme var denir: Bu terim, deneye alınan öznenin deney hakkında yanılgıya düşmesini belirtir. Özne, kendisine zeka sınavı uygulandığını, iç dünyasına gereksiz bakışların çevrildiğini sanır. Bu tür bir tutum, deneyin incelediği zihinsel işlemi karanlığa iter.

Bu gerçekler daha önce çağrışım deneyleriyle ortaya konmuştu: Tepki niteliklerini ve ortalama tepki sürelerini içeren yöntemin ana ilkesi, deneyin bütünü içinde ikinci düzleme kayar; ruhun bağımsız varlığı ve yöntemini bozan, soruşturmayı karıştıran benzetme nedeniyle sözünü ettiğimiz ana ilke gözardı edilir. Etkileri daha önce *tepki hataları* diye bilinen *coşku komplekslerini* bulmamı sağlayan budur.

Varlığını sürdüren komplekslerin ve benzetme fenomenlerinin bulunuşu, Condillac'a dek uzanan eski görüşü nasıl çürük bir temele oturttuğumuzu açık seçik ortaya koydu. Nasıl ki yalıtılmış yaşamsal uzantılar yoksa, yalıtılmış ruhsal uzantılar da yoktur; aslında, bunları deneysel olarak yalıtma olanağı bulunamadı henüz. Deneyi yapan kişinin bu amaca yönelik bir dikkat ya da düşünceyi bir noktaya toplaması, ancak deney yararına yanıt veren bir uzantıyı, o da görünüşte, yalıtmayı başarabilir. Fakat bu güdülü gözlem, deneyi sürdüren kişi için yukarıda sözünü ettiğimiz *deney konumunu* oluşturur; özne olgusunda görülen bilinçaltı aşağılık kompleksleri gibi bu kez de deneycide bilincin ortaya çıkardığı benzetme komplekslerinin etkinliğine rastlanır.

Bu açıklamalar deneyin ilkesini ve değerini sözkonusu etmez; yalnızca görevini eleştirir ve sınırlandırır. Örneğin duyumsal algılamaların ya da devimsel tepkilerin ruh-bedensel uzantıları alanında egemen olan reflekstir; deneysel amaç zararsız olduğundan,

benzetme oluşmaz ya da oluşsa bile küçük boyutta kalır ve deneyi ciddi biçimde bozmaz. Karmaşık ruhsal uzantı alanında ise, amaçlanmış olanakların aşılmayacağı hiçbir deneyde garanti edilemez.

Özgül amaçların belirginliği, öznede, burada hata sayılabilecek bir güvene yol açar; belirsiz olanaklar karşıtlıktır ve kimi kez ilk başta, *salkım* [constellation] adı verilen özel bir deney konumuna neden olurlar. Bu kavram, öznede kimi içeriklerin bitişmesi ve kullanımıyla belirlenen ruhsal bir uzantının dış konumla harekete geçmesini açıklar. Bu durumda özne, tepkilerine egemen olacak hazırlayıcı bir davranışı kabullenir. Salkım, hiç kimsenin sakınamadığı, kendiliğinden olan, ani, irade dışı bir işlemdir. Salkım içerikleri, kendi öz enerjilerini taşıyan komplekslere yanıt verirler. Eğer uygulanan deney çağrışım deneyi ise, kompleksler varlıklarını genellikle belirli bir etken biçiminde ortaya koyar; tepkileri uzatarak bozar, anahtar sözcükle hiç mi hiç ilişkisi olmayan bir *tepki kipine* olanak sağlar. İyi yetişmiş ve kendi iradeleriyle deneye katılan özneler duydukları anahtar sözcüğe çok kısa bir zamanda, ama çabukluk yüzünden anlamını savsaklayarak yanıt verirler. Bu yarı hokkabazlık ancak, korunması gereken gerçekten önemli kişisel sırlar varsa başarıya ulaşır. Talleyrand'ın düşünceleri sözcüklerle gizleme sanatı, çok az kimseye özgüdür. Akılsız özneler ve bunların arasında özellikle kadınlar, gülünç değinmelere varan *değer niteleyiciler* aracılığıyla kendilerini savunurlar. Değer niteleyiciler gerçekten de duygu ayrıntılarını açıklar: Güzel, iyi, sevimli, hoş, ince, vb. Konuşma dilinde, kimi kişiler ayrıntıların tümünü bulurlar: İlginç, nefis, iyi, güzel, enfes; İngilizce'de ise, "marvellous", "grand", "splendid" ve özellikle "fascinating"... Bu sözcüklerin görevi, konuşan kişinin *ilgisizliğini* örtmek ve gizlemek ya da nitelenen nesneleri kendinden hatırı sayılır bir uzaklıkta tutmaktır. Deneye alınan öznelerin çoğu bir dizi bozukluğa, özellikle tepki sürelerinin uzunluğuna neden olan anahtar sözcüklerin varlığında komplekslerinin ortaya çıkmasını engelleyemez. Bu deneye,

ilk kez Veraguht tarafından kullanılan ve adına *psikogalvanik* denilen *refleks fenomeninin* kompleksler tarafından bozulan tepkileri belirleyici niteliğini, yani elektrik akımına karşı direncin ölçülmesini de ekleyebiliriz.

Çağrışım deneyi genel bir kolaylık sağlar; diğer psikolojik deneylere göre çok daha yalın bir biçimde gerçekleşir, *karşılıklı konuşmaya* dayanan ruhsal konum, ölçüt ve niteliklerin yaklaşık belirlenmelerine olanak verir. Tümce biçimindeki sorunun yerini iki anlamlı bir sözcük alır; yanıt, tepki sonucu *tek bir sözcüktür* yine. Tepkisel bozuklukların kesin gözlemi, bireyin normal konuşmada ortaya çıkarmaya özen gösterdiği bilinç durumlarını belirlemeye ve kaydetmeye olanak verir; gizli art-düzlemler böyle açıklığa kavuşur. Deney sırasında olanlar, her konuşmada yer alabilir. Deneyde ya da konuşmada, her ikisinde de önceden varolan öznel bir durum, bir "deney konumu" bulunur; bunlar, konuşma konusunu, hatta orada bulunanlar da içinde olmak üzere durumun bütününü "bozarlar" yani kompleksli öznenin akımı çeler, onu yanılgıya düşürürler. Bu nedenle konuşma nesnel niteliğini yitirir, amacından sapar; çünkü kompleks salkımı sorguya çekilen öznede karışıklıklara yol açar, dikkatini dağıtır, düşüncelerini karıştırır, hatta daha sonra anımsayamayacağı yanıtlar vermeye iter. Suçluların sorgulamalarında da, daha önce söz ettiğimiz gibi, bundan yararlanılır. Deneylerimizde, anı boşluklarını saptayan *yineleme girişimidir*. Özneden, örneğin yüze yakın tepki istenir, ardından anahtar sözcüklere tek tek verdiği çağrışımları yinelemesi istenir. Anı boşlukları yanlışlıkları, komplekslerin etkisiyle bozukluk gösteren çağrışımsal alanlarda yoğunlaşır.

Bu ana kadar komplekslerin doğasından söz etmedim; "kompleks" sözcüğü, psikolojik anlamıyla Almanca, İngilizce ve diğer dillerde günlük kullanıma girdiğinden herkesçe bilindiğini varsaydım. Bugün herkes "insanların kompleksleri olduğunu" biliyor. Komplekslerin *biz insanlara egemen olabileceği* gerçeği ise, herkesçe bilinmese de, ancak kuramsal önem taşıyan bir bilgi bugün.

"Ruh" ile eşdeğerde olan bilinç birimi, iradenin üstünlüğü, komplekslerin varlığında kuşkulu bir görünüme bürünürler. Her kompleks salkımı bozuk bir bilinç durumunu ortaya çıkarır: Bilinç birimi kaybolmuş, irade isteği olanaksızlaşmış olmasa bile, hayli kösteklenmiş durumdadır. Bellek de, daha önce de gördük, bundan son derece etkilenir. Bundan çıkaracağımız sonuç şudur: Kompleks, enerjetik bir açıdan zaman zaman bilincinkini de aşan bir güce sahip ruhsal bir etkendir; öyle olmasa bilinç etkinliğine bu denli baskın çıkma olanağı bulamazdı. Aslında, etken bir kompleks bizi bir süre, *sınırlı sorumluluk* adıyla anılan yasal kavramın kimi ilintilerini ortaya koyan bir duruma, yani bir *tutsaklık* durumuna, ilgisiz davranışlara ve değişmez düşüncelere iter.

Bilimsel konuşmak gerekirse, "coşkulu kompleks" nedir? *Engellenmiş ruhsal bir durumun coşkulu ve canlı bir imgesi, hem de bilinçli olağan davranış ve görünümle hiç uyuşmayan bir imgesidir*; güçlü bir iç bağdaşımla, bir tür bütünlükle ve son derece yüksek bir *bağımsızlıkla* donanmıştır, bilinç düzenlemelerine bağlılığı bir anlık, geçicidir; bunun sonucunda da bilinç alanında kendine özgü bir yaşam sürdürür. İrade gücüne dayanarak bir kompleksi bastırmak, başarısını engellemek her zamanki gibi olasıdır; ancak hiçbir istenç gücü onu bütünüyle ortadan kaldırmayı başaramaz, ilk olasılıkta yeniden eski gücüyle ortaya çıkacaktır. Deneysel araştırmalar, coşkulu komplekslerin etkinlik ya da yoğunluk eğrilerinin inişli çıkışlı olduklarını belirlemişlerdir; iniş çıkışlar arasındaki fark birkaç saat, birkaç gün ya da birkaç hafta olabilir. Bu karmaşık sorun henüz açıklığa kavuşmamıştır.

Bugün, bilincin bölündüğü yaygın olanakların varlığını Pierre Janet yönetimindeki Fransız psikopatoloji çalışmalarına borçluyuz. Janet ve Morton Prince, dört-beş ayrı kişiliği ayrıştırmayı başardılar; bunun sonucunda, her bir kişilik parçasının kendine özgü bir bütünleyici niteliği ve kendi belleği bulunduğu anlaşıldı. Bu kişilik parçaları yan yana olup, birbirlerinden bağımsız bir durumda bulunmakta ve her biri *özerkliğin* en uç noktasında yer almak-

tadır. Komplekslerle ilgili düşüncelerim bu gerçeği bütünlemektedir, *çünkü bölünmüş kişilikle kompleks arasında hiçbir ilke farkı yok.* Her ikisinde de ortak nitelikler var ve her iki olguda da *bilinç bölünmesi* sorununa rastlanıyor. Bölünmüş kişiliklerin bir bilince sahip oldukları kuşku götürmez; oysa, kompleksler kadar sınırlı olan ruhsal bölüklerin de bilincine sahip olmaları olası mıdır? Açıkça belirtmeliyim. Beni bunca ilgilendiren bu sorun henüz çözülmüş değil, gerçekten de kompleksler, Dekartçı dâhiler gibi davranır: Koboldların afacanlığından hoşlanır görünür, söylenmemesi gereken sözcüğü dilinizin ucuna getirir, tanıtacağınız kişinin adını bir anda zihninizden çekip alıverir, en hareketli konserin tam ortasında öksürme gereksinimi yaratır, görünmeden kaçmak isteyen işine gecikmiş kişiyi gürültüyle sendeletir: Bütün bunlar Vischer'in,* *suçsuz nesnelere* yüklemek istediği afacanlıkların nedenleridir; düşlerimizde yer alan, karşılarında kendimizi güçsüz duyumsadığımız etkin kişilerdir; İskandinav folklorunda yetkinleşen Elflerdir.

Cum maximo salis grano, bilimsel bir sorunu böylesine değiştirdiğim için umarım beni kınamazsınız. Etkileyici özerklerini hesaba katmaksızın, komplekslerin fenomenolojisinin betimlemesi olmaz; özerklik, komplekslerin iç doğasına -biyolojisine demek istiyorum- derinlemesine girdikçe, bölünmüş ruhun niteliği daha bir açık seçik ortaya çıkar. Düşyorumsal psikoloji, komplekslerin *kişileşmesini* bütün açıklığıyla göstermiştir. Aynı fenomene belirli psikozlarda rastlamaktayız: "Yüksek sesli" komplekslerin varlığı sözkonusu oldu mu, hasta bunları yabancı kişilerden gelen sesler olarak kabul eder.

Komplekslerin *bölünmüş ruhlar* olduğunu savunan varsayım bugün kesinlik kazanmıştır. Kaynakları, etiyolojileri [nedenbilimleri] çoğu kez beklenmedik bir şoka bağlanır; ruhun bölünmesine yol açacak etkinlikte bir *yaralanma* ya da buna benzer bir başka

* Friedrich Theodor von Vischer (1807-1887), Alman edebiyat eleştirmeni, estetikçi ve gülmece şairi. Nesnelerin afacanlığı üzerine yazdığı, *"Auch Einer"* ("Biri Daha", 1879, iki cilt) adlı yarı felsefi, yarı gülmece romanıyla büyük ilgi uyandırdı. (R. C.)

sarsıntıdır. En sık rastlanan nedenlerden biri de, insan doğasının tümüne uyum göstermeyen *ahlaki iç çatışmadır*. Bu uyum güçlüğü, bilinçli ya da bilinçsiz, ani bir ruh bölünmesine yol açar. Komplekslerde göze çarpan bilinçaltı durumla komplekslere sonsuz özgürlük veren şey tümüyle aynıdır; benzer kılma güçleri olanca görlüğüyle ortaya çıkar ve bilinçaltı komplekse benlikle birleşmesinde yardımcı olur: Bu da, *bir anlık değişikliğe, kişiliğin bilinçaltı durumuna, yani kompleksle özdeşleşmeye* yol açar. Bu modern kavram Ortaçağ'da başka bir adla anılırdı: *Posesyon** ["possession"] zararsız bir durumun belirtisini açıklamaktan uzak bir terimdi. *Günlük dilin kompleks* ile kompleksli kişiyi ayırıcı hiçbir yanı yoktu o zaman, aralarındaki tek fark *derece farkı* idi. Dilbilim tarihi bu konuda birçok deyişler sunmuştur: Kompleksli ve coşkuya kapılmış kişi için şöyle denir: "Yine ne oluyor bugün buna?", "Bedenine şeytan girmiş", vb. Bu eğretilemelerle yüz yüze bulunulduğu sürece, doğal olarak kökensel anlamları düşünülmez. En ilkel ve en saf insan bile düzen bozucu kompleksleri bizler gibi *psikolojikleştirmediler* tersine, onları kendine özgü bütünlükleri, şeytani yanlarıyla duyumsadılar; kısaca *şeytan* deyip çıktılar. Bilincin daha sonraki gelişimini benlik kompleksine ve kişisel bilince öylesine bir yoğunluk kazandırdı ki, kompleksler, hiç değilse dilbilimsel kullanımda, ilkel özerkliklerinden yoksun kaldılar. Genellikle, *bir kompleksim var*, denir. Hekim, yüreklendirmek istediği histerili hastasına şöyle der: Acılarınız gerçek değil, *acı çektiğinizi sanıyorsunuz*. Mikroplu hastalıktan korkma, hastanın bir uydurmasıdır ve hastayı bu saçma düşünceyi kendisinin kurduğuna inandırmaya çalışır.

Kolaylıkla görüldüğü gibi bugünkü modern görüş, kompleksin hasta tarafından uydurulduğunu, "düşlendiğini" ve hasta istemezse kompleksin da var olmayacağını ileri sürdürmektedir. Oysa, komplekslerin önemli bir özerkliğe sahip oldukları (bu kuşku gö-

* Posesyon: Bir bedensiz varlığın (ölüm olayı ile fizik bedenini terkettiğine inanılan bir ruhun) bir bedenliyle bağlantı kurup, onu geçici olarak egemenliği altına alması, bedenini kullanması anlamına gelen metapsişik bir terim. (Ed. n.)

türmez), organik olmayan, yani itilmiş düşsel acıların da en az bedensel acılar kadar gerçek olduğu, bir hastalık korkusunun, hasta ya da hekim istediği kadar bunun düş unsuru olduğunu ileri sürsün, kaybolmaya eğilim göstermediği ortaya konmuştur.

Burada, klasik örneği *"Pontos euxeinos"** olan Antikçağ'ın örtücü sözleriyle eşdeğerli doğruluk savunucusu *apotropeik*** bir görüş açısıyla karşı karşıya bulunuyoruz. İntikam tanrıçaları Erynie'lere, kötülükten sakınmak için, iyi dilekli *Euménide'ler**** adı verilirdi; modern bilinç de, aynı biçimde, bütün düzen bozukluğu etmenlerini kendi öz etkinliklerinden sıyırarak tasarlıyor, kısacası onlarla tekbeden oluyor. Doğruluk savunucusu, üstü örtülü sözcüklere başvurduğunu gizleyerek bu bozuklukları evcilleştirmeye çabalıyor; adlarını değiştirerek *komplekslerin özerkliğini yok edecek* bilinçaltı bir umutla varlığını sürdürüyor. Bilincin buradaki tutumu, kömürlükte sesler duyan bir insanın hırsız var mı diye tavan arasına çıkmasına, hiçbir iz bulamayınca da seslerin düş ürünü olduğuna inanmasına benziyor. Aslında bu sakıntılı adam kömürlüğe inmeyi *göze alamamıştır*.

Korku, komplekslerin bilinç alanına girmesine neden yol açar, bu ilk bakışta pek anlaşılmaz. Kompleksler öylesine anlamsızca ve gereksiz bir biçimde ortaya çıkarlar ki, ancak utanç ve sıkıntı verirler, bu da onların gizlenmesine yeter de artar bile. Oysa, gerçekten anlamsız olsalar bunca sıkıntıya yol açarlar mıydı? Sıkıntı, işkence demektir, üzüntüdür. Bu şakaya alınmayacak derecede önem taşır. İnsanoğlu, canını sıkan şeyleri, *elinden geldiğince*, gerçekdışı olarak nitelemeye yatkındır. Nevrozun patlak vermesi, iyilik savunucusu örtülü davranışların büyülü ve ilkel olanaklarının yetersiz kaldığını vurgular. O andan başlayarak kompleks bilinç yüzeyine yerleşir; bundan kurtulmak olanaksızdır, yavaş yavaş benlik bilin-

* "Konuksever deniz" anlamına gelen Yunanca deyiş. Kıyılarında yerleşen vahşi halklar nedeniyle kullanılan ters deyiş. (R. C.)

** Doğruluk ve iyilikten yana olan, kötülükleri bile yararlı biçime sokan nitelik. (R. C.)

*** Karşıtlama ["antiphrase"] ile iyiliksever olarak nitelenen Cehennem kızları. (R. C.)

ciyle tekbeden olur; tıpkı, geçmişte bunun kompleksle tekbeden olması gibi. Bu elkoyma, *kişiliğin nevrotik kopuntusuna* yol açar.

Bu tür bir gelişim içinde kompleks kökensel gücünü ortaya koyar ve olanak bulduğu da, benlik kompleksinin gücünü yok ediverir. Benliğin, kendisini örtecek, soluğunu kesecek her tehlikeden korktuğu bir gerçek. Normal denilen kişiler arasında, *"askeleton in the cupboard"*a düşkün, yani "camdolapta iskelet saklamaya" meraklı çok kişi vardır, ama iskeletin varlığından hiçbir biçimde söz edilmez, çünkü yarattığı korku sonsuzdur. *Komplekslerin belirmediği* evrede bulunduklarını anlayan kişiler, komplekslerin hastalık belirtisi olduğunu göstermek için, (Tanrı'ya şükürl) ki öyle değildir, nevrozlardan yardım umarlar. Hastaların hastalığa tutulma ayrıcalığı gibidir bu!

Gerçekliklerini yok etmek için komplekslerle tekbeden olma eğilimi, komplekslerin *hiçliğini* kanıtlamaktan çok uzaktır, tersine onların *önemini* belirtir. Karanlık, görünmez ve kendi kendine hareket eden nesnelerin ortasında yaşayan ilkel insanın duyumsadığı içgüdüsel korkunun olumsuz belirtisidir bu. Havanın kararmasıyla birlikte korku ilkel insanda yer eder, tıpkı komplekslerin uygar insanda yer ettiği gibi; gündüzün gürültüsü içinde sezilmeyen korkular ya da kompleksler, gecenin karanlığında seslerini yükseltir, uykuyu kaçırır, can sıkıcı kötü düşler yaratır. Gerçekten de kompleksler, gün ışığında sokakta ya da genel yerlerde karşılaşamayacağımız iç dünya nesneleridir.

Kompleksler, bireysel yaşamın rahatlığına ya da sıkıntılarına bağlıdır; huzuru bağıra çağıra övmenin çok tehlikeli olduğu aile ocağında bizleri bekleyen Lare'lar ve Penates'lardır* bunlar. Bu sevimli tanrılar komşuları tedirgin ettiği sürece evde tehlike yoktur, ama bir de bizi kıvrandırmaya başladılar mı... Komplekslerin ne denli yakıp yıkıcı olduklarını anlamak için hekim olmak gerekir. Kompleks gerçeğini tam ve bütünüyle kavramak için, komplekslerin birkaç yıl içinde bedensel ve ruhsal bakımdan yerle bir ettiği ai-

*Lare ve Penates; Eski Romalılar'da, aile ocağını koruyan tanrılar (Çev. n.)

leleri görmüş olmak, bunun izini taşıyan umutsuz felakete tanıklık etmiş olmak gerekir. "Bir kompleksi kuruntu etmek", kompleksler "kuruntudur" düşünceleri, o zaman geçerliğini yitirir ya da bilimsellikten sıyrılmış olurlar. Tıp açısından bir karşılaştırma yapılsın, ister misiniz? Kompleksler, bilincin hiçbir etkisi olmaksızın beliren mikroplu hastalık değildir; ruhun, ilkel ya da uygar olsun, *yaşamsal belirtileridir*. Komplekslerin tartışılmaz izlerine her toplumda ve her dönemde rastlanmasının nedeni budur. En eski yazın yapıtlarında bile yer alırlar. Örneğin, Gılgamış efsanesi güç kompleksini eşine ender rastlanır biçimde betimler; Tevrat'ta ise, cinsel bir kompleksin öyküsünden ve bunun tedavisinden söz edilir.

Çok yaygın olan, *ruhlara inanma* bilinçaltı yapısının, *komplekslere dayalı yapının* dolaysız dile getirilişidir. Kompleksler, *bilinçaltı psişenin canlı birimleridir*; bunlar aracılığıyla bilinçaltı psişenin varlığını ve karmaşıklığını anlarız. Eğer kompleksler olmasaydı, Wund'un psikolojisinde ya da William James'in *"fringe of consciousness"*'inda [bilincin kıyısı] olduğu gibi, bilinçaltı gölgelenmiş, "karanlık"laşmış belirtiler olmaktan öte geçemeyecekti. Psikolojik bilinçaltının Freud tarafından bulunmasının nedeni, iradeli olarak örtücü davranışlarla gizlenmiş olguları, karanlık alanları, önceleri gibi yadsımak yerine bunları incelemeye yönelmiş olmasıdır. Bilinçaltına giden yol, Freud'un dediği gibi, düşlerle açılmamıştır; bu yolu, düşlere ve belirtilere neden olan kompleksler açmıştır. Üstelik bu yol öyle rahat bir yol da değil, zaman zaman ağaçlıklar arasında gözden kaybolan, bizi bilinçaltının merkezine götüreceğine çevresinde dolaştıran, komplekslerin belirlediği taşlı, dönemeçli bir patikadır.

Kompleks korkusu düzmece bir gösterge direğidir, kişiyi bilinçaltından uzaklaştırıp sürekli bilince yöneltir. Komplekslerin tatsızlığına olduğu kadar, bunları besleyen içgüdüsel güçlerin sınırlı kalışına alışmaya hazır pek az kişi vardır. Bilinç, komplekslerin her zaman davranışlara ters düştüğüne, bu nedenle de ortadan yok olacaklarına inanır. Komplekslerin evrenselliğini kanıtlayan

her türde kanıtın bolluğuna karşın, *yaşamın normal belirtileri* olarak bunları hoşgörmekten yine de kaçınılır. *Kompleks korkusu güçlü bir önyargıdır, "aydınlıklar çağı"nın rasyonalizmine karar vermeksizin varlığını sürdürmüş uğursuzluğun boş inanlı kavramıdır.* Bu korku, komplekslerin incelenmesine *set* çeker; setin aşılabilmesi, gözü pek bir karar gerektirir.

Korkular ve setler, bilinçaltına giden yolun belirleyici sınırlarıdır. İlk başta, bilinçaltının egemenliğine girdiği önyargıları belirtirler. Korku duygusunun bir tehlike anında, tepinin ["impulse"] ise itici bir ögenin varlığında belirdiği sonucuna varılır. Hastanın, halkın ve hekimin vardığı sonuç budur; bilinçaltı ile ilgili ilk tıp kuramının niçin Freud'un *baskı kuramı* olduğunu daha iyi anlarız. Freud'dan çok önce de bilinçaltı sorunu vardı. Leibniz bu kavramı felsefeye sokmuştur; Kant ve Schelling bu konu üzerinde durmuştur; Carus ilk kez bundan bir dizge oluşturdu; bunun etkisi Edouard von Hartmann'ın *"Bilinçaltının Felsefesi"* adlı yapıtında görülür. İlk tıp-psikoloji öğretisine ancak Nietzsche'de rastlanır.

İlk Freudcu kuram, komplekslerin araştırılması sırasında rastlanılan, gerçek deneylere bağlı betimlemedir. Komplekslerin araştırılması ancak karşılıklı konuşmayla gerçekleşebildiğinden, kavrama yetisinin irdelenmesi yalnızca konuşmaya katılanlardan birinin komplekslerine değil, aynı zamanda diğerinin komplekslerine de bağlıdır. Karşılıklı her konuşma, korkular ve dirençlerle dolu bu alanlarda gerçekleşir. Hiçbir bilim adamı, ne denli nesnel ve önyargılardan yana arınmış olursa olsun, kendini komplekslerinden soyutlayamaz, çünkü kompleksleri herhangi birininkinden farklı nitelikte değildir. Soyutlayamaz, çünkü onun ayrılmaz parçalarıdır; *ruhsal oluşumunun* ögeleridir; ruhsal oluşum her birey için bir *sınırlamadır, zarardır.*

Kompleksler kuramı, Freudcu öğreti ve diğerleri, gözlemci ile gözlenen özneler arasındaki konuşmanın yarattığı ruhsal bir durumu açıklar. Karşılıklı konuşma daha çok komplekslerin direnç alanında geçer; zaten kuram da bunun etkisi altındadır; kaba çizgile-

rinde *çarpıcı*, halkın komplekslerini uyarıcı bir yan vardır. Modern psikoloji kavramları, bilimsel tartışmaların nesnelliğinden doğar; aynı zamanda *kışkırtıcı* bir biçimde görev yaparlar. Halk arasında şiddetli tepkilere yol açarlar; bilimsel tartışmalar alanında tepkilere yola açarlar; bilimsel tartışmalar alanında etkin anlaşmazlıkları kişisel alınganlıkları körüklerler.

Modern psikoloji -olaylar bunu gösteriyor- kompleksleri araştırmayı tabu olan ruhsal bir alanda sürdürmekle tehlikeye atılıyor; bu alan korkular ve umutlarla doludur. Kompleksler alanı, ruhsal bozuklukların yuvasıdır; sarsıntıları o denli boyutlara varmıştır ki, geleceğin psikolojik araştırması daha uzun zaman, temel varsayımlarda uzlaşmayı öngören bilim adamına ve sessiz bir çalışmaya konu olamaz. Komplekslerin psikolojisi şu an bile anlaşılır olmaktan, en kötümserlerin bile düşünemeyeceği kadar çok uzaktır. Çünkü bağdaşmaz eğilimlerin ortaya koydukları, bilinçaltının ancak bir bölümünü aydınlatır, korku kaynağının ancak bir köşesini belirler.

Freud'un çalışmaları çevreye yayılmaya başladığında, hemen her yerde bir hoşnutsuzluk fırtınası estiğini anımsıyoruz. Bu "kompleksli tepkiler" bilim adamını olduğu kadar, okulunu da dogmatik sistemlerden uzaklaşmaya zorladı. Psikoloji alanındaki tüm kuramcılar aynı tehlikeyle yüz yüzedir; çünkü, insanda ele geçirilemeyecek olanla uğraşırlar. Benliğin özgürlüğü, kompleksler alanı sözkonusu oldu mu sona erer. Araştırmanın ruhun derinliklerine her yönelişinde, halk arasında tepkiler başgösterir; bu tepkiler, terapötik nedenlerle gelenlerin, komplekslerinin dokunulmazlığına el sürüldüğünde gösterdikleri tepkilere benzer.

Kompleksler kuramını konu alan bu sunu, konunun ne olduğunu bilmeyen dinleyiciye, ilkel demonoloji* ve tabu psikolojisiyle

* Demonoloji: Grekçe "Daimon" sözcüğünden gelen "demon", Antikçağ'da, "tanrısallık, "aracı melekler" ya da "vicdan sesi" gibi anlamları da barındırıyordu. Sözcük, Hıristiyanlık literatürüne, eski anlamlarını kaybederek, yalnızca cin ve şeytan anlamlarıyla geçmiştir. Ortaçağ'da ise kimi okültistlerin demonları sınıflandırma çalışmalarına girişmesiyle "demonoloji" adı verilen uzmanlık alanı ortaya çıkmıştır ki, günümüzde, bilimsel bir dayanağı olmayan demonolojiye ilgi duyanlar özellikle büyü ile uğraşan kimselerdir. (Ed. n.)

ilgili açıklamalar niteliğinde gözükebilir. Bunun nedeni de, komplekslerin varlığının, yani ayrışmış ruhsal bölüklerin, *ilkel ruh olayının* ilgiye değer bir kalıntısı olmasındandır. İlkel ruh olayı, ilkel insanların kendilerinde birçok can'ın -bazı olgularda bu sayı altıya kadar çıkar- bulunduğuna, bunların yanında daha birçok tanrının da yer aldığına inanışlarından kaynaklanır; ilkel insanlar bizler gibi *bunlardan söz etmekten* hoşlanmazlar; bu ruhlar onlar için her zaman, en etkili psişik olaylarda nesneleşirler.

"İlkel" kavramını burada "kökensel" anlamında kullandığımızı belirtelim. Bizdeki ilkel düşünce kalıntısı bugüne kadar pek değişmedi; hatta İkinci Dünya Savaşı'yla birlikte yeniden hortladı. Özerk komplekslerin normal yaşam belirtileri oluşturduğu ve bilinçaltı ruhun yapısını yönettiği düşüncesine artık inanıyorum.

Kompleksler kuramının başlıca ve temel olaylarını burada sıralamaktan mutluyum. Özerk komplekslerin varlığını kanıtlamaya yönelik sorunları irdeleyerek, eksik kalmış bu düşü tamamlamak gerekirdi. Elimizde üç ana sorun var: *Terapötik, felsefi* ve *ahlaki*. Tartışılan hep bu üçüdür.

III. BÖLÜM

DÜŞLER

6
DÜŞLERİN ÖĞRETİMİ*

Düş ruhsal bir oluşumdur, bilincin alışılmış verilerine ters düşer; görünüşü, doğası ve anlamı bakımından bilinç olaylarının aralıksız gelişiminin sınırında yer alır. Genelde, ruhun bilinçli yaşamının bütünleyici bir parçası olarak belirmez; hemen hemen dışımızda kalan ve umulmadık anda karşımıza dikiliveren yaşanmış bir ara olaydır daha çok. Oluşumunun özel koşulları, kuraldışı durumunu onaylar niteliktedir: Düş, bilincin diğer verileri gibi, yaşam olaylarının mantıksal ve coşkulu uzantısının bir meyvesi değildir. Uyku sırasında ortaya çıkan psişik bir etkinliğin tortusudur ancak. Yalnızca kendisine özgü olan bu kaynak, onu bilincin diğer içeriklerinden ayırır bilinçli düşünceyle apaçık ters düşen yapısı, onu ötekilerden daha da farklı kılar.

Titiz bir gözlemci, düşlerin yalnızca bilinçli uzantısının sınırlarında yer almadığını kolaylıkla görecektir; çünkü düşlerde, izlenimlerden, düşüncelerden, geçmişin ruh durumlarından kaynaklanan kimi ayrıntıların yer aldığı saptanabilir. Egemenlik, geriye yani geçmişe yönelik uzantınındır. Oysa bazılarında, ileriye dönük bir uzantının da yer aldığı gözden kaçmaz; bu tür düşler, olanak buldukça, öznelerin bilinçli düşünce yaşamlarına, anormal diye-

*1928'de Zürih'te, "Energetik der Seele"de "Düş Psikolojisi Genel Düşünceler" adı altında yayımlandı.

meyeceğiniz önemli etkilerde bulunur. Bunlar, çoğu kez huy bozukluklarına yol açar. Düşlerin belirip bir anda kayboluverişi, kuşkusuz, bilincin diğer içeriklerine bu canısız katılışından ileri gelmektedir. Düşlerin çoğu, uyanıldığı anda bellekten çıkar gider, bir bölümü güçlükle anımsanır; açık seçik oldukları söylenebileceklerin sayısı ise çok düşüktür.

Anımsamadaki bu farklılıklar, düşte beliren çağrışımların ve belirtilerin niteliğine bağlıdır. Düşlerde beliren görünümlerin ilişkisi, mantıksal düşüncenin tam tersine, son derece fantastiktir; düşün çağrışımsal gidişi, gerçeklik anlamına bütünüyle ters düşen ilişkiler ve yaklaşımlar doğurur.

Bütün bunlar, düşü *saçma* olarak nitelememize yol açar. Bu yargıya varmadan önce, düşün, ayrıntılarının ve ilintilerinin bizler için anlaşılması olanaksız bir gerçek olduğunu varsayalım; bu yargımız, anlama yetersizliğimizin nesne üzerine yansımasından başka bir şey değildir. Ancak bu durumda düş, kendi öz anlamını koruyabilir.

Antikçağ'da gerçekleştirilmeye çalışılan düş yorumu ve ondan doğrulayıcı bir anlam çıkarma girişimleri bir yana bırakılacak olursa, düşün anlamını aydınlatmaya yönelik ilk araştırmaların Freud'un buluşunda yer aldığını görürüz; bu araştırmaların bilimselliğini yadsıyamayız, çünkü Freud bir teknik belirlemiş ve kendisi gibi birçok bilim adamı da araştırılan sonuca bu yolla gitmeyi denemiştir. Araştırılan sonuç, düşün anlamıdır.

Freud tarafından ortaya koyulan düşlerin psikolojisini burada tartışma konusu yapmak istemiyoruz. Benim amacım başka: Düşyorumsal psikolojiyle ilgili, bugün hemen hemen kesinlik kazanmış –ve sanırım kalıcı nitelikli– bilgilerden kısaca söz etmek istiyorum.

Önce kendimize şunu soralım: Görülen düşte yer alan anlam örgüsünün dışında başka bir anlam aramaya bizi iten nedir? Freud'un, düşün gizli anlamını tümdengelimli değil de deneysel yolla kavramayı yeğlemesi, bu sorumuzu destekleyici niteliktedir.

Aynı kişinin gece düşleri ile gündüz düşlemleri arasında beliren fark bize, görünen değil, gizli bir anlamın var olabileceğini kanıtlar. Uyanık durumda fantezilerin, somut anlamlarının ötesinde derin bir ruhsal anlam taşıdıklarını görmek güç değildir. Konuşmamın kısalığı örnek vermemi engelliyor; Ezop Masalları'na konu olan imgelemsel ["imaginatif"] öykülerde bunların zengin örneklerine raslanabileceğini belirtelim. Örneğin, aslanla eşeğin, gerçekleşmesi olanaksız öyküsünü ele alın; yüzeysel anlamı ciddiyetten uzaktır, oysa gizli anlamı, her okur tarafından iyi anlaşılmasa da, açık seçiktir. Çocuklar bu saklı öğretisel anlamdan büyük yarar sağlar ve zevk duyarlar.

Ne olursa olsun, düşün görünür içeriğinin çözümlediği teknik yol bilinçli bir biçimde uygulandı mı, gizli düşsel anlamın varlığı kanıtlanır.

Bu bizi ikinci bir önemli noktaya, çözümleme yöntemine götürüyor. Freudcu buluşları eleştirmek ya da övmek istemiyorum ama kesinlikle hak edilmiş olanlara da saygım vardır. Düşü psişik bir oluşum olarak kabul ediyorsak, doğasının diğer psikolojik işlemlerinkinden daha farklı yasalara uymasını beklemeye hiç hakkımız yok. Daha iyisi olmadığına göre, düşü de diğer herhangi bir ruhsal üründe gerçekleştirdiğimiz biçimde çözümlememiz gerekir. Her ruhsal yöntemin, kendisinden önceki ruhsal verilerin bir sonucuymuş gibi göründüğünü biliriz. Yine aynı yöntemin, kendine özgü bir biçimde, bir anlam ve içeriği aydınlattığını da biliriz. Düşe, işte bu çift bakışı uygulamak gerekir. Psikolojik açıdan konuşmak gerekirse, düşü anlamak demek, öncelikle hangi bulanık anılardan oluştuğunu aramak demektir. Böylece, her düşsel imge parçası bizi geçmişe götürecektir. Örneğin, biri şu düşü görür:

"Bir çocuğun oynayıp koştuğu sokakta dolaşmaktadır; birden, yol ağzından bir araba fırlar ve çocuğu ezer".

Düşü gören kişinin anılarına dayanarak bu düşte yer alan ögelerin geçmişine dönelim. Düşü gören kişi, sokağın bir gün önce geçtiği sokak olduğunu biliyor. Çocuk, bir gün önce görmeyi gittiği er-

kek kardeşinin çocuğu. Kaza, birkaç gün önce gazetelerde okuduğu kazayı anımsatıyor ona. Bilindiği gibi, bu tür bir özetleme yargı için yeterlidir ve şöyle denir: "Ah, ah... gördüğüm düşün nedeni bu!"

Bilimsel açıdan bu tür bir özetlemenin yetersiz olduğu kuşku götürmez. Düşü gören kişi bir gün önce çeşitli sokaklardan geçtiği halde, düşü neden özellikle bu sokağı seçti? Birçok kazadan söz edildiğini duydu; niçin diğerleri değil de bu? Geçmişe ışık tutmak, atılmış ilk adım demektir ama yeterli olmaz; çünkü tek bir kopukluk, birçok nedenin biraraya gelmesi düş imgelerini yanlış yorumlamaya yol açar. O zaman başka gereçler toplamak, kümelemek gerekir "özerk çağrışımlar yöntemi" kullanılır. Bu araştırma gerçekten çok değişik gereçlere gereksinim gösterir; tek ortak yanları, düşün içeriğiyle olan çağrışımsal ilintilerdir. Önemli teknik sorun, bu gereçlerin araştırmasını nereye değin götüreceğini bilebilmektir. Çünkü ruhta herhangi bir başlangıç noktası, tüm geçmişi ortaya çıkarmaya yarayabilir, bu da kuramsal olarak her düş aracılığıyla bireyin geçmişine inilebilir demektir. Yine de, düşün anlamı için kaçınılmaz olan ruhsal gereçlerin incelenmesinde kendimizi sınırlamalıyız. Bu sınırlama kendiliğinden olur, hem de Kant'ın dediği ölçüde: "Kavrama, düşüncelerimize uygun düşen bir bilgeden başka bir şey değildir". Örneğin, Fransız Devrimi'nin nedenlerini araştırıyorsak, yalnız Ortaçağ Fransası'nı değil, eski Yunan ve Roma tarihini de inceleyebiliriz; oysa bu sonuncular amacımız için pek gerekli değildir, çünkü tarihe inmeden de Devrim'in oluşumunu kavrayabiliriz. Öyleyse, peşine düştüğümüz çağrışımsal gereçlerin, düşü anlamlamaya yararlı nitelikte olmaları gerekir.

Çağrışımsal gereçlerin biraraya gelmeleri, eğer sınırlandırılmamışsa, bilim adamının gözünden kaçar. Biraraya geldiler mi de, ilkesi tarihsel ve bilimsel kurgularda yer alan bir seçime, bir incelemeye tutulmaları gerekir. Bu da *karşılaştırma yöntemidir*; uygulanması sırasında kendiliğinden olan hiçbir şey yoktur, her şey araştırmacının düşünce ve deneyimine bağlıdır.

Ruhsal bir olayın açıklaması, iki görüş açısından ele alınmayı

gerektirir: *Neden* ve *sonuç*. Erek yerine sonuç sözcüğünü kullanmamın nedeni, *erekbilimle* [teleoloji] karıştırılmasını önlemek içindir. Benim sonuç sözcüğünden anladığım şu: "Gelecekteki amaca, ilerideki anlamlamaya yönelik psikolojik gerilim". Her psikolojik olay kendi içinde böyle bir anlamlama taşır, hatta bütünüyle tepkisel fenomenler, örneğin coşkulu tepkiler bile. Ani bir küfürün yarattığı öfke, intikam duygusunu; gösterişli bir cenaze, bir başkasında acıma duygusunu ortaya çıkarır. Düşlerin yarattığı çağrışımsal gereçleri, nedensel bir araştırmaya konu etmek, düşün içeriğini çağrışımların betimlediği çeşitli eğilimlere ve ana düşüncelere çevirmek demektir.

Örneğin, genç bir hasta şu düşü görüyor:

"Bir bahçedeyim ve ağaçtan elma koparıyorum. Beni gören olup olmadığını anlamak için dikkatle çevreme bakıyorum."

Düşün çağrışımları şunlar: Çocukken bir ağaçtan birkaç armut aşırdığını anımsıyor. Düş öylesine canlı ki, belleğinde bir gün önceki tatsız olayı anımsatıyor ona. Olay şu: Yolda, kendisiyle pek ilgilenmeyen tanıdığı bir genç kıza rastlıyor. Birkaç sözcük konuşuyorlar; bu sırada yanlarından bir arkadaşları geçiyor ve sanki gizlenecek bir şey varmış gibi bundan sonsuz bir tedirginlik duyuyor. Elma ona cennet sahnesini ve yasak meyveyi tatmanın Âdem ile Havva için niçin bunca kötü sonuçlar doğurduğunu bir türlü anlayamadığı olayı anımsatıyor. Tanrı insanları oldukları gibi, meraklı ve sonsuz açlıkları ile yarattığı için bu tanrısal adaletsizlikten nefret ediyor.

Bunun sonucunda, babasının kendisini sudan nedenlerle cezalandırdığını anımsıyor; gizli gizli banyodaki küçük kızları gözetlediği bir gün de en büyük cezaya çarptırılıyor. Bu, son olarak duygusal ilişki kurduğu hizmetçi kızı çağrıştırıyor. Düşü görüşünden bir gün önce de hizmetçi kızla randevusu varmış.

Çağrışımların tümü, düşle bu bir gün önceki olay arasındaki gizli ilintiyi apaçık ortaya koyuyor. Elma sahnesi, çağrıştırdığı gereçlere bakılırsa, cinsel bir sahneyi simgelemeye yönelik. Diğer bir

yığın ayrıntı, bir gün önceki randevunun genç adamın düşünde aynen ortaya çıktığını gösteriyor: Gerçeğin yadsıdığı yasak elmayı koparıyor. Diğer çağrışımlar bir gün önceki diğer olaylarla bağlantılı; genç adamın kendisine ilgi duymayan kızla konuşurken arkadaşı yanlarından geçince tedirgin olması. Bu duygu, kökensel günaha ve çocukluğunda babası tarafından cezalandırılmasına yol açan banyoda kızları gözetlemesine bağlanıyor. Tüm bu çağrışımlar, suçluluğa yöneliyor.

Sözünü ettiğimiz bu gereçlere, bir de Freud'un ileri sürdüğü gerekirci [determinist] açıdan bakalım ya da Freud'un dediği gibi bu düşü "yorumlayalım".

Bir gün öncesinin gündüzünde, genç adamda doyumsuz bir istek var; bu istek düşte, koparılan elma simgesinde gerçek oluyor. İsteğin doyuma ulaşması niye açık seçik bir cinsel düşüncede gerçekleşmiyor da böyle simgesel bir düşleme bürünüyor? Freud, yanıt olarak dikkati, yapılmış olan hataya çeker, suçluluğa çeker örneğimizde ve şöyle der: Bu tür isteklerini gerçekleştirmek için kendini zorlayan genç adama çocukluğunda ahlaki değerler zorla kabul ettirilmiştir, bu da onda sıkıcı, alçaklaştırıcı duygular oluşturmaktadır. Bu nedenle bilinçaltına itilmiş can sıkıcı düşünceler ancak simgesel biçimde ortaya çıkar. Düşüncelerle ahlaki bilinç arasında aykırılık bulunduğundan, *sansür* adını verdiği ruhsal bir direnmenin varlığını ileri sürüyor.

Karşıtı olduğum Freudcu kavram, deterministik kuram, düşlerin nedenlerini önemsemesine önemser ama çağrışım gereçlerinin yorumuna hiç mi hiç girmez. Çağrışımları öğrenme yolları aynıdır, fakat değerlendirme başka bir değerlendirme birimiyle yapılır. Sorunu yalın bir biçimde ortaya koyalım ve kendi kendimize soralım: *Düş neye yarar, neyi anlamlar, neyi ortaya çıkarmalıdır?* Bu soru, isteğe bağlı bir soru değildir, çünkü psişik etkinliğin tümü için sorulmuştur. Etkinliklerden biri için sözkonusu olsaydı, o zaman "niçin?" ve "ne amaçla?" diye sorardık. Her organik oluşum belli bir amaçla karmaşık bir işlevler sistemi kurar ve işlevlerin her biri

de, ortak yapıya yönelik bir dizi eylem ve olaya bölünür. Düşün, cinsel eylemin ayrılmaz suçluluk duygusunu belirleyen gereçler ile bir gün önceki erotik öyküsü arasında ilinti kurduğu açıkça belli. Bu çağrışım, bir gün önce, genç kızla karşılaştığı anda tüm etkinliğini ortaya koydu; karşılaşma sanki genç adam için bir suçmuş gibi, bununla yüklü bilinç duygusu da bu etkinliğe katıldı. Çeşitli çağrışımlarla büyüyen olay, sonuçta bize ne gibi felaketlere malolduğu herkesçe bilinen kökensel günah biçiminde ortaya çıktı.

Vardığım sonuç şu: Düşü gören kişide, *erotik alana ve doyumlara* değinen her şeyde bir *hata*, kimilerinin deyişiyle bir *günah* görme *eğilimi* bulunmaktadır. Düşte, genç adamın hangi nedenle bunca cezalandırıldığını bir türlü anlayamadığı dünyanın en eski günahının etkisini görmek çok ilginç. Bu gerçek, genç adamın ne diye şöyle basit bir düşünceyi aklına getirmediğini açıklıyor: "Bu yaptığım iyi bir şey değil." Böyle düşünseydi, erotik girişimlerini ahlaka aykırılıkları nedeniyle yersiz bulurdu. İşin gerçeği de bu. Bilinçliyken, davranışının ahlak açısından kusursuz olduğunu düşünüyor: Tüm arkadaşları ve tanıdıkları aynı şeyi yapıyor; o da onlardan geri kalmadığına göre bundan gocunmaya hiç gerek yok.

Bu düş saçma mı, yoksa anlamı mı ağır? Önemli olan, eski ahlak anlayışının saçmalığına ya da geçerliğine karar verebilmeyi öğrenmektir. Burada felsefi tartışmanın ayrıntılarına girmek istemiyorum; ama insanlığın da bu ahlakı bulmakla güçlü dürtülere boyun eğdiği kuşku götürmez; öyle olmasaydı, en güçlü isteklerinden birine böylesine bir set çekmezlerdi. Olayları bu açıdan değerlendirdiğimizde, genç adama erotik girişimlerini ahlak açısından değerlendirmesi gerektiğini anımsatan düşün derin anlamını kavramamız gerekir. Toplumların en ilkellerinde bile, son derece sıkı bir cinsel düzen vardır. Bu da, psişik işlevler arasında cinsel ahlakın değer verilmesi gereken bir etken olduğunu gösterir. Olgumuzdaki genç adam, arkadaşlarını örnek alarak kendinden geçmiş bir durumda kendini erotik girişimlerine kaptırıyor; insanın aynı zamanda ahlaki bir sorumluluğu da olduğunu unutuyor. Bu düşte,

bilinçaltının "karşıgüç işlevi"ni de dikkate almak gerek: Bilinçli yaşamın yeterince değerlendirmediği eğilimli ve bağımlı düşünceler, bilinç etkisinin bütünüyle yok olduğu uyku durumlarında harekete geçerler.

Düşünü anlayamadığına göre, düşü gören kişinin bundan ne yarar sağlayacağı akla gelebilir.

Yanıt yerine, anlama yetisinin bütünüyle zekaya dayalı bir fenomen olmadığını belirtelim; karşılaştığımız deney, anlaşılmayan bir yığın şeyin insanı kesin bir biçimde etkilediğini hatta kandırdığını, yönlendirdiğini gösteriyor. Dinsel imgelerin etkinliğini anımsayın yeter.

Burada sözünü ettiğimiz örneğe bir tür "ahlak öğretici" görev yüklendiğini düşünebilirsiniz. Örnek, gerçekten de bunu onaylayıcı nitelikte ama düşlerin her tür olguda yüceltme içerikleri taşıdıklarını anımsayacak olursak sözcüğün dar anlamıyla "ahlak" görevinin sözkonusu olamayacağını anlarız. Aslında, ahlak konusunda üzerine toz kondurmayacağımız kişilerin düşleri de ahlakdışı içerikler taşır. Bunun en güzel örneği, Aziz Augustin'in Tanrı'ya düşlerinden sorumlu olmayacağını bildirmesidir.

Bilinçaltı, bilinçli olmayan demektir; bu nedenle düşün, o andaki bilinçli ruhsal duruma kattığı, kökünden değişik bir davranışa ait görünümlere şaşmamak gerek. Düşün bu işlevinin psişik bir dengeyi, düzenli etkinliğe gerekli denge ağırlığını oluşturduğu ortadadır. Bir sorun üzerinde düşünmek demek, onu içerdiği tüm yanlarıyla ve getireceği sonuçlarla çözümlemeyi amaçlamak demektir; bu zihinsel işlev uyku durumunda da bilinçdışı bir biçimde kendiliğinden sürer; sözünü ettiğimiz deneye bakılırsa, uyanık durumdaki değer verilmeyen, iyi tanınmayan, yani bilinçaltında kalan tüm görüş noktaları simgesel bir biçimde kişinin düşünde belirmektedir.

Oldukça tanışılmış olan düşlerin simgeliği, neden ya da sonuç bakış açısından ele alınışlarından çok daha değişik bir biçimde değerlendirilecektir. Freud'un deterministik kuramı, düşlerde ortaya

çıkan itilmiş bir isteğin, bir dileğin varlığını varsayar. Bu istek, birçok kılığa bürünmeye elverişli olmasına karşın yine de bir dereceye kadar yalın ve kolay anlaşılır niteliklidir. Nitekim, konumuz olan genç adam, düşünde anahtarla bir kapıyı açtığını ya da uçakla uçtuğunu veya annesini öptüğünü görebilirdi. Freudcu açıdan bunların tümü aynı anlamı taşır. Bu alanda Freudcu ekolün ne denli katı olduğunu göstermek için, düşlerde yer alan bütün uzun nesnelerin erkeklik organlarını, yuvarlak ve çukur nesnelerin de kadınlık organlarını simgelediğini anımsatmak yeter.

Ereksel kavram, düşlerin imgelerine kendi öz değerlerini yeniden kazandırır. Örneğin, genç adamımız elma sahnesi yerine anahtarla bir kapıyı açmak zorunda kaldığını görmüş olsun düşünde. Bu değişik düşte, bütünüyle değişik çağrışımsal gereçler yer alacaktı; bunlar da bilinç durumunu değişik biçimde tamamlayacak ve bilinci, elma sahnesinin belirlediği genel koşullara tümüyle yabancı bir ortama yerleştirecekti. Bu açıdan bakıldığında, düşlerin anlam zenginliğinin tekyanlı indirgemeye değil, simgesel belirtilerin çeşitliliğine dayandığı anlaşılır. Nedensel deterministik kuram bu tekyanlı indirgemeye, yani simgelerin ve anlamlarının derlenmesine yöneliktir. Ereksel görüş açısı, bunun tersine, yorumlanacak imgelerin çeşitliliğinde, sonsuz değişiklikte psişik durumların yansımasını bulur. Dondurulmuş anlam simgelerine önem vermez; düşyorumsal imgelerin kendi değerleri geçerlidir onun için, çünkü *düşte* belirmelerine dek anlamlarını kendi içlerinde taşırlar. Örneğimizdeki simge, bu görüş açısı altında, bir parabol değerindedir hemen hemen; gizlenmez, öğretir. Elma sahnesi, cennet sahnesini gölgelendirerek bireysel bir hatayı yansıtır.

Görüldüğü gibi düşün anlamı, ele alınan görüş açısına göre oldukça değişiyor. Sorun, hangi anlamın daha iyi ve daha gerçek olduğunu anlayabilmek. Ne biçimde olursa olsun düşün anlamını bulmak, biz terapistler için, kuramsal değil de uygulama alanında duyulan bir gereksinimdir. Hastalarımızı tedavi etmek istiyorsak bize düşen görev, onları etkili bir biçimde eğitmeyi denememizdir.

Örneğimizde açıkça gördüğümüz gibi, çağrışım araştırmaları genç adamın savsakladığı konularda gözünün açılmasını sağladı. Oysa, bu özensizlikleri yaparken aslında kendini savsaklamış oluyordu; çünkü o da, herhangi biri gibi, ahlak duygusuna ve ahlaki gereksinimlerine sahipti. Bunlara saygı göstermeden yaşamak, eksik ve zorda yaşamak demektir; buna uyumsuzluk için de yaşamak da diyebiliriz. Psişik yaşamı etkileyen bu durum, bedeni etkileyen yetersiz besinin durumuna benzer. Bir kişiliği yeterli uyuma yönlendirebilmek için, ona, başlangıç durumlarını koruyan ve bilince henüz çıkmamış işlevlerini benimsetmek gerekir. Bunun için de ve terapötik nedenlerle, bize yorumsal gereçleri kazandıran nesnelerin bilinçaltı görünümlerini değerlendirmek zorundayız. Ereksel kavramın, uygulamalı bireysel eğitime ne denli yararlı olduğu böylece ortaya çıkıyor.

Çağdaş bilimsel düşünce nedenselliğin oğludur; neden araştırmaları da geçerli akçedir bugün. Sonuçta, düşyorumsal psikolojiyle ilgili bilimsel bir açıklama gerekti mi, tümdengelimli Freudcu düşünceler çok ilgi çeker. Bunları kuşkulu bulduğum doğrudur, çünkü zorunlu olarak eksik kalırlar; sonuçta yer alanları karanlıkta bırakan nedensel kaynaklı düşünceler, ruhu tanımaktan uzaktır.

Ancak büyük güçlükler karşısında, nedensel ve ereksel kavramların uygulamada olduğu kadar kuramsal alanda da işbirliği bugün hâlâ kullanılabilir ve bizi düşün doğasını en iyi biçimde tanımaya ulaştırabilir.

Şimdi, daha özel sorunlara ve öncelikle de *düşlerin sınıflandırılması* sorununa değinelim. Uygulamalı ya da kuramsal anlamları üzerinde fazla durmayalım. Her yıl bin beş yüz ile iki bin arasında düş inceliyorum ve bu geniş deneyim sonucu düş tiplerinin varlığına inandım. Aslında sayıca çok değil bunlar, üstelik ereksel değerlendirme bunların simgesel anlamlarının önemini daha da azaltmıştır. Düşlerin ilginç konularının en başta gelen önemi, mitolojik konularla karşılaştırılmaya uygun düşmeleridir. Birçok mi-

tolojik konu* sık sık kişilerin düşlerinde yer alır. Bunlara örnek vermek ne yazık ki bizi konumuzdan uzaklaştırır; daha önce bununla ilgili bir kitap** yayımlanmıştım. Düş ve mitoloji konularının arasındaki yakınlıklar, Nietzsche'nin yaptığı gibi, düş düşüncesinin, düşüncenin geçmişteki soygelişimsel [filojenetik] bir biçimi olduğunu varsaymamıza yol açıyor. Bunu, yukarıda konu edindiğimiz düşle açıklayalım. Anımsanacağı gibi elma sahnesi erotik suçluluğu tipik bir biçimde simgeliyordu. Soyut düşünce şöyle dile getirildi: "Böyle davranmakla kötülük işliyorum". Düşün anlamı, böyle soyut ve mantıksal bir biçimde değil de, paraboller ve eğretilemeler aracılığıyla kendini gösteriyor. Bu özellik ilkel dilleri de etkiler; kullanılan deyişler bizleri her zaman şaşırtmıştır. Platon bile felsefeyle ilgili ana düşüncelerini simgesel deyişlerle dile getirmekten çekinmemiştir.

Bedenimizde bunun, soygelişiminin izlerini taşımaktayız. Bu nedenle düşlerimizin eğretilemeye yönelik dilinde eski çağlara ait bir kalıta rastlamak olasıdır.

Örneğimizdeki elmanın aşırılması, birçok düşte değişik görünümlerde belirebilecek düş tipi örneklerinden biridir. Aynı zamanda, tanınmış mitolojik bir konudur; bu konuya Kitabı Mukaddes'in dışında, birçok mitte ve efsanede, çeşitli çağlar ve toplumlarda rastlayabiliriz. Her birimizde, her an belirmeye elverişli, insana özgü evrensel imgelerden birini oluşturur. Böylece düş psikolojisi, karşılaştırmalı genel bir psikolojinin yolunu açmış olur. Bu karşılaştırmalı psikolojiden beklediğimiz, insan bedenini incelemeye yönelik karşılaştırmalı anatominin getirdiklerine benzer biçimde insan ruhunun gelişimine ve yapısına bir açıklık getirmesidir.

Düş bizimle simgesel bir sözlük aracılığıyla iletişim kurar, yani iletişim araçları imgesel ve doyumsal görünümler, düşünceler, yar-

* Özellikle Frobenius'un çalışmalarına bakınız.

** *"Métamorphoses de l'âme et ses symboles"* (Ruhun ve Simgelerinin Değişimleri), Albin Michel, Paris 1953.

gılar, kavramlar, zorlamalar, eğilimler, vb'dir. Bütün bu saydıklarımız bilinçaltına itilmiş, farkında olmadığımız şeylerdir. *Düş, bilinçaltı etkinliğinden kaynaklanarak orada uyuklayan içeriklerin tanıtımını gerçekleştirir. Kuşkusuz, bilinçaltındaki tüm içerikleri değil; yalnızca, çağrışım yoluyla harekete geçen ve bir anlık bilinç durumuyla ilinti kuran içerikleri gün ışığına çıkarır.* Bu düşünce, uygulama açısından büyük önem taşır. Bir düşü eksiksiz yorumlamak istiyorsak, buna uygun düşen bilinç durumunu derinlemesine tanımamız gerekir. Düş bize, tamamlayıcı bilinçaltının yüzünü açımlar, yani bilinçaltında yer alan gereçleri verir; bunu da bir anlık bilinç durumundan yararlanarak yapar.

Bilinç verilerinden haberimiz yoksa, bir düşü doyurucu biçimde -rasgele gerçekleşenleri bir yana bırakırsak- yorumlamamız olanaksızdır. Buna bir örnek verelim:

Bir gün, bir beyi konsültasyona aldım. Bilime düşkün olduğunu ve psikiyatri konularına, o da ancak kitaplar aracılığıyla, ilgi duyduğunu anlattı. Ayrıca, sağlığının iyi olduğunu, bana hastalığı nedeniyle değil de, psikolojiye duyduğu ilgi yüzünden geldiğini söyledi; neşesinin yerinde olduğunu, çeşitli meraklarını giderdiği boş zamanlarının bulunduğunu ekledi. Benimle tanışmayı ve kendisine psikiyatrinin sırlarını ve kuramını öğretmemi istiyordu. Normal bir insan olduğunu söylemesine karşın, bu açıklama, "deliler" ile uğraşmayı iş edinmiş benim gibi biri için fazla önem taşımıyordu. Bir randevu vermem için birkaç gün önceden bana yazmıştı. Konuşmamın akışı içinde, konu kısa zamanda düşlere geldi ve kendisine o akşam düş görüp görmediğini sordum. Olumlu yanıt verdi ve anlatmaya başladı:

"Duvarları çıplak bir odaya giriyorum. Hastabakıcıya benzer biri beni karşılıyor ve bir masaya oturmamı istiyor: Masanın üzerinde içmek zorunda olduğum bir şişe kefir duruyor. Doktor Jung'a gitmek istiyorum ama hastabakıcı benim bir hastanede bulunduğumu ve doktor Jung'un beni kabul edecek zamanı olmadığını söylüyor."

Düşün içeriği şunu gösteriyor; dışa yansıtılmış olan konsültasyon bilinçaltını henüz anlayamadığımız bir duruma sürüklüyor. Karşımıza çıkan çağrışımlar şunlar:

Çıplak duvarlar: "Bir kamu binasında olduğu gibi soğuk görünümlü bir tür bekleme salonu; bir hastane odası. Bir hastanede hasta olarak hiç bulunmadım."

Hastabakıcı: "İtici ve yiyecek gibi bakan biriydi. İskambil falına bakan bir kadın anımsıyorum, el falına da bakardı. Geleceği öğrenmek için ona giderdim. Bir hastalığım sırasında düşümdeki hastabakıcıya benzer bir bakıcım olmuştu."

Kefir şişesi: "Kefirden nefret ederdim. Hiç içemem. Karım sürekli içer, bu nedenle de takılırım ona, çünkü sağlığı için bir şeyler yapmaya pek düşkündür. Bir süre bir sanatoryumda yattığımı anımsıyorum -sinirlerim yorgundu- ve kefir içmem gerekmişti."

Burada sözünü kesip bu nevrozun o günden sonra bütünüyle yok olup olmadığını sordum; yersiz bir soru! Soruyu geçiştirmeye çalıştı, sonra sinirlerinin iyi durumda olduğunu, karısının kendisini uzun süredir bana gelmesi için zorladığını açıkladı. Oysa ona göre, nevrozu bir tedaviyi gerektirmiyordu; çünkü "deli" değildi, bense ancak sapıtmışları tedavi ediyordum. Onu ilgilendiren tek şey, psikolojik kuramlarımı öğrenmek istemesiydi, vb.

Bu gereçler, durumu hangi yönde değiştirmek istediğini ortaya koyuyordu. Nevrozunun varlığını ard-düzleme atıp, felsefeci ve psikolog olarak benimle ilgilenmek işine geliyordu. Oysa düş, çok kötü bir biçimde bunu anımsatmış ve açık yürekli olmaya zorlamıştı onu. İskambil falcısı kendisine benden beklediği şeyi söylemişti. Düşün de kendisine yansıttığı gibi, bana gelmeden önce bir bakıma girmesi gerekiyordu.

Düş, durumu düzeltir. Hastanın genel tutumunu düzenler. Bu nedenle tedavimizde düş yorumlarına gereksinim duyarız.

Bu örnek, her düşün aynı yalınlıkta ve benzer tipte oldukları izlenimini versin istemiyorum. Kanımca, ki doğrudur, bütün düşlerin bilinç verileriyle aralarında bütünleyici bir ilinti bulunur, oysa

ödünleyici* işlevlerin örneğimizdekiler gibi açık seçik belirmesi oldukça zordur. Her ne kadar düş, bilinçaltına itilmişi, bilinmeyeni kendiliğinden biraraya toplayarak insanın kendini çekip çevirmesine yardımcı oluyorsa da denkleştirici görevi, insan ruhunun doğası ve gereksinimleri hakkında ancak yetersiz bilgiye sahip olan bizler için çoğu kez, hiç de anlaşılır nitelikte değildir. Çünkü bize çok uzak kalan denkleştirmeler vardır. Bu gibi olgularda, insanın bir ölçüde tüm insanlığın ve onun tarihinin temsilcisi olduğunu unutmayalım. İnsanlık tarihinde olabilecek her şey, bireyde ortaya çıkar. Birey kimi koşullarda, insanlığı kıvrandıran gereksinimleri duyar. Eğer dinsel denkleştirmeler düşlerde büyük roller üstleniyorsa, buna şaşmamak gerek. Çağımızda rastlanan örnekleri, dünya görüşümüzdeki gerçekçiliğin doğal sonucundan başka bir şey değildir.

Düşlerdeki ödünleyici görev kavramı ne yeni bir buluş, ne de yönsemeli bir yorumun yüzeysel bir ürünüdür. Bunu, bilinen bir düşün tarihsel örneğine dayanarak göstermeye çalışalım. Daniel'in** Kehanetlerinin IV. bölümünde yer alan Nabukadnetsar'ın *** düşünü kendi ağzından dinleyelim:****

10. Yatağımın üzerinde başımın rüyetleri şöyle idi: Baktım ve işte dünyanın ortasında bir ağaç vardı, ve çok yüksekti.

11. Ağaç büyüdü ve gelişti, ve boyu göklere erişti, ve bütün yerin ucuna kadar görülüyordu.

12. Yaprakları güzel, ve meyvesi çoktu, ve onda herkes için yiyecek vardı; kırın hayvanları altında gölgelendiler, ve göklerin kuşları onun dallarında kondular, ve bütün beşer ondan yedi.

13. Yatağımın üzerinde başımın rüyetlerinde gördüm, ve işte, koruyucu ve mukaddes bir melek göklerden indi.

* Ödünleme ya da telafi ["compensation"]: Engellenen ve doyurulamayan dilek, istek ve davranışların yarattığı tedirginliği, onların yerine geçebilecek başka dilek, istek ve davranışlarla giderme. (Ed. n.)

** İÖ 7. yüzyılda yaşamış dört peygamberden biri.

*** İÖ 12. yüzyılda Babil'in ilk krallarından biri.

**** *Tevrat*, "Daniel", Bap 4, 10-16

14. Yüksek sesle çağırdı, ve şöyle dedi: Ağacı kesin, ve dallarını koparın, yapraklarını yolun, ve meyvesini saçın; hayvanlar onun altından, ve kuşlar dallarından kaçsınlar.

15. Fakat köklerinin kütüğünü demir ve tunçla çemberleyip yerde, kırın taze otu içinde bırakın; ve göklerin çiği ile ıslansın; ve yerin otunda hayvanlarla beraber payı olsun.

16. Onun insan yüreği değişilsin, ve ona hayvan yüreği verilsin, ve üzerinden yedi vakit geçsin.

Düşün ikinci bölümünde ağaç kişileşiyor; bu kişi, düşü gören kraldır. Daniel düşü böyle yorumluyor zaten. Düş, kitaba göre, zihinsel bozukluğa dönüşen büyüklük taşkınlığının bir ödünleme girişimini anlamlıyor. Düş fenomenlerinde ödün sürecine yer veren bu görüş genelde biyolojik olayların doğasına uygun düşer; Freudcu kuramların buna benzer bir eğilimi vardır: Düşe, uyku durumuna bağlı ödünleyici bir görev yüklerler. Freud'un da gösterdiği gibi, kişiyi uykusundan kaldırmaya elverişli duyu coşkularının kaynağı olan öznel koşulların belli belirsiz boy gösterdiği çoğu düş, taşıdığı anlamı yitirmiş olmanın değişikliğiyle iradeye, uyuma umudu vermeye ve tedirgin edilmeme düşüncesini pekiştirmeye yönelmiştir. Yine Freud'un gösterdiği gibi, güçlü coşku tepkilerine neden olabilecek kişisel uyarmaları anımsatan bozucu uyarıların yer aldığı sık rastlanır çoğu düş, aşırı coşkuların boşalmasını engellemek amacıyla görünümlerin keskinliğini törpüleyen konusu içinde değişik kılıklara bürünür.

Uykuyu en bölücü düşler işte bunlardır; dahası da vardır, hem de sanıldığından fazla; öyküsel yapı öylesine coşkulu, öylesine gerçek görünür ki, zincirlerinden boşanmış coşkuların etkisindeki kişi bir anda kendisini uyanmış bulur. Freud bunları, sansürün cansıkıcı duyguyu önlemeyi başaramadığı düşler olarak tanıtır. Bana kalırsa bu tanıtım, olayları açıklamaya yetmez. Herkes bu düşlerin, uyanık durumumuzdaki acı olayları ve kaygıları konu edindiğini ve bunların da en kötü yanlarını titiz bir açıklıkla betimlediği-

ni bilir. Bence, uykuyu ve düş işlevi olarak coşkun etkilerin bilinçaltına itilmesini burada ön plana almak haksızlık olacaktır. Düşlerde bu işlevi onaylayıcı bir yan varsa, bu, olaylardaki gerçekliğin temelden çöküşünü zorunlu kılar. Bu gerçek, bir düşün görünür imgelerinde yer alan düşlemsel, cinsel ve itilmiş taşkınlıkların bulunduğu olgularda geçerlidir.

Ödünleyici biyolojik bir işlevin temel düşüncesini dikkate almak dururken, düşlerde isteklerin gerçekleşmesinden ve uyku durumunun kayırılmasından başka bir şeye ilgi duymayan Freudcu kavramın çok dar olduğunu düşünmeye başladım. Bu işlevin uykuya göre ödünleyici oluşu, ancak, yardımcı niteliktedir. Ana amacı, bilinçli yaşamdır. *Düşler, kendilerinin doğuşuna tanık olan bilinçaltı durumun ödünlemeleri gibi davranırlar.* Uykuyu en geniş ölçüde, yani bu durumun aşırılığına ve etkisine karşı otomatik olarak korurlar; ama, kendi işlevleri gerek gördüğünde ve denge görevi üstlenen içerikleri akışı askıya alacak yeterli yoğunluğa ulaştığında uykuyu bölmesini de bilirler. Ödünleyici bilinçaltı bir öge, bilinci yönlendirecek yaşamsal bir önem kazandığında son derece büyür.

1906'dan bu yana, bilinçle özerk kompleksler arasında varolan ödünleyici ilişkilerin önemini belirttim ve elverişliliklerinin altını çizdim. Flournay da kendi başına ve benimle aynı anda çalışmaları yapıyordu.* Gözlemlerinden, bir ereğe yönelmiş bilinçaltı tepilerin [impulse] varolabileceği ortaya çıktı. Ancak, bilinçaltının ereğe yönelmesinin, birlikte varolan bilinçli amaçlarla hiçbir ortak yanının bulunmadığını belirtmeliyiz; genel kural olarak bilinçaltı, bilinç durumuyla karşıttır; özellikle de, bilinçli davranışın öznenin yaşamsal gereksinimlerine zarar verebilecek aşırı tekelci bir tutum içinde bulunduğu olgularda. Bilinçli tutum, elverişli yaşamı olanaklarından uzaklaşarak tekelci bir aşırıcılığa kaydıkça, ayrıca canlı ve etkileyici düşlerin belirebileceğini de dikkate alırsak, karşıt ve ödünleyici içeriklere daha bir önem vermemiz gerekir; çünkü bun-

* *"İntihar Önleyici Teolojik Otomatizm"*, Psikoloji Arşivleri, cilt 7, sayfa 113, Cenevre, 1908.

lar, *bireyin ruhsal özdüzenlemesinin* [otoregulasyon] *belirtisidir.* Bir yaraya, bulaşıcı hastalığa ya da anormal yaşam biçimine beden nasıl eksiksiz tepki gösterirse, ruhsal işlevler de aynı biçimde düzen bozucu ve tehlikeli karışıklıklara kendilerine özgü bir savunmayla tepki gösterirler. Kanımca düş de, bilinçaltındaki gereçleri bilinç durumunun verileri aracılığıyla, simgeleştirerek, bilince aktarma özelliğiyle bu yararlı tepkiler arasında yer alır. Bu bilinçaltı gereçler arasında, uyku durumunda belirmeyi sağlayacak yeterli enerjiye sahip olan bütün çağrışımlar bulunur. Düşün ve imgelerinin yararlılığı ilk bakışta kuşkusuz anlaşılmaz; düşün görünür içeriğinin çözümlenmesi, ödünleyici ögeleri gizli içeriğinden ayırmak için gereklidir. İnsan bedeninin savunma tepkilerinin çoğu bilinmedik yapıdadır; yararlı görevlerini gün ışığına çıkarmak için derin bilgiler edinmek ve kesin araştırmalar yapmak gerekir. Mikrop kapan bir yaranın irin akıtmasını ve ateş yapmasını düşünelim.

Ödünleyici psişik fenomenler hemen hemen her zaman bireysel olduklarından, ödünleyici doğalarını açıklığa kavuşturmak için karşılaşılan güçlükleri daha da büyütürler. Özellikle mesleğe yeni giren biri, bu işten kolaylıkla vazgeçecektir. Ödünlemeler kuramına dayanılırsa, örneğin, yaşam konusunda son derece kötümser olan bir özneden huzur verici ve iyimser düşler görmesi beklenecektir. Bu bekleyiş ancak, özne bu tür yüreklendirmelere duyarlı ise gerçekleşir. Ama asi yaradılıştaysa, düşleri bilincinin yapısından da kara düşüncelere dalar. *Similia similibus curantur* ilkesi uygulanır.*

Düşyorumsal ödünlemeyi çekip çevirecek yasaları oluşturmak kolay değildir. Ödünleme, özünde, bireyin tüm doğasına sıkı sıkı bağlıdır. Deney sonucu bazı ana ilkelerin saptanabildiği çok sayıda uygun ödünleme vardır.

Ödünlemeler kuramından söz ederken ileri sürdüğüm tek şey, düşyorumsal yaşamın tüm fenomenlerini içermesi. Düş, olağanüstü karmaşık, en az bilinç fenomenleri kadar karmaşık bir görüntü-

* Türkçe'deki "çivi çiviyi söker" anlamına gelen, klasik hekimliğin bir özdeyişi. Tam çevirisi: "Benzerleri, benzerleriyle iyileştirmek gerekir". (Çev. n.)

dür. Bütün bilinç fenomenlerini istek ve içgüdü doyumuna bağlayan bir kuramla açıklamaya kalkmak tehlikeli bir girişimdir; aynı biçimde, düş fenomenleri de böylesine dar bir düşünceye bağlamak olacak şey değildir. Bu düşünceler ışığında, bilinçli içeriklere oranla yalnızca ödünleyici ve ikincil rollerini önemli kılan düşyorumsal fenomenler kavramıyla kendimizi sınırlamamız olası değildir. Genel kanı, bilince, bireyin varlığı oluşu nedeniyle, bilinçaltına bağışladığından çok daha başka bir önem ve hak tanır. Bu güncel düşüncenin kuşkusuz, elden geçirilmesi gerekir; çünkü deneylerimiz zenginleştikçe, bilinçaltı işlevinin de ruhsal yaşamımızda henüz sezemediğimiz bir önemde rol aldığına inancımız artıyor. Bilinçaltının, ruhun bilinçli yaşamı üzerine etkilerini ortaya çıkaran çözümsel deneydir. Uzun deneyler ve birçok araştırmalar sonucu vardığım kanıya göre, ruhun genel etkinliği ve psişenin üretkenliği bilincin olduğu kadar bilinçaltının da meyvesidir. Eğer bu görüş doğruysa, ödünleyici olan yalnızca bilinçaltı değildir; bilinç de ödünleyicidir. Bu durumda, bir amaca ve kanıya doğru yönelme ayrıcalığı yalnızca bilince özgü olmayacak; bazı koşullarda bilinçaltı da ereğe dönük bir yönelmeyi üstlenecektir.

Bu durumda düş olumlu, önemli bir düşüncenin, güdülmüş bir sununun, bilinç taslaklarından daha önemli yaşamsal bir görevin değerine erişir. Kanımca doğru olan bu olabilirlik herkesçe onay görür, çünkü her toplumda ve her dönemde yer alan bir inanç, düşte geleceği haber veren bir Tanrı yanıtı görür. Son derece yaygınlaşmış görünümlerin aşırılığı bir yana bırakılacak olursa, az da olsa bir gerçek payı bulunur bu yanıtta. Maeder, düşün tanıtıcı ve ereksel etkinliğini çok iyi belirtmiştir: Etkinlik, iç çatışmaların ve güncel sorunların çözümünü hazırlayan ve bunları rasgele simgeler aracılığıyla sunmayı deneyen bilinçaltı bir işlev biçiminde ortaya çıkar.*

Düşün tanıtıcı işlevini, ödünleyici işlevinden ayıralım. Ödünleyici işlev bilinçaltını, bilinçten bağımsızlığı içinde ele alır; bilinçal-

* Bkz. Maeder: *"Psikanalitik Akım Üzerine"*, Psikoloji Yıllığı, cilt 18, Paris.

tı, uyanık durumunuzdaki baskı nedenleriyle bilinç eşiğine ulaşamamış ya da bilince çıkacak yeterli enerjiye sahip olmayan bütün ögeleri bilince katar. Bu ödünleme psişik organizmanın bir özdüzenlemesidir.

Tanıtıcı işlev, tersine varlığını bilinçaltında sürdürerek bilinç etkinliğinin bir üretimi biçiminde ortaya çıkar; hazırlayıcı bir taslak, ayrıntılı bir çizim, uygulanır bir plan tasarısını akla getirir. Simgesel içeriği, olanak buldukça, bir iç çatışma çözümünü kapsar. Maeder bunu açıkça göstermiştir. Bu tür tanıtıcı düşlerin gerçekliği yadsınmaz. Bunların gelecekten haber verdiklerinden kuşkulanmak haksızlık olur, çünkü öyledirler; en azından meteoroloji tahminlerini anımsatırlar. Burada, olabilirliklerin bir türetimi, tümüyle ya da her noktada olmasa bile yine de olayların gerçek akışıyla uyuşabilen zamansız bir birleşim sözkonusudur. Gelecekten haber verme olayından söz edebilmek, uyuşmanın en ince ayrıntılarda bile varolmasına bağlıdır. Düşün tanıtıcı işlevinin tahminleri çoğu kez görünüşe dayalı bilinçli sanılardan üstündür. Ayrıca düşte, bilinçli yaşamı etkilemekten uzak bilinçaltı anıların izleri de yer alır. Tahmin açısından ele alınırsa düş, bilinçten çoğunlukla daha uygun bir durumda bulunur.

Kanımca, tanıtıcı işlev düşün özel bir niteliğini oluşturur; yine de buna aşırı değer vermemelidir. Düşleri inceleyen ve yorumlayan biri için, düşün psikolojik görevini yeterince değerlendirmemek ne denli tehlikeliyse, bilinçaltının gerçek yaşamdaki geçerliliğine aşırı değer vermek de o denli sakıncalıdır. Ne olursa olsun bugünkü deneyim bilinçaltının, bilincinkine eşit duyarlıkta bir önem taşıdığına inanmaya zorluyor bizi. Kuşkusuz, bilinçaltının aştığı bilinç durumları vardır; yani bilinç durumları bütünsel bireyselliğin doğasına öylesine kötü uyarlanır ki, eşzamanlı beliren bilinçaltı davranış çok daha üst düzeyde kendini gösterir. Ama bu, her zaman geçerli bir durum değildir; özellikle, düşün bilinçli yaşamı kimi yardımcı bölüklerin desteğiyle genişlettiği durumlarda; bu gibi olgularda, bilinç durumu bir yandan gerçeğe hemen hemen yeter-

li bir ölçüde uyum sağlarken, diğer yandan da öznenin ana doğasını doyurucu niteliğe erişir. Bu olguda, düşün bilinç durumunu savsaklayarak oluşturduğu bilinçaltı görünümü az ya da çok dikkate almamak, dengeyi bozmak ve bilinç etkinliğini yok etmek beceriksizliğini doğurur. Bu ancak, bilinç durumunun görünür bir yetersizlikte kaldığı zamanlarda, bilinçaltına üstün bir geçerlilik tanımaya yol açar. Bu tür bir değerlendirme, araştırmaları güç bir sorun çıkaran ölçütlere dayanır. Birçok kimsenin yararlandığı tek bir görüş açısından bakmakla, bir bilinç durumunun değerini ortaya çıkaramayacağımız apaçık bellidir. Sözkonusu bireyselliğin çok daha derin bir incelemesini gerektirir bu; ayrıca, bilinç durumunun hangi ölçüde yetersiz kaldığını belirleyebileceğimiz bireysel kişilik hakkında da bir bilgimiz olması gerekir. Dikkati bireysel kişiliğin üzerine çekmem ise, herkesçe kullanılan ortak görüşün tüm inceliklerini savsaklamam demek değildir. Bilindiği gibi birey, ortak bağlarıyla olduğu kadar kendi bireyselliğiyle de koşullanmıştır. Bilinç durumu biraz olsun yeterli olsa, düşün anlamı bütünüyle ödünleyici olur. Normal insan için, normal koşullarda, normal bir içyaşam sürdüren kuralı, kuşkusuz, bu olgu oluşturur. Bu nedenlerde, ödünleme kuramı ortaya eksiksiz bir formül çıkarıyor gibi geliyor bana; düşe, psişik organizmanın özdüzenlemesi için büyük önemde ödünleyici bir işlev yüklüyor.

Bir birey kuraldan ayrıldığında ve bilinç durumu, öznel ya da nesnel olsun, gitgide artan bir uyumsuzluk gösterdiğinde, bilinçaltı işlev, ödünleyici alışkanlığıyla, önem kazanır ve güdücü işleve dönüşür; güdücü işlev, Maeder'in çalışmalarında görüldüğü gibi, bilinç durumunu bütünüyle değişik bir yola, bir öncekinden daha yeğlenir bir yola itmeye elverişlidir. Bu kümede, Nabukadnetsar'ınkine benzer türde düşler yer alır. Kendi özdeğerinin berisinde kalmış kişilerde rastlanır böyle düşlere. Bu tür başarısızlıklar sıktır. Bu nedenle bir düşü tanıtıcı anlamlaması içinde ele almak yerinde olur.

Şimdi de, gözardı edilmemesi gereken sorunun diğer yüzüyle il-

gilenelim. Bilinç durumları dış çevreye uyum sağlamış çok kişi vardır; bu durumda kişisel karakterlerle uyum kötüdür. Bunlar, bilinç durumları ve uyum sağlama güçleri bireysel kaynakları aşan kimselerdir. Bu kişiler, örneğin, ortak bir ereğin, ortak bir çıkarın ya da toplumun kör desteğinin etkisiyle, doğanın kendilerine tanıdığından çok daha üst bir düzeye ulaşmış görünürler. İç durumları, dış görünümlerinin ulaştığı yükseklikte değildir, bu nedenle de bu tür olgularda bilinçaltı, indirgen bir işlevin olumsuz ve ödünleyici rolünü üstlenir. Bu koşullarda bir indirgemenin ya da değer düşürmenin, bireyin özdüzenlemesi [otoregülasyonu] açısından bir ödünleme ortaya koyması demek, indirgemenin aşırı tanıtıcı bir özelliğe sahip olması demektir (bkz. Nabukadnetsar'ın düşü). "Tanıtıcı" sözcüğü bizde yapıcı, hazırlayıcı bir öge imgesi yaratıyor. Bu indirgeyici düşler bizi, hatırlamaların tanıtıcı kavramını belirgin bir biçimde ayırmaya zorlar; çünkü hatırlamalar hazırlayıcı, yapıcı, yapay bir niteliktedir; oysa, indirgeyici düş, tersine bozucu, parçalayıcı, değer düşürücü, hatta yok edicidir. Yine de, bir indirgeme etkenini benimseme, bireyi bütünüyle hasara uğratma anlamına gelmez; tersine, bu benimseme, kişiliğin bütünlüğüne değil de yalnızca davranışa yönelmesiyle, yararlı sonuçlar doğurur. Bu ikincil etkinlik düşün indirgeyici, özüne dönük yapısında hiçbir değişikliğe yol açmaz. Böyle açık nedenler sonucu, sözkonusu düşlere *indirgeyici düşler*, işlevlerine de, her ne kadar temelde aynı ödünleyici işlev sözkonusuysa da, *bilinçaltının indirgeyici işlevi* adı verilir. Bilinçaltından, bilinçli yaşamın zenginliğine benzer bir görünüm çeşitliliği beklemeye kendimizi alıştıralım. Görünümlerini ve işlevlerini en az bilinçli yaşamınkiler kadar değişik kılar; zaten bilinçaltının doğası hakkında canlı bir düşünceye ulaşmanın zorluğu da buradadır.

Bilinçaltının indirgeyici işlevini ilk açıklayan, Freud'un araştırmaları oldu; Freudcu yorum, bireyin içe itilmiş (baskı altına alınmış) çocukluk ve kişilikle ilgili cinsel temelleriyle sınırlanmıştır. Daha sonraki çalışmalar, dikkati eski çağlardan kalma ögeler üzerine

yani bilinçaltında uyuyan işlevsel, soygelişimsel, tarihsel ve üst-bireysel kalıtlara çekti. Bugün artık kesinlikle, düşün indirgeyici işlevinin, baskı altına alınmış çocukluktaki cinsel isteklerden (Freud), çocukluğa ait güç iradesinden (Adler) ve eski çağlara özgü, ırksal içgüdülerin, düşüncelerin ve duyguların kalıntısından oluşan gereçleri eylemlediğini söyleyebiliriz. Bu tür ögelerin yeniden türetimi, aşırı bir oransızlığı yıkmak sözkonusu oldu mu, bireye insan hiçliğini hatırlatma ve onu fizyolojik ve tarihsel davranışına yöneltme konusunda eşine ender rastlanır bir etkinliktedir. Aldatıcı bir büyüklük ve önemlilik yangını, indirgeyici bir düşün belirtici ilişkisiyle yok olur; indirgeyici düş, bilinçli davranışı acımasız bir eleştiri anlayışıyla çözümler, her türde küçüklük ve zayıflık belirtisiyle nitelenmiş ezici gereçleri gün ışığına çıkarır. Bu tür bir düşü tanıtıcı olarak nitelemek olanaksızdır, çünkü orada her şey geçmişe dönüktür ve uzun zamandır unutulmuş sanılan geçmişe yönelir. Bu durum, ruh içeriğinin bilinç olaylarına göre ödünleyici olmasını ve ereksel bir yönelme içermesini engellemez, çünkü indirgeyici eğilim, olanak buldukça, bireyin uyum sağlamasında büyük rol oynayabilir. Hastaların düş konusu ile bilinçli durum arasında bir ilişki olduğunu kendiliklerinden duymalarına sık rastlanır; bu sezginin getirdiği duygulara göre, düşte tanıtıcı, indirgeyici ya da ödünleyici bir içerik göreceklerdir. Yine de bu her olguda ortaya çıkmaz ve bizim, özellikle çözümsel bir bakımın başlangıcında, hastanın güçlü eğilimine, yani gereçlerinin analitik incelemesinin sonuçlarını kabullenmeye direnmesine dikkat etmemiz gerekir.

Bu olgular, hekim tarafından destek gerektirir; hastasını, düşün tam anlamının ortaya çıkabileceği bir alana yönlendirir.

Bu karmaşıklık, hekimin, hastasının bilinçli ruhundan edindiği düşünceye büyük önem kazandırır. Psikanalizin el çabukluğuyla yararlanılan, uygulanması yalın bir yöntem olduğunu düşlemek gerekir; yoksa, sözkonusu çözümleme, çözümleme kavramlarının derin bir bilgisini gerektirir. Bir çözümlemecinin yapabileceği en büyük yanlışlık, hastasında kendisininkine benzer bir ruh bulun-

duğunu varsaymasıdır. Bu dışa yansıtma, şans eseri bir kez doğru çıkabilir ama çoğu zaman yalnızca bir dışa yansıtmadır. Bilinçaltı olan her şey dışa yansıtılmıştır; bu nedenle çözümcü kendi bilinçaltında içeriklerinden başlıcalarının bilincinde olmalı, yani bilinçaltı yansıtmaların, yargısını boznasına set çekmelidir. İki ayrı kişinin düşlerini çözümleyen biri, bunların ruhsal görüngülerini bir öbeğe toplayacak yalın bir kuramın bulunmadığını unutmamalıdır. Genel bir yargı ölçütü bizi hataya sürükler. Bilinç ve bilinçaltı cinsel, sezgisel, düşünsel, ahlaki, dinsel, vb. görüngülerin varolduğunu biliyoruz. Ama, yapıları hakkında kesin hiçbir şey bilmiyoruz. Bildiğimiz tek şey ruh incelemesinin, o da belirli bir noktadan ve belirli bir açıdan, değerli ayrıntılar ortaya koyduğu, ama hiçbir zaman indirgeme yöntemlerinin kullanımını doğrulayıcı bir kuram belirleyemediğidir. Elimizde, olmuş bitmiş olaylarla uyumlu düş imgelerini yorumlamaya elverişli bilinçaltı kuramları da yok. Cinsellik varsayımı ve güç iradesi varsayımı, kendilerine özgü değerli olan görüş açılarıdır ama insan ruhunun derinliğini ve zenginliğini hiçbir biçimde dikkate almadıklarından tehlikelidirler. Bu çapta bir kuramla yola çıkacak olursak, yöntemin ilköğrenimiyle ya da başka bir deyişle yöntemin zanaatıyla yetinmemiz gerekir, yapacak tek iş, derlenmiş içerikleri belirleyen göstergeleri çözmek olacaktır; bunun için de, göstergesel kuralları ezbere bilmek yeterlidir. Bu koşullarda bilinçli durumun tam değerlendirilmesi, bir sırt beni gibi gereksizdir. Çağımızın aşırı çalışan uzmanlarının sıkıntısına karşı ruh, önce her yönteme karşı koyar, ardından da görünümlerinden biri, diğerlerinin dışlamasına karşın, bu yönteme yanıt verir.

Bilinçaltı içerikleri konusunda bugün çok az şey biliyoruz; bilince göre yüceltilmiş ve bütünleyicidirler. Bu nedenle, bir düş ancak bilinçli durumun etkinliğiyle anlaşılır.

İndirgeyici, tanıtıcı, kısacası ödünleyici düşler, anlamlamaların çeşitliliğini tüketmekten uzaktır. Adına *tepkisel düş* diyebileceğimiz tek tür düş vardır. Bu öbeğe, bilinçli yaşamın oldukça coşkulu bir olayını yansıtan düşleri yerleştirmek gerekir. Bu düşlerin çö-

zümü, deneylere düş biçiminde bir türetim sağlayan derin olayları bir anda ortaya çıkarır. Yaşanmış önemli olayların, beklenenlerin dışında, öznenin dikkatinden kaçan ve düşsel bir türetime katılan açıklayıcı ve simgesel bir yanı vardır. Bu düşler kendi yerlerinde değildir. Burada yalnızca, görünümleri ruhsal olmanın dışında sinir sisteminin bir doku bozukluğuyla nitelenen bir ruhsal yaralanma yaratmış olan kimi nesnel olayların yer aldığı düşler bulunur. Bu şiddetli şok olguları savaş nedeniyle oldukça çoktur; bunların varlığında, çok sayıda tepkisel düş yer alır.

Travma ögesinin özerkliğini yitirmesi ve psişik hiyerarşide yerini alması, ruhun genel etkinliği için önemli olabilir. Bu tür bir düşü ödünleyici olarak nitelemek yanlıştır.

Aynı tepkisel düşlere *normal hastalıklar sırasında* da rastladığımız doğrudur; örneğin, derin acılar düşün akışını oldukça etkiler. Kanımca, bedensel uyarılar belirleyici tek bir görev görürler. Genellikle, düş kaynağı olan bilinçaltı ögenin simgesel anlatımında biraraya gelirler. Başka bir deyişle, anlatım araçları olarak kullanırlar. Düşlerin, bedensel hastalıkla ruhsal bir sorun arasındaki simgesel bir bileşimi ele vermesine sık rastlanır; bedensel keyifsizlik, ruhsal durumun gözle görülür açıklamasıdır. Bu özelliği, eksik bırakmamak için değil, bilmece yönünden zengin olan bu alanda zaman kazanmak amacıyla belirtiyorum. Yine de, bedensel ve ruhsal sıkıntılar arasında, görevi pek önemsenmeyen bazı bağların varolduğunu sanıyorum; sözünü ettiğim bu görev bedensel hastalıklarda ancak ruhsal bir hastalığın yansımasını bulmak isteyenler tarafından ölçüsüzce büyütülmüştür. Bunu konu etmemin nedeni, düşlerin beden ve ruh işlevsel işbirliği sorununa büyük yarar getirmesidir.

Düşün belirleyici yerini, ister istemez, *telepati fenomenine* bağlamamız gerekir. Bu fenomenin genel gerçeğinden bugün kuşku duyulamaz. Kanıtlayıcı gereçlerinin incelenmesine sırt çevirerek varlığını yadsımak elbette çok kolaydır; ama bu, söz söylemeye bile değmeyen, bilimsellikten uzak bir tutumdur. Telepati fenomenlerinin de düşler üzerinde etkileri bulunduğunu anlamak olanağını edin-

dim; en eski çağlardan beri atalarımız bunu onaylamışlardır. Kimi kişiler alıcı durumundadır ve dikkat çekici telepatik nitelikte düşler görürler sık sık. Telepati fenomenine inanmak demek, *uzaktan etki* üzerine kurulan günümüz kuramsal kavramlarına inanmak demek değildir. Fenomen var, bu kuşku götürmez ama, kuramı bana son derece karmaşık geliyor. Her olguda, birbiriyle uyumlu çağrışımların ve koşut psişik olayların var olabileceğini dikkate almak gerekir; daha önce gösterdiğimiz gibi, örneğin aile çevresinde yakın benzerliklerin büyük rol oynadığını biliriz. Flournoy'un tanıttığı, en şaşırtıcı ve en tuhaf görüngülere yol açmaya elverişli etken, *gizli bellek yitimlerini* de ["*cryptomnésie*"] hesaba katmak gerekir. Düşte yüceltilmiş gereçler boy gösterirken, gizli bellek yitiminin egemen bir biçimde burada ortaya çıkmasında şaşılacak bir yan yoktur. Telepatik düşleri çözümleme olanağını sık sık yakaladım, içlerinden bazılarının telepatik anlamları çözümleme sırasında açıklığa kavuşmadı. Çözümlemenin ortaya koyduğu, diğer bütün düşlerdeki gibi, öznel gereçlerdi ve bu nedenle de düş, öznenin o andaki durumuyla uyum gösteren bir anlam taşıyordu. Düşün telepatik olduğunu belirtecek hiçbir yarar sağlamıyordu çözümleme. O ana dek, telepatik ögenin çözümleme boyunca elde edilen çağrışım gereçlerinde (yani düşün gizli içeriğinde) yer aldığı düşlere hiç rastlamamıştım. Her zaman, *düşün görünür biçiminde* yer alırlardı.

Telepatik düşler yazınında genellikle tek tür düşten söz edilir: Özellikle coşkulu bir olayın zaman ve uzamda "telepatik" bir biçimde önceden varolduğu düşler; dolayısıyla önseziyi ya da uzaktan algılamayı açıklayarak ya da en azından anlamanıza yardımcı olacak insana özgü önemli bir olayı (örneğin, ölüm olayı) içeren düşlerdir bunlar. İncelediğim telepatik düşlerin çoğu bu tipe uyuyordu. Geri kalan küçük bir bölümü ise, örneğin yabancı ve kayıtsız bir insan yüzü, ilgisiz koşullarda ve yerde bir mobilya yığını ya da tatsız bir mektubun gelişi gibi yarardan yoksun görünümleri içeren telepatik bulguların yer aldığı görünür düş içerikleriyle ayrı bir küme oluştururlar. Burada yarardan yoksun sözüyle demek is-

tediğim şu; telepatik fenomeni "doğrulayacak" önemde bir ögeye ne alışılmış sorularla, ne de çözümlemeyle ulaşamadım. Bu olgularda ancak sözde talihe inanmak kalıyor. Ne yazık ki bu varsayımsal talih, her seferinde bir *asylum ignorantiae*, bir güçsüzlük gizleyici olarak belirir. Burada varlığını sürdüren yasaların "olağanüstü" olduklarını *ileri sürmeyeceğim*. Söyleyeceğim tek şey, bunların yetersiz kalan bilgimizle kavranamayacaklarıdır. Bunca tartışma konusu olan telepatik ögelerde, her önceden bilme duygusunun gerçekleşmeyeceğini gösteren bir gerçek yan vardır. Bu olgular konusunda hiçbir kuramsal kavrama inanmadığım halde, varolan gerçeği tanımanın yerinde olacağını sanıyorum. Bu bilgiler, düş araştırmalarına bir zenginlik katar.

"Düş, özünde, bir isteğin gerçekleşmesidir ancak" diyen tanınmış *Freudcu inanışın* tersine, ben ve çalışma arkadaşım A. Maeder, düşün, *bilinçaltının belirli andaki durumunun ani ve simgesel bir özsunusu olduğunu* ileri sürüyoruz. Düşüncemiz burada Silberer'inki ile benzer çıkıyor.* Bu uyuşmanın, ayrı ayrı yapılan çalışmaların sonucu gerçekleşmesi daha da sevindirici.

Düşüncemiz ilk bakışta, düş anlamıyla ilgili hiçbir şeyi açıklamaya yanaşmayan Freudcu anlayışa ters düşer. Düşün, bilinçaltı içeriklerin simgesel bir belirtisi olduğunu ileri süreriz. Bu içeriklerin her zaman gerçekleşmiş dileklerden oluşup oluşmadığı sorununu tartışmayız. Maeder'in de kanıtladığı gibi daha sonraki çalışmalar bize, düşlerin cinsel dilini her zaman somut bir anlama bağlamanın yanlışlığını açıkça göstermiştir;** bu cinsel dil, benzeşmelerle dolu olan eski çağların dilidir. Bu nedenle düşün cinsel dilini, diğer içerikler simgesel kalırken, kendi somut kavramı içinde ele alamayız. Düş dilinin cinsel anlatıları son derece karmaşık şeylerin simgeleri olarak ele alındığında, ortaya düşün doğasından çok farklı bir kavram çıkar. Maeder, Freud'un verdiği bir örneğe daya-

* Bkz. Silberer'in çalışmaları: "Simgelerin Oluşumu", Jahrbuch für psychoanalytische Forschungen, Cilt 3 ve 4, 1912.

** Burada, karşımıza Adler çıkıyor.

narak bunu çok güzel açıklamıştır.* Düşün somutluğunu, düşün cinsel dilinde aramaya ayak direttikçe, zorunlu olarak dış ve somut sonuçlara varılır. Dünyayı gördüğümüz gibi kabul etmeye doğal olarak alışmışızdır; yine benzer biçimde, insanları da gördüğümüz gibi tanırız. Dışa yansıtmama bağlı olarak algıladığımı kişi bir *imge* ya da *imge veya simge taşıyıcıdır*. Bilinçaltımızın tüm içerikleri çevremize yansıtılır ve bu ancak, kendi yansıtmalarımızın, kendi düşüncelerimizin tarafımızdan farklılaştırıldığı ölçüde olur. Nesnede algılanan herhangi bir niteliğin hangi kaynaktan yansıtıldığının bilincinde değilsek, bu durumda sözkonusu nesnenin ancak gözle görülür gerçekliğine inanmamız gerekir. Tüm ilişkilerimiz bu tür yansıtmalardan ürer; kişisel alanında kendini belirttiğimiz biçimde sınanamayan kişi, savaşçılarda görülen baskılı durumuna düşer. Bilinçaltı içeriklerin dışa yansıtılması doğal ve normaldir. Kendi bilincinde olmayan tüm çağdaş insanlar çevrelerine bilinçaltı yansıtmalar sistemiyle bağlıdırlar. Bu ilişkileri belirleyen baskı ögesi, "her şey yolunda" olsa da bilinçaltında yerini alır. Ama yansıtmacalı bir hastalık kendini gösterdiğinde bütün bu yansıtma kaynaklı bilinçdışı karşılıklı bağımlılık, insana tebelleş olan paranoyak düşünceler biçiminde gözükürler; genellikle, normal yaşamdaki yansıtmaların içeriklerini oluşturan bilinçaltı gereçlerle bezenmişlerdir. Böylece, yaşamsal kaynak, libido, dışayansıtmalardan bireyi ve dünyayı birbirine bağlayan yararlı köprüler olarak yararlandığında, dışayansıtmalar yaşam için olumlu kolaylıklar yaratır. Ama, libido başka bir yol seçip de dışayansıtmalarla arasındaki bağdan varlığını çekerse, varolan yansıtmalar zor dayanılan engeller oluştururlar, geçerliğini yitirmiş nesnelerin gerçek anlamlarına set çekerler. Bu durumda ilginç bir fenomen ortaya çıkar: Özne, önceden hoşlandığı nesneleri elinden geldiğince savsaklamaya ve aşağılamaya zorlar kendisini, böylelikle libidosunu kurtarmaya çabalar.

Düş çözümlemesi hakkında söylenecek daha çok şey var kuşku-

* Jahrbuch für psychoanalytische Forschungen, Cilt 5, sayfa 675.

suz. Fakat, çözümsel bakımın aracı olduğundan, bakımın tümünü ilgilendiren betimlemeyle karşılıklı bağıntı içinde ele alınması gerekir. Oysa, bakımın ve doğasının ayrıntılı bir betimi, sorunun bazı özel yanlarını aydınlatmaya yarar bazı hazırlayıcı çalışmalar gerektirir. Çözümsel bakım sorunu son derece karmaşıktır. Kimi kişiler, hastalığın köklerini bulup çıkarmak kadar kolay bir şey olmadığını ileri sürerler. Sakınmak gerekir sorumsuzluklardan! Çözümlemenin gün ışığına çıkardığı başlıca sorunları ciddi ve bilinçli bilim adamlarıyla derinlemesine tartışmayı ne denli isterdim. *Üniversitelerdeki psikolojinin gözlerini gerçeğe açmasının* ve laboratuvar deneylerinin yanısıra *gerçek insan ruhuyla da ilgilenmelerinin* tam sırasıdır. Öğrencilerinin çözümleme ve onun kavramlarıyla ilgilenmelerini yasaklayan profesörlere rastlamamak gerek artık. Psikolojimize "günlük yaşamımızın deneylerine bilimsellikten uzak biçimde yaklaşım" gibi sitemlerden vazgeçilsin bundan böyle. Genel psikolojinin düş sorunlarının ciddi bir biçimde incelenmesinden büyük yararlar sağlayacağını biliyorum.

Bedensel önemin gereğinden fazla üzerinde durmak, psikopatolojide görülen durgunluğun ana nedenlerinden biridir. "Akıl hastalıkları beyin hastalıklarıdır" dogması, 1870'li yıllara doğru beliren maddeciliğin uzantısıdır. Tüm gelişmelere köstek vurmuş, doğrulanması kesinlikle olanaksız bir önyargı oluşturmuştur. Eğer akıl hastalıkları gerçekten bir beyin hastalığı olsaydı, ruhsal durumun bilimsel olarak incelenmesine hiç gerek duyulmazdı. Bu alanda yapılmış girişimleri yadsımak ve suçlamak amacıyla yararlanılan bir önyargıdır bu. Oysa, *akıl hastalıkları beyin hastalıklarıdır savı hiçbir biçimde kanıtlanmadığı gibi* hiçbir zaman da kanıtlanamayacaktır; çünkü bu, bir insanın beyin dokusunda albüminin çoğalıp azalmasına göre şu ya da bu biçimde düşündüğünü kanıtlamaya benzer. Psikolojiyi böyle beyinsel bir işleve indirgemeye hiçbirimizin hakkı yok. Ruhsal fenomen, psişik görünümü içinde ele alınmalıdır. Organik ya da beyinsel niteliklerle ilgisi yoktur. Umarız, bilim adamlarımızın maddeciliğin bu uzantısından kurtulacakları zaman fazla uzak değildir.

7
DÜŞÜN BİREYSEL ANLAMI*

Düş çözümlemesinin terapötik kullanımı bugün hâlâ bir tartışma konusudur. Birçok uygulayıcı düş çözümlemesini, nevrozların incelenmesinde kaçınılmaz bulmaktadır; bu nedenle de düşe, bilincinkine eşdeğerde bir işlevsel önem verirler. Kimileri ise, düşleri ruhun anlamsız alt-ürünleri olarak kabul eder ve düş çözümlemesinin tüm gerçekliğine karşı çıkarlar. Nevrozların etiyolojilerinde [nedenbilimleri], bilinçaltına belirleyici görev sağlayan her kavram, onun dolaysız dışavurumu olan düşe de önemli bir görev yükler. Bilinçaltını yadsıyan ya da en azından etiyolojik etkinliğini kabullenmeyen karşıt kavramın, düş çözümlemesinin gereksizliğini vurgulayacağı kesindir. Carus'nün bilinçaltı kavramını ortaya atmasından yarım yüzyıl, Kant'ın "anlaşılmaz belirtilerin sonsuz alanı"ndan söz etmesinden yüzyılı aşkın süreden, Leibniz'in psişik bilinçaltını araştırmasından iki yüzyıl sonra, bir Janet'den, bir Flournoy'dan ve daha birçok kişinin çalışmalarından söz etmesek de, bunca kanıta karşın bilinçaltı gerçeğinden kuşku duymak acınacak olaydır. Bu inceleme uygulamaya yönelik olduğundan, burada bilinçaltının savunmasını yüklenmek istemiyorum; ama düş çözümlemesinin bilinçaltına bağlı olduğu da bir gerçektir. Bilinçaltı varsayımı olmaksızın düş ancak bir *ludus naturae*, yani doğanın

* 1931'de Dresden'de yapılan Psikoterapi Tıp Derneği kongresinde verilen konferans. Daha sonra, "Düş Çözümlemesinin Uygulamalı Kullanımı" adı altında "Wirklichkeit der Seele"de yayımlandı. (Zürih, 1934)

bir oyunu, dağınık kırıntılar yığını ve günlük yaşamın dışkıları olarak kalır. Eğer gerçekten böyle olsaydı, düş çözümlemelerinin uygulamalı kullanımı üzerine bir tartışmaya gölge düşmezdi. Bu konuya ancak bilinçaltı gerçeğini önceden kabul ederek yanaşabiliriz; çünkü, düş çözümlemesinin birlikte getirdiği erek, bilmem hangi zeka oyunlarına tezgah açmak değil ve nevrozun açıklanmasında ve incelenmesinde gerekli görülen şimdiye dek bilinçdışı kalmış içerikleri araştırmak ve bilinçli kılmaktır. Bilinçaltı varsayımını kabul etmeyen kişiler için, düş çözümlemesinin kullanım sorunu sözkonusu olmaz.

Bilinçaltının etiyolojik bir görev yüklendiği ve düşlerin psişik bilinçaltı etkinliğinin ani dışavurması varsayımımıza dayandığımızda, düşleri çözümleme ve yorumlama girişimi, bütünüyle bilimsel bir açıdan, kuramsal olarak doğrulanmış bir girişimdir. Bu girişimin, terapötik etkinlik sınırları içinde, psişik etiyolojisini aydınlatma ve yapısını açığa vurmasını istemekte haklı buluyoruz kendimizi. Bununla birlikte bilimsel bulgular hekimin iyileştirici görevine yardımcı olurlar; böylece ruh çözümlemelerinin kuramsal aydınlatıcı özelliği düş çözümlemelerinin uygulamasıyla doğrulanmış olacaktır. Bu durumda hekim iyileştirici etkiyi, tıbbi bir göreve dönüşecek olan düş çözümlemesinden sağlayacaktır. Bilindiği gibi *Freudcu ekol* bu görüşe geniş ölçüde katılır; ayrıca, bulguya ve açıklamalara, yani bilinçaltı etkenlerin bilince geçmesine uygun terapötik bir görev yükler.

Bu varsayım olaylarla onaylandığı anda, geriye tek şey kalır: Düş çözümleme (tek başına ya da diğer yöntemlerle birlikte), bilinçaltı etiyolojisinin keşfine yardımcı olur mu, olmaz mı? Freud'un buna olumlu yanıtını biliyoruz; bu yanıtın büyük bölümünü onaylarım: Kimi düşler, özellikle başlangıç düşleri, yani bakım başlangıcındaki düşler, düşyorumun ana etkenini çoğunlukla istenilen açıklıkta aydınlığa kavuşturur. İşte, bir örnek:

Toplumsal düzeyi oldukça yüksek bir bay bana geldi. Mide bulantısına, beyin uyuşukluğuna yol açacak derecede korkudan, kuş-

kudan, baş dönmesinden, solunum güçlüğünden yakınıyordu; kısacası dağda görülen rahatsızlıkların belirtileriydi bunlar. Hastanın, eşine ender rastlanır bir meslek yaşamı vardı; yoksul bir köylü çocuğuyken yaşama atılmış, çalışkanlığının etkisiyle basamak basamak yükselmiş ve bugünkü durumuna erişmişti. Aslında, tasarılarını allak bullak eden bu nevroz ortaya çıkmasaydı büyük atılımları düşleyebileceği bir yerde bulunuyordu. Hasta, düş kırıklığını bilinen tümcelerden biriyle, basmakalıp sözcüklerle başlayan bir deyişle açıklamaktan kendini alamıyordu: "İşte, tam bu sırada..." Dağ rahatsızlığı belirtisi, hastanın özgül durumunu fantastik biçimde açıklamasıyla tanınır. Bana, bir önceki gece gördüğü iki düşü anlattı. İşte ilki:

"Doğduğum köydeyim. Sokakta, okula birlikte gittiğim bir köylü topluluğu var. Onları tanımazdan gelip yanlarından geçiyorum. Bu sırada içlerinden biri beni göstererek, 'köye pek sık gelmez' diyor."

Fazla bir yorum ustalığı gerektirmeyen bu düş ilk başlardaki alçakgönüllüğü anımsatıyor ve bunun anlamı da açıkça şu oluyor: "Yaşama çok aşağıdan başladığını unutuyorsun."

İşte, ikinci düş:

"Çok acelem var, yolculuğa çıkacağım. Bavulları toplamak istiyorum ama hiçbirini bulamıyorum. Zamanım yok, çünkü tren kalkmak üzere. Sonunda gereken pılı pırtıyı toplayıp sokağa fırlıyorum, fakat önemli kağıtların bulunduğu çantayı unuttuğumu fark ediyorum. Geri dönüp soluk soluğa onu arıyorum. Sonunda çantayı bulup gara koşuyorum, fakat güçlükle ilerliyorum. Son bir çabayla perona ulaştığımda tren kalkıyor. Tren koskoca bir S biçiminde. Lokomotif düze çıktığında makinistin dikkat etmeksizin tam yol vermesi durumunda arkadaki vagonların raydan çıkacağını düşünüyorum. Sonunda, makinist tam yol veriyor. Bağırma-

ya çalışıyorum. Vagonlar tehlikeli biçimde sarsılıyor ve raydan çıkıyor. Korkunç bir felaket bu. Birden soluk soluğa uyandım."

Burada da düşün anlamını anlamak kolay. Önce, hastanın gideceği yere her zaman önceden varma isteğiyle sinirli ve gereksiz hazırlık görülüyor. Fakat, peşindekilerden hiç kaygılanmayan makinistin hareketiyle arkadakiler birden dengelerini yitiriyor, sarsılıyorlar ve bütün bunlar -yani nevroz- vagonların raydan çıkmasına neden oluyor.

Hasta şimdiki durumuyla yaşantısının doruk noktasına varmıştır; yoksul geçmişi ve mesleğinde yükselmesinin getirdiği güçlükler, gücünü tüketmiştir. Ulaştığı sonuçlarla yetineceği yerde, tutkusu onu daha yüksek yerlere, soluğunun kesileceği ve henüz hazır olmadığı bir yere itmektedir. Nevrozun tehlike çanları çalması bundandır.

Daha sonra koşullar bu olayı izlenemi engelledi. Aslında görüşüm hasta tarafından benimsenmemişti. Düşte yer alan yazgı gerçekleşti. Hasta, tutkusu sonucu şansını denemek istemiş, başarısızlığa uğrayarak raydan çıkmıştı. Düşsel felaket gerçekleşmişti.*

Yükselme tutkusu, tırmanma bitkinliğinin simgesel belirtisi gibidir, düş bunu kesinleştiriyor. Burada düş çözümlemesinin uygulanımını onayan çok önemli bir etken var; düş, kişinin iç dünyasını betimler. Hasta, bilinç durumunda işinde ilerlemekten vazgeçmeyi gerektirecek en küçük bir neden görmüyor. Tersine, tutku içinde daha yükseklere ulaşmak istiyor ve yine, olayların sonunda ortaya çıkan yetersizliğini o an görmezden geliyor. Bu gibi olgularda, bizi ancak bilinç alanı kuşkuya düşürür. Hastalığın geçmişini içeren öykü şu ya da bu yoruma yol açabilir. Küçük rütbeli bir asker nasıl çantasında gelecekteki generallik asasını şimdiden taşıyabiliyorsa, böyle yoksul bir ana babanın oğlu da kendini daha yüksek onurlara değer görebilir! Niçin bu olgu da böyle olmasın? Yargım hatalı olabilir; hastanın düşüncesi benimkinden daha sağlıklı

* Bu olgu, daha sonraki sayfalarda yeniden ele alınacaktır.

olamaz mı? İşte, düşün görevi burada önem kazanıyor: Gerçeği, iç gerçeği benim varsaydığım gibi değil de *olduğu gibi* yansıtmasıyla değer buluyor. Bu nedenle düşleri, öncelikle fizyolojik belirtiler olarak kabul etmede karar kıldım; eğer sidikte şeker bulunuyorsa, ele alınması gereken albümin ya da ürobilin değil, şekerin kendisidir. Yani bana göre *düş, hastalığın tanımı için gerekli bir değer verisidir.*

Diğer düşler gibi bu küçük örnek de bize beklediğimizden fazlasını veriyor. Yalnızca nevrozun nedenini vermekle kalmıyor, ayrıca tanılamayı ve en önemlisi tedaviye nereden başlayacağımızı da belirliyor; düşteki sözcükleri kullanırsak, hastanın "tam yolla" çökmesini engellemek zorundayız.

Bu konuyu burada kapatıp başlangıç uğraşımıza, düşlerin nevroz nedenlerini belirlemede yardımcı olup olmadıklarını saptama konumuza dönelim. Anlattığım örnek buna olumlu yanıt vermektedir. Sizlere çok sayıda başlangıç düşü aktarabilirim; hatta aralarında saydam anlamlı olanlar ve en ufak bir neden etkeninin izini taşımayanlar bile bulunur. Yorumu derin bir çözümleme gerektiren düşleri şimdilik bir yana bırakalım.

Bilindiği gibi, kimi nevrozların gerçek nedeni ancak en son anda belirir. Kimilerinin nedeni ise görece bir önem taşır. Bu bizi başlangıç varsayımımıza, yani neden etkeninin bilincine varılmasının tedavinin ana parçalarından birini oluşturacağı düşüncesine geri götürür. Bu varsayım, ruhsal sarsıntının eski kuramını büyük ölçüde içerir. Birçok nevrozun kaynağında, ruhu yaralayıcı bir neden bulunur. Ama, bütün nevrozların böyle olduğunu kabul etmiyorum ben. Her nevrozun kökünde yaşanmış, acı verici çocukluk deneyleri yoktur. Bu kavrama karşı çıkışımın nedeni, hekimin dikkatini geçmiş üzerine yoğunlaştırmaya, ereği bir yana iterek düşüncesini nesnelerin kaynağına çevirmeye zorlamasıdır. Bu da, önemli şeyleri bir yana bırakarak çocukluğunun iz bırakmış bilinmez deneyini aramaya -bazen yıllarca- engellenmiş hastanın çok zararına olur. Bütünüyle nedensel bir tutum çok dardır; ne düşün

doğasına ne de nevrozun doğasına yeterli olur. Ayrıca, bir düşü yalnızca ruhyorumsal etkenin kaygısıyla ele almak, araştırmanın çalışmasına zarar vermek, daha üretimsel olandan yüz çevirmek demektir. Yukarıdaki örnek, ruhyorumu tüm açıklığıyla ortaya koyar ve terapötik bir yarar sağlar. Birçok başlangıç düşü vardır, ruhyoruma değil de başka sorunlara değinir. Örnek mi? İşte, aynı hastanın üç düşü. Hasta üç psikanalistе başvurmuş. Aşağıdaki düşlerin her biri, gittiği psikanalistlerin anlattığı başlangıç bölümlerini içeriyor. İşte ilki:

"Sınırı aşmam gerekiyordu, fakat bir türlü bulamadım sınırı. Kimse de çıkıp nerede olduğunu söylemedi."

İlk psikiyatr ile ilişki kısa sürede son buldu. İşte, ikinci düş:

"Sınırı aşmam gerekiyordu. Gece kapkaranlıktı. Gümrük binasını bulamıyordum. Uzun süre aradıktan sonra uzakta zayıf bir ışık gördüm. Sınırın orada bulunabileceğini düşündüm. Fakat, oraya ulaşmak için çok karanlık bir vadiden ve ormandan geçmem gerekiyordu. Yönümü kaybedebilirdim. Birden, deli gibi bana doğru koşan birinin varlığını hissettim ve soluk soluğa uyandım."

Bu ikincisinde, çözümleyici ile özne arasında beliren bilinçdışı özdeşleşmenin yönelmeyi ortadan kaldırması sonucu, ilişki birkaç hafta sonra son buldu.

Hastanın başvurduğu üçüncü hekim ben oldum. İşte düş:

"Bir sınırı aşmam gerekiyordu. Aslında, sınırı aşmıştım ve İsviçre gümrüğünün bir binasında bulunuyordum. Yanımda yalnızca el çantam vardı ve gümrüğe bildirecek bir şeyim olduğunu sanmıyordum. Oysa, gümrükçü elini çantama daldırdı ve iki büyük şilte çıkardı."

Bayan hasta, bakımını altındayken evlenmişti ve ilk başlarda evliliğe dayanılmaz bir nefret duyuyordu. Nevrozu aylarca sonra ortaya çıktı ancak; oysa sözünü ettiğimiz üç düşte de buna rastlanmıyordu.

Daha da çoğaltabileceğimiz bu örnekler, neden açısından incelendiklerinde, düşlerin tüm anlamlarını yitiren beklentiler olduğu ortaya çıkıyor. Bu düşler çözümsel duruma söz götürmez bilgiler devreder ve onları tam olarak değerlendirmekle çok büyük terapötik önem sağlar. Birinci hekim durumu tam olarak anlayarak hastayı ikinci hekime devretti. İkincisinde hasta düşünün anlamını kendi kendine buldu ve bakıma son verdi. Bana gelince, benim yorumum onu düş kırıklığına* uğrattı. Ama yine de, düşünde kendini sınırı aşmış görmesi ona tüm güçlüklere karşı dirençli olmayı sağladı.

Başlangıç düşleri çoğunlukla şaşırtıcı bir açıklıkta ve parlaklıktadır. Çözümleme sırasında bu nitelikler çok çabuk kaybolur; eğer ahşılmışın dışında kaybolmayıp da kalırlarsa, çözümleme kişiliğin önemli bir bölümüne ulaşmamış demektir. Genellikle tedavinin başlamasından az sonra, düşler karanlıklaşır ve anlaşılmaz olur. Bu da, yorum güçlüklerini arttırır; öyle ki, hekime yardımcı olan koşullar duruma egemenliklerini yitirirler. Düşleri gitgide artan bulanıklığı, hekimin öznel kavrayışına bağlıdır. Anlayan kişi için hiçbir şey karanlık değildir; nesneleri anlaşılmaz ve karanlık kılan anlayışsızlıktır. Düşler doğal olarak açık seçiktir, yani belirli bir zamanda oluşan koşulların işlevi olarak nasıl olmaları gerekiyorsa öyledirler. Tedavinin ilerlemiş evresinde ya da birkaç yıl sonra bu düşler tartılır ve kişi başını elleri arasına alıp bu noktayı nasıl olup da göremediğini kendi kendine sorar. Çözümlemenin ileri evrelerinde dikkat çekici bulanıklıktaki düşlerle karşılaşıldığında, hekim ya düşlerin bulanıklığını ileri sürerek ya da hastanın düşünsel direncini suçlayarak kendini savunacaktır; oysa, burada hekimin olayı kavrayamadığını anlaması gerekir. (Hastanın ruh durumunu

* Ne yazık ki, Jung bunun hangisi olduğunu açıklamıyor. (R. C.)

"karmaşık" diye niteleyen psikiyatr aslında kendi durumunu yansıttığını ve kendisinin karmaşık olduğunu bilmelidir; çünkü gerçekten de, olayı karmaşık kılan kendi kavrama yetisidir). Ayrıca, olayı kavrayamamasını zamanında fark etmesi terapötik bakımdan büyük önem taşır, çünkü hasta için yararlı olay, durumunun anlaşılmış olmasıdır.

Kavrayış öznel bir edimdir; tek yanlı olabilir, yani hasta değil de hekim olmayı kavrayan. Bu durumda hekim hastası karşısında inandırıcı olmalı; hasta güven duymazsa direnç gösterir. Kavrayışın tek yanlı olduğu durumlarda kavrama eksikliğinden söz etmeyi yeğlerim; çünkü hekimin kavrayışındaki önem kadar hastanın kavrayıştan yoksun oluşu da olayı etkiler. Bu nedenle, ortaklaşa düşüncelerin meyvesi olan *karşılıklı uyuma* gerek duyulur. Hekimin hastaya bir gerçeği öğretme zorunluluğu yoktur; hastanın, sözkonusu gerçeğe gelişim göstererek kendisinin ulaşması gerekir.

Anlaşılmaz bir düşle karşılaşıldığında, önemli olan sözkonusu düşün anlaşılması ve yorumlanması değil, *içeriğin özenle belirlenmesidir*. Yani, düşün imgelerinden hareketle "serbest çağrışımları" araştırmak değil, düşün çevresinde oluşan çağrışımların ilişkileriyle ilgili özenli incelemelerdir önemli olan. Hastaların çoğu bu bakımdan eğitilmelidir, çünkü hekimler gibi onlarda da düşlerin anlaşılmasına ve yorumlanmasına karşı dayanılmaz bir eğilim vardır. Hekim gibi onlar da, gerçek bir anlam taşıyan düşün gizemini kaldırmak isterler. Düşün görünür imgesi, düşün ta kendisidir ve tüm anlamını kendi içinde taşır. Sidikte şekere rastlandığında, yönelinmesi gereken albümin değil şekerdir. Düş, çözülmesi olanaksız bir yazıtı andırır. Bu durumda yapılması gereken ortaya anlaşılmaz anlamlamalar koymak değil, yazıtın okunmasını öğrenmektir.

En iyisi içeriği saptamak olacaktır. *Serbest çağrışımlar* olarak adlandırılan yöntem, Hitit yazıtlarını çözmekten farksızdır. Serbest çağrışımlar kuşkusuz komplekslerimi ortaya çıkaracaktır ama bunun için düşe gereksinimim olmaz, bir yazıt ya da bir gazete tümcesi aynı işi görür! Çağrışımlar komplekslerimi "verecektir",

oysa düşün anlamına yönelik değildir. Bunun için elden geldiğince imgelere başvurmak gerekir. Hastada çağrışım eksikliğinin görülmesi de çok anlamlıdır. Bu durumda hastama şöyle deme alışkanlığını edinmişimdir: "Sözünü ettiğinizden hiçbir şey anlamadığımı varsayın. Bana bu nesnenin yapısını ve geçmişini açıklayın ki, ne olduğunu anlayayım."

Böylece, bir düş imgesinin tam içeriği oluşturulmuş olur. Bu düşün tümü için gerçekleştiğinde, düşü yorumlamayı göze almak gerekir.

Her yorum, bilinmeyen bir yazıtı çözme girişimi, bir çözüm varsayımıdır. Bir düşün, karanlık ve tek olduğu koşullarda, güvenilir biçimde yorumlanmasına ender rastlanır. Bu nedenle tek bir düşün yorumuna fazla ağırlık vermem. Bir yorum ancak, *bir dizi düş* boyunca kesinlik kazanır. Hastalarıma gördükleri düşleri günü gününe not etmelerini söylerim. Hatta, ileri bir evreye ulaştığımızda düşlerini yorumlamalarını da isterim onlardan. Böylece hasta, hekimin yardımı olmaksızın bilincini oluşturmayı öğrenir.

Düşler, önemli neden ögeleri olmasalardı yorumlarını bir hekime bırakmaya gerek kalmazdı. Ya da düşler hekime yararlı ipuçları ve ruhsal fikirler sağlamamış olsaydı, önerdiğim yolun geçerli bir yanı olmayacaktı. Sizlere belleğimden silinmeyen önemli bir örnek vereceğim; hekim dostlarımdan biri -benden yaşça biraz büyüktü- "düş yorumlaması" konusundaki tutkumla alay ederdi: "Nasılsınız? Hâlâ düşlerle mi boğuşuyorsunuz? Bak, geçenlerde saçma sapan bir düş gördüm. Ne anlama geliyor dersiniz?" Gördüğü düş şuydu:

"Yüksek bir tepeye tırmanıyorum ve bir buzul düzlüğüne erişiyorum. Tırmanmaya devam ediyorum, hava çok güzel. Tırmandıkça mutlu oluyorum. İçimden şöyle geçiriyorum: Ah! sonsuza dek böyle tırmanabilsem! Doruğa ulaştığımda, mutluluktan uçuyorum. İçimde öyle bir duygu var ki, uzaya yükselebilirim. Her şeyi göze alıp göğe yükseliyorum. Bu sırada heyecanla uyandım."

Kendisine "Dostum, sizin ne uslanmaz dağcı olduğunuzu bilirim. Size, tek başınıza tırmanmaktan vazgeçmenizi öğütlüyorum. Dağa çıkarken yanınıza en az iki kılavuz alacağınıza söz verin bana" dedim. Güldü ve giderken "Hep aynısınız!" diye bağırdı. Bir daha görmedim onu. İki ay sonra ilk kazayı geçirdi: Bir tırmanış sırasında çığ altında kaldı ve oradan geçmekte olan askerî bir birlik tarafından kurtarıldı. Bundan üç ay sonraki kaza, onun sonu oldu. Kendisinden daha genç bir arkadaşıyla kılavuz almaksızın çıktıkları bir tırmanış sonrası inişe geçtiklerinde ayağı kaymış ve önden giden arkadaşına çarparak birlikte düşüp parçalanmışlar.

Tüm kuşkuculuğuma ve eleştiriciliğime karşın, düşlerde savsaklanacak bir yan bulunduğunu asla kabul edemem. Akla aykırı görünmeleri ashında, gece varlığımızın gizemli bildirilerini çözecek gerekli bilgiden yoksun olduğumuzu gösterir. Hiç kimse bilinçli yaşamdan ve onun deneylerinden kuşku duymaz; öyleyse *bilinçaltı olayların* anlamından niye kuşku duyulsun? Onlar da bizim yaşamımızdır, az ölçüde de olsa gece yaşamımızda varlıklarını sürdürürler; kimi zaman tehlikeli, kimi zaman yararlı olurlar.

Hastanın gizli iç yaşamını bize gösteren, kişiliğinin bölümlerini ortaya koyan düşler, gündüz yaşamında nevroz belirtilerinden sorumludur; hastayı yalnızca bilinci içinde ve bilinciyle tedavi etmek olanaksızlaşır. Bu nedenle bilinçaltına başvurmak kaçınılmaz olur.

Bilinçaltı ürkütücü bir canavar değildir. Doğal bir organizmadır. Ancak bilinçli davranışımız işe yaramaz duruma girdiğinde tehlikeli olur. Kendimizi baskı altına aldıkça, bilinçaltının tehlikeleriyle daha fazla yüz yüze kalırız. Hasta, o ana kadar bilinçdışı kalan verilerini özümlemeye başladığı anda tehlikeler de gitgide azalır. Kişilik bölünmesi, gece ve gündüz yaşamımız arasındaki önemli ve ürkütücü ayrılık, özümlemenin ilerlemesiyle birlikte kaybolmaya başlar.

Bilinçaltı yapı incelendiğinde genellikle şu ana hataya düşülür: İçeriklerinin belirleyici bir göstergeden yoksun olduğu ve *tek an-*

lamlı olduğu varsayılır. Bu inanış, bana kalırsa çok safçadır. Özdüzenleyici bir sistemi hatırlatan ruh, bedensel yaşamınkine benzer bir denge içindedir. Her aşırılık, anında ve gereğince, ödünlemelerden yanıt alır; ödünlemeler olmaksızın ne normal bir metabolizmadan, ne de normal bir ruhtan söz edilir. Bu anlayış içinde, *ödünleme kuramı ruhsal davranışın ana kuralıdır.* Kimi zaman yetersizlik, kimi zaman bir taşkınlık sözkonusudur. Bilinçle bilinçaltı arasındaki ilintiler ödünleyici niteliklidir; bu, düş çözümlemeleriyle doğrulanmış teknik kurallardan biridir. Çözümlemede şu soruyu sormanın her zaman yararı vardır: Düşün, ödünlemeye yönelik bilinçli davranışı nedir?

Ödünleme, bir isteğin yanıltıcı biçimde gerçekleşmesinden oluşmuş değildir her zaman; baskı altına alınmışsa kendini fazla belli etmeyen bir gerçektir daha çok. Bu nedenle düşün içeriğini öncelikle ciddiye almak gerekir.

Bu nedenlerle, düş yorumlamasına her başladığımda şu soruyu soranım kendime: *Düş tarafından ödünlenen bilinç davranışı hangisidir?* Bunun sonucu olarak, düşle düşü gören kişinin bilinçli durumu arasında sıkı bir bağ kurarım. Bilinçli durum bilinmedikçe düş yorumunun olanaksızlığını belirtecek kadar ileri gidebilirim. *Bilinçaltı içerikleri kapsayan göstergeli belirleme, ancak bilinçli durumun anlaşılmasıyla gerçekleşir.* Çünkü düş, uyanık durumumuzdaki yaşamımızdan kopuk bir olay değildir. Eğer bunu böyle algılıyorsak, bu bizim kavrama yetimizdeki eksiklikten kaynaklanır ve tümüyle öznel bir yanılmadır. Gerçekten de bilinçle düş arasında sıkı bir nedensellik bulunur.

Bilinçaltı içeriklerin doğru değerlendirilmesi, önemli ve titiz bir yöntem gerektirir; bir örnek verelim. Bir genç adam bana şu düşünü anlattı:

"Babam yeni arabasıyla evden ayrılıyor. Araba kullanışı son derece beceriksizce ve bu saçmalık beni çileden çıkarıyor. Sağa sola kıvrılıyor, geri gidiyor, arabayı tehlikeye atıyor ve sonunda bir

duvara çarpıp parçalıyor. Öfke içinde, gücümün yettiğince aklını başına toplamasını söylüyorum bağırarak. Babam gülmekten katılıyor ve körkütük sarhoş olduğunu görüyorum."

Düşün gerçekle hiçbir ilgisi yok. Düşü gören genç, babasının hiçbir zaman -hatta sarhoşken bile- böyle araba kullanmadığını biliyor. Kendisi de dikkatli bir sürücü, içkisi az, özellikle araba kullandığı zamanlar. Kötü araba kullanma ve arabaya hasar vermek en tiksindiği konu. Baba-oğul ilişkileri çok iyi. Başarılı biri olan babasına hayran. Yorumu fazla çaba gerektirmeksizin, düşte baba imgesinin olabildiğince olumsuz çizildiği görülüyor. Oğula göre düşün anlamı nedir? Bu soruyu hangi yönde yanıtlamalı? Babasıyla ilişkileri göründüğü kadar iyi değil mi? Aslında, aşırı ödünlenmiş dirençleri mi dikkate almalı? Bu durumda düş içeriği olumlu bir ipucu taşır ve gence şöyle demeniz gerekir: "İşte, gerçekte babanızla olan ilişkileriniz bunlar." Bununla birlikte, baba-oğul arasındaki gerçek ilişkiler nevrotik hiçbir kuşkuya yer vermediği için, böyle yıkıcı bir kavramla gencin duygularını bozmak haksızlık olacaktı. Terapötik açıdan ise, bir hata olurdu bu.

Öte yandan baba-oğul ilişkileri gerçekten iyi durumdaysa, düşün babayı değersiz kılmaya yönelik böylesine gerçekdışı bir öykü yansıtmasının nedeni neydi? Bu düş ancak, düşü gören kişinin bilinçaltında var olan bir eğilimle ilintili olabilir. Kaynağında kıskançlık ya da olumsuz başka duygular yatan bazı başkaldırmalar var olamaz mı? Genç adamın bilincine yönelmeden önce, gencin bu düşü "niçin" değil de "ne amaçla" gördüğünü kendinize soralım. İkinci soruya yanıt şu olur: Gençte, bilinçaltı babayı gözden düşürmeyi istemektedir. Eğer bu aşağılama o an için gerekli ödünleyici bir gerçekse, ortaya çıkan sonuç şu olur: Baba-oğul ilişkileri yalnızca iyi değil, *çok çok iyidir*. Gerçekten de genç, "babasının kuzusu" deyimine uygun, babasının kanatları altında, "*eğreti*" olarak niteleyeceğim bir yaşam sürmektedir. Burada kendisi için büyük bir tehlike yatmaktadır: Baba koruması altında, kendi niteliğini ayırt edememekte ve kendisini gerçekleştirmeyi başaramamak-

tadır; bu nedenle de bilinçaltı babayı değersiz kılıcı, genci önemseyici saçmasapan bir sövgüye başvurmaktadır. Hoş bir seçim değil kuşkusuz! Dar görüşlü bir baba, bu düşü bir bağırıp çağırma nedeni yapar, oysa düş son derece kurtarıcı bir ödünleme oluşturmaktadır. Baba-oğul arasında bir karşıtlık yaratmaktadır. Oğul ancak bu karşıtlıkla kendi bilincine varacaktır.

Bu son yorum en iyisiydi; tıpatıp oturdu, yani gencin hemen katılmasına neden oldu, ayrıca babayı da oğulu da incitmedi. Bu yorum ancak, baba-oğul ilişkileriyle ilgili bilinç fenomenolojisinin çeşitli ögelerini soruşturmakla gerçekleşebilirdi. Bilinçli durum anlaşılmadıkça, düşün gerçek anlamı askıda kalmış olacaktı.

Düş içeriklerinin benimsenmesi konusunda, bilinçli kişiliğin gerçek değerinin hiçbir biçimde zedelenmemiş olması büyük önem taşır. *Çünkü bilinçli kişilik zedelendiği anda, benimseme durumunda olabilecek kimse kalmaz ortada.* Bilinçaltının tanınmasının, aşağıdakini yukarı ya da doruktakini aşağı taşıyan bu toplumsal karışıklıklarla hiç ilgisi yoktur. Bilinçaltı ödünleme ancak bilinçli kişilik tehlikeye düştüğünde yararlı olduğundan, bilinçli kişiliğin değerlerinin varolduğu şeylere çok dikkat etmek gerekir. Benimseme sırasında seçim sözkonusu olmaz: şu ya da bu yoktur, *şunu ve bunu ele almak* sözkonusudur.

Düşün yorumu sırasında, düşle ilgili bilinçli durumun bilinmesi kaçınılmazdır. Ayrıca, simgesel anlamına ulaşmak için bilinçli öznenin felsefesi, dinsel ve ahlaki inançlarını dikkate almak çok önem taşır. Uygulamada düşün simgesel anlamı göstergebilimsel biçimde, yani değişmez anlamlı ve nitelikli göstergeler ya da belirtiler içinde ele almamak yerinde olur; düş simgeleri -gerçek simgeler- bilincin henüz tanımadığı içeriklerin taşıdığı anlamlardır. İlke olarak değişmez anlamlı bu tür simgeler olmasaydı, bilinçaltı yapısının ne olduğunu belirleyecek olanağa erişemezdik.

Değişmez simgelere bile belirsiz nitelikli içerikler bağlamam şaşırtıcı olabilir. Bilindiği gibi Freudcu okul cinsel "simgelerin" varlığını kabul eder ve bunlara cinselliğin içeriğini bağlar.

Bakım başlangıcı, tüm genişliği içinde bilinçaltı programını hekimin gözleri önüne seren bir düşle belirlenir. Fakat uygulama nedenleriyle bu düşün anlanını hastaya sezdirmek gereksizdir. Burada da bizi sınırlayan uygulamaya özgü düşüncelerdir. Hekimin, hastasından habersiz, düşten elde edeceği bilgi, simgeleri anlamasına bağlıdır. Sözkonusu bilgi, hastalığın tanımlanması ve sonucu için büyük önem taşır. Bir gün, onyedi yaşında bir genç kızı görmem için çağrıldım. Çağrılış nedenim, bir uzmanın başlangıç durumundaki bir kas körelmesinden kuşkulanması, bir diğerinin ise genç kızda histeri belirtileri bulması idi. Görünürde olgu tüm kuşkuları doğrular gibiydi, bununla birlikte histeri belirtileri de görülüyordu. Hastaya düşlerinden söz etmesini söyledim; hemen yanıtladı: "Evet, korkunç düşler görüyorum; son gördüğüm düş şöyleydi:

"Gece eve geliyorum. İçerde bir ölüm sessizliği sürüyor. Salonun kapısı yan aralık. Annemi görüyorum, avizeye asılmış, pencereden giren soğuk esintiyle ileri geri sallanıyor. Sonra gecenin içinde evde korkunç bir gürültü kopuyor; ne olduğunu anlamak istiyorum ve ürkmüş bir atın evde koştuğunu görüyorum. At, sonunda koridorun kapısına gidiyor, oradan koridorun penceresine ve dördüncü kattan caddeye atlıyor. Yerde paramparça yatışını görünce korkuya kapılıyorum."

Bu tür düşlerin uğursuz niteliği herkeste dikkati çeker, oysa bu tür karabasan görmeyen kim var ki? İki ana simgenin anlamını yakından inceleyelim; bunlar "anne" ve "at". Her ikisi de koşut biçimde davrandıklarından, kendilerine kıydıklarından eşanlamlı olmaları gerekir. Anne, bir arketiptir. Kaynağı, doğayı, edilgen yaradılışı, ayrıca maddi doğayı, içgüdüsel yanı, ruhsal olanı, içinde bulunduğumuz ve bizi taşıyan bedeni çağrıştırır. Çünkü anne, taşıyan ve besleyen bir vazodur, çukur bir biçimdir (rahim gibi). Yetiştirici işlevi yüklenir. Annenin içinde varolan meyvenin içyaşamı, karanlığı ve sıkıntıyı (dar uzam) akla getirir. Bu yaklaşımlar, görüldüğü gibi, "anne" kavramının mitolojik ve dilsel evriminin büyük

bir bölümünü oluşturmaktadır ya da Çin felsefesinin *"Yin"* diye adlandırdığı ana ögeyi yansıtmaktadır. Bütün bunlar onyedi yaşında bir genç kızın bilgilerinde yer alamaz. Burada sözkonusu olan, ırksal bir kalıttır. Bu kalıt, bir yandan dilimizde varlığını sürdürürken, öte yandan psişenin kalıtsal yapısında yer alır; bu nedenle de her toplumda ve tüm zamanlarda buna rastlamak olasıdır.

Böylesine içli dışlı olduğumuz bu "anne" sözcüğü, annelerin en iyi bilinenine, kişisel anneye, yani "benim annem"e uygun düşer görünmektedir. Anne simgesi için bulunmuş anlamlamayı düşe yerleştirecek olursak şu yorumu elde ederiz: *Bilinçaltı yaşam kendi kendini yok eder.* İşte, bilince ve gözü kulağı olana yöneltilmiş bildiri budur.

At, mitolojide ve folklorda çok yaygın bir arketiptir. Hayvan olduğu için insan ruhunu değil, alt-insanı, içimizdeki hayvanı, yani bilinçdışı ruhu simgeler. Bu nedenle folklorda at, ermiş, hatta söz yetisine sahiptir. Taşıyıcı hayvanlar olan atlar, anne arketipi ile sıkı bir ilişki içindedir (Truva Atı, vb.) İnsanın üzerine oturduğu hayvan, at, bizi tedirgin eden rahimi ve içgüdüsel tepileri anıya getirir. At, devinim ve araçtır; bir içgüdü gibi ereğe taşır ve içgüdüler gibi de bilinç yokluğunda paniğe kapılır. At, büyünün yakın akrabasıdır, yani akıldışı etkinliği vardır. Özellikle kara atlar, ölüm habercileridir.

Görüldüğü gibi "at", "anne" sözcüğüyle hemen hemen eşanlamlıdır. Anlam, "başlangıç yaşamı"ndan (anne), "bütünüyle hayvansal ve bedensel yaşam"a (at) kaymaktadır. Bu anlamı düşe aktaralım, yorum şu: *Hayvansal yaşam kendi kendini yok eder.*

Her iki konu da aşağı yukarı aynı anlamda. İkincisi daha özgül bir biçimde beliriyor. Düşün son derece ince bir yanı var: *Bireyin ölümünden söz etmiyor.* İnsanın düşünde kendi ölümünü kolaylıkla görmesi dikkat çekicidir; bu nedenle ciddiye alınmaz. Bireyin yaşamında gerçekten o noktaya gelindiğinde, düş bambaşka bir dil konuşur.

Düşün her iki bölümü de, sonu kaçınılmaz olan önemli bir be-

densel hastalığı belirlemektedir. Bu sonuç, kısa zaman sonra doğrulandı.

Bu örnek değişmez simgelerin doğası hakkında yaklaşık bir bilgi verebilir. Sayıca çokturlar ve birbirlerinden küçük anlam değişiklikleriyle ayrılırlar. Yapılarının bilimsel olarak belirlenmesi ancak, karşılaştırmalı mitoloji, folklor, dinler tarihi ve dil tarihi üzerinde yapılacak araştırmalarla gerçekleşebilir. Ruhun doğası, bilinçten çok düşlerde ortaya çıkar. *Ruhun en ilkel yapısından doğan imgeler ve eğilimler düşte ortaya çıkarlar.* Bilinçaltı içeriklerin benimsenmesiyle bilinç durumu arasında bir yakınlaşmaya tanık oluruz. Bilinç durumunun tek eğilimi ise, doğal yasalardan kopmaktır. *Böylelikle hastayı, kendisine elverişli yaşam kuralına uydururuz.*

Bu düşte ancak temel bilgilerle ilgilendim. Bu araştırmanın sınırları, taşları tek tek toplamamıza, her çözümleme boyunca bilinçaltının ortaya koyduğu yapıyı oluşturmamıza olanak tanımıyor. *Benimseme yolu, hekimin ilgilendiği iyileştirme başarısının da ötesine geçer; yaşama olanak tanıyan, yani her bireyin, bireyciliğin gerçekleşmesine yönelik bir amaca doğru yol alır. Biz, diğer hekimler, insan yapısının karanlık yönünü bilinçli olarak gözlemleyen ilk kişileriz kuşkusuz. Fakat genellikle bizler, bu gelişimin ancak bozuk bölümlerine tanık oluyor ve hasta bir kez iyileşti mi de onu gözden kaçırıyoruz.* Bununla birlikte, uzun yıllara dayanan normal akışı incelemenin asıl olanağını ancak tedavi sonrası elde edebiliyoruz. Bilinçaltı gelişiminin bağlı olduğu amaçlar hakkında bazı bilgilere sahip olunduğunda, hekim hastalıklı evrede bulunan ruh durumundan kesin bilgiler elde edemese de, düşlerden çıkan anlamlar gözlemcinin zihninde yer eden izlenimde fazla kopukluk göstermez ve simgelerin önemli amacının ne olduğu daha bir açıklıkla bilinmiş olur. Her çözümleme ana fenomenin ancak bir bölümünü ya da bir görünümünü açıklayabilir. Bu nedenle karşılaştırmaları ilk başta umutsuz bir karışıklık gösterir. Böylelikle kendimi uygulamaya dönük çalışmalara verdim; çünkü yeterli bir uyuma ulaşmak ancak günlük deneylerin yakın çevresinde gerçekleşebilir.

8
DÜŞ'TEN MİT'E

I*

Çağrışım yönteminin yanısıra, bilinçaltına girmemizi sağlayacak başka yollar da vardır. Birincisini gördük, bizi oldukça yüzeysel bir katmana, bağıntılı bir bilinçaltına, *kişisel bilinçaltına* ulaştırdı. Örneğin, çocuğu tifodan ölen hasta, davranışının nedenlerinin bilincinde pekâlâ olabilirdi. Bu olgu, kendimizi kişisel bilinçaltımızla tanıtmak zorunda olduğumuzu gösterir; kişisel bilinçaltı, bilinçli olabilecekken, çeşitli nedenlerle bilinçaltında kalan ögelerden oluşmuştur. Yaşamımızdaki olayların kişisel bilinçaltımız tarafından emilmesi, varlığımızı sürdürdüğümüz sürece geçer akçedir. Tüm dikkatimizi, psişik enerjimizi tekeline alan bir işe yoğunlaştırdığımızda başka bir görevi düşünemeyiz; ikinci görev bir an ufkumuzdan silinir ve birden ortaya çıkışı bizde bir şok yaratır; bu bütünsel ve sıkça yok oluş, çok sayıda ögeyi yeterli bir bilinç düzeyinde tutmaktan yoksun kalan psişik enerjimize bağlıdır. Sahip olduğumuz psişik enerji gücünü ulaşılmaz olanı, yani karanlıkta yuvalanan ayrıntıyı aydınlığa çıkarmak için kullanmalıyız. William James'in "bilincin kıyısı" diye adlandırdığı bu karanlık alan, çağrışım deneyinin ulaştığı alandır işte. Birçok olgu vardır, bilinçli olabilecek psişik ögeleri bile gün ışığına çıkarmak bir işe yaramaz. Verdiğimiz örnekler arasında, ellialtı yaşındaki dul kadının soru-

*Analitik Psikolojiye Giriş (üçüncü bölüm).

nunda, çağrışım deneyi aracılığıyla hastanın oğlunun ayrılışına dövündüğünü bulmuştuk; ancak, yansımış ve içedönük kişilerin kolaylıkla yönlendiği bir alana girebildik, onun ötesine asla. Oysa bu olguda, çağrışım deneyi de bu nedenle gerekiyordu, sözkonusu kişi kıskançlık dolu, oğlunu "avucunun içine" alışını kendine bile açıklayamayan bir kadındır. Ahlaki zayıflığın duraksattığı ve gerçek korkusunun sürüklediği kişiler için onay vermek zordur. Bununla birlikte kamuoyu, hastanın sıkıntısının nedenlerinin bilincinde olduğunu düşünmekten kendini alamaz. Terapötik açıdan çağrışım deneyi derinlemesine bir açıklık getirmez; çünkü her zaman, "insansı, en insansı" karmaşıklıkların ardında ne olup bittiğini öğrenmek sorununu gözönünde bulundurmak gerekir. Bu kadın, kuşkusuz, oğluna çok yasak koymuş ve sevgili oğlunun tek sahibi olmayı umut etmişti. Fakat, bu aşırı bağlılığın nedeni neydi? Bu hasta kadınla konuşmak zorunda kalsam, hastalığının etkin bir boşluktan ileri geldiğini ve oğlunun bu boşluğu dolduran sevgili rolü oynadığını söylemem yeterli olmaz. Bu ona büyük bir terapötik yardım sağlamaz. Aramızdaki ilişkinin iyi olabilmesi için davranışını koşullandıran olayların bu noktaya niçin geldiğini açıklayacak nedenlerin yer aldığı ruhunun katmanlarını iyi tanımam gerekir. Oysa çağrışım deneyi, genellikle, gerekli açıklamaları yaratacak, yeterli derinliğe ulaşamaz. Belki de bu kadının sıkıntıları babaerkil ve karmaşaya dayanmaktadır. Bu karmaşa çağrışım deneyinin uygulandığı anda açık seçik ortaya çıkmaz; çünkü bu karmaşalar o an babaya değil, oğula yöneliktir; bu nedenle de deneyin getirdiği açıklamalar oğulla ilgili olacaktır; baba karmaşası ilk başta gizlidir, ona ancak daha sonraki deneylerde ulaşırız, yani oğulla ilgili sorunlar açıklığa kavuştuktan sonra. Buna ulaşmanın tek yolu budur. Böyle olduğunu iddia etmekte diretmiyorum ama bu olabilirlik en uygun görünenidir, gerçekleşmesi için de uzun bir süreye gereksinim gösterir. Oysa bu alanda zaman önemli etkendir: Bu nedenle psikanaliz, başlangıçlarda, Freud'den çok önce, dikkatini düşlere çevirmiştir.

Antikçağ hekimleri düşlere büyük ağırlık vermişler, hastalığın türü konusunda bunlardan önemli bilgiler edindiklerini sanmışlardır. "Şifacılar"ın derlemeleri aracılığıyla günümüze çok sayıda düş ulaşmıştır Antikçağ'dan. Bu kişiler Ürdün vadisinde ve Ölüdeniz kıyılarında varlığını sürdüren bir mezhep oluşturmuşlardı; öykülerinden bazıları bize değin ulaşmıştır. Resmî kâhinlerin bilgilerini yitirmelerinden sonra ya da sorumluluk korkusuyla boş yorumlar yapmaları sonucu, bu adamlar aranan, başvurulan kişiler oldu. Sözünü ettiğimiz şifacılar psişik tedavi yoluyla çok kişiyi iyileştirdiler ve sürekli olarak düşlerle ilgilendiler. Ermiş Jean-Baptiste bunlardan biriydi.

Düşler, yakından bakıldığında, komplekslerle ilgili belirtilerdir. Düş, varlığını uykumuzda sürdürür; uyku bizi bilinçaltına iter, ama bir psişik etkinliğe de göz yumar; psişik etkinlik, düş görüntümleri gereksinimini anılarla karşılaşır. Düş konusunda bu tür bir düşünce yabancı sayılmaz; kimi zaman kişi kendisini düşüncelere kaptırır, düşün ne anlama geldiğini, nereden kaynaklandığını kendi kendine sorar, gördüğü vizyonların neyi ileri sürdüğünü merak eder, çünkü uyku sırasında süregelen bilinç artıkları bunlara olanak sağlar. Düşler uykuya bağlı olarak yarıkaranlık bilinç durumunda patlak verirler, tıpkı komplekslerin bilinç içinde ortaya çıkmaları gibi. Düşlerle kompleksler arasındaki bu koşutluk, bunları birbirlerine daha da yakınlaştırdığı gibi, düş imgelerini sık sık etkileyen ve komplekslerin niteliği olarak beliren güçlü etkinlikler olarak dikkat çeker. Bu kompleksler bize egemen olduklarında hiçbir zaman zihnimizde tam olarak beliremezler; aralarından ancak bazıları bilince varır. Bir olayı anımsadığımızda belleğimizde belirenler konuşma parçalarıdır: "şöyle dedi... ben de yanıt olarak..." gibi; işte, gerçekleşen ya da gerçekleşecek olan bir konuşmayı böyle tasarlar kompleks; aynı biçimde, bir tartışmadan sonra kişi tek başına saatlerce konunun tezi ve antitezi üzerinde düşünür durur. Düş de işleyişini, önceden elde ettiği gereçlere dayalı olarak bazı düş kurallarına göre kurar; bu kurallar düş ile uyanık durum ara-

sına bir kopukluk, dikkat çekici bir fark yaratan ayrılığa yol açarlar. Gündüz etkileyici bir olay yaşanmış ve ruhsal durum iyi ise eğer, gece olayla ilgisi olmayan bir düş göreceğiniz kesindir. Nişanlı kişilerin birbirlerini sık sık düşlerinde gördükleri doğrudur; eğer böyle bir şey oluyorsa bu sorunsal bir durumdur, düşler genellikle çok güçlü etkinlikleri yansıtan imgeleri yadsır. İşte, gündüz yaşamıyla düş arasındaki alışılmış bir kopukluk örneği: Afrika'daki çalışmalarım sırasında gördüğüm bütün düşleri not etmiştim. Düşlerimde hiçbir zaman zenci yer almadı, hep beyazlar vardı. Yalnız, şu anlatacağımın dışında:

"Bir zenci, elinde kwırma maşası bana yaklaşıyor ve benden saçlarını kwırmamı istiyor; üzerinde beyaz bir ceket vardı."

Uyandığımda bu adamı daha önce nerede görmüş olabileceğimi düşündüm; Amerika'da her zaman gittiğim berberimdi bu! Bilindiği gibi savaş sıralarında, askerlerin düşlerinde kendilerini evlerinde görmeleri iyiye işaretti; tersine, düşlerinde savaş görenleri savaş hattından geri çekerlerdi. Gerçekten de, ruhsal durumları iyi olan savaşçılar düşlerinde hep evlerini, sivil yaşamı görürler, tersi olanaksızdır. Bu örnekler, bilinçli yaşamda yaşanmış komplekslerle olayların düşleri arasındaki kopukluğa, karşıtlığa tanıklık etmektedir.

Ne olursa olsun düşler, ortaya çıkış biçimleriyle komplekslerle aralarında bulunan yakınlığı ele vermektedir: Gece gördüğümüz bir düş ertesi gün bir türlü aklımızdan çıkmaz, neşenizi kaçırır, günü zehir eder; ya da sizi uykunuzun "tam ortasında" uyandırır, baş ağrılarıyla sağlığınızı bozar. Aslında düşler, sanıldığı kadar çocuklukla fazla ilişkili değildir. Freud düşlerle ilgilenmeye başladığında bunların komplekslerden kaynaklanan gereçler içerdiğini ve komplekslerle aralarında bağ olduğunu sezdi. Bunlara ulaşmada yarar sağlayacak bir tekniği, *serbest çağrışım yöntemini* kurmaya çalıştı. Yöntem şuydu: Bir düşün çeşitli imgeleri ele alınıyor ve bu imgelerin her biri için düşü gören kişinin aklına gelen düşünceler biraraya toplanıyordu. Yöntem, bugün bile tartışılan kuramsal bo-

yutlara uygulama sırasında önem vermeseydi yetkinliğe erişirdi. Ya da şu gerçeği dikkate alması gerekirdi: Herhangi bir hareket noktasından başlayarak bir dizi çağrışım gerçekleştirilirse sonuçta bir komplekse ulaşılır, bunun için de düşe gerek yoktur. Bunun deneyini, çağrışım örgüsü kullanarak en ilgisiz konularda gerçekleştirdik, örneğin bir belediye duyurusu ile: "... yasaktır!", hatta bir Rus yazınıyla bile, birkaç çağrışım halkası ile komplekslerin ortasına düşebiliriz, dolayısıyla düşler gereksizdir. Freud'un ana uğraşı komplekslere ulaşmaktı ve bunun için de düşlerden yararlandı, tıpkı bizim belediye duyurusundan yararlandığımız gibi. Daha önce de belirttik, bu erek için oyun kağıdı ya da sözlükten alınmış bir sayfa kullanabilirdi. Çünkü serbest çağrışımlar düşün içeriğini bir yana bırakıp önemli olmayan komplekslere yönelir. Burada hatanın bol olduğu bir alanda bulunuyoruz aslında. Yanılgı, büyük kompleksleri gözardı etmek için küçük komplekslerin ardına gizlenmek demektir. Temelde zararsız görülen kompleksler açığa vurulur, sıra zararlılara gelince susulur. Kişiler vardır, ufacık bir tasayı şöyle dile getirirler: "Görüyorsun ya, ne durumdayım!" Bu açıklama, karşımızdaki kişinin asıl ürkünçlüğü görmemesi için yararlandığımız gizleyici bir sözde nedendir. Bu nedenle, serbest çağrışımların varması gereken sonuç, düşü yorumlamadan öteye geçmez ve öznenin tümünde gizli duran komplekslerin özüne ulaşamaz. Ayrıca, çağrışımlar bir düzene sokulmalı, düşün ve düşle ilgili ögelerin çevresiyle sınırlı kalmalıdır. Aydınlatılacak düş konusunun çevresinde toplanan ve konuyu oluşturan gereçlerin dışındakileri önemsememe ilgisine saygı göstermelidir. Düşün içeriğinden uzaklaşan çağrışımları soyutlamak gerek. Örneğin düşünde bir lokomotif gören kişi, demiryolundan söz eder, ondan Sibirya'ya geçer, oradan Bolşeviklere, onlardan da Birleşmiş Milletler'e; bütün bunlar düşe hiçbir anlam katmaz. Benim bilmek istediğim, lokomotifin, düşü gören kişi için ne anlam taşıdığıdır; bu nedenle de çağrışımların lokomotiften abartılmış bir biçimde uzaklaşması yersizdir. Örneğin, düşü gören kişiye şunu sormaktan çekinmem:

- Söyleyin bakalım, lokomotif sizce ne anlam taşıyor?

- Son gördüğüm, çok büyük bir lokomotifti; şu an zihnime takılan bu.

- Lokomotifin ne olduğunu bilmediğimi varsayın ve bana bunun ne olduğunu, ayrıca üzerine ne düşündüğünüzü anlatın.

Bu durumda düş gören kişi size çok ilginç bir öykü anlatabilir ya da düşünde gördüğü lokomotifin taşıdığı anlamı içeren bir tanımlama yapabilir. Çünkü düşündeki lokomotif gerçek bir lokomotiftir. Bu gerçek bile *düş kavramı konusunda Freud ile aramdaki farkı gösterir*. Cabale'ın dediği gibi düş, gerçekten bir düştür; anlamını kendi içinde taşır; düş, yalnızca neyse odur; bir görünüş değildir; bir göz aldatmaca değildir; tersine tamamlanmış bir yapıdır.* Düşün bir düş olduğu ve anlamını kendi içinde taşıdığı varsayımı kabul edildiğinde, her tür olguda serbest çağrışımlara gerekli olan bir sınırlamayla, bizi içerikte tutan ve düşün ancak yakın çevresiyle ilgilenmeye zorlayan bir sınırlamayla karşılaşırız.

Bu soyutlamaya düşmektense, düşe yanaşma biçimini örnekle göstermeyi yeğlerim. Vermeyi düşündüğüm örneklerden ikisini daha önce sizlere aktarmıştım. Okur bunları *düş çözümlemesinin deneysel kullanımında* bulabilir: "Toplumsal durumu oldukça yüksek bir bay... Düşsel felaket gerçekleşmişti." (*Düşün Bireysel Anlamı* adlı bölümün baş kısmı).

Her iki düşün anlatımından sonra düşüncemi bildirdiğimde hastanın bundan hoşlanmadığını sezdim. Ne yapılması gerektiğini benden daha iyi bildiğine inanır bir hava içindeydi. Hastanın bu tür davranışı beni öfkelendirmez; kendisine şunu söylemekle yetindim: "Kuşkusuz, olaylara başka bir açıdan da bakılabilir; size iyi uykular dilerim!" Böyle bir söze kulak asmayacağını, içine kuşku düşeceğini ve düşüncelerini yeniden gözden geçireceğini önceden biliyordum. Bu nedenle daha fazla konuşmam gereksiz olacaktı. Bilinçaltının, benim sözlerimden çok daha etkileyici olaca-

* Düş bir şeyler gizler düşüncesi, insanbiçimsel (antropomorfik) bir düşüncedir.

gından emindim. Şimdi, daha derinlemesine inceleyeceğimiz düşe dönelim.

"Düşü gören kişi, tanımadığı bir çiftçi kadının çiftliğinde bulunuyor. Kadına, Leipzig'e kadar uzun bir yolculuk tasarladığını ve bunu yaya olarak gerçekleştirmek zorunda olduğunu söylüyor. Kadın, gözlerini hayranlıkla açarak onu izliyor. Bu sırada düşü gören kişi pencereden dışarıya bakıyor ve orakla çalışan çiftçileri görüyor. Birden arka planda, bu sırada kendisi de dışarıda bulunuyor, dev gibi bir ıstakoz ya da kertenkele beliriyor. Karşılaştıklarında, canavar önce sola, sonra sağa kaçmak istiyor ve hasta bu iki yön arasında kendisini tutsak hissediyor. Canavar usulca yaklaşıyor ve bu durumda ne yapması gerektiğini düşünüyor hastamız. O sırada elinde büyülü bir değneğin varlığını hissediyor; bununla canavara vuruyor ve hemen orada canavar ölüyor. Canavarın leşi önünde durup onu seyrediyor. Bu uzun seyretme sırasında da uykusundan uyanıyor.

Bu düşte sahneler çok yalın ve açık; bunları nasıl ele almak gerekir? Şu yolu öneriyorum ben. Bir sayfayı üç sütuna bölerim; sol baştaki sütuna, birbirini izleyen evreleriyle düşü yazarım. Biraz daha genişçe olan ortadakine düşün içeriği yazılacaktır (daha önce sözünü ettiğimiz gibi, serbest çağrışımların yardımıyla oluşan bölüm). Sağdaki sütuna ise, bütünden elde edeceğimiz sonuçları yazarız. Düşü böyle ele alırız; bunu çözmek ve anlaşılır kılmak için diğer alanlardan elde edilecek bilgilere gereksinmemiz olacaktır. Yorumlara başvurmamız gerekecektir. İçeriğin yer aldığı ikinci sütun, düşü gören kişinin sağlayacağı gereçlerle beslenecektir, çünkü, hangi nesnelerin ne anlama geldiğini ancak o verebilir, biz dışarıdan, ruhunda beliren imgenin hangi işlevden kaynaklandığını bilemeyiz. Bir gözlemci, kişinin öncelikle neye ve nasıl tepki gösterdiğini dışarıdan bilemez, bu nedenle *düş simgeleri tamamen bireysel bir niteliğe sahiptir*. Bize düşen, hastanın ruhunda düş imgelerinin hangi içerikten kaynaklandığını, hangi etkiyle gizlendiklerini bulmaktır. İçerik bir kez ortaya çıktı mı, ondan sonra düşün yapı-

sı açıklık kazanır ve biz de sonuçları açıklama tehlikesini göze alabiliriz. Düşü sol baştaki sütuna yazdığımızı varsayalım ve içerik sorununa el atalım.

Sizlere "çiftlik ve bir çiftçi kadın" ne anlama geliyor diye sorsam, içinizden çoğu bunun ana evi ve anne ile ilgili olduğunu söyleyecektir. *Oysa sorun, işe bu biçimde başlamamak gerektiğini gösteren bir örnektir*, çünkü bu çağrışımın konumuzla hiç ilgisi yok. Çiftlik hastamızda bambaşka bir konu çağrıştırıyor; 1444'te bin beşyüz askerin kahramanca öldüğü yeri, Saint-Jacques hanını anımsıyor.* İşte, düşünde gördüğü evin hastanın aklına getirdikleri; içimizde kimse bunu düşünemezdi, bunu düşünebilen tek kişi hastadır. Daha sonra şu çok anlamlı çağrışımları dikkate almalıyız:

"Çiftçi kadın" hastamıza annesini değil de, zaman zaman gevezelik ettiği, eğitimsiz, dul ev sahibesini anımsatıyor.

"Leipzig'e uzun yolculuk" dışavurduğu büyük girişimi aklına getiriyor; gerçekten de Leipzig'de profesör olmayı umuyordu; en büyük tutkusu buydu.

"Yaya olarak gerçekleştirmek zorunda oluşu", yani diye yanıtladı, kayırılarak değil de alnının teriyle kendi olanaklarıyla amacına ulaşmak.

"Kadının hayranlıkla bakması", onun gözünde, alçakgönüllü bir ortamda bulunduğu anlamını yansıtıyor.

"Oraklı çiftçiler", aklına evindeki bir tabloyu getiriyor; saman taşıyan köylüler. "İşte, düşümdeki sahnenin nedeni!"**

* Bu olay İsviçre tarihinde önemli bir yer tutar. Olay şu: Bu bin beşyüz adam İsviçre birliklerinin öncülerini oluşturuyor ve aldıkları kesin emre göre de ana birlik gelmedikçe saldırıya geçmeleri yasak. Buna karşın, emre uymayıp düşmanı gördükleri anda saldırıya geçiyorlar. Düşmanı durdurmasına durduruyorlar ama son adama varıncaya dek hepsi ölüyor. Burada karşımıza, ilerlemenin alın yazısına bağlı sonuçları birlikte getirdiği düşüncesi çıkıyor, tıpkı ikinci düşte makinistin ileri hareketiyle trenin raydan çıkması gibi.

** Durumu, Freudcu öğretiye göre yorumluyor: Doyumsuz istek. Canavar anneyi simgeliyor. Canavarın makası andırır hareket yönü ise, arasında yer aldığı annesinin bacakları, yani doğduğu yer, ya da doğduğu yere dönme isteği.

"Istakoz"a çağrışımı, bir tür canavar, geri geri yüzmesiyle tanınan melez bir hayvan oldu. Düşümde, bir sağa bir sola giden hayvan kuşkusuz yolunu arıyordu. Sol kapalıydı, sağ da öyle, zaten büyülü değnekle orada öldü. Hasta, canavarın makası andıran hareket yönlerinin arasında nasıl yer aldığını çizerek gösterdi.

"Canavarla savaş", kahramanla canavar arasındaki dövüşü anımsattı ona.

"Büyülü değnek", perilerin büyülü değneğini anımsattı yeniden ona.

"Canavarı uzun uzun seyredişi" sahnesi hastada karanlıkta kaldı. Ölü canavarı seyretmesi gerektiğini ama bunun nedenini ve ne anlama geldiğini açıklayamayacağını bildirdi.

İşte gereçler. Bir yazıt, bulunup aydınlığa kavuşturulduğunda gizlediği alanı yoruma gerek göstermez artık; düş ve içeriği bakımından da bu böyledir. Düşe zekice bir anlam vermek için, onu içerikle beliren karşılaştırıcı ögelerle değerlendirmek gerekir. İlk iki düş dikkati gençliğe, basit yaşama dönüşün üzerine çekiyor, beklemenin yerinde, aceleciliğin ise gereksiz ve zararlı olacağı sonucunu çıkarıyor. Bu düşüncelerin çoğu birbirleriyle eşdeğerdir. Üçüncü düşte ise, düş sahibi yine basit bir evde, bir köylü kadının karşısında bulunuyor. Oysa, daha önce de gördük, eski yaşamıyla tekrar karşılaşmaktan hoşlanmıyor o da; ailesini oluşturan bu köylülerden utanç duyuyor ve büyük bir kişinin oğlu olmayı yeğliyor.

Burada, düşün başında, hasta basit kökenine dönüyor; şimdiki yaşam biçimine ve anlayışına ters düşen bir anı bu, ayrıca dolaylı olarak annesini de anımsıyor; dolaylı diyoruz, çünkü düş sahibinin geçmişini gizlemesini gerektiren öznel nedenleri var; bizim bunu genel tabloda ortaya çıkarmamız ve bu gibi durumlara dikkat etmemiz gerekiyor. Düşün başlangıcı geçmişteki bir olayı yansıtıyor; Saint-Jacques'da ezici bir üstünlüğe karşı verilen savaş, ardında kahramanların ölülerini bırakıyor. Bu hatırlama, kahramanın canavarla karşılaşmasını önceden haber verici nitelikte, kahramanlık efsanelerinde varolan sahnelere benzer imgelemeleri önce-

den belirtiyor; sözkonusu imgelemeler, düş sahibinin canavarı yenmesini kolaylaştırıcı ögelerdir. Korkunç bir canavardan kurtulmayı sağlayıcı bu imgelemeler, bu kolaylık, kuşkusuz, ödünleyici bir öge içermektedir: Unutmaya çabaladığı basit soyu nedeniyle iç dünyasında kendisini ezik hissetmekte ve önemli biri olma gereğini duymaktadır; önemli biri yani, bir tür kahraman. Halkın düşleminde kahramanların her zaman iki yaradılışı olmuştur; biri insansı, diğeri insanüstü. İnsanüstü yaradılış da, çocukluklarında emdikleri ölümsüzlük sütünden kaynaklanır. Öznemizdeki ödünleme de, soyundan kaynaklanan aşağılık duygusundan var olmaktadır; bu nedenle ev sahibesinin önünde yiğitlik taslar, kadının saf yalınlığı karşısında görkemli geleceğinden söz etmek gereksinimini duyar. Ev sahibesi aynı zamanda çocukluğunu ve geçmişini anımsatan annesinin yerini tuttuğundan, kendi özgeçmişine haykırması gerekir kahramanlığa olan özlemini ve sonsuz tutkularını.

Bu sırada, toprak işçileri olan, atalarının yapmış olduğu basit işleri sürdüren ve birlik içinde yaşayan çiftçiler beliriyor.

Bu görünüm, bizi mitolojiye sürükleyecek çok daha önemli bir imgeyle itilmişçesine çabucak çeker gider. Akıştaki derin bir uçurum, bir bağlantı kopukluğu, kişisel ruh alanında yani düş sahibine özgü iç çatışma ve anılar alanında devinen düşün iki imgesini ayırır. Anlaşmazlık bir üst düzleme sıçrar ve mitolojik boyutlara ulaşır; burada, saygın bir yere ulaşmaya yönelik abartılmış tutkulardan eser yok, en küçük bir ize bile rastlanmıyor. *Mitolojik düzlemde bir yer değişimine tanık oluyoruz*; profesörümüz, Leipzig'e gitmekten vazgeçip canavarı yenmek isteyen Siegfried oluveriyor. Birden masallar ülkesine götürülüveren hastamız için açıklanması olanaksız yeni bir öge beliriyor. Düşün ufku genişlerken, daha derin ruhsal katmanları da ortaya çıkarıyor. Bireysel, insansı, gerçekten insansı bir alınyazısı, karşımıza mitolojik bir sorun ya da mitolojik bir betimleme boyutlarında çıkıyor. Beklenmedik bir şey bu, bizler için bile olağan değil. Antikçağ'daki hekimlik, örneğin Eski Mısır hekimleri bu sorunla pek içli dışlıydılar ve hastalığı, yani in-

sanlarda görülen aşağılık duygusunu hep bu düzeyde değerlendirirlerdi. Örneğin, günümüzdeki bay Dupont'nun Eski Mısır'daki bir benzerinin dolaşmaya çıktığını ve topuğundan bir kum yılanı tarafından ısırıldığını varsayalım. Bize kalsa bay Dupont'nu bir yılan sokunca bunu aksilik olarak niteler ve hemen hekim yardımı ararız. Aynı zamanda rahip olan Mısırlı hekim, sağaltımı için başka bir yol izlerdi: Kutsal birkaç kitaba başvurup Güneş Tanrısı'nın kendi yolunda giderken, Ana Tanrıça'nın gizlice kumlar arasına nasıl zehirli bir yılan sakladığını anlatarak basit olayı mitik bir düzleme çıkarmaya çalışırdı. Tanrı, ayağını üstüne basınca yılan tarafından ısırılır ve acıyla bağırırdı; diğer tanrılar ona acır ve zehirli yılanı yaratan Ana Tanrıça'dan etkili bir panzehir yaratmasını dilerlerdi; o da bunu kabul eder ve acı çeken tanrıyı iyileştirirdi. İşte, rahip-hekimin hastaya okuduğu yazıt; yararını anlayamadığımız bakım, bu biçimde sınırlanırdı. Yine de, Eski Mısırlılar'ın ruhsal basamağında bu öykünün terapötik bir yol olduğunu kabullenmemiz gerek; o basamaktaki bir insanın böyle basit bir öyküyle ırksal bilinçaltına sokulabilmesi daha kolaydı; öykünün imgeleri hastanın bedenini öylesine güçlü sarıyordu ki, damar örgüsü ve sinirler gerekli dengeyi kurabiliyorlardı. Aslında, *ilkel basamaktaki büyücü hekimlerin tedavi değerleri* ancak böyle açıklanabilir. Oysa, bizim bu tür etkinliklere, ancak *ahlaki alandaysa* aklımız eriyor. Gerçekten de benzer davranışlara, bunları andırır biçimlere tanık oluruz. Diyelim ki ruhsal bir çöküntü içindesiniz ya da psişik bir iç çatışmadan veya büyük bir sıkıntıdan yakınıyorsunuz; kiliseye gidersiniz, kişisel acınızı artık tek bir kişi olmadığınız, acı çeken insanlığın bütünlüğüyle birleştiğiniz bir ortak dert düzeyine çıkaran kutsal betiği, dinsel sözleri dinlersiniz. Sorununuz, bir bakıma çözülmüş olur; konuya Tanrı'nın sevecenliği katılır; oysa gerçekte konu, ne sorunun ne de çözümünün yer aldığı mitik bir düzleme çıkarılmıştır; çünkü ırksal bilinçaltı mitolojisi son bulmuş bir olaydan yeni bir konu yaratmak özelliği taşır. Bütün güç durumlar burada çözülür ve yeni durumlar doğururlar. İçinde tek bir nota gibi

bir anlık yer aldığımız yaşam ezgisi işte böyle sürer gider. Bu egemen dalgalanmalardan bir an ayrılma, işte, ruhsal sıkıntıyı bu iyileştirecektir.

İki soru yöneltildi bana. Birincisi, çocuğunu öldüren mutsuz ana ile ilgili.

Soru: "Etkisinde kaldığı ve kendisini çocuğunu yok etmeye iten eğilimin bilincinde olsaydı, nasıl bir davranış içinde olurdu kadın?"

Yanıt: Bu durumda felaketin gerçekleşmemesi olasıdır. Hastanın cinayete eğilimi olduğunu fark etmesi ahlaki varlığıyla yüz yüze geldiğinde bir iç çatışmaya yol açacak ya da en azından yalın yaşamını etkileyeceğinden, bundan kocasına ya da güvendiği birine söz edecek ya da bakımı kaçınılmaz kılan bir nevroza tutulacaktı. Kısacası öyle ya da böyle, cinayet ve nevroz belki de gerçekleşmeyecekti.

Sorun ancak böyle genelleştirilebilir ve kişide benzer eğilimler belirdiğinde ne yapılması gerektiği araştırılır. Nasıl oluyor da suç düzeyinde bir olayı gerçekleştirme eğilimine kapılıyor kişi? Bu tepiler ender olmaktan çok uzaktır. Her toplumda belirli bir gerçek cani oranı vardır, bunların yanısıra hemen hemen her insanın belirli bir kötülüğe eğilimi bulunur; belirli bir oranda herkes cinayet işleyebilir. Bu nedenle, erdemlerimizden gururlanmaktan sakınmalıyız, çünkü erdemlerin yanı başında her zaman insan istatistiklerinin yansıttığı bir karanlık gölge vardır. Eğer insansak, insanlığın en belirgin yanı olan kötülüğü de yanımızda taşırız. Kötülük yayılabilir, hem de ölçülemeyecek derecede. Kimi kişilerde, iç yaşantıya etkisi kaçınılmazdır; eğer bu kişiler kötülüğe karşı çıkarlarsa bir iç çatışmanın kurbanı olurlar; boyun eğerlerse, bu kez de suç işlerler. Tanrıya şükür, biz hekimler bu tür güçlüklerle pek ender karşılaşırız. Deneylerin gösterdiğine göre, yapıları nedeniyle suça dönük, kötülüğe eğilimli kişilerde sözkonusu bu davranışlar çok doğal göründüğünden hiçbir nevroza yol açmaz. Amerika'nın

büyük eğitim merkezlerinde, kötülüğe eğilimli çocuklar bundan vazgeçirilmeye çalışılır ve şu deney uygulanır: Ahlaki çöküş ve çevrelerinin acımazlığı sonucu çocuk suçları işleyen küçükler, ahlaki havanın egemen olduğu bir yere götürülebilirler ve bundan yarar görürler; kötülüğe gönülden eğilimli olanlar basit bir eğitim altında gelişirler, baş ağrıları çekerler ve histerik olurlar. Eğer alınyazısı birini kötülük için yaratmışsa, onu kimse bundan vazgeçiremez; iyilerin yaratıcı iradeyi iyilik için kullandıkları gibi kötüler de bunu kötülük için kullanırlar. Bu nedenle özünde iyi olan birinin kötülük yapması o kadar büyük bir tehlike yaratmaz. Çünkü davranışının bilincine vardığında, eyleminden pişmanlık duyar. Bir iç çatışmaya hedef olabilir ya da korku duyabilir, bu olasıdır ama, her şey biraz katlantı sonucu düzene girecektir. Doğulu düşünce şöyle der: "Tanrıların isteğine göre, ya kral ya dilenci ya da suçlu rolü oynayacaksın."

İkinci soru astrolojiyle ilgili; konumuzla ilgisi olmaması şaşırtıcı.

Soru: "Eğer dediğiniz gibi ruhumuz nesnelere yansıtılmışsa ve kendi bilinçaltı verileriyle varlığını sürdürüyorsa, nasıl oluyor da astroloji ve diğer 'safsata bilimler' bilinçli denilen adamın gözünde değer kazanıyor?"

Yanıt: Astroloji büyük önem taşır ve değerini gözardı edemem. Bu, takımyıldızların insanların kişiliklerinden ve özelliklerinden sorumlu olduğu anlamına gelmez. Takımyıldızlar, uzamda yerimizi saptamamıza ve zamanı ölçmemize yardımcı olur. Ama, yıldızların ağırlıklarını, kimyasal oluşumlarını saptayan, özellikle onlara bir ad arayan gökbilime hevesli kişilere de benzemeyelim! Yıldızların adları, bizim onlara taktığımız adlardır ve zaman içinde yer saptamamıza yararlar; astrolojinin büyük sorunu da burada başlar. Nasıl olur da belirli bir dönem ya da zaman ölçüsü, bu dönemi yaşayan nesnelere ve insanlara bazı özellikler yansıtır? Bu sorun felsefe açısından çok karışık görünmesine karşın, uygulama yönünden çok yalındır. Örneğin evimde eski bir dolap var ve bu

işin uzmanı, dolabın 1720'li yıllarda şu ya da burada, şu ya da bu usta tarafından yapıldığını söyleyecektir. Nasıl bilir bunu? İşte eski yapıt uzmanlarının gizemi buradadır! Yine, bir şarap uzmanı herhangi bir örneğin yılını, sertliğini ve mahzenini kesinlikle saptayabilir. Şu yılın, şu üründünden yapılan şarabın varolan özel koşullar altında, çeşitli yıllarda aynı üzümden yapılmış diğer şaraplardan ayırıcı bir tada sahip olduğunu anlar. İnsanlar için de bu böyledir: Her birimiz belirli bir yılda, belirli bir yerde doğduk ve doğduğumuz yılın, mevsimin özelliklerini edindik. Astrolojide bundan farklı değildir.

II*

Gördüğünüz gibi, zor bir soruna değindik. Bir düş ele alındığında bir yığın engel ve güçlükle karşılaşmakta gecikmezsiniz. Derlemelerim arasında, verdiğim konferanslara uygun yalın bir düş aramışımdır hep; burada da uzun uzun düşündükten sonra size sunduğum örnek, bulabildiğim en yalın olanıdır. Görünürde çok yalın olan düşler vardır kuşkusuz; ama, işe giriştiğinizde hiç de göründükleri gibi olmadıklarını anlarsınız. Bir düşün yorumuna girişildiğinde, bunun karanlığa dalmak olduğu düşüncesine alışmak gerekir. Çünkü bu alanda ne denli deneyime sahip olunursa olunsun, her düşü bütünüyle yeni ve yabancı bir öge olarak görmek gerekir. Bu tutum içinde olmadıkça, asla bir düşü incelemeye kalkmam. Bir düşün anlaşılmaz nitelikli olması, aşağılık duygusu yarattığı anlamını taşımaz; hatta, kavrama yetimizi aşan sorunların varlığını bilsek bile. Bu nedenle, daha ilk başta düşte anlaşılmaz bir yan görmeye kendimi alıştırdım; ancak bu biçimde, konuyu aydınlatabilecek çocuksu sorular sorma yürekliliğini kendimde bulabiliyorum. Düşü çevreleyen karanlıktan etkilenildiğinde bu tür sorularla işe başlamak hiç de tehlikeli bir durum yaratmıyor. Aslında, ilk bakışta kolay görünen düşler insanı çok çabuk içinden çıkıl-

* Beşinci konferans.

maz alanlara sürükler. Örneğin, bizim düşümüzde şu ıstakozun işi ne? Istakoz olmasa düşü anlamak daha kolay olacak! Aslında o ana kadar düş, kolay anlaşılır bir durumda; eriştiği düzeye, geldiği ortamdan çok daha fazla önem veren bu adam kendini çevresindeki köylülerden üstün görüyor; kendini beğenmişliğine karşın çocukluğunun geçtiği basit ormanı anımsamak zorunda kalıyor. Çağrışımları bize isteklerini, Leipzig'de profesör olma umudunu, kendisini Saint-Jacques'da düşmanları durduran bin beşyüz kahramanla özdeş kıldığını gösterdi. Ve bu anlaşılır veriler bütünü içinde, nedenini bir türlü kavrayamadığımız ıstakoz karşımıza çıkıveriyor. New York'a ilk kez giden batılı çiftçiye benziyoruz burada; hani şu, hayvanat bahçesine gidip ilk kez devekuşu gören ve şaşkınlığını "Aman Tanrım! Böyle bir kuş olamaz!" diye belirten çiftçiye. Aynı şaşkınlığı biz de gösterebiliriz, çünkü bu boyutlarda bir ıstakoza, kertenkeleye ya da bir canavara rastlamak olası değildir; tam bir fantezidir bu. Bunlara ancak efsanelerde raslarız. Örneğin, Bâle'da bizim bir canavarımız, dev bir kertenkelemiz vardır ama hiçbir kentli onu görmemiştir. Bu tür canavarlar, *mitolojinin kaynak alanı* olan fantezilerimizde ve ruhumuzda dolanıp dururlar. Mitoloji, dış kaynaklı, deneysel bir olgu değildir. Bu canavarlar, bu fantastik varlıklar dış dünyada var olmadıkları gibi, içimizde de oluşmasalar, onları var kılmak olanaksız olacaktı. Simgesel anlamlar yüklenmeleri, bunlara gereksinim duymamızdan kaynaklanır. Düşümüzde bir ayı ya da aslan yer alsa olmaz mı? Sanırım, hayır! Kuşkusuz, yeterli olmazdı bu; somut gerçeğe yabancı düşen psişik bir ögeyi ancak özellikle karmaşık ve gerçekdışı bir hayvan anlamlı kılabilir. İlkel insanlar, anlaşılması güç ve kendilerine her zaman büyülü bir doğada görünen olgulara kendilerine özgü açıklamalar getirirlerdi. Bir hayvan alışılmışın dışında davrandığında, örneğin ancak geceleri dolaşan bir karıncayiyen güpegündüz ortaya çıkacak olsa, ilkel insan bundan müthiş bir heyecan duyar; tıpkı bizim, Birse ırmağının Jura'dan aşağı değil de, Jura dağlarına doğru akışıyla karşılaşmamızda duyacağımız heyecan

gibi. Doğa düzenine ters düşen bu olay kuşkusuz çok ürkütücü olurdu, işte ilkel insanın da duyumsadıkları bundan farklı değildir.

Düşümüzde şaşırtıcı boyutlara ulaşan ürkünç canavarın belirmesi böyle olur. Başarıya ulaşmış küçük burjuvamızın ruh durumunu düşünün; akılcı bir dünyada yaşamış, yılların akışıyla mesleğinde başarıya ulaşmış. İlk başlarda herhalde öğretmendi; çalışkan olduğundan eğitimini sürdürdü, küçük bir görev kaparak üniversitede öğretim görevlisi oldu, ardından da profesörlüğe ulaştı. Her şeyi önceden bilen Yaratıcı, tutkulu kişiler için böyle istediyse bu yükseliş neden sürmesin? Bilinçli ve düzenli kişilerin dünyasında olaylar böyle gelişir, yaşamlarında olağanüstü sözcüğü yer almaz. Bizim profesörümüz de, öteki benzerleri de kendilerini devletin dayanaklarını oluşturan çalışkan, yiğit kişiler olarak kabul ederler. Fakat, beklenmedik bir anda, dostumuz anlaşılmaz bir derdin kurbanı oluveriyor. Bu yükseklik tutkusu nereden geliyor? Birçok hekime gözüktüğü kaçınılmaz bir gerçek; aralarında içtenlikli olanların bazıları şöyle demiş olabilir: "Beyefendi, bir nevroz geçiriyorsunuz, hapların buna yararı dokunmaz, başka bir çare aramalısınız." Sonunda bana geldiğinde kendisine şöyle demem gerekti: "Derdiniz tam anlamıyla bir nevroz, ruhsal bir sıkıntı." Oysa, o ana dek bu tür bir hastalığa hiç yakalanmamıştı; dünyasında, iş yaşamında yükselişe yer vardı ama bir nevroza asla. Langen-Erlen'de [Bâle yakınlarında bir orman – R. C.] gezintiye çıktığınızda kıvrımlar çizerek size yaklaşan yarı ıstakoz yarı kertenkele bir canavarla burun buruna gelseniz, yalnızca şaşkınlık değil, korku da duyarsınız; bir karabasan gördüğünüzü ya da çıldırdığınızı sanırsınız; ya da en azından bunun bir tehlike olduğunu kavrarsınız! Düşünde bir kahraman kesilivermesi ve canavarlara alışık görünümüyle hastamızın durumu hiç de böyle değil oysa. Çünkü, *kahramanlığıyla övünen herhangi biri, kendini beğenmişliğiyle, dövüşeceği bir canavara meydan okur.* Kendini büyük görme, ruhunda önemli tehlikelere yol açar. Hastamızın önüne, korku veri-

ci bir şey dikiliyor. Buna rağmen tehlikeyi küçümseyip büyülü bir değnekle canavarı öldürüyor. Korku verici böylesine bir tehlikeyi gözle görülür bir kolaylıkla savuşturduğunda, zaferinin ardından şöyle bir söz beklenir ondan: "Olay o denli önemli değildi, hatta çocuk oyuncağından farksızdı!" Ve düş, canavarın ölüsünü seyretmesiyle son bulmakta. Bunun anlamı nedir? Ne düşünüyorsunuz? Hayvanın ölüsü önünde bu uzun süreli bekleyişin anlamı ne? Düş, niçin bu anlamsız görünen sona ulaşıyor?

Bir dinleyicinin yanıtı: "Bu, sağlığa kavuşmanın başlangıcını gösterir."

Prof. Jung: "İyileşme başlangıcı değil bu."

Bir başka dinleyicinin yanıtı: "Bilindiği gibi bu acayip bir canavar; belki de ne tür bir hayvan olduğunu anlamak için uzun uzun seyretmek gereği duyulmuştur."

Prof. Jung: "İşte, en yakın düşünce; ama, hayvanın bu denli kolay öldürülmesi, insanın aklına başka bir kavram getiriyor."

Bir başka dinleyici: "Savaş öylesine kolay ki, insanı düşündürüyor bu ve oradan da ayrılamıyor sonuçta."

Prof. Jung: "Doğru, derin derin düşünüyor, durumu inceliyor. Düş, hastaya şöyle diyor: 'Başardığın şu işi ve bu hayvanı öldürmenin ne anlama geldiğini iyi düşün.' Hasta, düşüncelerinin tam ortasında uyanıyor. Oysa düş sırasında bizi uyanmaya iten, düşün anlamının doruk noktasına vardığı an ve konusunu bitirdikten sonra bir bitiş noktası koyduğu andır. Uyanma, düşün sağladığı hayranlığın birdenbire kesilivermesi ve serbest kalan enerjinin bir bilinç edinme yaratması olabilir kuşkusuz. Kimi düşlerin sonunda, sıçrayarak uyanıldığını herkes bilir."*

Böylece, bu düşün sonu bizi bundan bir sonuç çıkarmaya zorluyor. Bu tür bir düşün çözümlenmesinde, kendimi onun havasına girmeye, sınırları içinde yer almaya zorlarım; bunun için de,

* C. G. Jung, düş sonunda sıçrayarak uyanmaların ruhsal bir amaç güttüğünü; bilinci, düş ve konusu hakkında bilgi edinmeye zorlama amacı taşıdıklarını ileri sürer. Ani uyanmaların, bilinçli yaşam için önem taşıyan düşlerin sonunda gerçekleştiği, deneylerle saptanmıştır. (R. C.)

kendimi düşü gören kişinin yerine koyar, canavarı kolaylıkla öldürdükten sonra orada, ölü hayvanın önünde hastamla birlikte kendi kendime şunu sorarım: "Bu işin aslı nedir, niye öldürdüm bu canavarı, olay niye böyle oldu da başta türlü olmadı?" Düşün çözümü, düşünülmesi gereken bir bulmacadır. Bu çağrı niye dikkate alınmasın? Kendimi buna alıştırırım. Hastamla birlikte canavarın önünde dururum, incelemek için çevresini dolanırım; bu olayın anlamına ulaşabilmek için hastamla birlikte canavarlar, davranışları, güçleri ve anlamları üzerine konuşuruz.

Burada da aynı şeyi yapmıyor muyuz? Düşle birlikte konumuzdan uzaklaştık, artık işimize bakalım; ilk düşte hasta doğduğu köye gidiyor; bu, basit soyunu bir anımsatmadır ona. İkinci düşte lokomotifin makinisti tam yol vererek bir felakete yol açıyor. Ve üçüncüsünde hasta, başlangıçta evindedir; büyük tasarılarının birer palavra olduğu açık seçik ortaya çıkıyor. Birden önemli bir tehlike yaratan canavar beliriyor; düşü gören kişi onu en yalın biçimde, büyülü bir değnekle öldürüyor. Sonra da, bu olayı enine boyuna düşünmesi gerekiyor. Önsezisel biçimde gerçekleşen bu olay sizlere bir şey demiyor mu? Bilinsellik bir yana, aklınıza gelen düşünceleri bilmek isterdim; düşün bu bölümünün benim için de çok karışık olduğunu sizden gizlemiyorum. Nevrozun yarattığı soyutlama dışında, bu durumdaki biri için ne gibi bir tehlike sözkonusu olur?

Bir dinleyici yanıtı: "Canavar tarafından yok edilme tehlikesi var."

Prof. Jung: "Ne demek bu? Canavar tarafından yutulmak, bilinçaltı tarafından yok edilmek anlamına gelir. Peki, bilinçaltı tarafından yok edilmek ne demektir? Ne olur o zaman. Özne çıldırır, bilinçdışı ve yönelmesiz bir tutum içinde kendisiyle ve çevresiyle tüm bağını koparır. Gerçekten çok büyük bir tehlikedir bu. Oysa hastamız, nevrozunu bir yana bırakırsak, çok normaldir, çıldırması olanaksız gibidir. Bu durumda başka bir şey aramamız gerek. Başka ne olanak var?"

Bir dinleyici yanıtı: "Canavar, yarattığı tehlikelerin yanısıra, tedavi olanakları bakımından da önemli olabilir."

Prof. Jung: "Evet, doğru, canavar aynı zamanda bir tedavi olanağı, bir yeniden doğuş olanağıdır; bir insan bir canavar tarafından yutulduğunda, bunun bütünüyle olumsuz bir olay olduğunu ileri süremeyiz; özellikle, yutulan kişi bir kahramansa. Kahraman, elinde kılıcı balinanın midesine ulaşır, der mitoloji. Orada, sandalından arta kalan parçalarla hayvanın midesini deler ve karanlıklara dalar. Sıcaklık öyle yüksektir ki, saçları kavrulur. Sonra, canavarın içinde bir kibrit yakar ve kılıcıyla parçalayacağı yürek, karaciğer gibi yaşamsal bir organını aramaya koyulur. Bu serüvenler sırasında balina doğudan batıya kadar yüzmüş ve bir kumsalda can vermiştir. Bunu sezen kahraman, balinanın böğrünü deler ve yeniden doğmuşçasına dışarı çıkar güneşin doğuşuyla birlikte. Dahası da var; balinayı tek başına terk etmez. Balinanın içinde ölmüş akrabalarını, atalarının ruhlarını ve ailesinin tek varlığı olan sürüyü de bulmuştur, onları da gün ışığına çıkarır; bütün bunlar doğanın yeniden oluşu, yenilenmesidir. Balina ya da canavar söylencesinin içeriği budur."

Eğer düşümüzü, bu anlattığımız efsane açısından ele alacak olursak, hastamız canavar tarafından yutulduğu anda gerçek bir kahraman durumunda olacaktı; bu da yeniden dirilmeye yönelik bir yoldur. Çünkü, ilkel gizemlerin olduğu gibi Hıristiyan gizemlerinin de konusu, işte bu yeniden doğuş ya da yeniden dirilişle ilgili olaylardır.

Bu efsanelerde yer alan somutlaşmış sahneler, kuşkusuz bir dış deneyim ürünü değildir; insan ruhunun gereksinimlerine yanıt verirler. Bunları kavramaya çalışalım. Burada, hastanın çağrışımlarının hiçbir açıklık getirmediği bir ruh bölgesine ulaşıyoruz; IV. şemaya [bkz. s. 104] bir göz atalım. Şemanın en dışındaki çember bizim dış yüzeyimizi gösteriyor. Çevremiz ve nesneleriyle ilişkiyi, bunun aracılığıyla kurarız; bu bizim "duyum işlevi"mizdir. Duyularımızda bir eksiklik olursa dış dünyanın hiçbir verisini tanıyamayız.

Hélène Keller, kör, sağır ve dilsizdi, kendisiyle ilişki ancak dokunma duyusuyla gerçekleştiriliyordu*. Eğer bu dokunma duygusundan yoksun olsaydı o zaman korkunç bir uçurumu gömülü kalacaktı; hiçbir şey, hiçbir kimse ona ulaşamayacaktı. Duygularımızın oluşturduğu aktarıcı hatlara bağlıyız; dünya ile aramızdaki köprülerdir onlar, bilince bağlı dış köprüler; bedenimizin en derin köşelerine ulaşırlar ve duyumlarla beslenirler. Eğer bir benzetme yapmak gerekirse, dış dünyaya sadece telgraf telleriyle bağlı olduğumuz kapkaranlık bir uzamda yaşıyoruz. Şemada görüldüğü gibi benlik ve benlik karmaşası (B bölgesi, numara 5), dış dünya ile ilişki kurucu işlevlerinin (A bölgesi no. 1, 2, 3, 4) iç tarafında yer alır. Benlik de, oluştuğu ve çevrelediği anılar, coşkun etkiler, vb.'nin (C bölgesi, no. 6, 7, 8, 9) dış tarafında yer alır. Böylece, gitgide küçülen düzeni izleyerek içimizdeki karanlık bölgeye ulaşırız; çağrışım deneyleri aracılığıyla bu bölgede bilinçli olabilecek kişisel komplekslerin, ögelerin varolduğunu öğreniriz (No. 10). Bu tür bir numaralama ile genel bir ruhsal yapı elde edilir. Freudcu ve Adlerci psikoloji, ruhun derinliklerinde, bireysel bilinçaltından sonra başka katman tanımaz. Oysa, psişik olaylar bu konuda onlardan yana değildir. Bunu felsefe diliyle şöyle açıklayabiliriz: Sonsuza uzanan uzayı gözünüzün önüne getirin; şemamızdaki en dış çemberden dışa doğru hareket edecek olursak uzayın büyüyen sonsuzluğuna düşeriz; oysa, C bölgesinden D bölgesine girip merkeze doğru ilerlediğimizde küçülen sonsuzluğa dalarız. Sınırını belirleyemeyeceğimiz bir küçüklüktür bu. Tıpkı uzayda olduğu gibi; orada da neyin küçük, neyin büyük olduğunu saptayamayız. Bu nedenle kullanılan terimler arasında bir çelişki yoktur; merkezdeki D bölgesinde sonsuz küçüklüğe yönelik yayılma, düşlemsel uzama yansıtıldığında son derece büyük boyutlara ulaşır. Kendi dünyamızdan gelip merkez D bölgesine girdiğimizde bize gitgide küçülüyor-

* Hélène Keller gerçeği bilinen bir olaydır. Küçük yaşta bir bombanın patlaması sonucu görme, işitme ve konuşma yetilerini yitirir. Yardımsever bir kadının çabası ve sevecenliği sonucu, zihinsel yetilerini geliştirerek dış dünya ile ilişki kurmayı başarmış, deneyimlerini daha sonra bir kitapta toplayarak üne kavuşmuştur (R. C.)

muş gibi gelir, oysa biraz daha ilerlediğimizde karşımıza birden küçülmenin tam tersine sonsuz bir ufuk çıkarır. Örneğin, düşünde gördüklerinin kaynağını ve izlerini boş yere kişisel deneyiminde arayan kişinin hiçbir bilgi edinememesine karşın, bunlara efsanelerde ya da eski yazıtlarda rastlaması beni hiç şaşırtmaz.

İncelediğimiz olguda, öznemizin mitleri, canavarları ya da ejderhaları hiç mi hiç düşünmemiş olması, bunlarla ilgili sahneler görmesini engellemez. Bunlar, insan ırkının tümüne aittir. Varlıkları ne bir kabileye, ne bir halka, ne de bir ırka özgüdür. Burada, yüzyıllar boyunca mitlerde somutlaşmış birbirine benzer görüntülerden oluşan psişik bir katmanla karşılaşıyoruz. Bütün insanlarda ortak bir katmandır bu; bu nedenle adına *ırksal bilinçaltı* dedim. Irksal bilinçaltı, kişisel deneyimlerin ürünü değildir. Bizde doğuştan bulunur. Beden yapımız gibi ruhsal yapımız da, milyonlarca yıllık soygelişimsel izler taşır. Zamanı bilinemeyecek kadar eski bir tür yapıda doğar gibiyiz; binlerce yıllık oluşumlar yer alır bu yapının temelinde. Hayvan basamağının tüm evrelerini aştık; bedenimizde bunların izlerini hâlâ taşırız; örneğin insan ceninde hâlâ solungaçlar bulunur. Atalarımızdan anı olan bir dizi organımız vardır; örgenlenme düzlemimiz solucanları andırır, bizde de sempatik sinir sistemi bulunur. Böylece, beden ve sinir örgümüzün yapısında tarihsel soy kütüğümüzle karşılaşırız. Geçmişin izlerini taşıyan ruhumuz için de bu böyledir. Kuramsal olarak, ruhumuzun yapısından hareketle tüm insanlık tarihini baştan sona yeniden kurabiliriz; çünkü bir kez varolan her şey, içimizde hâlâ varlığını sürdürüyordur. Psişik alanda ırksal bilinçaltı, varlıklarını sürdürenlerin biraraya gelmesinden oluşmuştur. Kuşkusuz, canavarı bilmeyen yoktur. Ama, öznemizin bunu düşünde görmesi için yeterli bir neden var mı? Kendisi için bir anlamı olmasa, öznemiz uykusu boyunca düşünde bu tarihi, özellikle yarı ıstakoz, yarı kertenkele bir canavarın tarihini düşünmek gereğine katlanır mıydı? Burada, geçmiş zamanlardan kalma değerlerle oluşan ve modern bir canavar yaratan yeni bir bileşime tanık oluyoruz.

Ama canavarın özündeki anlam nedir? Bizi şaşırtan, öncelikle, canavarın yapısıyla ilgili kuşkumuz. Istakoz mu, yoksa dev bir kertenkele mi bu? İki hayvanın özellikleri nelerdir? Her ikisi de suda yaşayabilir. Istakozun, suda yaşama özelliğinin dışında başka özellikleri de vardır. Istakoz kabuklu bir hayvandır ve bu özelliğiyle omurgası ile omuriliği bulunan ve soygelişimin çok daha ileri evresine ulaşmış omurgalılardan ayrılır. Doğa iki büyük deneye başvurmuştur: Önce, iskeletleri dışta bulunan ve böylece et kütlesini koruyabilen kabuklu hayvanları yarattı. Sonra bunu yetersiz buldu. Hayvanın kabuğunu kaybettiği anda tüm tehlikeler açık kalacağı ve bu durumun evrimini engelleyeceği yargısına vardı. Böylece sert maddeyi içine yerleştirdi ve dış taraf yumuşak kaldı; işte, omurgalıların doğuşu. Kertenkeleler omurgalı olmalarına karşın yine de ıstakozla ortak bir yana sahiptir; her iki hayvan da soğukkanlıdır. En önemli farkları, kertenkelenin omurgası ve omuriliği olması, ıstakozda ise yalnızca sempati sinirlerinin bulunması. Dikkat etmemiz gereken noktalar bunlardır. İnsanın sinir sistemi üç altbölüme ayrılır: Bilincin yeri, beyin; devindirici bir omuriliği ve özel bir sistem olan sempati sinirleri. Yani, hem ıstakozuz (sempati sinirleri ile) hem kertenkeleyiz (omuriliğimizle), ama ancak ruhumuzun en dış katmanında yaşarız bu durumda.

Bu ıstakoz, psişesinin iç kısmı gözönüne alındığında öznemize benziyor; oysa özne o ana dek varlığının ancak dış kısmıyla yaşamını sürdürmüştür. Bu tekyanlı tutum özneyi iki boyutlu bir dünyada yaşatmış, karanlık derinlik dediğimiz üçüncü boyutun yer aldığı dünya hiç sözkonusu olmamıştır. İşte, insanın diğer yanıyla, tarihöncesi canavarların yaşadığı dönemlere uzanan insan doğasının karanlık yanıyla yüz yüze geldiği an patlak veren nevrozunun nedeni budur. Psişesi, omuriliğinde ve sempati sinirlerinde yer aldığı ölçüde, bilincinin dışında kalmıştır. İçimizde bulunan ilkel omurgalının ve sempati sinirli hayvanın katılmasını içermeyen bir davranışa saplandığımızda, nevroz patlak verir. Histerilerin çoğu, karın ağrılarıyla az ya da çok karşılıklı bağını içindedir. "Belkemi-

ği ruhumuz" ve "sempati ruhumuz" davranışımızı dar sınırlar içinde tutar. Bilinciyle yaşamının alınyazısına egemen olan günümüz insanı, bunlardan habersiz kaldığında beden başkaldırır. Öznemiz, iradesi sayesinde çevresindeki baskıları ortadan kaldırabileceğini sanıyordu. Oysa, bir kuruntudur bu; kendisini var kılan başka varlıklardan habersiz, tasasız yaşamını sürdürüyordu. Belirsiz çok daha büyük güçler tarafından yok edilecek bir ordunun öncüsünden farksızdı. *Bilincimizin, psişik varlığımızın bir öncüsü olduğunu her zaman unuturuz.* Trenin yer aldığı ikinci düşte de dev kertenkelenin varlığına rastlayabiliriz; benzetmeyi, trenin gardan kıvrılarak çıkışına bağlıyoruz. Başta bulunan makinist, trene hız vererek kuyruğun raydan çıkmasına neden oluyor. Öznenin bedeni denetimden çıktı mı, organları bütünden kopuk bir biçimde bağımsızca çalışır; midesi bulanır, yüreği çarpar, kasları kasılır, vb. Öznenin soyutladığı büyük gücü, içimizdeki canavarı hesaba katmak gerek; bu nedenle, davranışının gerekçesini düşünmek zorundadır. *Canlı bedenin ana yasaları tanınmadı mı ya da bunlardan uzaklaşıldı mı, bir nevroza düşülür*; beden başkaldırır ve canavarımsı bir görünüme bürünür; özneyi derinden etkilemeye yöneliktir bu. Oysa özne, tehlikenin büyüklüğünden kaygı duymayarak onu büyülü değneğiyle yok ediyor. Nedir bu büyülü değnek? Bilincin büyüsünü oluşturan nedir, nasıl büyü yapar bilinç? Bilinç imge kurabilir! Düşüncemizde bir nesneyi yadsıyabiliriz, onu kavramak istemez, anlamsızlığına inanırız, çevresinde bir suskunluk yaratabiliriz. İrili ufaklı birçok örnek verebilirim size. *Anlamsızlık uzlaşması, işte büyülü değnek, bilincin tehlikeli ve yüce iyeliği, bir dünyayı soyutlayıp yerine bir başkasını koyabilen isteğe bağlı yaratıcı iyelik.* Yaşam için bilinçten kaynaklanan açık tehlike, bilincin egemen olan şu ya da bu nesneyi kendi isteğine göre kurması, kaldırması ya da yerinden etmesidir. Ruh hastalıkları ve diğer buna benzer fenomenler böyle ortaya çıkar. Ne var ki, dengeleyici bir aygıta sahibiz içimizde; inanca vermeye elverişli bir "ömürlük ruhu"muz ve bir "sempati ruhu"muz var. Bir felsefeci ya da din ada-

mı, kendisinde bedensel ağrılara, örneğin mide ağrılarına yol açan bir sistem kurduğunda, benim gözümde bu, cezalandırılması gereken en büyük yalandır. Bunda, doğanın sonsuz gerçekleriyle çelişen bir şey var mutlaka. Bu nedenle her zaman şunu sorarım: "Nevrozu var mı, yok mu?" Nevrozu varsa, en gösterişli doğrulamaları bile bozuk çıkar. Bir gerçeğin iyi ve yararlı olup olmadığını anlamak için onunla içli dışlı olurum; böylece, benimle uyum sağlıyorsa, bedenimde ruhumun diğer ögeleriyle uyum içinde işbirliği kuruyorsa, kendimi iyi buluyorsam ve içimde başkaldıran hiçbir şey yoksa, bunun iyi bir gerçek, doğru bir gerçek olduğunu, bana zararı dokunmayacağını anlarım. İçimde uyuklayan ıstakozu hiçe sayarak ancak aklımı karıştıran, başımı döndüren bir gerçek, bence değersizdir, beş para etmez bir gerçektir. Düşte beliren canavar gerçekten, dünya ölçülerine vurulduğunda etkileyici boyutlara ulaşan bir hayvandır. Bu canavar yanında, insan doğasını yaralamadan karşı çıkılamayan genel bir yasa taşır.

Sıra, düşümüzü yorumlamaya geldi; sıraladığımız ayrıntıların tümünü özneye anlatmadım, yalnızca ciddi bir dille kısa özetini aktardım. Bir dinleyici, *böyle bir yorumlamanın işe yarar ne gibi bir görevi olabileceğini* sordu. Düş çözümlemesinin yararlı bir görevi olup olmadığını öğrenmek de bir sorundur gerçekten. Örneğin sözünü ettiğimiz düş, bir uygulamanın kanıtıdır.

Sizlere şimdi, öznenin kendi düşünden çıkardığı sonuçla, asıl varılması gereken sonucu göstereceğim. Düşü, kendisine betimlediğim yanıyla ele almanın akla yakın olduğunu, ama bunun en iyi yol olduğunu kanıtlayıcı hiçbir şeyin bulunmadığını söyledi. Kendisini yanıtladım: "Hayır, kanıtlanmış değil, bu yalnızca bir kavram, bir görüş açısı, bir varsayım. Yorumun düşün anlamıyla yakından ilişkili olduğunu varsayarak, anlamın sizi nasıl etkileyeceğini görmemiz gerekiyor." Hastaya bir reçete verip "Şunu ya da bunu yap!" dememin hiçbir yararı olmaz. Bir bakımı üstlendiğime göre, amacım bu olamaz; çünkü bu tür bir tutum, hastayı şimdiye dek yaşadığı evrende, gerçek dünyayla ilgisi olmayan iki boyutlu

evrende tutmak demektir. Böyle bir dünya, çocuksu bir dünyadır. Gerçek dünya nedensellikten, doğanın evrensel yasalarından, bu yasalara boyun eğmelerden ve genel gerçeklerin kabullerinden ortaya çıkmıştır, hazır reçetelerden habersizdir. Hastama "kendini dizginlemen, tutkularını sınırlaman gerekir" desem, bu öneriyi aptalca bulur. Aklı *en az benimki kadar* yerinde olduğundan, ne yapacağını bilir. Parlak bir meslek yaşamı olan dünyasında gerçekleştirmek istediği şeyi güçlü bir biçimde istemesi yeterlidir. İzlediği slogan şudur: "İstek oldu mu, bir yol da bulunur." Bu nedenle, kendisine hiçbir şey vermeyen düşüncemi kabullenmeye yanaşmaz. İçinden şöyle düşünür: "Bu düş saçmalığının beni tutkularımdan vazgeçireceğini mi sanıyorsunuz? İstediğimi yapmakta özgürüm ve hiç kimse beni bundan alıkoyamaz." Bilinçli psişesinin tepkisi işte bu oldu: Bir büyülü değnek darbesiyle koca canavarı yok etti. İçinden, *söylediklerimin hiçbirine önem vermez*; bunların kanıtlanmadığını, bilimsel olmadığını, ipe sapa gelmez sözler olduğunu, en önemli öge olarak talihe inandığını ileri sürer. Kendisine şöyle derim: "Her şey istediğiniz gibi olsun, ısrar etmiyorum. İleri sürdüklerim bir öneri yalnızca, iyi bir sonuca ulaşma umudu içindeyiz. Siz istediğinizi düşünün. Burada bir yığın saçmalık görüyorsunuz ama bundan sonraki düşünüze dikkat edin. Durumun ne olduğunu o söyleyecek." Eğer hasta sözlerime kulak asar, bunları düşünme sıkıntısına katlanırsa sonunda şu düşünceye varır: "İnsan doğasının ana ilkelerine karşı çıkıyorum; bana egemen olan ve irademin hiçbir şey yapamayacağı bir güce meydan okumaktır bu. Bu tehlikeye dikkat etmem ve temkinli davranmam gerek; bunu önemsememek bana hiçbir yarar sağlamaz." Ve ardından *kendi kendine şu soruyu soracaktır*: "Kendimi sakınmam gereken bu iç çatışmadan ne gibi bir sonuç çıkarmalı? Şimdiki davranışım, tutumum hoşuma gitmiyor. Varlığımın tümüne daha iyi uyum sağlayacak, bana kendimden hoşnut olma duygusu verecek ve kendime güven oluşturacak bir davranış çizgisi çizmem gerek. "Böylece, ailesine, karısına, çocuklarına daha fazla ilgi göstermiş

olacaktır, çünkü onlarla olan ilişkileri de kör topal gitmektedir. Gerçekten de, kendisi gibi basit bir ortamdan gelen karısı, bizimkinin yükselme tutkusunun düzeyine ulaşacak durumda değildir. Evliliklerinde de gerilim eksik olmaz. Sözün kısası, hastamız yeni bir şeyler bulabilmek umuduyla kendini tutkularına bırakmıştır; çünkü ne sahibi olduğu şeylerden, ne bulunduğu durumdan, ne de duygudan yoksun yaşamından haz almaktadır. Söylediklerime kulak asmış olsa, kendisi için önemli olanın karısı, ailesi, Leipzig'deki iskemlesi değil de, *üstün güçle uyum sağlamak olduğunu anlardı*; bu üstün güç, gördüğü üç düşle, yarışa son vermesini, kendine yönelmesini, insan yaşamının genel yasalarıyla uyum sağlanmak için varlığını düşünmesini anımsatmıştı ona. Kendisiyle, yaşamın özüyle, hoşnutsuzluğunun nedenleriyle ilgili bir düşünceye dalmak huzur sağlayabilir miydi? İç derinliklerine indikçe, canavarla nitelenen o katmana, sonsuz yaşam ırmağının aktığı, her şeyin kusursuzca oluştuğu o alanlara ulaşacaktı. Kendi içine böyle derinlemesine girmek, kendi iç dünyasına dönmek Doğu'da çok iyi bilinir. Buna çok büyük önem verirler, bununla ilgili kısa bir örnek vereceğim. Öyküyü uzun süre Çin'de yaşamış olan arkadaşım Richard Wilhelm'den dinledim.

Kiautschau bölgesinde korkunç bir kuraklık oluyor, yöre halkı umutsuzluk içinde; Katolikler, Protestanlar yağmur için dua ediyorlar, Çinliler kutsal ateş yakıyorlar. Fakat hiçbiri işe yaramıyor. O zaman Yöre Konseyi iç bölgelerden, Schantung'tan bir uzman, bir "yağmurcu" getirtme kararı alıyor. Yağmurcu çağrıya olumlu yanıt veriyor. Kendisini kent kapısında karşılamaya gidiyorlar ve soruyorlar: "Sizin için ne yapabiliriz, isteğiniz nedir?" Adam, "Kent dışında bana küçük bir ev verin, rahatsız etmeyin beni" diyor. Küçük bir bahçeyle çevrili evine çekilip üç gün ortalıkta gözükmüyor. Dördüncü günün sabahı lapa lapa kar yağmaya başlıyor; bu mevsimde kar, en iyimser umutları bile aşan bir olay. Halk büyük bir coşku içinde sokaklarda bağrıyor: "Yağmurcunun işi bu, yağmurcunun işi bu!" Kentten geçen Richard Wilhelm, bu adamı

görmeye gidiyor ve kendisine bunu nasıl becerdiğini soruyor. Çinli büyük bir incelikle ile yanıt veriyor:

- Ben hiçbir şey yapmadım.

- Peki, niye sana "yağmurcu" diyorlar?

- Oh! Bunu açıklayabilirim, çok kolay. Ben Schantung'tan geliyorum. Orada yağmur düzenli yağar, her şey düzenlidir; bu nedenle ben de düzen içindeydim orada. Kuraklığın hüküm sürdüğü Kiautschau'ya geldim, burada her şey düzensizdi, benim de düzenim bozuldu. Bu nedenle, sakin kalabileceğim ve Derin Düşünce'ye dalabileceğim bir ev istedim. Sonunda Tao'ya* ulaşabilmek için üç gün üç gece kendi kendime çalıştım ve eksik olan düzen yeniden kuruldu. Kurulunca da yağmur yağmaya başladı.

Bilmem, bu küçük öykünün derinliğine varabildiniz mi? Bu soruya evet diyorsanız, ıstakozun ortaya çıkışının nedenini de anlamışsınızdır; bu canavar hastanızı yutmak isteyen bir hayvandır; hastanız ancak yutulduğu anda, dengeli bir biçimde ve düzene kavuşmuş olarak yeniden doğma olanağı elde ediyor; böylece iç yaşamı zarar verici kuraklıktan sonra gerekli suya kavuşturacaktır. Oysa hastamızın zekası canavarın davranışını engelliyor, bu nedenle de yukarıda saydıklarımızın hiçbiri gerçekleşmiyor. Hastamdaki zeka aşırılığı, ruhunun derinliklerine inme yollarını tıkıyor; her şey yoluna girebileceği halde, isteğinin sözde gücüyle büyülenmiş bir biçimde aşağıdan almıyor; canavarı öldürüyor. Oysa canavarla birlikte öldürdüğü kendi sinir sistemi, kendi içgüdüsü. İçgüdüsüz bir insan da, amaçsız uçan bir kelebeğe benzer. Hastamızın başına gelen bu ne yazık ki; önerilerime karşı çıkarak bundan sonraki düşlerini bekleme fikrimi pek ilginç bulmadı; birkaç hokkabazlık gösterisinden sonra nevrozunu yok edeceğime ve böylece tutkulu

* Tao: Avrupa dillerine çevirisi yapılamayan bu sözcük, bir kesim araştırmacı tarafından, insanın iç dengesinin büyük bir bölümünü oluşturan ve meditasyon aracılığıyla erişilen, iç dünyasının derinliklerine daldığı bir yaşam *biçimi olarak kabul ediliyor. Daha* başkaları ise 'Tao'yu tamamen metafizik bir hal olarak kabul eder. Bu konuda daha geniş bilgi için, Jung'un önsözünü yazdığı, Richard Wilhelm'in "Altın Çiçeğin Sırrı" adlı yapıtına bakınız. (R. Ç.)

isteklerini rahatça sürdüreceğine inanıyordu. Böyle bir şey yapmadığım için benim yetersiz olduğumu düşündü ve benden söylememi beklediği uyarıları gerçekleştirmeye koyuldu: Nevrozunu yadsıdı, "İradenizin gücüne dayanarak yolunuza devam ederseniz, bir felaketle karşılaşacaksınız!" Sözlerime kulak asmadı ve çekip gitti. Üç ay sonra, meslekteki durumun yitirdi ve daha basit bir görevi üstlenmek zorunda kaldı. Tutku içinde başlayan meslek yaşamı, bu sonla noktalandı. Kötü bir yazgı bu; *gereksiz yere şişen ve bilinçaltı ile çelişkiye düşen başarılı insanın kaçınılmaz yazgısı bu. Çelişki önce düşlerde belirir. Özne kabul etmeye yanaşmazsa, bu kez en acımasız darbelerle kabul ettirme görevini gerçek üstlenir!*

Sanırım, düş yorumunun benim için ne anlama geldiğini anladınız. Yorumun karmaşık olduğu ve gizli noktalar taşıdığı kuşku götürmez; ama, başka türlü de olamaz. Düz insanların düşleri de düzdür; beyinleri değişiklik gösteren karmaşık insanların düşleri karmaşık olur. Bütün düşlerin, düşü gören kişinin bilincinin önünde yer alma gibi ortak bir yanları vardır. Kendi düşlerimi ilk bakışta başkalarınınkilerden daha iyi anlayamıyorum, çünkü beklentimden ve kavrayışımdan daha ileride yer alıyorlar; karşılaştığım güçlükler, herhangi bir kişininkiyle eşdeğerde. İnsanın kendi düşleri sözkonusu oldu mu, bilgi de pek işe yaramıyor. Çocuk düşleri ise, inanılmaz bir derinlik taşıyor. Öyle şaşırtıcı örnekler verebilirim ki, "saçınızı başınızı" yolarak, bir çocuğun, varlığından haberdar bile olmadığı bu tür düşleri nasıl görebildiğini kendi kendinize sorar durursunuz. Akıl hastalıkları sırasında buna benzer olgulara rastlanır; ortaya çıkan görünümler, anlaşılmaları için derin bilgi gerektirir. Genel yapıları sonsuz bir inceliğe tanıklık eden öyle düşler vardır ki, temelde anlaşılması olanaksız bir yalınlık taşırlar. Örneğin, ateşböceği nasıl oluyor da ısı kaybetmeksizin ışık saçıyor? En iyi makinelerimiz yüzde kırk, elli verim kaybına uğrarken, doğada aynı işi yapanlarda bu kayba niçin rastlanmıyor? Yapıtlarımızı doğanın bulgularıyla karşılaştırdığımızda bir çocuktan öte olmadığımızı görmemiz gerek; doğa olağanüstü bilgilere sahip-

tir; aynı gerçek ruhumuz ile doğanın yaratılışı ve bu inanılmaz bilgileri içeren doğa için de geçerlidir. Dikkatimizi ruhsal çalışmalara yöneltmekle, az önce yorumladığımız türde düşleri incelemekle bilgi edinebiliyoruz ancak. Bakışımızı her zaman daha derinlere çeviriyor, daha önce düşünmeye cesaret edemediğimiz olaylarla karşılaşıyor, şaşkınlığa düşüyoruz.

Sizlere düş çözümleme ve yorumlama tekniği açıklamaya çalıştım. Şimdi, şu ana dek karanlıkta kalmış bir noktaya değinelim. Bir düşü yüzeysel olarak, duyumsanana göre yorumlamak kolaydır. Ama, görülmeye hazır olanların dışında başkaca hiçbir şeye rastlayamazsınız. Aynı biçimde, bu bir çakıl taşıdır, bu bir kertenkeledir diye doğayı yüzeysel açıdan ele aldığımızda hiç de şaşkınlık duymayız; oysa, onu sevgiyle gözlemlediğimizde, tüm dikkatimizi ona yönelttiğimizde, az önce önemsemediğimiz kertenkelenin bile şaşılacak bir gizem oluşturduğunu görürüz. Bu son davranışımızı düşe yaklaşma biçimimize uygulayacak olsak, düşün olağanüstü şeylerle dopdolu olduğunu anlarız. Yalnız şunu yineleyelim, gerekli dikkati yöneltmedikçe, düşüncemizi düş üzerinde yoğunlaştırmadıkça bu olgu gerçekleşmez. İncelediğimiz düşte yer alan o acayip canavarı savsaklayıp atlayabilirdik ama o zaman düş bize hiçbir şey açıklamazdı! Bir düş, ancak bizim yaptığımız gibi incelendiğinde kişinin sorununu ortaya koyar, üzerindeki örtüyü kaldırır. Düz düşünen kişilerde bu tür açıklayıcı düşlere ender rastlanır. Görünüşte düz ama son derece derin düşünceler taşıyan düşlere rastladığım oldu. Sizlere, "yağmurcu"nun öyküsünü bu nedenle aktardım; dış görünümü bakımından eşine ender rastlanacak derecede yalın bir öykü. Ama bu görünümü, Doğu'nun gizemli inancını taşımasını engellemiyor.

Uzun uzun sözünü ettiğimiz bu düş, bir başka sorun daha ortaya çıkarmakta. Hastamız kırkiki yaşında ve nevrozu otuzyedi, otuzsekiz yaşında oluşuyor, yani yaşamının ikinci yarısının başında, ruhsal durumunun doruk noktaya ulaştığı ve düşüşe geçtiği ya da geçmesi gerektiği o tehlikeli anda. Oysa belirtiler, yalnızca be-

yinsel bir yaşam süren kişinin dikkatinden çok kolay kaçar. Nevrozların erkeklerde kırk, kırkiki, kadınlarda otuzbeş, kırk yaşları arasında sık patlak vermesi bu nedenledir; bu dönemde yeni bir yaşam, insanın öğle sonrası yaşamı başlar; önceki dönemin ana verilerinin çoğu bu dönemde allak bullak olur. Gençlik tutkuları eski gerçekliklerini yitirirler, yerlerini başka isteklere bırakırlar. İnsanların çoğu bundan habersizdir, çünkü Doğu'nun tersine, bu konuda bizler eğitimsiz ve kültürsüz kalmışızdır. Bir kez, din adamlarının şöyle sorusuyla karşılaştım: "Ruhsal acı çeken kişiler, bu sıkıntılarını ruh hekimine mi, yoksa din adamına mı açmalıdır?" Yanıtı bir Çinli verdi din adamına: "Gençsem hekime, yaşlıysam din adamına başvururum."

Düşümüzde bir sağa bir sola hareket eden canavar, düşü gören kişiye yönelmesiyle özel bir önem kazanıyor; yani, bilinçli davranışa, yaşamın günlük akışına ters düşüyor. Düş sahibini, bilincinin ters yönünde ilerleyen bir gücün varlığını tanımaya zorluyor; tatsız bir tanıklık bu kuşkusuz; çünkü istemleri bizimkilerden farklılık gösteren güçlerin içimizde yer almalarını istemeyiz. Bu güçlerin neyin nesi olduğu bilinmez, yine de bunlara kuşkuyla yaklaşılır ve daha yanı başına gelinmeden önlenip bastırılırlar. Oysa, ilk bakışta, çok düz ve anlamsız görünen birçok değerli şey vardır. Bunlara yeterli dikkati verir, gelişme olanağı sağlarsak, kozadan güzel bir kelebek çıkabilir. Hastamla sorunun bu yanını görüşmedim, çünkü zihinsel durumu nedeniyle buna ilgi duymayacaktı.

III*

Yeni bir düşü yorumlarken kimi ana kavramlarla karşılama olanağı bulacağız; örneğin, *kökensel bir imgeyi belirleyen ve bilinçaltında bulunan arketip terimi gibi.* Arketip de bir kompleks biçimidir; ama şu ana dek incelediklerimizin tersine, kişisel bir deneyimin meyvesi değildir. Doğuştan bir komplekstir. Arketip, ener-

* Altıncı konferans.

ji dolu bir merkezdir. Örneğin canavar, kökensel arketip imgelerinden birini oluşturur.* Eğer yaşamım boyunca içimdeki canavarla karşılaşmıyorsam, bu karşılaşmadan yoksun bir yaşam sürüyorsam sonunda kendimi pek iyi hissetmem; bu durum, vitaminden ve tuzdan yoksun yiyeceklerle beslenmeme benzer. Canavarla yüz yüze gelmem gerekir; çünkü, kahraman gibi o da enerji yüklü bir merkezdir. Karşılaşma gerçekleşmediği durumda, bu eksiklik, insanın doğal gereksiniminin eksikliğiyle eşdeğerde olacaktır. Canavarla karşılaşma çeşitli biçimlerde olabilir, önemli olan karşılaşmadır. Bunu size şöyle açıklayayım: İnsan, kendisiyle karşılaşmadıkça, kendisine yönelmedikçe kendini pek iyi hissetmez; ruhsal sıkıntılarla yüz yüze gelmedikçe, kendi yüzeyinde kalır; kendisiyle çarpıştığı anda, darbeden hemen sonra, huzur verici yararlı bir izlenim edinir.

İnsan yaşamındaki temel değişimleri ortaya çıkarabilen önemli arketipler vardır. IV. şemada yer alan D bölgesi, mitik ve masalımsı bir evrendir. Yalın ya da canlı bir evrendir, enerjetik güç yüklü çekirdeklerden oluşmuştur; yaşamımızı bunlar doldurur, bunlardan yoksun bir insan, insanlıkdışı, duyarsız bir varlık olur.

Düş simgelerinin bireyselliğinden, bir dizi düşü yorumlamanın yararından, bunun tek düşü yorumlamaktan daha güven verici göründüğünden yukarıda söz etmiştik. Şimdi sözlerimin tersine hareketle şimdiye dek kurulmuş yapıları yıkacağım. Bir dizide yer almayan ve sahibini tanımadığım tek bir düşü yorumlayacağım. Düşün yorumunu "keyfe bağlı" bir biçimde gerçekleştireceğim, buna karşın izlediğim yol yadsınacak nitelikte değildir. Sözünü edeceğimiz düş, ırksal bilinçaltından türüyor ve mitik bir içerikten oluşuyor. Oysa, bireysel gereçlerden oluşma bir düş, düş sahibinin çağrışımlarını tanımayı gerektirir ve kişi herkesten değişik bir bireyselliğe sahip olduğu için de çözümcü bu çağrışımlara kendinden hemen hiçbir şey ekleyemez. Her bireyin kendine özgü bir yaşamı,

* Jung'un psikolojik deneyi burada, kimi düşüncelerin doğuştancılığıyla ilgili kurama önemli bir koz getiriyor. Psikoloji bu kurama gerekli önemi vermemiştir. (R. C.)

imgeleri ve görünümleri yok mudur? Ama bütün bunlar bireysel bilinçaltı düzleminde geçerlidir, ırksal bilinçaltı gereçleri için önem taşımazlar. *Bir arketip karşısında çözümcü düşünmeye başlayabilir ya da başlamalıdır*, çünkü insan davranışının ortak yapısına bağlıdır; bu durumda, düş sahibinin olduğu kadar benim çağrışımlarım da geçerlidir. Bundan önceki düşte, bilgilerim canavarın evrensel anlamının aydınlığa kavuşmasını engelleyebilirdi. Bu durum az ya da çok herkes için geçerlidir, çünkü hepimiz masallardan, destanlardan ve mitolojiden haberdarız.

Sizlere aktarmayı düşündüğüm düş, manik depresif psikozun başlangıç evresinde bulunan bir genç adama ait. Nevrozların ve psikozların başlangıcı, önemli düşlerin görülmesiyle belirlenir; ortaya çıkacak hastalığın nedenleri ve anlamı bu belirtilerde gizlidir. Bilinçaltının, hastayı korumaya yönelik son girişimidir sanki bu. Bir nevroz ya da psikozun su yüzüne çıkışı, kendini bir sarsıntı dönemi ve durumuyla belli eder. Bu dönem sırasında kişi, yaşama olan güvenini yitirmeye başlar. Bunun sonucu doğan manik hal ve uyumsuzluk, düzen bozukluğuna başkaldıran bilinçaltını son derece etkiler ve bilinçaltının durumu bildiren bir düş oluşturmasına yol açar. Bir nevroz ya da psikoz başlangıcındaki düşler, ilk çocukluk düşleriyle birlikte rastlanabilecek en ilginç düşleri oluştururlar.

Düşü gören kişiyi tanımadığımı bir kez daha anımsatıyorum sizlere. Akıl hastalıkları hekimi olan bir dostum, düşü özellikle anlamlı bulduğu için bana da haber veriyor. Hastası, yirmiiki yaşında, çok zeki bir Fransız genci. Birazdan göreceğiniz gibi, terimler, düşün anlatılış biçimi bütünüyle genel nitelikli ve kişisel hiçbir çağrışımı gerektirmiyor; kullandığı simgeler, hastaları kısa çağrışımlara yöneltici türden. Bu tür düş gören özneler, yabancılıklarının etkisinde kalırlar ve bu tür bir düşlemlemeyi nasıl olup da yarattıklarını bir türlü anlayamazlar. Düşte yer alan kişisel bazı imalarla ilgili çağrışımsal gereçler bizde, bunları anlayacak durumda olduğumuz izlenimi bıraktı. Düşü gören kişinin İspanya'ya bir gezi yaptığını da ekleyelim; çünkü düşte görev yüklenen görünümlerin

çoğu İspanyol kaynaklı. Hastaya, manik depresif psikoz teşhisi konuyor ve altı ay sonra klinikten taburcu edilebilecek duruma geliyor; birkaç ay sonra da canına kıyıyor. Çöküntüsü giderilmiş gibiydi ve canına, aklı başında ve sakin biçimde kıydı. Anlattığı düş bize canına niçin kıydığını açıklayacak. İşte düşü:

"Toledo Katedrali'nin altında bir sarnıç bulunuyor. Sarnıç suyunun Tage nehriyle yeraltı bağlantısı var. Bu sarnıç karanlık küçük bir oda biçiminde. Suyun içinde, gözleri değerli taşlar gibi parıldayan çok büyük bir yılan yaşıyor. Yanı başında altın bir kupa duruyor, kupanın içinde bir hançer var. Bu hançer Toledo kentinin anahtarı ve bu anahtara sahip olan kişi kentin egemeni olacak. Yılanın, B. C. adlı birinin dostu ve koruyucusu olduğunu önceden biliyordum. Bu kişi önce karanlık odada benimle birlikteydi. Çıplak ayağını yılanın ağzına sokuyor, yılan da onun ayağını yalıyordu. İkisinin de bundan hoşlandığı belliydi. B. C. yılandan korkmuyordu, çünkü içinde kötülük olmayan bir çocuktu; gerçekten de düşte B. C. büyük bir adam değil, yedi yaşında bir çocuktu. Sonra, karanlık odada yalnız kalıyorum ve korkmaksızın, saygı duyduğum yılanla konuşuyorum. Yılan, B. C.'nin dostu olduğum için İspanya'nın bana ait olduğunu söylüyor ve benden çocuğu kendisine geri vermemi istiyor. Bunu kabul etmiyorum ama buna karşılık yanına kadar gidip beni okşamasına izin vereceğime inandırıyorum onu. Birden, oraya arkadaşım S.'yi göndermeye karar veriyorum. Arkadaşım S. koyu teni ve siyah saçlarının da tanıklık ettiği gibi bir İspanyol Mağriplisi. Bu soydan geldiği için, ırkının atalarından kalma gücüne sahip. Bu nedenle kendisine Tage nehrinin öte yakasında bulunan silah fabrikasından kırmızı saplı kılıcı, Atinalılar'dan ya da Foçalılar'dan kalma antika kılıcı kuşanmasını söylüyorum. Arkadaşım kılıcı aramaya çıkıyor ve sarnıca iniyor. Orada, sol avucunu kılıçla delmesini istiyorum, dediğimi yapıyor. Fakat yılanın varlığı nedeniyle orada kalamıyor. Acı ve korkunun etkisiyle sararmış bir durumda, kılıcı almadan merdivenlerden yu-

karı çıkıyor. Bu davranışı sonucu Toledo'ya egemen olamadı ve ben de onu bir süsten kurtulurmuşçasına orada terk ettim."

İşte, ilkel insanların "büyük düş" diye nitelendirdikleri türden bir düş. Ötekileri, olağan düşler, onların gözünde hiçbir değer taşımaz. Aralarından biri "büyük bir düş" gördüğünde bunun ırksal anlamını da kavrar ve düşü çevresine anlatmak gereksinimini duyar; kabile açısından töresel bir zorunluluktur bu. Kabile üyeleri bir çember oluşturup yere çökerler ve düşü gören kişinin öyküsünü dinlerler. Kimi ilkel deyimlerin olağan düşler için ayrı, büyük düşler için ayrı anlamları vardır. Bu ilginç davranış yalnızca ilkel insanlara özgü değildir; aynı duruma Avrupa'da, Roma'da imparatorluğun sonuna dek rastlanır. Örneğin, düşünde Minerva'yı gören bir Romalı senatörün kızının Senato'nun önüne çıkarak, yıkık durumdaki Minerva tapınağının onarılması için para istediğini biliriz. Anlatılanlardan etkilenen Senato, gerekli para yardımını sağlamıştır. Bu öykü, büyük düşün ırksal niteliğinin nerelere uzandığını açıkça gösteriyor; düş, düşü gören kişiye değil, bir topluluğa, halka, insanların tümüne aittir burada.

Şimdi bu etkileyici düşün içeriğine dönelim. Düşü gören kişi, önceden de belirttiğim gibi, bir süre İspanya'da, özellikle unutulmaz bir kent olan Toledo'da kalmıştır. Kentin incisi, Avrupa'da en güzellerden biri olan gotik katedrale kim girse, Ortaçağ Hıristiyanlığının ve ruhunun hâlâ orada yaşadığını ve insanı etkilediğini hisseder. Bu katedralin altında, yani ruhsal ve Ortaçağı anımsatan bu dünyanın altında, karanlık suları Tage nehriyle bağlantılı bir sarnıç bulunuyor. Tage, Toledo'yu üç yandan sarar; her akarsu gibi, akıp giden yaşamın bir simgesini oluşturur, babaerkil sürekliliği anımsatır. Örneğin, "Rhin babamız" (Vater Rhein) deriz! Eğer herhangi bir zamanda ormanların arasında sessiz, sakin akan bir nehrin kıyısında bulunmuş, suyun düzgün akışını izlemişseniz Tage'ın düşümüzde taşıdığı simgesel değeri de anlarsınız. Nehrin bir yeraltı koluyla sarnıca bağlanması, yaşamın sıkıcı akışından kurtulmuş bir yol oluşturuyor.

Toledo, bugün bile surlarla çevrili bir kenttir. Geçmişte ise, İspanya'nın aşılması olanaksız kalelerinden biri idi. Daha Ortaçağ'da 200 bin nüfusa sahipti ve Mağripliler'in güçlü şatolarının egemenliği altındaydı. Böyle bir kent gezgini unutulmaz bir izlenimle doldolu kılar; egemen bir güçle tek beden olmak demektir. Bu nedenle *kent, çok uzun zamandan beri, kusursuz bütünselliğin simgesi olmuş, kendi öz gücüyle parçalayıcı dış etkilere göğüs germiş, Kudüs gibi sonsuz varoluşun simgesi görünümünü kazanmıştır.*

Sarnıç, kilisenin altında yer alan karanlık bir bölümdür. Ortaçağ kiliselerinin altında genellikle ölü gömülen bir bölüm bulunur; bugün bizde ölülerin kefene sarıldığı yerdir bu. Sarnıç suyunda bir *yılan* yüzmektedir. Daha önceki düşte de sözünü ettiğimiz gibi yılan, soğukkanlı bir hayvandır, ruhun iç bölümünü, karanlık ruhu, bilinçaltını, ender, anlaşılmaz, korkutucu olanı, önümüze dikilivereni, kendi düşmanımızı, bizi öldürecek derecede hasta kılanı yansıtan bir hayvandır. Yılanın gözlerinin kıymetli taşlar gibi ışıldaması, Antikçağ'da varolan büyülü yılanı anımsatır. Kıymetli taşlar, altın kupa gibi paha biçilmez olanı vurgular. Kupa bir defineyi simgeler; içinde aynı zamanda kentin anahtarı olan bir hançer bulunmaktadır; bu, her zaman bir canavarın korumakla görevlendirildiği definedir. Canavar anlamına "dragon" sözcüğü Latince "draco"dan gelmektedir. "Draco", yılan demektir. İçgüdüsel ve karanlık ruhun simgesi olan yılan, Batı'da zararlı bir hayvan olarak kabul edilmesine karşın, Doğu'da yararlı sayılır. Örneğin, İsviçre efsanelerinde canavarlar hep su kıyılarında bulunur ve su kaynağının bekçiliğini yaparlar, zaman zaman da saldırgan olurlar. Hemen hemen her zaman, kendilerinden alınmak istenen hazineleri korumakla görevlidirler. Burada da düşü görenin arkadaşı olan kahraman kişinin kentin anahtarını alması gerekmektedir. Oysa bu anahtar, olağan bir anahtar değildir. Aynı zamanda bir hançerdir; anahtarla hançer birbirlerine karışmış durumdadır, düşlemdışı bir birim oluşturmuşlardır. *Düşlerde ayrı anlamlamaların tek bir nesnede birleştiklerine ve tek nesneyle her şeyi açıklamalarına*

sık rastlanır. Bilinçaltının bu anahtar-hançer ikilisiyle açıklamak istediğini, tek başına ne anahtar ne de hançer açıklayabilir. Bu iki nesne, açıklanması olanaksız bir verinin iki görünümünü yansıtmaktadır. Hançer, kesici ve batıcı bir silahtır. Ayrıca kılıç, mızrak, ok gibi, kesin bir amaç için yapılmıştır, bir isteğe, bir düşünceye uygun üretilmiştir. Her araç ya da silah, bir düşüncenin olanaklarını bu biçim altında somutlaştıran isteğin ürünüdür. Teleskop, yapımcısının uzak nesneleri gözlemleme isteğini yansıtır, hançer ise delmek, deşmek isteğini. Deşmek isteği, nesnede sivri bir biçime bürünür. Hançer amacına ulaşmak ister; belirli bir yönde bir şeyin içine girmeyi akla getirir; aynı hareket başka bir gereci, anahtarı anımsatır. Anahtar da bir yere girmeyi amaçlar; çıplak parmaklarla gerçekleştirmek olanaksız olduğundan, kilit açma düşüncesi bir anahtarda somutlaşır. Goethe, "Faust"ta şöyle der: "Anahtar, istek duyulan yeri sezer; onu izle, derinliklerde sana yolu gösterecektir." Faust yolu bilmemektedir ama güdülmüş düşünce olan anahtar yolu bilmektedir.

Bu düşünceler çerçevesinde, ilkel insanlar da silahlarını büyük bir ustalıkla kullandıklarına inanacakları yerde, onları büyülü bir varlık olarak kabul eder ve ulaşacakları amacı bilen bir ruha sahip olduklarını varsayarlardı. Hançerin sivri ucu eğer düşmanın kalbini bulursa, bunun nedeni hançerin bunu böyle istemesindedir. Hançeri savaşçının eli değil, hançer savaşçının elini yönetir. Aslında ilkellerin ruhsal inanışlarında, dile getirdiği düşünceden ayrı görülmeyen araç, gereç bu düşüncenin somut biçimidir.*

* Kimi ilkel diller, nesneleri dişi, erkek diye ayırmalarının yanısıra canlı, ölü diye de niteler. Nesnelerin dişi ya da erkek olmalarına nasıl bizler karar veremiyorsak, ilkel insan da bunları ölü ya da canlı diye nitelemeye cesaret edemezdi. Aynı çerçeve içinde, Orta Avustralya'da yaşayan ilkeller [Aborijinler], birine ait olan bir başka ülkeye göz dikmek nedir bilmezler. Yabancı topraklarda yabancı ruhlar yatar; eğer yabancı bir toprağa girecek olurlarsa, kadınlar, yanlış ataların ruhlarına bürünen hatalı çocuklar doğurur. Bu nedenle yabancı bir ülkeye girmek tehlikelidir ve komşu topraklara saldırmaktan kaçınırlar.

Açıklamalar, hançer ile anahtar arasında ortak bir yan bulunduğunu ortaya koyuyor: Her ikisi de yararlı noktayı seziyor ve bir amacın gerçekleşmesine yöneliyor. Elbette düş, anahtar-hançer ikilisiyle simgeleşen ruhsal ögenin ne olduğunu bize açıklamaz. Bakım sırasında bunu araştırmanız gerekir.

Şimdi, hastamızın arkadaşı B. C.'ye gelelim, hani yılanın dostluğunu ve koruyuculuğunu kazanmış olan arkadaşına. Antikçağ'da insanın içindeki şeytan çoğu kez yılan biçiminde gösterilirdi ve kahramanların ruhuna büründüğü de olurdu sık sık. Bu açıklama, ilkel bir kavramdan kaynaklanır. İlkeller, içlerinden birini gömdüklerinde üzerine döktükleri taze toprağı dikkatle gözlerler. Topraktan çıkan ilk hayvan ya da böcek, ölünün ruhunu alan canlıdır ve o hayvana saygı duyulur. Hastamızın arkadaşı, çocukluk arkadaşıdır; kendisini yedi yaşlarında tanımış ve son derece sevmiştir. Çocukluk arkadaşlıkları çoğunlukla tutkulu olur; bunun nedeni araştırıldığında, dostların birbirlerine iç yaşamlarının yani ruhsal hazinelerinin en soylu, en değerli ögelerini yansıttıkları görülür. Dillerde yer alan "Bir tanem" gibi sevecen sözlerin kaynağı budur. Bu çocukluk arkadaşları bir giz üzerine kuruludur çoğu kez. Okul yaşamınızda içinizden kimilerinin "kahraman" olarak görüldüklerini anımsarsınız; bu niteliği sağlayan kendilerine duyulan aşırı sevgi ve bunun sonucu olarak da olağanüstü işler başarabileceklerine inançtır. B. C. adlı bu bey de hastamız için aynı nitelikleri taşıyor; onun gözünde B. C., korku tanımaz, her işin üstesinden gelir, temiz yürekli biridir; içinde kötülüğe yer yoktur. Bu nedenle ayağını yılanın ağzına sokabilir; ayak, eskiden beri, insan bedeninin yılanın sokabileceği bölgesi olarak kabul edilmiştir. Kendisine dostça duygular taşıyan ve aynı zamanda koruyucu olan yılanın yuvasına giren çocuk, bir tehlikeyle karşılaşabilir. Burada yine karşımıza, Antikçağ'a uzanan ilkel bir inanış çıkıyor: Afrikalı büyücüler kabilelerinin gözünde yılan biçiminde şeytanlarla dostluk kuran kişilerdir ve ruh da yılan biçiminde kabul edilir. Ne yapması gerektiğine karar vermek isteyen zenci, "yılanımla konuşma-

ya gidiyorum" der; bu, ruhuyla konuşmaya gittiği anlamındadır. Düşümüzdeki yılan iyi huylu bir hayvan; küçük çocuğu seviyor, o da onu okşayıp ödüllendiriyor. Aynı sahneye tanınmış antik bir vazonun üzerinde rastlıyoruz; bu dindar, toprağın anası olan Demeter adlı yılanın başını okşar resimde. Yine, bir Alman efsanesinde yılanı öpmeyi başaran kişinin onu güzel bir genç kız haline sokacağı anlatılır. "Kurbağalar Kralı" (der Froschkönig) adlı öyküde de buna benzer görünümler yer alır. Yalnızca içinde kötülük olmayan çocuk ya da adam şaşkınlık duymaz yılanın varlığından, diğerleri sonsuz bir korkuya kapılırlar. Çocukluğun gizlerinden biri de budur: Saf bir yürek, ama çocuklukla birlikte bu da yok olur. İnsan, büyüdükçe çocukluk saflığının gizini unutur. Bir çocukluk bütünlüğüdür bu; çocuğun içinde düşünceler, yargılar ve yergilerle bozulmamış bir dünya yer alır. Çocuk herkesin dostça, yan yana büyüdüğü bir cennet bahçesinde yaşar gibidir. İşte bu giz, yaşla birlikte ortadan yok olur; ancak tam anlamıyla bir çılgın, bu kaybolmuş bütünlüğü duyumsayabilir ve içindeki şeytanla korkmadan karşılaşabilir.'Yılan hastamıza, B. C.'nin arkadaşı olduğu için tüm İspanya'nın kendisine ait olduğunu söylüyor. *Tüm ülke* sözü, burada bütünlük düşüncesini yeniden ortaya çıkarıyor. İspanya'ya, ülkenin tümüne egemen olmak bir *bütünlük* simgesidir, tıpkı Toledo'ya egemen olma sözünde olduğu gibi. Sarmıçtaki yılan, insan bütünlüğüne giden yolu koruduğu için hastamız onun yanına inmek istediğini açıklar. Yılan kendisinden çocuğu geri getirmesini ister; çocuk, başka bir deyişle, onuruliğimizde yer alan iç ruhumuz, içimizdeki derin içgüdüdür. Çocuğu getirme yerine, akla uygun istekler belirtilir. Bu arada yılan, saf yürekli çocuğu istemekte diretir; çünkü ancak onunla anlaşabilmektedir; bilincinin yardımıyla tumturaklı sözler eden büyüklerle ilişki kurmamaktadır. Ne olursa olsun, hastamızın bilinçli varlığı yılanın karşısında saygı duyar. Yılanla saygılı bir biçimde ve korkmaksızın konuşur: Belki de korku duyması daha yararlı olacaktı! Önemli bir sorun olan yılanın yuvasına iniş de eskilerden kalma önemli bir kültür ögesidir.

Eskilerde dinsel bir tarikata girmek, öğrenilmesi gereken gizlerin saklı bulunduğu mağaraya inmek, oraya ilerlemek olarak düşünülürdü. *Düşümüz, eski gizemli yöntemleri anımsatıcı nitelikte.* İçinde kötülük yer etmiş kişiler böyle bir işe başlayamazlar; çünkü ısırılmak, zehirlenmek tehlikesiyle yüz yüze bulunurlar; zaten hastamızın başvurduğu çarenin nedeni de bu. Yılana, yanına inceğine dair söz veriyor -başka da yapabileceği bir şey yok- ama dediğini gerçekleştireceğine, yerine elçi olarak bir başka arkadaşını, yetişkin bir arkadaşını göndermeyi kararlaştırıyor. Bu yeni dost, Toledo'nun bir zamanlar sahibi olan Mağripliler'den. Mağripliler Hıristiyan değildi, tersine Ortaçağ'da Hıristiyan kilisesinin düşmanlarıydılar. Bu nedenle aynı soydan gelen biri gerçek bir Hıristiyan olamaz. Varlığının derinliklerinde, Hıristiyanlığa düşman bir yanı kalmıştır. Genç adamın koyu teni ve kara saçları geldiği soyun özellikleridir. Bu koyu derili dost, *düşü gören kişinin gölgesidir.* İki seçenek var önümüzde: Gölgemizi ya tanırız, ya tanımayız. İkinci seçenekte, yani gölgemizden habersizsek, bunu üzerine yansıttığımız, kişisel bir düşman yaratırız sık sık; sorumlulukları, bize ait olan hataları, kötülükleri, kusurları hep ona yükleriz! Başkasına yönelttiğimiz sitemlerin büyük bir bölümünü kendi üzerimize almamız gerekir aslında. Oysa, sanki bu gölgeden kurtulmak olasıymış gibi sürdürürüz davranışlarımızı. Düşte hastamızın gölgesini üstlenen kara tenli genç, yazgının hastamızdan istediği işi onun yerine gerçekleştirmek zorundadır. Hastamız, yılanın dünyasına, yani Hıristiyan kilisesinin altında yer alan bölgeye inmekten kurtulmak ister, bunu koyu derili gence yüklemeye çalışır. "Yılanla kozunu paylaşsın" diye düşünmekte, böylece yılanı aldatmayı ummaktadır. Her ne olursa olsun, karanlık dostunda kendisini etkileyen, ırkına özgü töresel güçlerin tehlikeye düşmesinden korktuğu ve kendisi de bu işe girişmeyi göze alamadığı için, onu güç ve cesaretle donatacak özel bir öyküye başvuruyor. Ona, görevi başarması durumunda, Tage nehrinin karşı yakasında bulunan bir kılıcı almasını öğütlüyor. Kılıcın bulunduğu silah fabrikası günümüzde

de varlığını çalışır durumda sürdürüyor. Düşe göre orada saklanan kılıç, Atinalılar'a ya da Foçalılar'a ait, yani binlerce yıllık bir geçmişi var. Kılıç da özünde hançerle aynı anlamı paylaşır; yalnız biraz daha büyüktür ve burada, bir kahramanın her zaman gereksinim duyacağı "büyülü kılıç"ı simgeler. Siegfried'ı anımsayın! Burada, çok daha eskilere uzanan, kültürel bir gereçten söz ediliyor. Hançer konusunda söylediklerimiz gibi, kılıç da bir düşünceyi belirler; insanın somutlaşmış iradesidir bu; insan bununla yaşamını korur, topraklar elde eder. *İrade*, kültüreldir, kültürün varoluşuyla doğmuştur. İrade olmasa, kimi kültürlerden söz edilmez. Bu nedenle zencilere kültür aşılamak çılgınlıktır. *İrade ancak binlerce yıl boyunca güç kazanabildiği için, düşler de Antikçağ'a özgü gereçler, atalardan kalma hazineler ve silahlarla simgelenir.* Hastamızın gölgesinin, yani ikinci yanının, alması gereken bu tarihsel gereç, kılıç, ona yılanı tepeleyecek büyülü gücü sağlayacaktır. Ayrıca, güç kazanmak için, arkadaşı bedeninde bir yara açmak zorunda; bu da, çeşitli biçimlerde sık rastlanılan, tanrıya bir tür armağan. Ağaca asılan Odin'in öyküsünü anımsayın. Ünlü sözünü sanırım bilirsiniz: "Dokuz gece, mızrakla yaralanmış durumda, rüzgarla salınan ağaçta asılı kaldım, bana sunulmuş etimi Odin'e sunarak." *Bedeni yaralama törenleri*, Hıristiyan kökenli değildir; tümüyle dindışı bir esinle oluşmuştur. Düşümüzdeki bölümü bu yanıyla ele almak gerekir; canavarın yanına inme görevini üstlenmesi gereken, hastamızın içindeki dinsiz kişiliktir. Ama bunun için, *gizemini eskilerin bildiği bir güce gereksinimi vardır.* Bu gücü erişse, tehlikeye atılma yürekliliğini gösterecek midir? Kendini yaralamada büyülü bir amaç vardır; felaketi önlemek için uygulanan bir tür kendini Tanrı'ya sunma eylemini simgeler. Şimdi bir örneğini vereceğim gibi, bu gösteri hâlâ ilkel insanlarda geçerliğini korur: Bir zenci gece karabasan görür. Düşünde düşmanları tarafından kovalanır, yakalanır ve diri diri yakılır. Uyandığında akrabalarını toplar ve düşmanlarından kurtulması için kendisini diri diri yakmalarını ister. Akrabalar önce buna yanaşmazlar ama zencinin ıs-

rarı üzerine onu bağlarlar ve ayaklarının altından ateşi tutuştururlar. Yanıklar öylesine derin olur ki dokuz ay adım atamaz, ondan sonra da tüm ömrü boyunca sakat kalır; oysa, her şeye karşın, zencimiz mutludur. Çünkü, kendini yaralamakla Tanrı'ya simgesel bir armağanda bulunmuş ve ürkütücü felaketten kurtulmuştur.

Düşte yer alan hastamızın dostu ve aynı zamanda gölgesinin simgesel olarak elini yaralaması gerekmektedir; amaç, canavarın saldırısını engellemektir. Hastamızın öğüdüne boyun eğer ve sol avucunu yaralar, çünkü sol taraf her zaman elverişsiz kısımdır. (Latince sinister sözcüğünün çift anlamı buradan gelir: Sol yan, karanlık bölge ve bilinçaltıdır; sağ yan ise bilinçli bölgedir). Fakat her şeye karşın acı ve korku ağır basar, Mağripli dostu etkiler; tehlikeyi göze alamaz ve kentin anahtarı olan hançeri bırakıp merdivenlerden yukarı tırmanır; bu andan sonra kent, hastamız için erişilmez kalır.

Şimdi, düşün tuhaf sonuna gelelim: Hastamız arkadaşını bir süsten kurtulurcasına terk ediyor. Süs denilen nesne, duvara asılmış bir tablo, bir biblo, bir heykel olabilir. Terk edilen dost, hastamız tarafından süsle özdeş kılınmıştır, yani yaşamdan yoksun, cansız, yapay görünümlü anlamsız bir nesneyi anımsatır. Dostun ortadan çekilişinin nedeni hazır: İlk başta değer gördüğü kahramanlık görevine yabancılaşması ve bir heykelden farksız olması. İşte, düşün sonucu burada: Hastamız kendisine düşen görevi yapmıyor, verdiği sözü tutup yılanın yanına inmiyor ve bu işle bir arkadaşını görevlendiriyor; *yaşamsal sorununun çözümünü, kişiliğinin bilinçaltı yanına bırakmaktır bu.* Bir önceki düşte bu durumu yorumlanmıştık. Güç bir sorunla karşılaştığımızda, hemen zekanın büyülü değneğini sallıyor, sorunu düşüncemizden çıkarıp atıyoruz. Böylece sorun kendiliğinden, içimizdeki öteki kişiye, karanlık yanımıza, varlığımızın bilinçaltı bölümüne terk edilmiş oluyor ve o yanımız da bu sorunu çözümlemeyi üstleniyor, Tanrı bilir ya, hem de nasıl! *"Prag'lı Öğrenci"* adlı filmi gördünüz mü bilmem? Sözünü ettiğimiz bu ruhsal durumu çok güzel betimliyordu. Filmin

kahramanı, para sıkıntısı çeken bir öğrenci. Karşısına şeytan çıkıyor ve odasındaki eşyaların kendisinin olması koşuluyla öğrenciye yüklü bir para teklif ediyor. Öğrenci anlaşmayı kabul ediyor, çünkü odasında bozuk bir ayna, eski bir karyola, eski bir düello kılıcı ve birkaç kayıştan başka bir şey yok, kısacası hepsini şeytana verebilir. Fakat şeytan, bir an aynaya bakmasını istiyor öğrenciden ve aynaya baktığı anda bir el hareketi yapıyor, öğrencinin aynadaki görüntüsü yok oluyor ve şeytanın peşine takılıyor. Öğrenci fazla tasalanmıyor; yalnızca berberde tıraş olurken aynada kendini görememek biraz canını sıkıyor, fakat görüntüsünü kaybetmek ilk başlarda fazla sorun çıkarmıyor. Sonunda, öğrenci nişanlanıyor ve genç kızın ailesinden biriyle kavga ediyor. Düello kaçınılmaz olduğundan, kayınpederi kendisinden karşısındakini öldürmemesini rica ediyor, çünkü öğrenci çok iyi kılıç kullanan biri. Tabii öğrenci verdiği sözü tutacaktır. Fakat düello günü, çarpışma yeri olan kent dışına çıkmak için hazırlandığında arabasının tekerleğinin kırık olduğunu görüyor öğrenci ve yola yaya çıkıyor. Düelloya geç kalmıştır ve canı sıkılmaktadır. Çarpışma yerine ulaşmasına az kala, ağaçların arasından eli kılıçlı birinin yaklaştığını görüyor. İyice yakına geldiğinde, adamın kendisinin diğer yarı olduğunu ve elindeki kılıcın kanlarını otlara sildiğini fark ediyor. O an, ne olup bittiğini anlıyor. Koşarak çarpışma alanına geliyor. Düello bitmiş, hasmı kanlar içinde yerde ölü yatmaktadır. Böylece, kayınpederine verdiği söze ihanet etmiştir. Neden? Çünkü gölgesini şeytana rehin vermiştir. *"Şeytan"ın alıp götürmemesi için, gölgemizin ne değer taşıdığını bilmek her zaman yararlıdır.*

Elimizde, düşün içeriğini oluşturan ve düşü bireysel biçimde beliren bir canavar öyküsü gibi kavramamıza olanak veren bir yığın gereç var. Hastamız, çocukluğunda kuşkusuz masallar dinlemişti ama söylencelerle içli dışlı olan bir bilim adamı değil kendisi. Erginliğe eriştikten sonra kafasında bu tür masallar oluşturamayacağı gibi, düşlemlerinde de bu tür olgularla karşılamasını bekleyemeyiz ondan. Her şeye karşın, yine de düş oluştu, yani bi-

linçaltı, hastamızın gerççleri aracılığıyla ve kişisel bir biçimde, bir canavar öyküsünü tüm ayrıntılarıyla sundu. Böylece, hastanın yitmiş bilinç durumu öykünün ana çizgilerini kendinde saptadı. Bu ne demektir? Demek istenen şu: "Bir yol ayrımında bulunuyorsun. İnsanoğlu senden önce bu noktaya sık sık geldi. Bugün sana ait olan bu durum, binlerce yıldan beri sayısız kez yaşandı." İnsanlığın tümünde yer alan canavar öyküsünün gösterdiği budur işte. Bu öykü yer, zaman gözetmeksizin tüm dünyaya yayılmıştır; buna ya da buna benzer bir öyküye sahip olmayan halk yoktur yeryüzünde. Ayrıcalıklı bir görev başaran kahramana her yerde rastlarız. Bu arketipik imgenin genelliği, imgenin insanoğlu tarafından sürekli yaşanmış bir deneyim olduğunu ve yüzyıllar boyunca sonsuza dek yineleneceğini kesin bir biçimde ortaya koyan bir kanıttır; birey başa çıkamayacağı böyle bir durumla her karşılaştığında, bilinçaltı çözülmesi olanaksız bu soruna yanıt olarak, canavar öyküsünün iyileştirici imgesini üreterek tepki gösterecektir. Bu arketipik imgelerin, bundan önceki düşte de gördüğümüz gibi, kendilerine özgü görevleri vardır; genel ve bireyüstü bir çerçeveye, tek ve çözümlenemez görünen bireysel türde bir olgu sokuştururlar; bunun sonucu olarak da, bireyin sıkıntısını herkesin sıkıntısı gibi, özel durumları insana özgü genel sorunlar gibi gösterirler. Bunda belirli bir kazanç vardır; ayrıcalıklı durumların yarattığı iğneleyici acılar, yalnızlık izlenimleri ortadan kalkar ve birey topluma bağlanmış olur. Bu nedenle eski hekim-dinadamları -daha önce gördük- bu arketipik imgeleri tedavi aracı olarak kullanırlardı. Yalnızlık ve terkedilmişlik içinde bulunan hastalarına, bu avutucu imgeler aracılığıyla, tüm insanlığın varoluşundan bu yana acılarına katılmış olduğunu anlatırlardı. Bu anlatılar içimizde bir şeyleri kıpırdatır, bizi tek başımıza olmadığımıza inandırır. Japon felsefesi, bu düşüncenin bir görünümünü şöyle dile getirir: "Yalnız kaldığında ve istediğini yapabileceğine inandığında, yüreğinde varolan yaşlı bilgeyi sakın unutma." *Bu yaşlı bilge*, arketipik imgelerin içimizde beden bulmuş canlı bir varlığa dönüşümüdür. Bu yaşlı

adam, dünyamız gibi, iki milyon yıl boyunca insan yaşamını tüm acıları ve neşeleriyle yaşamış, varoluşun ana imgelerini kendinde biriktirmiş ve evrensel deneyimi adına insan ruhunda bireysel bir durum oluşturan imgeleri yetkili kılmıştır. Uygun arketipi tam zamanında kullanmak, yalnızca ilkel hekimliğin ve hekim-dinadamlarının başvurduğu bir sanat değildir; bizlerde de bilincimizi yönetir; çünkü, Hıristiyan dininin dayandığı simgesel kahramanın acısı aynı zamanda bu tür bir arketipik imgesidir. Bu imge, insanların acılarını ortak bir acı düzeyine çıkarır. Bu imgelerin yatıştırıcı etkisi nasıl oluşur? Büyük bir acı, ruhsal bir sarsıntı bizi yaşamdan, içgüdülerimizden uzaklaştırır; bu duruma düşen özne bir yalnızlık, bir yönelme eksikliği duyar; bu yararlı imgeler acılı ruha, bireyin ne durumda olduğunu, yaşamın hangi aşamasında bulunduğunu gösterir; özne, bu imgelerin gösterdiklerini duyumsayabilirse bundan büyük yarar sağlar. Günlük yaşamımız bu olaya tanıktır, farkına varmadan benzer girişimlerde bulunuruz. Örneğin, yakınlarımızdan biri ruhsal bir bunalıma düşse, "Üzerinde fazla durma bunun", ya da "Hayat bu, hepimizin başına gelir", ya da "Beterin beteri vardır" diye avutma alışkanlığı edinmişizdir. Açıkça, arketiplere gereksinim duyulmasa da, böyle önemli bir sıkıntı genel bir alana kaydırıldığında daha bir dayanılır olur. Bir Alman atasözü "Paylaşılmış sıkıntı, en azından yarı sıkıntı demektir" der. Bunda, arketipleri onaylayan bir gerçek vardır.

Düşümüzün öznesi, derin bir düzen bozukluğunun, yalnızlığın, yönelme eksikliğinin kurbanıdır ve yolunu nasıl bulacağını bilememektedir. Büyüyen ve gitgide tehlikeli olan fırtınanın farkında değildir, oysa bilinçaltı onu "her zaman canavar öyküsüyle açıklanagelmiş bir sorunla yüz yüzesin" diye uyarır. Düş, özgül bir dil kullanmaktadır; eski ilkel imgeleri, Toledo Katedrali'ni de işin içine sokarak yenilenmiş bir biçimde sunar. Bu düşün içeriğini karşılıklı konuşma biçimine bile çevirebiliriz. Örneğin özne, yukarıda sözünü ettiğimiz yaşlı bilgeye gider ve ona "Ne oluyor bana? Hiçbir şey anlamıyorum" der.

"Nereden geliyorsun? Toledo'ya ve katedrale gittin, ne gördün orada? Seni en çok ne etkiledi orada?" Ve yaşlı bilge onu içinde bulunduğu durumun bilincine vardırır:

"Katedralin altında tuhaf şeyler gördün; içinde bir canavar, bir yılan yaşayan sarnıç gördün. Yılan, kentin anahtarını taşıyan altın bir kupaya bekçilik ediyordu." Genç adam bu bilmecemsi konuşmadan hiçbir şey anlamaz. Toledo'da edindiği tüm izlenimleri özümleyebilse kentin Ortaçağ döneminden kalma gücünü, gösterişini, Arap biliminin merkezi olduktan sonra Engizisyon'un beşiği durumuna geldiğini çok güzel betimleyebilecektir. Bu kentte iki ayrı kültürün ilginç karışımına rastlanır: Hıristiyan ve İslam kültürleri. Bu karışım, eğitimli bir kişide güçlü çağrışımlara yol açar. Çağrışımlar, nesnelerin kavramları çevresinde bile biraraya gelir ve bir yandan Hıristiyan dünyasıyla diğer yandan bunun tam karşıtı olan İslam dünyasıyla ilgili önyargıları besler. Hıristiyan dünyası, hastamızın dünyasıdır, yukarıdaki dünyadır; diğeri ise yeryüzüne çıkmış olan bir yeraltı dünyasıdır. VI. Alphonse İspanya'yı ele geçirmeyi başarmış ve Mağriplileri buradan sürmüştür. Yılanın yeraltına kapatılmış olması, dinsel eğitimden yoksun olsa da doğuştan bir Hıristiyan için anlaşılmaz bir imgedir. Hıristiyanlığın, bazı inanç mesleklerine ve kiliseye özgü olduğunu düşünürüz. Aslında, *Hıristiyanlık bizim dünyamızdır.* Düşündüğümüz her şey, Hıristiyan Ortaçağın bir meyvesidir. Bilimimiz de öyle; kısacası, beynimizin içinde kıpırdayan her şey, sindiremediğimiz ama içimizde varolan ve bedenimizin soygelişiminin izlerini taşıması gibi ruhumuzun bir katmanında yer edecek olan bu tarihsel dönemin etkisi altında biçim alır. Düşüncemiz ve nesnelerle ilgili kavramlarımız, kabul etseniz de etmeseniz de, Ortaçağ Hıristiyanlığından doğmuştur. "Aydınlanma çağı" hiçbir şeyi silememiştir; Hıristiyanlığın etkisi, insanın dünyayı rasyonalize etme biçiminde görülmektedir. Hıristiyan dünya görüşü, akılcı açıklamalara girmeyen psikolojik bir veridir. Hıristiyanlığın iki bin yıllık bir geçmişi vardır. Dünya tarihinde bu, çok kısa bir süredir. Her şeyin bambaşka

olduğu yüzyıllardan, binlerce yıldan sonra ortaya çıkmıştır. Tarih dönemi, İsa'dan önceki dört bin yılı kapsar ancak. Bu dönemden önce, ilkel kabile yaşamının sürdüğü ve törelerini insanlara ektikleri yüzelli, ikiyüz bin yıllık bir dönem vardı. Bu törenin içimizde hâlâ varlığını sürdürdüğünü ve Hıristiyanlıkla kaynaştığını kolaylıkla gösterebiliriz. Buna karşın, Hıristiyanlığın gökyüzünde şimşek çakışı gibi, varlığını geçmişten yoksun bir biçimde sürdürmesi tarihin akışında bir kopukluk oluşturdu. Bu dinsel kavram kuşkusuz gerekliydi ama bana kalırsa yanlıştı. Çünkü tarihi olmayan hiçbir şey olamaz. Ve Hıristiyanlık, ileri sürüldüğü gibi gökyüzünden düşmüş bir inanış olduğundan, çıkış noktası belli olmasına karşın, kendi öz oluşumuna sahip değildir. Hıristiyanlığın bazı dua biçimleri, dinsel giyimlerinin bazı özellikleri geçmişteki putperestlikten kaynaklanmasının yanısıra, ana düşünceleri de tarihsel öncüllerinden esinlenmiştir. Tarihin akışında beliren kopukluk Hıristiyanlığın etkisiyle gerçekleşmiştir. Bu etkiyle insanlar ezilmişler ve puta tapanların tapınakları üzerine katedraller yapmışlardır. Bu yapılar, tapınakların izlerini öylesine örtmüştür ki, varlıkları anımsanmaz olmuştur. Böylece Toledo Katedrali'nin altındaki yılanlı sarnıç da bu tür bir eski yeri sunmaktadır. Karanlık yuvasındaki yılan sunusu, puta tapanlardan kalma bir imgedir ve varlığını Hıristiyan geleneğinde sürdüregelmiştir.

Bütün bu açıklamalardan ne sonuç çıkıyor? Düşümüz şunu demek istiyor: Hıristiyanlık kavramında Pagan geleneğinin izlerine rastlanır. Bu izler, Hıristiyan geleneğine ters düşer, çünkü varlıkları geçmişe ait ve karanlıktır. İlkel ruha ve içgüdüyle yoğrulmuş insana özgüdür. Düşünde yer alan mitik imgeler hastamızın şu konuda dikkatini çekmeliydi: "Düşünen ve duyumsayan bir varlık olarak bir dört yol ağzında bulunuyorsun, burada bu ana kadar varlığından kuşku duyulmayan bir gizin, yılan gizinin bilincine varman gerekir." Hastanın, yılanla arkadaşlık eden B. C. ile olan dostluğu, canavara zarar görmeden nasıl yanaşacağını belirtiyor. Canavarın gizi nedir? Hıristiyan kilisesi neye karşı kendini kapa-

mıştır? Gözden kaçan, yüzyılların örttüğü ve unutturduğu ama eskilerin bildiği nedir? *İç ruhun, doğal insanın* dünyevi gizidir bu; doğal insan, bütünüyle beyinsel yaşamayan, omuriliğinin ve sempati sinirlerinin hâlâ söz sahibi olduğu bir varlıktır. Bu gize rasyonel biçimde el atıldı, bunun şu ya da bu ile ilgili olduğu ileri sürüldü, cinselliğe ve daha başka şeylere bağlayanlar çıktı. Ama araştırmalar sonuç vermedi, çünkü bu giz nesnelerin kavramı sorununu da içermekte ve *dinsel bir tutum* takınmadıkça ve *simgelere* önem verilmedikçe anlaşılmaz kalmaktadır. Çünkü bu gizin çözümü bunları gerektirmektedir. Hastaya, "Şunu ya da bunu yapsın", "Bu iyidir, şu kötüdür" ya da "Utanmıyor musunuz, evinize dönün ve işinize bakın" demekle bu çözülmez. Bu tür öğütler, hastanın gerçek durumunda hiçbir şey değiştirmez. İnsanların bugün isteği nedir? Uzun zamandır dinledikleri öğretici öğütlerin dışında her şey. Bu nedenle, geldikleri hekimin insandan anlamasını, bir yaşam görüşüne sahip olmasını isterler. Hastalardaki iç çatışmalar, büyük akılcı darbelerle çözülmez. Tersine, çözümleri, simgelerle desteklenmiş ruhsal araştırma yoluyla gerçekleşir. Bu uygulama aslında bilgimizi aşmaktadır. Çinli olarak doğsaydık bunu güçlük çekmeden anlayabilirdik. Ama, düşünce biçimimiz öylesine değişik, öylesine üst katlarda yer almıştır ki, simgesel araştırmanın ne olduğunu anlayamayız. Bu nedenle derslerimde, bu alanlara kendi akıldışı açılarından yaklaşmak ve öncelikle bilinçaltının bize söylencelerini araştırmak gerektiğini söylerim her zaman. Bu hastayla ben ilgilenseydim konuşmalarımıza Hıristiyan dünya görüşünü ortaya atarak başlardım: "Kuşkusuz dininize bağlı bir kimsesiniz ama daha akılcı olması nedeniyle nesnelerin kavramlarıyla yaşıyorsunuz, bu da yılanı gözden kaçırmanıza yol açıyor. Katı Hıristiyan bilinciniz bu yılanın, karanlıkların efendisi şeytanı simgelediğini, bu nedenle yeraltında oturmasını ve sakınılması gereken bir tehlike olarak görülmesi gerektiğini size fısıldar. Ama, *psikoz başlangıcını gösteren belirtiler ortaya çıktığında, eski bilgelerin yararlı erdemler yüklediği bu yılandan tasalanmamak gerektiği de bir*

gerçektir. Çünkü düşün, bilinen eski bir araca, yani kılıca başvurmasıyla yılan imgesel gücünü yitirir."

Unuttuğum bir şey var; kılıcın sapı kırmızı. Kırmızı kan rengidir. Kan devreye girdi mi, durum ciddileşir. Hastamız ne gibi bir hata yapmıştır? Ne durumda bulunduğunu umursamamakta ve niçin bu duruma düştüğünü de bilmemektedir. Ayrıca hastalığının bireysel bir sorun olmadığından, çağa *özgü* bir dert olduğundan da habersizdir. *Nedir çağa özgü bir dert?* Bir sorunun genel olması demek, bu sorunun birçok insanın kafasında varolması demektir. Bu insanların günümüz dünyasında dikkati çeken bu uyumsuzluktan yakınmaları rasgele gerçekleşmiştir. Her biri de bir sorunla karşılaşmış, bunu ta içlerinde duyumsamış ve bu soruna yanıt vermek için seçilmişlerdir. Düşümüzün kahramanı olan genç adam da şu sorulara yanıt bulmak zorunda olanlardandır: "Eksiğimiz nedir bugün? Geri kaldığımız nedir? Daha ne bilmemiz gerekiyor?"; düşüncelerimiz ve akılcı duygularımızdan oluşan ruhumuzun üst katmanları ile tüm zaman boyunca varolan iç katmanları arasındaki uçurumu aşabilmemiz için, soruları yanıtlamaları gereken kişilerin bugünle geçmişin arasına bir çizik atmaları gerekir. "Başka türlü olması gerekirdi" demek boşunadır, *çünkü o öyledir!* Herhangi bir düzende güçlüklerle karşılaşıldığında hep bu basmakalıp söz duyulur. Bu, tifoya yakalanmış birine, ateşin olmaması gerekirdi demek gibi bir şey! Şu, "... gerekirdi!" sözünü kullanma alışkanlığından kurtulmamız kaçınılmaz bir gerçek. Çünkü hiçbir şeyi değiştirmiyor. Bir hasta bana bakıma geldiğinde, kendisine, "Bu gibi sorunlara kafanızı takmanıza gerek yok!" demem yeterli olmaz, çünkü bu sorunları taşımaktadır ve bizlerin de bunları önemsemesi gerekir. Boş sözler ettiğimizde elbette ki her şey kaybolur; hasta kendi karanlıklarında kalır, bizler de derdin nereden kaynaklandığını, yılanın nereye yuva kurduğunu anlayamayız.

Yıllarca önce, gerçekleştiği sıralarda, ben de anlayamamıştım bu düşü. Ama, bu tür birçok düş incelemiş biri olarak aynı olgu o

zaman bana verilseydi genç adama yardım edebileceğimi, belki de canına kıymasını engelleyebileceğimi hissetmiştim. O zamandan bu yana buna benzer birçok olguyla karşılaştım. Böyle bir düşün gerçek anlamını yakalamak, bir yaşamın dönüm noktası olabilir. Duyarlı, seçkin kişilerle, sanatçılar ve aydınlarla gerekli dikkat sağlanamaz. Gevezelik bir işe yaramaz, ciddi olmak ve olayların derinliğine inmek gerekir. Öznemizin de Toledo'yu hem yolculuk yeri hem de düşüne konu olarak seçmesinin özel nedenleri vardı.

Akıl dünyamızın altına bir başka dünyanın gömüldüğünü unuttuk. *Bu açıklamayı yapana dek insanlığın başına daha neler gelecek bilemem! Örneğin, savaşanlar bizler olduğumuz halde, savaşın kendiliğinden geldiğine inanmamız gibi.* Eğer genç adamımız düşünün ne anlama geldiğini anlamış olsaydı kendi kendine şöyle diyecekti: "Beni tutsak kılan, ufkumu daraltan, beni başka algılara yönelten, bunları bana yabancılaştıran bir şeyin kurbanı oluyorum. Bir gizle karşı karşıyayım." Nedir bu giz? Bir anahtar, kente girişi sağlayan bir gereç; bununla bir kiteye egemen olunacaktır. Ya kite? *Bölünmez kişiliktir bu, ruhun bütünlüğüdür. Ülkenin birliğini sağlamak, yani ruhsal alanın bütünlüğünü oluşturmak ona düşmektedir.* Anahtarı alma yürekliliğini gösterecek kişi her şeyin sahibi olacaktır. Bunu başarmanın bir koşulu da içinde kötülük taşımamak, yani bir çocuk olmaktır. Arkadaşı B. C. bu koşula uyuyordu, çünkü bu gizden korkmuyordu ve içi saftı. Öyle ya, ancak bir ayağıyla bilinç dünyasına basan bir çocuk dostça konuşabilirdi "içindeki hayvanla". Bu son deyim kafamızda son derece tatsız bir iz bırakıyor. Yine de "içimizdeki bu hayvan" doğal bir gerçek. Üstelik, doğal çevremizde yaşayan ve bizlerin bir türlü başaramadığı Tanrı iradesini büyük bir bağlılıkla gerçekleştiren hayvanlardan daha ürkünç değil. Tutkumuz, varlığımızın tümünü gerçekleştirmeyi amaçlamaz, böyle bir şeyin gerçekleşmesi hoş olmazdı. Hayvanlar, gerçekten tam olarak kendilerini yansıtırlar. Hayvan ve bitki bana göre, dindar insanın simgeleridir. Onlardan örnek almalıyız. Çocuklarda olduğu gibi, varlıklarının bütün-

lüğünü yaşarlar. İnsanların dünyasında bu bilinçaltı bütünlük yok olmuştur. İsa'nın sözlerini anımsayalım: "Güvercin gibi uysal, yılan gibi akıllı olun". Tümcenin son bölümü "yılan gibi akıllı" kulağa pek güzel gelmiyor. Oysa, "Geleceğini sev..." dediğinde, bu düşünceyi beğeniyoruz. Çünkü kendimizle ilgilenmemizi engelleyici bir anlam taşıyor. Ama tümceye devam edecek olursak: "Geleceğini sev, *kendini sevdiğin gibi*!" Eklenen bu son bölüm ilgimizi pek çekmiyor, çünkü insanın kendi kendini sevmesinde bir bencillik yatıyor. İnsanın kendisini sevmesi! Bunu eski insanlara öğütlememin gereği yok, çünkü kendiliklerinden uyguluyorlardı. Ya bugün? Davranışlarımıza biraz "senin gibi" anlayışı egemen bugün. Kendimi sevmiyorsam bir başkasını nasıl severim? Kişi kendisine kötü davranırsa, başkasına nasıl iyi davranabilir? Eğer kişiliğimize gereğince ilgi gösterirsek, kendimizi seversek, buluşlardan yeni buluşlara atlarız, ne olduğumuzu anlar, kendimizi sevmenin önemini anlarız. Bunun, canavarın ağzına ayağımızı sokmaktan farkı yoktur. Sevgiden yoksun olan kişi, hiçbir şeyi değiştirmez ve her şey olduğu gibi yoluna devam eder. *Hıristiyan katedralinin altında bir sarnıç bulunduğu, bu sarnıçta altın kupanın bekçiliğini yapan bir yılanın yaşadığı, altın kupanın içinde de bütünlüğün anahtarı bulunduğu unutuldu gitti.* Sevmemiz gereken öz ile düş kişiliğimizi, yani benliğimizi karıştırmamamız gerekir. Benliğimizi, benliğimiz olduğu için değil de, altın kupanın, Toledo'nun, tüm kentin, tüm ülkenin ve oralarda yaşayanların varlığı nedeniyle severiz. Sevmemiz gereken ve bireysel yaşamımız boyunca bizde varolan "öz", benlikten farklıdır. Öz, ruhsal bütünlüğümüzdür bizim; bilinçten ve bilincin üzerinde yüzdüğü sonsuz ruh okyanusundan oluşmuştur: *Ruhum ve bilincim, işte "öz"ümün bileşimi. Bunun içinde yer alırım ben, tıpkı bir adanın denizde, bir yıldızın gökyüzünde yer aldığı gibi.* Dolayısıyla, öz, benlikten daha geniştir. İnsanın kendini sevmesi, bu bütünlüğü sevmek zorunda olması demektir. İnsanlığın tümü bunun aracılığıyla sevilebilir. Kendinden nefret edenin bir başkasını sevmesi olanaksızdır. Bu nedenle

bir erdem örneği karşısında, büyük bir sıkıntı havasına bürünmüş bir rahatsızlık duyulur. Böyle bir erdem tuhaf bir biçimde kusur olur birden. Yaratılıştan iyi olan herhangi bir şey, bu niteliği yitirir, değersizleşir. Günümüzde, bir dinsiz kiliseye gitmekle ve "geleceğini sevmekle" çevresinde saygınlık yaratabilir. Bu, derinlemesine yanlış, yapay bir yaşamdır.

Bu sorunlar genç adamı ele geçirmiştir. İçinde, düşünün ortaya çıkardığı yaratıcı bir güç vardır ve sorunu çözümlemeye yardımcı olabilecek bu güçtür. Kendi yeraltı dünyasına, sıkıcı karanlık mahzenine, bütünlüğü sağlayacak anahtarı koruyan altın kupa uğruna inecek kahraman kendisi olmalıdır. İçimizdeki karanlıkları göze almazsak bütünlüğümüze asla ulaşmayız. *İnsanlar olmaları gerektiği gibi olabilseler, baskı altına aldıkları günahlarını çocuklarına yansıtmak zorunda kalmazlardı.* Bunda büyük ve üzücü bir gerçek yatmaktadır; *çünkü, işlenmemiş günahlar bağışlanamaz.*

Gördüğünüz gibi bu sorun çok karmaşık. Kılı kırk yararak düşünmek hiçbir işe yaramıyor; büyük ölçüde bilinçaltının yardımına gereksinim duyuyoruz. Ruhumuzun karmakarışıklığı içinde, bizi huzura kavuşturacak yolu ancak o belirleyebilir. Hastamız, eğer düşünü anlamış olsaydı, zaman geçirmeden karanlık dünyasına başvurması gerektiğini anlayacaktı. Karanlık dünyasını örten Hıristiyanlık bilincini aralayacaktı. Bunun yerine ne yaptı? Sorununu bilinçaltına attı ve kendisine yol göstermesi gereken kahraman kişiliği bir süs niteliğine dek düştü. Sonuç ortada; soruna yaklaşmak için gerekli olan tüm kahramanlık coşkusu ve esini, bunun yanısıra enerjetik gerilim, bunların hepsi kararsızlıklarla boşa harcandı gitti ve özne, manik depresif psikozunun kurbanı oldu.

SONUÇ

Psikolojinin ana kavramları bu yapıda sunulmuş oldu. Okur, bu psikolojinin bilimsel boyutlardan çok insan, sağlıklı ve hasta insan üzerinde yapılan deneylere dayandığını anlamakta gecikmeyecektir. Bu nedenle de bilincin, verilerinin ve işlevlerinin incelenmesiyle kısıtlı kalınmamış, ruhun bilinçaltı adı verilen diğer bölümüyle de ilgilenilmiştir. Bilinçaltı hakkında söylediklerimiz *cum grano salis* olarak kabul edilmeli, çünkü bu konudaki düşüncelerimiz dolaylıdır, nedeni de bilinçaltının dolaysız gözleme uygun olmayışıdır. İleri sürdüğümüz kavramlar, yarattığı etkisinin mantıksal indirgemeleridir. Bu indirgemeler, konuların derinliğine inildiğinde, ancak varsayım değerinde kalırlar: Bilinç sunularının bilinçaltının doğasını kavrayıp özümleyecek durumda olup olmadığını öğrenmeye gelince, bu, insan düşünüşünü aşan bir sorundur. Bilinçaltı üzerine bilgilerimi yavaş yavaş edindim; kimi zaman, olabildiğince çok sayıda gözlenmiş olaya mantıksal bir oranda uygun düşen ortak bir payda aramak zorunda kaldım; kimi zaman, ele alınan iyi belirlenmiş ruhsal bir durumun ileri gelişimini görmeye çalıştım ki, bu da, kimi varsayımların doğruluğunu anlamaya yarayan bir yöntemdir. Hekimin ileri sürdüğü birçok hastalık tanılaması, ancak hastalık süresinde, o da güçlükle doğrulanır.

Bilimsel ruh incelemesinin, geleceğin bilimi olduğuna inanıyorum. Psikoloji, doğa bilimlerinin en genci ve henüz emekleme evresinde bugün. Bizim için en önemli bilim dalı bu; gerçekten de,

insanoğlu için en büyük tehlikenin açlık, deprem, mikroplar, kanser olmayıp, yalnızca insanın kendisi olduğu, göz kamaştırıcı bir açıklıkla ortaya çıkmıştır. Nedeni ortada: Ruhsal yaraları saracak, etkili bir çare yok henüz, oysa bu yaralar doğanın en acımasız, en büyük yıkımlarından daha da yok edicidir! İnsanı olduğu gibi, halkları da korkutan en büyük tehlike, *psişik tehlikedir*. Beliren genel güçsüzlüğün nedenleri, bilinçaltını hiç dikkate almaksızın tek bilinçle, ama yalnızca bilinçle ilgilenilmiş olmasıdır. Bunun sonucu olarak insan için en büyük tehlike, bilinçaltı etkilerin biriktiği kitleden kaynaklanır ve bilincin akılcı direnmelerini susturur. Her kitle örgütü, dinamit yığınından farksız gizli bir tehlike oluşturur. Çünkü buradan, kimsenin istemediği ve hiç kimsenin de engelleyemeyeceği etkiler yayılır! Bu nedenle psikolojinin ve onun bilgilerinin, buluşlarının yaygınlaşması ve böylelikle insanların başları üzerinde dolaşan büyük tehlikelerin nereden kaynaklandığını öğrenmeleri gerekir. İnsanların, modern savaşlar olarak beliren büyük yıkımlardan kendilerini korumaları herkesin tepeden tırnağa silahlanmasıyla olmaz! Silah yığınları savaşları gerekli gösterir! Gelecekte, bilinç setlerini yıkıp kurtularak dünyayı tehlikelere sürükleyen bilinçaltının yaratığı koşulları yok etmek, daha yeğlenir bir durum değil midir?

Umarım, tüm insanlık için geçerli olan bu sorunu aydınlatmaya yarayacaktır bu kitap.

Küsnacht-Zürih, Ocak 1944

Carl Gustav Jung